

ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის
სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკა

Kutaisi Ilia Chavchavadze public library

წ ე ლ ი წ ღ ე უ ლ ი

VIII

ე ძ ღ ვ ნ ე ბ ა

სხვა სახელმწიფოებში მცხოვრებ ქართველებს

Dedicated to

Georgians living in other states

ქუთაისი

2016

Kutaisi

“წელიწდეულში“ იბეჭდება ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის სახელობის საჯარო ბიბლიოთეკის VIII საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებები და რეცენზირებული ქართველოლოგიური (ენათმეცნიერული, ლიტერატურათმცოდნეობითი, ფოლკლორული, ისტორიოგრაფიული, კულტუროლოგიური, ეთნოლოგიური...) გამოკვლევები.

სარედაქციო საბჭო:

იოსებ ასათიანი, ნომადი ბართაია, მერაბ ბერიძე, მერაბ გვაზავა, თეიმურაზ გვანცელაძე, ზურაბ თოდუა, რუსუდან კაშია, მერაბ კეზევაძე, შაია მიქაუტაძე (რედაქტორი), ავთანდილ ნიკოლეიშვილი, ნათია სვინტრაძე, ნინო უგულავა (ინგლისური ტექსტის რედაქტორი), ტარიელ ფუტყარაძე (მთავარი რედაქტორი), ლეილა ქველიძე, რევაზ შეროზია, რიტა წაქაძე (პასუნისმგებელი მდივანი), სტივენ ჯონსი.

პროექტის დირექტორი
ნარგიზ ჩოგოვაძე

ISSN 1987 - 9288

რედაქციის მისამართი: 4600, ქ. ქუთაისი, ლ.ნუცუბიძის ქ. №1
ელ-ფოსტა: Library_Kutaisi@posta.ge
Library_Kutaisi@gmail.com

Annual publishes the papers of the Kutaisi Ilia Chavchavadze public library VIII International Scientific Conference and other reviewed research papers in Kartvelology (linguistic, literary studies, folklore, historiography, culture studies, ethnology, etc..).

EDITORIAL BOARD:

Ioseb Asatiani, Nomadi Bartaia, Merab Beridze, Merab Gvazava, Teimuraz Gvantseladze, Zurab Todua, Rusudan Kashia, Merab Kezevadze, Maia Mikautadze (editor), Avtandil Nikoleishvili, Natia Svintradze, Nino Ugulava (editor of the English texts), Tariel Putkaradze (editor in chief), Leila Kvelidze, Revaz Sherozia, Rita Tsakadze (secretary responsible), Stephen Jones.

Project Director
Nargiz Tchogovadze

Address of the Editorial Office: L. Nutsubidze str. #1
e-mail: Library_Kutaisi@posta.ge
Library_Kutaisi@gmail.com

© Publishing Centre "Kutaisi", 2016

შინაარსი

ნერიმან ალბაირაკი - ენობრივი სიტუაცია სოფელ პეტერეკში	9
Neriman Albairak - Linguistic situation in the village Peterek.....	11
ნომადი ბართაია - ქამანდი და ქამანდარი	12
Nomadi Bartaia - Kamandi and Kamandari	15
თეიმურაზ გვანცელაძე, თამარ გითოლენდია - ქართული გვარების ერთი ტიპი აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სიებში და აფხაზური ფოლკლორის ერთი პერსონაჟის სახელის ეტიმოლოგია.....	16
Teimuraz Gvantseladze, Tamar Gitolendia - Georgian surnames of one type in the Abkhazian Muhajirs' lists of and the etymology of one of the Abkhazian folklore character's name.....	22
გვანცა გვანცელაძე - ტაოურ-იმერული ლექსიკური იზოგლოსები.....	23
Gvantsa Gvantseladze - Isoglosses in the Vocabulary of Georgian Dialects of Tao and Imereti.....	26
თამარ გოგოლაძე - “ქართველთა გარდასახლების” საკითხი ზაქარია ჭიჭინაძის წიგნში “ქართველები სპარსეთში”.....	27
Tamar Gogoladze - The Issue of “The Georgians Exile” in the Book “The Georgians in Persia” by Zakaria Chichinadze.....	33
ეკა დადიანი - ავ/-ამ სუფიქსიან ზმნათა უწყვეტლის ფორმათა წარმოება იმერხეულსა და ტაოურში.....	34
Eka Dadiani - Forming Past Continuous form of the verbs with -Av/-Am suffixes in Imerkheuli and Tao Dialects.....	41
ნათელა დანგაძე - ჰასან ჩელიქი - გალაკტიონ ტაბიძის პოეზიის მთარგმნელი.....	42
Natela Dangadze - Hasan Chelik, the Translator of Galaktion Tabidze's poetry.....	46

ლუკა დვალისვილი - ფაცას ქართველთა ზეპირსიტყვიერების თემატური თავისებურებები	47
Luka Dvalishvili - Thematic peculiarities of Georgians living in Patsa.....	54
ინგა ელიავა - დოკუმენტი მუჰაჯირ აფხაზთა რემიგრაციის შესახებ 1879 წლის 10 აგვისტოს შემდეგ სამშობლოში დაბრუნებულ აფხაზ მუჰაჯირთა (პრივილეგირებული წოდების) სია	55
Inga Eliava - Document about the immigration of Muhajir Abkhazians The list of the Muhajir Abkhazians (honorary title) who returned to homeland after the war	61
რუსუდან ზეკალაშვილი, მარიამ აბესაძე - უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში.....	62
Rusudan Zekalashvili, Mariam Abesadze - The Functional-Semantic Microfield of Negation in the Georgian Literary Language and Dialects.....	69
მარიკა თედორაძე - მეგრულის საკითხი გაზეთ “დროების” ფურცლებზე	71
Marika Tedoradze - The issue of Mengrelian on the papers of “Droeba”	79
ზურაბ თოდუა - უცხოური ჩარჩოთი შემოსილი ქართული სული	80
Zurab Todua - Georgian soul in a foreign framework	86
ეთერ ინჰსკირველი - ბიბლიური წარღვნის ლეგენდის ასახვა აჭარისა და ჩვენებურების ხალხურ ტრადიციაში	87
Eter Intskirveli - The Legend of the Biblical Flood in the Folk Traditions of Adzharia and in Georgian Population of Turkey	93
რუსუდან კაშია - რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVIII ს. II ნახევარი).....	94

Rusudan Kashia - From the history of Georgian-Russian Relation (II half of XVIII century)	99
მარიამ კობერიძე - ფერეიდნული მეტყველება ქართველ მოგზაურთა ჩანაწერებში (ზურაბ შარაშენიძე “ფერეიდნული გურჯები”).....	100
Mariam Koberidze - Fereydani verbal speech in Georgian travelers’ records (Zurab Sharashenidze “Fereydani Georgians”).....	105
მარიამ კობერიძე, თამარ კობერიძე - ემოციების გამოხატვის სინტაქსური საშუალებები აკაკი წერეთლის ორატორულ მეტყველებაში.....	106
Mariam Koberidze, Tamar Koberidze - Sintactical Means of Expressing Emotions in oratorical narratives of Akaki sereteli.....	112
ნესტან კუტივაძე - გივი კობახიძის ერთი კრიტიკული ოპუსის შესახებ (დანიელ ჭონქაძე და მისი “სურამის ციხე”).....	113
Nestan Kutivadze - About a Critical Opus by Givi Kobakhidze (Daniel Chonkadze and his Novella ‘Surami Fortress’).....	118
შორენა ლომაია - სამურზაკანოს ზოგი ტოპონიმისათვის	119
Shorena Lomaia - On the issue of some toponyms from Samurzakano	121
მარიამ მარჯანიშვილი - უნივერსიტეტის ფუძემდებლის პორტრეტი ემიგრანტთა მოგონებებში.....	122
Mariam Marjanishvili - The portrait of the founder of university in emigrant’s memories.....	127
მაია მიქაბერიძე - ემიგრანტული პერიოდული გამოცემები – საბჭოთა ცენზურის მკაცრი თვალყურის ობიექტი.....	129
Maia Mikaberidze - Emigrant Literature – the Object of strict Soviet surveillance	136
მაია მიქაშუტაძე - სიტყვაწარმოების ზოგიერთი საკითხისათვის ტაოურში (2010-2014 წწ. ექსპედიციის მასალების მიხედვით).....	137

Maia Mikautadze - About the Word-building Issue in Tao Dialect (According to the materials of 2010-2014 expedition).....	144
საიდ მულიანი - თანდებულები ფერეიდნულ ქართულში.....	145
Said Muliani - Prepositions in Fereydan Georgian.....	149
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი - ნიკოლო მიწიშვილი ემიგრაციაში.....	150
Avtandil Nikoleishvili - Niko Mitsishvili in Emigration	160
ოთარ ნიკოლეიშვილი - მორდეხაი მისაკაშვილი–ისრაელში მოღვაწე ქართველი ებრაელი	161
Otar Nikoleishvili - Mordekhai Mikhakashvili - Georgian Jew doing public work in Israel	166
ნიკოლოზ ოთინაშვილი - დეპორტირებულ მესხთა ლექსიკა (გორის რაიონის სოფელ წითელუბანში ჩამოსახლებულთა მეტყველების მიხედვით).....	167
Nikoloz Otinashvili - The lexis of deported people from Meskheti (According to verbal speech of people settled in the village Tsitelubani, Gori region)	171
მაკა სალია - “შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?” (მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლის, აბდულაჰ ჩელებიოღლუს ერთი ლექსის ანალიზი).....	172
Maka Salia - “Do you know how does it feel to be a Muhajir?” (Analyses of one poem by the descendant of Georgian Muhajir Abdullah Celebioglu)	176
რუსუდან საღინაძე - თურქეთელ ქართველთა ენობრივ- ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან.....	177
Rusudan Saginadze - From Linguistic-Literary Inheritance of Turkish Georgians.....	183
ნათია სვინტრაძე - ამბაკო ჭელიძე - სპარსული პოეზიის მთარგმნელი და საზოგადო მოღვაწე.....	184
Natia Svintradze - Ambako Chelidze – translator and public figure in Persian poetry.....	190

ტარიელ ფუტკარაძე - ქართული ენის სწავლება საქართველოს სახელმწიფოს ამჟამინდელ საზღვრებს მიღმა მცხოვრები ქართველებისათვის.....	191
Tariel Putkaradze - Teaching Georgian language to Georgians living abroad at present Most New Problems.....	204
მაია ქუჩიშვილი - ქართული საგანმანათლებლო სკოლები ათენში (XX ს-ის დასასრული და XXI ს-ის დასაწყისი)...	216
Maia Kukchishvili - Georgian educational schools in Athens (The end of the 20th century and the beginning of the 21st)	221
ფეჰზი ჩელეზი - ანისის ქართული წარწერები.....	222
Fevzi Chelebi - Georgian inscriptions in Anisi	228
ემზარ ჭანტურიძე - XVII–XIX საუკუნეების ქართველი მოღვაწეები აღმოსავლეთის ქვეყნებში (თურქეთი, ეგვიპტე, ერაყი)	229
Emzar Tchanturidze - Georgian public people of XVII-XIX in Eastern countries (Turkey, Egypt, Iraq).....	239

ნერიმან ალბაირაქი

ენობრივი სიტუაცია სოფელ კეხერეში

სოფელი პეტერეკი ართვინის პროვინციაში, იუსუფელის რაიონში მდებარეობს, დღევანდელი თურქეთის აღმოსავლეთ შავი ზღვის რეგიონში, ისტორიულ ტაოში. სოფელში, იუსუფელის მერიის მონაცემებით, 674 ადამიანი ცხოვრობს. იუსუფელის რაიონის სოფლებს შორის ყველაზე მეტი მოსახლეობა პეტერეკსა და ოთხთაშია.¹ სოფლის ოფიციალური სახელია ჩევრელი (çevreli), რაც გარემოს ნიშნავს. სოფელი ართვინიდან 124 კმ.-ით, იუსუფელიდან 19 კმ.-ითაა დაშორებული.

“პეტერეკი“ ვერც ქართულენოვან და ვერც თურქულენოვან ლექსიკონში ვერ ვიპოვე. სომხური წყაროების მიხედვით კი **ბედ-აგარაკი** ციხეს ნიშნავს. სოფელში ზოგი ტოპონიმი სომხურია, ზოგი - თურქული და, უფრო მეტი, დაახლოებით 90 % ქართულია; მაგ., სოფლის თავკაცის, ნურეთთინ ქილიჩის ცნობით, პეტერეკის ტოპონიმებია: გივნარი, გურუეთი, შაბეთი, ბაბქეთი, ჰაქანეთი, ავაზანი და ა.შ.

აღსანიშნავია, რომ ამ სოფლის მხოლოდ ერთ უბანში საუბრობენ ქართულად და ისიც გავარკვევით, რომ ამ უბნის მოსახლეობა ხევიდან არის ჩამოსახლებული. ეს უბანია გივნარი (Givnar/Ballidut). ამ ტოპონიმში **-ნარ** კრებითობის აღმნიშვნელი ქართული სუფიქსია. შდრ.: კლდეგნარი - ადგილი, სადაც ბევრი კლდეა, თხილნარი - ადგილი, სადაც ბევრი თხილის ბუჩქი ხარობს. უბნის სახელი ფუძე გივ- შესაძლოა იყოს გვიმრ- “გვიმრა“; შესაბამისად, გვიმრ-ნარი - ადგილი, სადაც ბევრი გვიმრაა: გვიმნარი > გვინარი > გივნარი.

პეტერეკელ რესპონდენტებს ჩემს სადისერტაციო თემაზე მუშაობის დროს შევხვდი. აქ მხოლოდ 50 წლისა და უფრო მეტი ასაკის ადამიანები საუბრობენ ქართულად; ამდენად, ქართული ენა, როგორც სამეტყველო კოდი, ცოტა ხანში დაიკარგება.

თანერ ართვინლის წიგნის მიხედვით (“yusufeli külliyatı“) უბანი **გივანარი**, ოსმალეთის დროს, 1549 წლიდან - 1930 წლამდე სოფელი იყო. ამ სოფელში, 1555 წლის მონაცემების მიხედვით, სამი კომლი ცხოვრობდა, რომელიც 15 ადამიანს შეადგენდა. 1574 წელს, ოსმალეთის არქივების მიხედვით, 18 კომლი იყო და 98 ადამიანი. ამ დროს მოსახლეობა გამუსლიმანებული არ იყო. 1682 წლიდან უკვე მთელი სოფელი მუსლიმანია. 1848 წლის მონაცემებით, მოსახლეობა 13 კომლს და 65 ადამიანს შეადგენდა.²

¹ http://yusufeli.gov.tr/koyler-803_tr_lc.html. ართვინის ადგილებისა და გეოგრაფიული სახელების ლექსიკონი (ტოპონიმია); http://yusufeli.gov.tr/koyler-803_tr_lc.html 20.09.2016.

² თანერ ართვინლი იუსუფელის ქულლიათი (დაფთარი) - Taner Artvinli yusufeli külliyatı 1cilt sayfa 328, 2013.

გივნარის მაცხოვრებლების მონაყოლის მიხედვით, სოფელში ორი უბანია, რომელთაგან ერთი - მათივე თქმით, ქართველებისაა, მეორე კი - ადგილობრივების, ანუ არა ჩამოსახლებულების.

ბეტერეკში 1938 წელს ხევიდან ჩამოსახლებულა ორი ქართული ოჯახი და მერე გამრავლდნენ. ხევაში დღესაც ქართულად საუბრობენ. დღესთვის იუსუფელის მხოლოდ სამ დასახლებაში (თითოეულში რამდენიმე პატარა სოფელი შედის) ლაპარაკობენ ქართულად. ეს სოფლებია: ქვებაი // ქობაი // ქობაქი // ქიბაქი // ქიბახი (თურქ. yüksekoba), ხევაი // ხევეგი (თურქ. Bıçakçılar), ბალხი (თურქ. Balçılı). ხევაი მდებარეობს პარხლის ხეობაში და ძალიან შორს არის ამ სოფლიდან. იქ მოხუცებმა ძალიან კარგად იციან ქართული ენის ტაოური დიალექტი, საშუალო თაობამ საკმაოდ კარგად იცის, ბავშვებს ესმით, მაგრამ ვერ ლაპარაკობენ. დაინტერესებული ახალგაზრდები ცდილობენ, ქართული ინტერნეტიდან ისწავლონ.

გივნარში თურქული ყველამ იცის; მოხუცებმა კი საკმაოდ კარგად იციან ქართული ენის ტაოური დიალექტი. რამდენიმე ქართველთან ვისაუბრე ქართული ენის ცოდნის პრობლემაზე; ესენი იყვნენ: ფეჰიმე სილაჯი, ნედიმ სილაჯი, ნუსრეთ იშიქი, ზეჰიჯე იშიქი, აბდი ქიზილქანი, ემინე ქიზილქანი, ფუნფულ დემირელ, ნეჯათი დემირელი... მათ ძალიან გაუხარდათ ჩემი ქართულის მოსმენა და თვითონაც ცდილობდნენ, მაგრამ, სამწუხაროდ, თითქმის დავიწყებული აქვთ დედაენა და თურქულად საუბრობენ.

ზამთარსა და ზაფხულში ამ უბანში იცვლება მოსახლეობის რაოდენობა: ზამთარში დაახლოებით 10 კომლი ცხოვრობს და დანარჩენები ქალაქებში მიდიან. სოფლის ცენტრში დასახლება უფრო მჭიდროა.

ლინგვისტური თვალსაზრისით, სოფელში ტოპონიმები 3 ენაზეა; ესენია: თურქული, ქართული და სომხური.

სომხური ტოპონიმების შესახებ ინფორმაცია გადავამოწმე სომეხ მეცნიერთან, არკად აქაფოვთან და რაც არც ქართული იყო და არც თურქული არკადმა დამიდასტურა, რომ სომხური იყო; მაგალითად:

ტუხგერი - შავთმიანს ნიშნავს;

სმანსორი ან **სმანზორი** - სმანის ხევი;

ალუზარი - ოქროული.

აშკარაა, რომ სოფელში თავიდანვე მეზობლად ცხოვრობდნენ ქართველები და სომხები; შდრ., მაგ., XVIII საუკუნის სომეხი ავტორი ლუკას ინჭიჭიანი³ წერს: ბერდაგრაკის სანჯაყი იყო ხილიანი და საუკეთესო ღვინო ჰქონდა. სოფლები გაშენებული იყო ჭოროხის ნაპირზე.

გივნარში ჩავატარეთ გამოკითხვა, რომლის მიზანი იყო ქართული ენის ფლობის დონის გარკვევა; სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, ასეთი სურათი გვაქვს:

ქართულს ფლობს 8 ადამიანი: 4 - ქალი, 4 - კაცი; მათი ასაკი არის 65 წლიდან 75 წლამდე.

დავინტერესდით, თუ როგორი იყო მათი თვითშეფასება ქართული ენის ფლობის მიმართულებით; სოფლის მცხოვრებთ დავუსვით ასეთი კითხვა:

³ ლუკას ინჭიჭიანი, სამყაროს მეოთხედის გეოგრაფია, ნაწ. I, ტ. I, ასია. - ვენეცია, 1806, გვ. 132-133. Մուկաս Ինճիճեան, Աշխարհագրութիւն չորից մասանց աշխարհի, մաս Ա, հ. Ա, Ասիա, Վենետիկ, 1806, էջ 132-133. Avetikian G., Surmelian Kh., Avgerian M., სომხური ენის ახალი ლექსიკონი, ტ. I, ვენეცია, წმინდა ლაზერის ტიპოგრაფია, 1837.

“100-ბალიანი სისტემით რამდენი ქულით შეაფასებთ თქვენ მიერ ქართული ენის ფლობის დონეს?”

სოფ. გივნარის იმ უბანში, სადაც ქართველები ცხოვრობენ, ქართულის ცოდნის დონეს 60 ქულით აფასებენ.

სხვა უბნებში ქართული ფაქტობრივად არ იციან. მათი ძირითადი სამეტყველო ენაა თურქული ენის შავიზღვისპირული დიალექტი. აღსანიშნავია ისიც, რომ როგორც პეტერეკის, ასევე ოთხთის მოსახლეობის თურქულენოვან მეტყველებაში ბევრია ქართული წარმომავლობის სიტყვა, რომელიც აშკარად სუბსტრატულ ფენას წარმოადგენს.

NERIMAN ALBAIRAK

LINGUISTIC SITUATION IN THE VILLAGE PETEREK

The village Peterek situates in Artvin province, particularly in Yusufeli region, in the west Black Sea region of the present day Turkey, which is a historical Tao. The population of the village according to Yusufeli city council contains 674 people. Official name of the village is Chevrel (çevreli), meaning environment. The village is 124 kilometer distance from Artvin and 19 kilometer from Yusufeli. According to Armenian sources “Peterek” (Bed- Agarak) denotes the meaning of fortress.

Some toponyms are of Armenian origin in the village, some are Turkish and most of them are Georgian, approximately 90% of them; Main language of the village is Turkish, there is only one district where people speak Georgian; population of this district was settled from Khevai in 1938.

In other districts no one actually knows Georgian. Their main language is the black sea region dialect of Turkish. We should notice that words of Georgian origin abound in Turkish speech of Peterek population as well as in Otkhta people, which obviously represents substructural layer.

ნომადი ბართაია

ქამანდი და ქამანდარი

ქართულ ენაში არის ორი სხვადასხვა სემანტიკური დატვირთვის მქონე ლექსიკური ერთეული - **ქამანდი** და **ქამანდარი**. ორივე სპარსულ ნასესხობას წარმოადგენს. ქართულ ტექსტებში ისინი აღორძინების ხანიდან დასტურდება.

ქამანდი:

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ქამანდი განმარტებულია ასე:

ქამანდი-ი (ქამანდისა) [სპარს. ქამანდი “ყულფი“]. ცხოველის დასაჭერი ყულფიანი სასროლი თოკი. ჯოგსაც ესროლა ქამანდი, ქამანდს გაჰქონდა ზრიალი, ხუთი ქურანი გაბაბა, ხუთივე ხუთ-ხუთიანი (ხალხ.). ქამანდებში გაებათ გარეული ცხენი (ვაჟა). ფიგურ. გმირისეული მიუხვალა [მოურავს] ეშმაკობასა, მაგრამ თვითონაც ქამანდი ჰკრა (ს. მგალობ.)...

განსხვავებული განმარტება ამ სიტყვას სხვა ქართულ ლექსიკონებში არა აქვს.

ქართულ განმარტებით ლექსიკონში სწორად არის მითითებული, რომ ქამანდი არის სპარსული სიტყვა, სადაც იგი იწერება და იკითხება ასე: **كماند [kamand]**. მისი მნიშვნელობებია: 1. ქამანდი; მარყუჟი; 2. თოკის კიბე; ბაგირი; 3. მახე; 4. სადავე; პოეტ. **كماند زلف [kamand-e zolf]** - ზილფის ქამანდი; სატრფოს თმები; **زلف كماند [zolf-e kamand]** - ქამანდის ზილფი.

كماند آسا [kamand āsa (i)] — პოეტ. ქამანდის მსგავსი, ლასო, ქამანდი (სატრფოს თმა) (ი. რუბინჩიკი, 2012).

ქართულში **ქამანდი**-ის განმარტებასთან დაკავშირებით გვექნებოდა შემდეგი შენიშვნა. **ქამანდი**-ს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით მხოლოდ საბრძოლო იარაღის მნიშვნელობა აქვს. სინამდვილეში კი, მსგავსად სპარსულისა, მას მეტაფორულად **სატრფოს ზილფის** გაგებაცა აქვს, რისი უამრავი მაგალითია ქართულ ტექსტებში; აი, ზოგი მათგანი:

“გოზაგარდახრილი **ქამანდი** და ტვერი შეხშირებული წარბი შეფრუმკვილ-შენასკნულ იქმნეს“ (რუსუდანიანი, 1957, 601, გვ. 22).

“იგ მარგალიტი ობოლი, კვლავ იაგუნდი რეული, მწვილდი გიშრისა, ქამანდი მოხლომით გამოზეული“ (ბარამგურიანი, 1958, გვ. 119, 2).

“განკვეთილმან რამე ვჰყო,

“შექამანდა თმანია“ (თუმანიშვილი, 1963, გვ. 182, 40; 1963).

“მკერდს მან კისერი მე მანკისერი

ქამანდი ზილფ შავით მან დამიბარა“ (ეშყი-ხონია, 1964, გვ. 18, 2).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში შეტანილი უნდა იქნას **ქამანდი**-ის მეტაფორული განმარტებაც - **ზილფი** (სატრფოსი).

ქამანდარი:

ქართულ ენაში არის სპარსული ნასესხობა **ქამანდარი**-ი, რომელიც აღორძინების ხანის ძეგლებიდან დასტურდება. ქართული ენის განმარტებით

ლექსიკონში იგი განმარტებულია ასე: (ქამანდრისა) [სპარს. ქამანდარ “მშვილდოსანი”. 1. ქამანდის მსროლელი, - ჩუბინი. ფიგურ. თამარ ქალი ქალია, სიტყვის ქამანდარია (ხალხ.). 2. კუთხ. (მოხვევ. ხევესურ.) კარგი მსროლელი. გამართა თოფით ვარჯიშობა, რომელსაც მთის ხალხი ბავშვობიდანვე ეჩვეოდა და საუკეთესო “ქამანდრებად” გამოდიან... (ა. ყაზბეგი) (ქ ე გ ლ, 1950-1964). სხვა მნიშვნელობა ამ სიტყვას ქართულ ენაში არა აქვს.

როგორც ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშია მითითებული, **ქამანდარი** არის სპარსული სიტყვა. სპარსული ლექსიკონები მას ასე განმარტავენ: **کاماندار** [kāmāndār] - მოისარი, ჩუბინი (ი. რუბინჩიკი, 2012). **کاماند** [kāmānd] ორკომპონენტური კომპოზიტია, რომლის პირველი წევრია **کامان** [kāman] მნიშვნელობებით: 1. მშვილდი; 2. რკალი; 3. ასტრ. მშვილდოსანი; 4. თალი და **دستان** [dāstān] - **ქონა, ყოლა** ზმნის აწმყო დროის ფუძე - **د** [dār].

ქართულში არის სიტყვა **ქამანი**, მაგრამ შეცვლილი შინაარსით, რომელსაც ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი ასე განმარტავს: ქამანი (ქამანისა [სპარს. ქამან “მშვილდი”]) 1. მჭედლისა და დურგლის იარაღი - ბურღის გადასატრიალებელი მშვილდი. 2. ზოგი სიმებიანი ინსტრუმენტის გასმით საკრავი, ძუის ლარიანი მშვილდი, - ხეში. 3. “სუსტი მშვილდი” (საბა) (ქ ე გ ლ, 1950-1964).

საბა **ქამან**-ს ასე განმარტავს: სუსტი მშვილდი (ს.-ს. ორბელიანი, 1993).

ქამანის საბასეული განმარტება “სუსტი მშვილდი” არასწორია, რადგან ქამანი არის ხეში და არა მშვილდი.

არც ქართულ განმარტებით ლექსიკონშია **ქამანი** განმარტებული სწორად, რომლის მიხედვითაც ის არის “ბურღის გადასატრიალებელი მშვილდი”. თანაც იქვე აღნიშნულია, რომ ის იგივეა, რაც ხეში, რითაც ლექსიკონი წინააღმდეგობაში მოდის თავის თავთან. ამავე დროს, აზრობრივად ბუნდოვანია “ბურღის გადასატრიალებელი მშვილდი”. მშვილდმა როგორ უნდა გადაატრიალოს ბურღი? შინაარსობრივად სწორი იქნებოდა: ბურღის გადასატრიალებელი **ქამანი** (ხეში) და არა **მშვილდი**, რომელიც ქართულ ლექსიკონებში ასეა განმარტებული: **მშვილდი**-ი ისრის გასატყორცილი ძველებური იარაღი - დრეკადი რკალი, რომლის ბოლოებზედაც გადაჭიმულია ლარი (ქ ე გ ლ, 1950-1964).

მშვილდი სულ სხვა სემანტიკური დატვირთვის მქონე ლექსიკური ერთეულია.

ქართულ ლექსიკონებში ბოლომდე არ არის სწორად გაგებული **ქამანდის**, **ქამანდარისა** და **მექამანდის** მნიშვნელობები. მაგალითად, ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში **ქამანდარი** განმარტებულია ასე: **ქამანდის მსროლელი**, რაც არასწორია, რადგან **ქამანდარი** არის **ისრის** და არა **ქამანდის** მსროლელი.

განმარტებითი ლექსიკონის ეს შეცდომა შეიძლება მოდიოდეს დავით ჩუბინაშვილის ქართულ-რუსული ლექსიკონიდან, სადაც **ქამანდარი** განმარტებულია, როგორც **ქამანდის მსროლელი** (დ. ჩუბინაშვილი, 1984).

ასევე შეცდომითაა განმარტებული **ქამანდარი** იოსებ გრიშაშვილის “ქალაქურ ლექსიკონში” **ქამანდარი** — “მექამანდე, ქამანდის მომღები. “თამარ ქალი ქალია, სიტყვის ქამანდარია (ხალხ.)” (ი. გრიშაშვილი, 1997).

ამგვარად:

- ა) **ქამანდ**-ი სპარსულსა და ქართულ ენებში, გარდა **ქამანდ**-ისა, მეტაფორულად ნიშნავს **ზილფს** (სატრფოსი).
- ბ) **ქამანდარი** ნიშნავს არა **ქამანდის** მსროლელს, როგორც ეს ქართულ ლექსიკონებშია მოცემული, არამედ - **ისრის** მსროლელს.
- გ) ბუნდოვანია **ქამან**-ის ქართული ლექსიკონებისეული განმარტება - “ბურღის გადასატრიალებელი **მშვილდი**“. შინაარსობრივად სწორი იქნებოდა: ბურღის გადასატრიალებელი **ქამანი**.
ყოველივე ეს ასახული უნდა იყოს ქართულ ლექსიკონებში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანგარი, 1381** — ჰასან ანგარი, ფარჰანგე რუზე სოხან, თეჰრან, 1381
- გ. გვანცელაძე, 2013** — გ. გვანცელაძე, თ. გვანცელაძე, ნარკვევები აფხაზურ-ქართული შედარებითი მორფოლოგიიდან, I. ფრინველთა სახელები, ქუთაისის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის წელიწდეული, ქუთაისი, 2013.
- ი. გრიშაშვილი, 1997** - ი. გრიშაშვილი, ქალაქური ლექსიკონი, 1997.
- მოინი, 1382** - ფარჰანგე ფარსიე მოინ, თეჰრან - მოინის სპარსული ლექსიკონი, თეირანი.
- ს-ს. ორბელიანი, 1991 — 1993** — ს-ს. ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, I, II, თბ., 1991-1993.
- რუბინჩიკი, 1985** - Персидско-русский словарь, под редакцией Рубинчика Ю. А., I-II, Москва, 1985.
- თ. სახოკია, 1979** - თ. სახოკია, ქართულ ხატოვანი სიტყვა-თქმანი, თბ., 1979.
- ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, 2000** — ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.
- ქ ე გ ლ, 1950 - 1964** - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, აკად. არნოლდ ჩიქობავას რედაქციით, თბ., 1950-1964.
- ი. ქობალავა, 1980** - ი. ქობალავა, ზოგიერთი ტიპის ხმაბაძვითი სიტყვის წარმოებისათვის ქართულში, საქ. მეცნ. აკადემიის აკად. არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბ., 2000.
- ა. ღლონტი, 1984** — ა. ღლონტი, ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.
- არნ. ჩიქობავა, 1938** - არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1938.
- დ. ჩუბინაშვილი 1984** — დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, თბ., 1984.
- გ. ხორნაული, 2000** - გ. ხორნაული, ფშაური ლექსიკონი, თბ., 2000.

NOMADI BARTAIA

KAMANDI AND KAMANDARI

The article discusses the Persian borrowings of the second stream (XVI-XVIII cc.) of the new Persian vocabulary in Georgian language: kamandi and kamandari.

a) Kamandi in Persian and Georgian languages, besides lasso, metaphorically means hair hook (of beloved person).

b) Kamandari means not a thrower of kamandi (lasso), like this is given in the Georgian dictionaries, but – an arrow shooter.

c) The definition of Georgian dictionaries for kaman – a bow for turning of a drill, is vague, an arch for turning of a drill would be more correct from the point of view of contents.

All of these should be reflected in the Georgian dictionaries.

თეიმურაზ გვანცელაძე
თამარ გითოლენდია

ქართული გვარების ერთი ტიპი აუხაგ მუჰაჯირთა 1867
წლის სიაში და აუხაგური ფოლკლორის ერთი
პერსონაჟის სახელის ეტიმოლოგია

აფხაზთა შორის გავრცელებული გვარები სხვადასხვა წარმომავლობისაა: გვხვდება აფხაზური, ქართული, ჩერქეზული და თურქული ეტიმოლოგიის მქონე გვარები. მათგან რაოდენობის მხრივ ყველაზე მეტია აფხაზური და ქართული წარმომავლობის მქონე გვარები. საკუთრივ აფხაზური გვარები მორფოლოგიური აგებულების მხრივ იყოფა რამდენიმე ჯგუფად (ვრცლად იხ.: თ. გვანცელაძე, 2011, გვ. 136-143).

ქართული წარმომავლობის გვარები სხვადასხვაგვარად არის ადაპტირებული აფხაზური ენის მიერ: ზოგს მთლიანად ჩამოცილებული აქვს გვარების მაწარმოებელი ქართული დაბოლოებები, ან ისინი შეცვლილია აფხაზური აფიქსებით. მაგალითად, ქართული გვარები **მარუშ-იან-ი, შეყრილა-ვა, მექვაბი-ა // მიქვაბი-ა, ჯინჯოლ-ია** მათ მტარებელ პირთა სხვადასხვა მიზეზით გააფხაზების შემდეგ აფსუიზირდა და წარმოიქმნა ახალი ვარიანტები: **ა-მარშან, შაყრილ, ა-მქვაბ // ა-ნქვაბ, ა-ჯენჯალ** (თ. გვანცელაძე, 2011, გვ. 137-138), ხოლო **-ვა** დაბოლოებიანი ქართული გვარები, თუ მათ აფხაზები ატარებენ, უმეტესწილად აფხაზურად გამოითქმის **-ვა** სუფიქსის გარეშე, თანაც ამ ქართულ სუფიქსს ენაცვლება კრებითობის აფხაზური **-აა** სუფიქსი (თ. გვანცელაძე, 2011, გვ. 140-141).

მოცემულ ნაშრომში მოკლედ მიმოვიხილავთ **-ია** დაბოლოების მქონე ზოგ იმ ქართულ გვარს, რომლებიც გადაკეთებული სახით დასტურდება რუსი მოხელეების მიერ 1867 წელს ოსმალეთის იმპერიაში გასაძევებელ აფხაზ მუჰაჯირთა სიაში. ამასთანავე, აქვე დავაკავშირებთ ამ საკითხს აფხაზურ ზეპირსიტყვიერებაში ძალზე პოპულარული პერსონაჟის აბრსკილის სახელთან.

აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სია (ბ. ხორავა, 2004; ბ. ხორავა, 2013), წარმოდგენას ქმნის იმ გვარებზე, რომლებიც გავრცელებული იყო აფხაზეთის ტერიტორიაზე არამარტო 1867 წლის მუჰაჯირობის დროს, არამედ გაცილებით უფრო ადრე. დასახელებულ სიაში მრავლად მოიპოვება ქართული, კერძოდ, მეგრული გვარები, რომელთაც აფხაზურში დაუკარგავთ დაბოლოება. მაგალითად:

სოფ. კელასურში წარმოდგენილია გვარი **ამფარ**. მისთვის ამოსავალია მეგრული **მეფორია** (თ. გვანცელაძე, 2003, გვ. 41), რომელიც დასტურდება 1616-1621 წლების “საცაიშლო დავთარში” სოფ. ჭალის (სოფ. ჭლოუ, ოჩამჩ. რ.) ტექსტში (ქსძ, III გვ. 467). **მეფორია-ს ე** აფხაზურში გადმოცემულია **ა** ხმოვნით. **ა-მ** მოგვცა **ა**. სიტყვის თავში გაჩენილია ზოგადობის აფხაზური პრეფიქსი **ა-**. **ე** ხმოვანი რედუცირდა, რადგან მახვილმა **ა-** პრეფიქსზე გადაინაცვლა: **მეფორია > *მაფარ > ამფარ**. სამეგრელოში **მეფორია**

არის ეპითეტი კაცისა, ვინც თოხნისას ბალახს კი არ მოჭრის, არამედ მიწით დაფარავს (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 112).

სოფ. აბგიძირაში გვხვდება გვარი **ბარკალ**, რომელიც დღეს იშვიათი მეგრული **ბარკალია** გვარის ვარიანტია. თვით **ბარკალია** ფორმა **ბარკალია-ს** ვარიანტია. შდრ., მეგრ.: **ბარკალ** “ბორძიკი“, **ბარკალ-ა** // **ფარკალ-ა** “ბორძიკით მოსიარულე“. ამგვარი მეტსახელი არაა მოულოდნელი (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 56).

სოფ. აიბუხვწაში დასტურდება **ბერცხელა**, რომლისთვისაც ამოსავალია იშვიათი ქართული გვარი **ფერცხელავა**. **ფერცხელავა** შეიძლება იყოს **ფირცხლავას** ვარიანტი, ანდა შეიძლება ეპონიმის მეტსახელი მომდინარეობდეს **ფერცხელ-ი** “კოტრიალის, გორილას“ ფუძისაგან. მეგრულად **ფერცხელა** ნიშნავს “კოტრილას, გორილას“ და ბავშვისათვის ასეთი მეტსახელის შერქმევა ბუნებრივია (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 134). **ფერცხელავა** ფორმის **ფ** თანხმოვნისგან აფხაზურში მივიღეთ **ბ**. გვარს აკლია ქართული დაბოლოება **-ვა**.

სოფ. ჯამპალში წარმოდგენილი **გუარდალ** გვარის ამოსავალი ფუძეა ქართული **გორდელ**, რომელიც იშვიათ ქართულ **გორდელ-ა-ვა** გვარში გამოიყოფა (ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, 1997, გვ. 64), შდრ., **გორდელ-ა-ძე**. **გორდელ-ა** მოფერებითი ვარიანტია პირსახელ **გორდი-სა**, რომელიც არის გვარში **გორდიშვილი** (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 66). შესაძლოა, **გორდ-ელ** სოფელ გორდიდან ეპონიმის წარმოშობის აღმნიშვნელიც იყოს. **გორდელავა-სა**გან აფხაზური **გუარდალ** (**გ^არდალ**) ფორმა ასე მივიღეთ: **ო** ხმოვანმა აფხაზურში მოგვცა **ჟა** დიფთონგი, რომლის **ჟ** ელემენტი **გ** თანხმოვნის ლაბიალიზაციის მომენტად იქცა. ამოსავალი **ე** აფხაზურში გადმოცემულია **ა** ხმოვნით. გვარს მოკვეცილი აქვს **-ვა** დაბოლოება წინამავალ ხმოვანთან ერთად: **გორდელა-ვა > გუარდალ**.

სოფ. ჯამპალში დასახელებულია გვარი **გუნა**. მუჰაჯირთა სიაში არის, აგრეთვე, ვარიანტები: **გუნია**, **აგუნბა**. პირველი დასტურდება სოფ. ბესლახუბაში. მეორე — გულრიფში. ცხადია, რომ **გუნა** ქართული **გუნავა-სა**გან მომდინარეობს.

სოფ. მოქვში სახელდება გვარი **კერსალ**. მისთვის ამოსავალია ქართული გვარი **კერესელიძე**, რომელსაც მოშორდა **-ძე** დაბოლოება და წინა **ი** ხმოვანი. **კერესელ** ფორმის მეორე **ე** უმახვილო პოზიციაში გაქრა, ხოლო უკანასკნელი **ე** აფხაზურში შეიცვალა **ა** ხმოვნით: **კერესელიძე > *კ^არასალ > კ^აერსალ**.

სოფ. ფსირცხაში დასტურდება გვარი **კიფა**, რომელიც მომდინარეობს იშვიათი მეგრული **კიფაია** გვარისაგან (პ. ცხადაია, 2000, გვ. 98). აღდება პირსახელი ***კიფა**.

სოფ. გერზეულში წარმოდგენილია გვარი **კუტა**. **კუტა** საქართველოში ძველად გავრცელებული პირსახელია (ქსს, 1967, გვ. 96). აფხაზური **კუტა** მოდის დღევანდელი ქართული **კუტავა-სა**გან, რომელიც უკვე დასტურდება 1616-1621 წლებში (პალ, I, გვ. 632).

სოფ. ლათაში იხსენიება გვარი **ლომა**, რომელიც აღგვადგენინებს მეგრულში დაკარგულ ***ლომავეა** ვარიანტს.

სიებში არის გვარი **ყურდგელ**. ამოსავალი ფორმაა მეგრული **ყურდგელია // ყურდგელია**, რომელსაც ჩამოცლილი აქვს დაბოლოება - **ია**. ქართ. **ყურდგელია** > აფხ. ***ყ^რდგ^ალ** [**ყურდგაალ**] > აფხ. **ყ^რდგ^ელ** [**ყურდგელ**] > რუს. Курдгелъ.

სოფ. კელასურში იხსენიება გვარი **ხარაზ**, სოფ. აბჟაყვაში — მისი ვარიანტი **ხარაზ-ა**. გვარი **ხარაზი** ამჟამადაც გვხვდება ქართულში, რეალურად არსებობს იშვიათი **ხარაზია** ფორმაც (ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, 1997, გვ. 237), რომლისგანაც მოდის აფხაზური **ხარაზ**, უფრო ზუსტად, **ჰარაზ** < **ხარაზ**. სხვათა შორის, აფხაზებში დღესაც გავრცელებულია ქართულსუფიქსიანი **ჰარაზ-ია** ვარიანტი.

წებელდასა და ამტყელში წარმოდგენილია გვარი **ხორა**, რომელიც ამავე სიაში წარმოდგენილი **ხორაია** ან **ხორავა** ფორმის ვარიანტია (თ. გითოლენდია, 2008, გვ., 111).

სოფ. ზიმასა და ბეშიკვარაში დასტურდება გვარი **ხურხუმალ**. მისთვის ამოსავალია ქართული **ხორხომელიძე** (ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, 1997, გვ. 241), შდრ., **კერესელიძე** > **კერსალ**. არ გამოირიცხება მისი მომდინარეობა იოლად აღსადგენი მეგრული ***ხორხომელია** სახეობისაგან...

ჩვენი დაკვირვებით, აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სიაში სულ ასახულია 32 ქართული წარმოშობის დაბოლოებამოკვეცილი გვარსახელი, რაც ამ პროცესის სისტემურობაზე მიუთითებს და უეჭველად უნდა იქნეს გათვალისწინებული აფხაზურ და ქართულ, კერძოდ, მეგრულ გვარსახელთა და ანთროპონიმთა კვლევის დროს. ამის გათვალისწინებით ფართო პერსპექტივა იმლება მომიჯნავე სამეცნიერო დარგების ზოგი პრობლემის ანალიზისთვისაც. თქმულის საილუსტრაციოდ აქ წარმოვადგენთ ერთ მაგალითს.

აფხაზებში ამჟამად პოპულარულია საგმირო თქმულება **აბრსკილის** შესახებ (ს. ზუზბა, 1988, გვ. 343). ჯერ კიდევ ნახევარი საუკუნის წინათ ამ თქმულებას ნაკლებად იცნობდნენ გუდაუთის რაიონში მცხოვრები აფხაზები, ხოლო თურქეთში მცხოვრებ აფხაზთაგან იგი იციან მხოლოდ ახლანდელი ოჩამჩირის რაიონის ტერიტორიიდან წასულთა შთამომავლებმა. იმის გამო, რომ თქმულება შეტანილია სასკოლო პროგრამაში, ამჟამად იგი იცის აფხაზთა უმრავლესობამ. თქმულების მოკლე სიუჟეტი ასეთია:

სოფელ გუფში (ამჟ. ოჩამჩ. რ.) უცხოვრია გამორჩეულ ქალწულს, რომელსაც აღთქმა ჰქონდა დადებული, რომ არ გათხოვდებოდა, მაგრამ რაღაც გრძნეულებით დაორსულდა და საოცარი ვაჟი შეეძინა. ბიჭს **აბრსკილი** [**აბრ(გ)სკ'ელ**] ერქვა. იგი გულადი დადგა. იმ დროს **ზღვისა და კავკასიონის მხრიდან** აფხაზეთს თავს ესხმოდნენ მტრები. აბრსკილი ხალხის დიდ იმედად იქცა: ხოცავდა მტრებს, რომლებიც ვეღარ ბედავდნენ თარეშს. მხარე აყვავდა, დამშვიდდა. აბრსკილი შინაურ მტრებსაც ებრძოდა. მას მფრინავი რაში ბზოუ ჰყავდა, რომელიც ერთი ნახტომით მოექცეოდა **ზღვის ნაპირიდან ერცანუს მთის** წვერზე და პირიქით. აბრსკილი თანდათან გამედიდურდა, რამაც ღმერთი გააჩავრა. მან ჯერ ტკბილი სიტყვით სცადა, გონს მოეყვანა აბრსკილი, მაგრამ უშედეგოდ. ღმერთმა უბრძანა მოციქულებს, შეეპყროთ იგი და მანამ ჰყოლოდათ ბნელში, სანამ ღმერთს ქედს არ მოუხრია. მოციქულებმა შეიპყრეს აბრსკილი და ბზოუ. ისინი

სოფლებს ჭლოუსა და **ოტაფს** შორის მდებარე გამოქვაბულში რკინის ბოდს მიაკრეს სქელი ჯაჭვით. აბრსკილი იბრძვის დასახსნელად, მაგრამ ვერ ახერხებს. იგი მუდამ თავის ხალხზე ფიქრობს, მაგრამ არ შეუძლია მისი შველა. ბევრჯერ სცადეს აფხაზებმა მიჯაჭვული ამირანის დახსნა, მაგრამ ეს შეუძლებელია (ს. ზუხბა, 1988, გვ. 344-349).

აბრსკილის სახელის ეტიმოლოგია დადგენილი ჯერაც არაა (ვრცლად იხ.: ს. ზუხბა, 1988, გვ. 359-361). ჩვენი აზრით, პერსპექტიულია მ. ჩიქოვანის აზრი აბრსკილის სახელის პირველი ნაწილისა და ამირანიანის ქართული ეპოსის პერსონაჟ **ამბრ**-ის სახელის იგივეობის შესახებ (მ. ჩიქოვანი, 1959, გვ. 45; მ. ჩიქოვანი, 1966, გვ. 15). თუ ეს მოსაზრება მართებულია, მაშინ უნდა ვირწმუნოთ, რომ თავიდან არსებობდა მეგრული სახელი ***ამბრიშ სკირი > *ამბრიშ სკირი** “ამბრის შვილი“, რომელმაც განიცადა შემდეგი ცვლილებები: **მეგრ. *ამბრიშ სკირი > *ამბრიშსკირი > *ამბრისკილი > *აბრისკილი > *აბრსკილი >** აფხ. **აბრსკ'გ'ლ > აბრგსკ'გ'ლ**. ლინგვისტური თვალსაზრისით, არც მეგრულისათვის აქ ნავარაუდები ვარიანტების მიღების გზებია მოულოდნელ-დაუშვებელი და არც აფხაზურისა, თუმცა, ჩვენი აზრით, აბრსკილის სახელის ქართული წარმომავლობის მტკიცება სხვა არგუმენტების მოშველიებითაც შეიძლება. კერძოდ: ძალზე მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ **აბრსკილის თქმულება უცნობია აბაზურ ფოლკლორში, ამასთანავე ის ბზიფელ აფხაზთა შორისაც კი უცნობი იყო სასკოლო პროგრამაში მის შეტანამდე და ვიწრო ლოკალური გავრცელება ჰქონდა მხოლოდ აბუფელთა შორის**. ამიტომ გმირის სახელის ეტიმოლოგიის რკვევისას მეტი პერსპექტივა იმ მოსაზრებას აქვს, რომელიც ითვალისწინებს თქმულების სიუჟეტის გეოგრაფიული არეალისა და **აბუფის**, ანუ ისტორიული **შუასოფლის** ისტორიული ეთნიკურ-ენობრივი ვითარების მიმართებას. ამ მხრივ შემდეგი უნდა ითქვას:

აბრსკილის თქმულების მოქმედების არეალი არ სცილდება **აბუფას**, ანუ ძველი **შუასოფლის**, ე.ი. თანამედროვე **ოჩამჩირის რაიონის ნაწილის** ტერიტორიას. ესაა სოფლები: **გუფი, ჭლოუ, ოტაფი, ერცახუს მთა, ოტაფის გამოქვაბული**. ამის გათვალისწინებით, სრულიად უდავოა, რომ სწორედ ამ ვიწრო ზონაში უნდა შექმნილიყო ეს თქმულებაც. რაც შეეხება ამ ზონის ისტორიულ ეთნიკურ-ენობრივ ვითარებას, ცნობილია, რომ აბუფაში ახლანდელ აფხაზთა წინაპრები პირველად გამოჩნდნენ მხოლოდ XVII საუკუნის მიწურულს და მერე დაიწყეს ახლანდელი ოჩამჩირის რაიონის მიწებზე დასახლება, სადაც მანამდე მხოლოდ ქართველები, კერძოდ, მეგრელები სახლობდნენ (იხ.: ნარკვევები, 2007, გვ. 151-169). ეს გარემოებანი გვიბძებენ იქითკენ, რომ აბრსკილის სახელის ეტიმოლოგია ვეძიოთ საკუთრივ აფხაზურ, ან მეგრულ ონომასტიკონში.

როგორც აღინიშნა, აფხაზურ ენაზე თქმულების პერსონაჟის სახელი ჟღერს როგორც **აბრსკ'გ'ლ** და **აბრსკ'გ'ლ**. მათ აფხაზურად დამაჯერებელი ახსნა არ ეძებნება (ს. ზუხბა), მაგრამ ზოგ წყაროში დასტურდება მეტად საინტერესო მონაცემები. კერძოდ, 1867 წლის მუჰაჯირთა სიებში ყურადღებას იქცევს კოდორისა და დალის ხეობის სოფლებში **მერხეულში, ბეშიკვარასა და აბგალანვარაში**

მცხოვრებ აფხაზთა შორის გავრცელებული ერთი და იმავე გვარსახელის 7 variant i: Брескиль (ბრესკილ), Брискель (ბრისკელ), Брислекъ (ბრისლექ), Крыскель (კრესკელ), Брыскель (ბრესკელ), Блескиръ (ბლესკირ), Блескеръ (ბლესკერ). ამ ვარიანტებიდან ძირითად ფორმებად აღსადგენია *ბლესკ[~]გ'რ და *ბრესკ[~]გ'ლ, ხოლო დანარჩენები რუსი მოხელეების მიერ აფხაზურ ვარიანტთა მცდარი აღქმის შედეგი უნდა იყოს. *ბლესკ[~]გ'რ და *ბრესკ[~]გ'ლ რეალურად არის ვარიანტები ქართული გვარსახელისა, რომელიც 6 ფორმითაა ამჟამად წარმოდგენილი სამურზაყანო-სამეგრელოში. ეს ვარიანტებია: ბულეისქირი, ბულეისკირი, ბულესკერია, ბულესკირია, ბულისკერია და ბულისკირია. ისინი მომდინარეობენ ბულ-ი, ბულ-ა და ბულ-ე ანთროპონიმებისაგან, რომლებსაც დართული აქვთ “შვილის” სემანტიკის მქონე საერთოქართველური ფუძის მეგრული სახეობა სქირ-ი // სკირ-ი სიტყვა, შდრ., გვარები: წულეისკირი, პაპასკირი, ასკილეისკირი... (პ. ცხაღია, 2000, 63; თ. გითოლენდია, 2010-2011, გვ. 62; ბ. ხორავა, 2013, გვ. 97). ქართული ფორმებიდან 4 ვარიანტში (ბულესკერია, ბულესკირია, ბულისკერია, ბულისკირია) გვაქვს ასევე საერთოქართველური წარმომავლობის -ია < -იან სუფიქსიც. აღსანიშნავია ისიც, რომ გვარსახელი ა-ბლესკ[~]გ'რ ამჟამადაცაა გავრცელებული აბჟუელ აფხაზთა შორის და მას დამატებული აქვს აფხაზური ენის სახელებისათვის დამახასიათებელი ა- პრეფიქსი, რომელიც ქართული გვარის გააფხაზურების ფუნქციას ასრულებს (თ. გვანცელაძე, 2003, გვ. 41).

ამ მონაცემების გათვალისწინებით, სრულიად უეჭველია, რომ ამჟამინდელი რეალურად არსებული აფხაზური გვარსახელი და აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სიებში ასახული ყველა ვარიანტი მომდინარეობს ქართული, კერძოდ, მეგრული ბულისკირ-ია ვარიანტისაგან. ამისი დამადასტურებელია ისიც, რომ გალის რაიონში მუხურისა და ოქუმის თემებში დღემდე არსებობს 2 ქართული სოფელი ერთი და იმავე საბულისკერიო სახელით, რაც წარსულში ამ გვარსახელის ახლანდელი აფხაზეთის მიწაზე ფართოდ გავრცელების კიდევ ერთი დასტურია.

მაშასადამე, თქმულება აბრსკილის შესახებ უნდა შეექმნათ არა აფხაზებს, არამედ შუასოფელ ქართველებს, კერძოდ, მეგრელებს. მთავარ პერსონაჟს *ბულიშ სქირი “ბლის შვილი” უნდა რქმეოდა. ამ ანთროპონიმისაგან მომდინარეობს ჯერ *ბულიშ სკირი, შემდგომ კი *ბულისკირი სახელები. სავარაუდოდ, შუასოფელში აფხაზთა შემოსახლებამდე ამ პირსახელს უკვე შეძენილი ჰქონდა გვარსახელის ფუნქციაც და მოეპოვებოდა დღემდე შემორჩენილი ქართული ბულეისქირ-ი, ბულეისკირ-ი, ბულესკერ-ია, ბულესკირ-ია, ბულისკერ-ია და ბულისკირ-ია ფონეტიკური ვარიანტებიც.

ამრიგად, ცხადია, რომ ისტორიულ შუასოფელში მოსულმა აფხაზებმა დამწვდური ქართველებისაგან სუბსტრატულ ფოლკლორულ ძეგლად შეითვისეს თქმულება, რომელიც დღეს უკვე აფხაზთა დიდმა ნაწილმა იცის.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ხ. ბლაჟბა, 1964** — Х.С. Бгажба, Бзыбский диалект абхазского языка (Исследование и тексты) Тб., 1964.
- თ. გვანცელაძე, 2003** — თ. გვანცელაძე, აფხაზური და ქართული ენების შემსწავლელთათვის, ტ. I, თბ., 2003.
- თ. გვანცელაძე, 2008** — თ. გვანცელაძე, აფხაზეთის ეთნიკური ისტორიის ლინგვისტური საფუძვლები, თბ., 2008.
- თ. გვანცელაძე, 2011** — თ. გვანცელაძე, აფხაზური ენა, სტრუქტურა, ისტორია, ფუნქციონირება, თბ., 2011.
- თ. გითოლენდია 2008** — თ. გითოლენდია, - ია დაბოლოებიანი გვარსახელები მუჰაჯირთა 1867 წლის სიაში, ჟურნ. "მარჯი", №1, 2008.
- თ. გითოლენდია, 2010 - 2011** — თ. გითოლენდია, აფხაზ მუჰაჯირთა 1867 წლის სიაში გამოვლენილი ქართველური წარმოშობის გვარსახელები, "სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები", ტ. VIII, თბ., 2010-2011.
- ს. ზუზბა, 1988** — ს. ზუზბა, აფხაზური ზეპირსიტყვიერება, აფხაზურიდან თარგმნეს ავთანდილ არაბულმა და თეიმურაზ გვანცელაძემ, თბ., 1988.
- ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან: აფხაზეთი**, თბ., 2007.
- პალ, I, 1991** — პირთა ანოტირებული ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1991.
- ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, 1997** — ა. სილაგაძე, ა. თოთაძე, გვარ-სახელები საქართველოში, 1997.
- სწძ, I, 1986** — სვანეთის წერილობითი ძეგლები (ისტორიული საბუთები და სულთა მატრიანები), ტ. I, თბ., 1986.
- ა. ღლონტი, 1987** — ა. ღლონტი, ქართველური საკუთარი სახელები, თბ., 1987.
- ქსძ, II, 1965** — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. II, თბ., 1965.
- ქსძ, III, 1970** — ქართული სამართლის ძეგლები, ტ. III, თბ., 1970.
- მ. ჩიქოვანი, 1959** — მ. ჩიქოვანი, ქართული ეპოსი, წიგნი I, თბ., 1959.
- მ. ჩიქოვანი, 1969** — М. Я. Чиковани, Амираниани, Грузинский эпос, Тб., 1966.
- ბ. ცხადაია, 2000** — ბ. ცხადაია, გვარები და გვართა დასახელებანი სამეგრელოში, თბ., 2000.
- ბ. ხორავა, 2004** — ბ. ხორავა, აფხაზთა 1867 წლის მუჰაჯირობა, თბ., 2004.
- ბ. ხორავა, 2013** — Б. Хорава, Мухаджирство абхазов 1867 года, Тб., 2013.

TEIMURAZ GVANTSELADZE, TAMAR GITOLENDIA
**GEORGIAN SURNAMENAMES OF ONE TYPE IN THE ABKHAZIAN
MUHAJIRS' LISTS OF 1867 AND THE ETYMOLOGY OF ONE OF THE
ABKHAZIAN FOLKLORE CHARACTER'S NAME**

In 1867 the Russian Empire officials drew up lists of the Abkhaz families, who had to be deported to the Ottoman Empire. In these lists were confirmed more than dozens of surnames with Georgian origin, including 32 such Georgian surnames, from which were removed away **-ia** < **-ian** surname-forming endings. For example, in the village Jampal the surname **Гуардап [Gwardal]** is based on the Georgian anthroponym **Gordel**, which is found in current rare Georgian surname **Gord-el-a-va**, and Georgian surnames: **Gordel-a-dze** and **Gord-i-švil-i**. Abkhazian form **Gwardal** derived from Georgian **Gordel-a-va** was adopted in Abkhaz language in full compliance with the word adoption rules.

Taking into account the systemic nature of such change process of Georgian surnames, makes it possible to solve issues of anthroponyms history of some Abkhazian and Georgian surnames.

The study also considers the etymology issues of the most important monument of Abkhazian folklore, the main character's name of **Abrsk'il**'s legends. The following conclusions were made:

1. The name **Abrsk'il** is the Georgian surname **Bulisk'iria** adapted in Abkhazian language, which in its turn was taken from Megrelian syntagma **Buliš skiri** "cherries's (plant name) son."

2. Taking into account that the Abkhaz legend **Abrsk'il** 50 years ago was common only in Ochamchire district of the Autonomous Republic of Abkhazia, and the story takes place in the same region, we assume that the legend was created in this region before XVII century by the Georgians residing there, and then it was adopted by the Abkhazians, who came here later.

This assumption is supported by the lists dated of 1867 compiled by the Russian officials, where are recorded variants of the Abkhazian names adopted from the Georgian name **Bulisk'iria**: **Брескиль (Bresk'il)**, **Брискель (Brisk'el)**, **Брислекъ (Brislek')**, **Крыскель (K'rðsk'el)**, **Брыскель (Brðsk'el)**, **Блескирь (Blesk'ir)**, **Блескеръ (Blesk'er)**.

გვანცა გვანცელაძე

ტაოურ-იმერული ლექსიკური იზოგლოსები

ქართული ენის დიალექტები, რომლებიც წარმოდგენილია როგორც საქართველოს ამჟამინდელ ფარგლებში, ისე მის იქით, ქართველ დიალექტოლოგთა თაობების მიერ საკმაოდ მაღალ დონეზეა გამოკვლეული. ამის შედეგად დაგროვილია უზარმაზარი მოცულობის ემპირიული მასალა, რომლის საფუძველზეც უნდა შედგეს და გამოიციეს ქართული ენის დიალექტოლოგიური ატლასი. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მიმართულებით მუშაობა დაწყებულია, მაგრამ ატლასის პრობლემა, სამწუხაროდ, ჯერ კიდევ არ გადაწყვეტილია, ვინაიდან იგი დიდი სამუშაოების შესრულებასა და ფინანსური წყაროს მოძებნას მოითხოვს.

დიალექტოლოგიური ატლასის შესადგენად, რა თქმა უნდა, უმთავრესი სამუშაოთაგანია კონკრეტულ დიალექტთა ლექსიკის სხვადასხვა ნიშნის (ფონეტიკურ-ფონოლოგიურის, მორფოლოგიურის, სემანტიკურის) მიხედვით ზუსტად აღწერა და დაჯგუფება-კლასიფიკაცია ყოველი სიტყვის თუ ფორმის გავრცელების ზუსტი გეოგრაფიის მითითებით.

თურქეთში მცხოვრებ ქართველთა მეტყველების ნიმუშების შესწავლა საშურს საქმეს წარმოადგენდა და წარმოადგენს. ბუნებრივია, განსაკუთრებით საინტერესო და საჭიროა ჩვენებურების ქართულის კვლევა სხვა დიალექტებთან მიმართებაში. ერთი შეხედვითაც ჩანს, რომ თურქეთელ ქართველთა მეტყველებებში ბევრია საერთო სხვა ქართულ დიალექტებთან.

წინამდებარე ნაშრომის მოკრძალებული მიზანია, გამოავლინოთ ლექსიკური იზოგლოსების ერთი მცირედი ნაწილი თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, კერძოდ ისტორიულ ტაოში გავრცელებულ ტაოურ დიალექტსა და მისგან გეოგრაფიულად საკმაოდ დაცილებულ იმერულ დიალექტს შორის, რომელიც ქართული სამწიგნობრო ენის ერთ-ერთი საყრდენთაგანია. ბუნებრივია, ამგვარი მუშაობა გულისხმობს იმის გარკვევას, თუ რა მსგავსება და განსხვავება ახასიათებს ორივე კილოს ლექსიკურ ერთეულთა პოზიციების მხრივ.

საანალიზოდ ტაოური ლექსიკური მასალა ამოკრებილი გვაქვს პროფ. **შუშანა ფუტყარაძის** ნაშრომიდან "ჩვენებურების ქართული" (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 181), რომელშიც ქართულ დიალექტოლოგიაში პირველად იქნა აღწერული თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე გავრცელებული ქართული კილოების თავისებურებათა ამსახველი ტექსტები და ტიპური ფრაზები საკმაოდ ვრცელი ლექსიკონითურთ, მოკლედ და მიმოხილული ამ მიკროსისტემათა გავრცელების გეოგრაფია და მითითებულია ძირითადი სამეცნიერო ლიტერატურა.

ჩვენი ზოგადი შთაბეჭდილებით, თურქეთის რესპუბლიკაში გავრცელებულ ქართულ მეტყველებებსა და იმერულ კილოს, ლექსიკური შედგენილობის მხრივ, ბევრი საზიარო აქვს. ამ მხრივ გამოიყოფა საერთო ლექსიკის შემდეგი ჯგუფები:

— სრულად იდენტური სიტყვები;

- ფონეტიკურად იდენტური, მაგრამ სემანტიკურად განსხვავებული სიტყვები;
- ფონეტიკურად განსხვავებული, მაგრამ სემანტიკურად ერთნაირი სიტყვები;
- სემანტიკურად იდენტური, მაგრამ მორფოლოგიურად განსხვავებული საზიარო ძირიანი სიტყვები;
- ფონეტიკურად და სემანტიკურად მცირედ განსხვავებული სიტყვები.

როგორც ტაოური და იმერული დიალექტური მასალის შედარების შედეგად აღმოჩნდა, ზემოთ დასახელებული 5 ჯგუფიდან ორივე კილოს მოებოვება საერთო ლექსიკური ერთეულების მხოლოდ 2 ჯგუფი. გაცილებით მეტი დადასტურდა შესადარებელ დიალექტთა განმასხვავებელი ლექსიკური ფაქტები. საზიარო ლექსიკაში გამოიყოფა შემდეგი ჯგუფები:

1. სრულად იდენტური სიტყვები. ამ ჯგუფს განეკუთვნება ძირითადი ლექსიკური ფონდის შემადგენელი ლექსიკა: სხეულის ნაწილთა სახელები, ნათესაობის ტერმინები, ცხოველთა და მცენარეთა სახელები, ბუნების მოვლენების სახელები, ნაცვალსახელები, რიცხვითი სახელები, ზმნები და სხვანი. ისინი ტაოურსა და იმერულ კილოებში სრულად ემთხვევა ერთმანეთს ბგერითი შემადგენლობითაც, მორფოლოგიურადაც და მნიშვნელობათა მიხედვითაც. ამ ჯგუფში გაერთიანებულ საზიარო ლექსიკაში, თავის მხრივ, ორი ქვეჯგუფის გამოყოფაა შესაძლებელი:

ა. ქართულ სალიტერატურო ენასა და დანარჩენ ქართულ დიალექტთა უმრავლესობასთან საზიარო ლექსიკა. ამ ქვეჯგუფს განეკუთვნება შემდეგი სიტყვები: **მე, შენ, შენი, სოფელი, გზა, მადლობა, ცოლი, და, ციხე, წყალი, ენა, სისხლი, დელი, ქვა, სახლი, სახელი, ოქრო, მიწა, აკვანი, ადგილი, თითი, ცხენი, ჯორი, ვაშლი, ხე, თეთრი, წითელი, ფართე, გაღმა, ვარ, ერთი, ორი, ოცი, ორმოცი, ორასი, ბევრი, ცოტა, დილაზე** და მრ. სხვ.;

ბ. მხოლოდ იმერულთან, ანდა დასავლურ ქართულ დიალექტებთან საერთო სიტყვები თუ სიტყვაფორმები. ამ სიტყვათა ნაწილი ორსავე დიალექტში სამწიგნობრო ენასთან შედარებით ზუსტად ერთნაირადაა ფონეტიკურად სახეცვლილი. საყურადღებოა ისიც, რომ ამ ქვეჯგუფის ლექსიკაში ჭარბობს არსებითი სახელები და ის ზმნური ფორმები, რომლებშიც ორივე დიალექტს ერთი და იგივე ფონეტიკური ცვლილებები, უპირატესად ნაწილობრივი ასიმილაცია მოუხდენია. რაც შეეხება სხვა მეტყველების ნაწილებს, მათგან მხოლოდ სრულად საზიარო რამდენიმე სიტყვა გამოვლინდა. ამ ქვეჯგუფში შედის შემდეგი სიტყვები: **წუმა** “წვიმა”, **კვირე** “კვირა”, **გელი** “მგელი”, **დოდოფალი** “დედოფალი”, **ლაპარაკი** “ლაპარაკი”, **თავრობა** “მთავრობა”, **ჭადი** “მჭადი”, **თა** “მთა”, **ბურკა** “კურკა”, **სადამომდი** “სადამომდე”, **ორმოზდაათი** “ორმოცდაათი”, **მიორე** “მეორე”, **უმფრო** “უფრო”, **რომელცხა** “რომელიც, რომელიდაც”, **დამწყროული** “დამწყდეული”, **არი** “არის”, **დაუდომა** “დაჯდომა”, **გეიარდენ** “გაივლიდნენ”, **ჩამეიარს** “ჩამოივლის”, **დენინახვ** “დაინახავ”, **ჩამეიყვანა** “ჩამოიყვანა”, **დენმარა** “დაეხმარა”, **დოუდგა** “დაუდგა”, **გედეინედავ**

“გადაიხედავ”, **გადეიტანოს** “გადეიტანოს”, **გეიგონა** “გაიგონა”, **ჩავაწევ** “ჩავალწევ”, **მეეწევა** “დაეწევა, წამოეწევა”, **დეინახა** “დაინახა”, **წეიქცა** “წაიქცა”, **ქონებია** “ჰქონია”, **ამეიღეს** “ამოიღეს”, **ამეიღებ** “ამოიღებ”, **ჩამეიტანეს** “ჩამოიტანეს”, **მეიტან** “მოიტან”, **მეირწყას** “მოირწყას”, **დეელაპარაკეთ** “დაელაპარაკეთ”, **გედეიცვა** “გადეიცვა”, **გოურევენ** “გაურევენ”, **გადმეიღებენ** “გადმოიღებენ”, **წეიღებ** “წაიღებ”, **გამეიღებენ** “გამოიღებენ”, **როის** “როდის” და სხვ. ამ სიტყვათა და სიტყვაფორმათა დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით, ზმნური ფორმები ტაოურსა და იმერულს საზიარო აქვს გურულსა და ლეჩხუმურ კილოებთან, ნაწილობრივ რაჭულთანაც. შევნიშნავთ იმასაც, რომ ტაოურ კილოში ორი ხვესურულ დიალექტთან საზიარო სიტყვაც კი აღმოჩნდა: **ხავიწი** “ნაღებში, ან ერბოში მოთუშული ფქვილით დამზადებული საჭმელი; **იქამ** “იზამ, შვრები, აკეთებ” (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 180).

2. ფონეტიკურად მცირედ განსხვავებული, მაგრამ სემანტიკურად ერთნაირი სიტყვები. ამ ჯგუფს განეკუთვნება მორფოლოგიურ-სემანტიკურად ერთნაირი, მაგრამ ბგერითი შემადგენლობით ოდნავ განსხვავებული ლექსიკა, კერძოდ, დადასტურდა ფონეტიკურად სახეცვლილი საერთო ქართული სიტყვები, რომელთა ერთ ნაწილში ტაოური დიალექტი გვიჩვენებს თანამედროვე სამწიგნობრო ქართული ენისაგან მეტ გადახრას, ვიდრე იმერული. მაგალითების ერთ ნაწილში მომხდარია **ძ** თანხმოვნის დეზაფრიკატიზაცია, რის გამოც ამ ფონემას ენაცვლება **ზ** ბგერა: ტაო. **ზმა, ზირი, ეზეფ** — იმერ. **ძმა, ძირი, ეძებ...** მეორე ქვეტიპს ქმნიან ის სიტყვები, რომლებშიც ტაოურ დიალექტს შემოუნახავს თანამედროვე სამწიგნობრო ენასა და იმერულ დიალექტში ამჟამად არსებულ ვითარებასთან შედარებით უფრო არქაული მდგომარეობა, როცა ტაოური ინარჩუნებს **ჭ** ფონემას, იმერულს კი მის ადგილას სამწიგნობრო ენის მსგავსად იგი **ხ** ფონემით ჩაუნაცვლებია შემდეგ სიტყვებში: **ველი, ვიდი, ვარი, ვმელი, თოჯ-ნიჩაბი, ვევი, მოვწნავთ, მოვალვენ...** საყურადღებოა ერთი ფაქტი: როცა შ. ფუტყარაძე იწერდა სოფელ ქუბაბაგში მცხოვრები ერთ-ერთი მთქმელის ნათქვამს, ამ უკანასკნელს შეუნიშნავს მკვლევრის ინტერესი იმ სიტყვებისადმი, რომლებშიც **ჭ** თანხმოვანი დასტურდება და უთქვამს:

“ვევი, ვენარი — ვიტყვი. ველი, გემიველი — ვამბობთ, ცოტა კიდევ გავველდევო, თუ ვიტყვი, ცოლის მოყუანა მინდაო, იმისმაჰანა [მნიშვნელობა — გ.გ.] იქნება. ვარები — ვიტყვი. შენ რომ რომელცხა ხარფსა [ასოს — გ.გ.] ეზეფ, ამ სიტყვებშია, იშტაჰ! [სწორედ ასე — გ.გ.]. მოვწნათ ყანა, გაწმა, ვმელი, ბლივმელი... ბლივმელი ბლისა იქნება. ბალ მოკრეფდეს, გაწმებოდა, ზუელაც [ძველადაც, წარსულშიც — გ.გ.] იყო ესა. თუთა გააწმობდეს, ხურმა გააწმობდეს. ფევი — ვიტყვი” (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 173-174).

ვფიქრობთ, მოყვანილი მაგალითები კარგად აჩვენებს იმას, რომ მუშაობა ტაოური და იმერული დიალექტების ლექსიკური იზოგლოსების გამოსავლენად პერსპექტიულია და იგი ამ მიმართულებით უნდა გაგრძელდეს. შესაბამისად, წინამდებარე ნაშრომში აღწერილი და მისი ანალოგიური ენობრივი ფაქტები აუცილებლად უნდა აისახოს ქართული ენის დიალექტოლოგიური ატლასის შემადგენელ ერთ-ერთ რუკებზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

შ. ფუტყარაძე, 1993 — შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, წიგნი I, ბათუმი, 1993.

GVANTSA GVANTSELADZE**ISOGLOSSES IN THE VOCABULARY OF GEORGIAN DIALECTS
OF TAO AND IMERETI**

Two groups of the common vocabulary of the Georgian dialects - the dialect of Tao that is spread in the north-eastern part of the Republic of Turkey and Imeretian dialect are distinguished:

1. Words that are identical not only in both dialects but also they have the same phonetic, morphological and semantic structure in the Georgian literary language and most of its dialects;

2. Words that are slightly different phonetically but are identical in terms of semantics.

თამარ გოგოლაძე

**"ქართველთა ბარდასახლების" საკითხი გაქარბია
ჰიჭინაძის წიგნში "ქართველები სპარსეთში"**

XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული იშვიათად შეგვხვდება ავტორი, რომელიც მუშაობს სპარსეთში მცხოვრებ ქართველებზე, გვერდი აუაროს ზაქარია ჰიჭინაძის (1854-1931) წიგნს "ქართველები სპარსეთში და საქართველოში მოსული სპარსელი ქართველი ათამ ონიკაშვილი" (1895 წ.), დღეისათვის ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას რომ წარმოადგენს.

უშუალოდ სპარსეთში გადასახლებულ ქართველთა მოსახლეობებლად 1894 წელს იქ წასული ცნობილი საზოგადო მოღვაწე, ლოტბარი და პედაგოგი ლადო აღნიაშვილი (1860-1904) ერთგვარად არასანდოდ მიიჩნევს ზოგიერთ ფაქტს ზემოდასახელებული წიგნიდან: "დანარჩენი ქართული სოფლების სახელები, რომლებიც მოჰყავს თავის წიგნში ბ-ნ ზაქარია ჰიჭინაძეს და რომელიც მე აქ ტფილისში აღმოვიკითხე, სინამდვილეს არიან სრულიად მოკლებული. ბ-ნ ზაქარია ჰიჭინაძეს დამყარებული აქვს ეს თავისი ცნობები, რასაკვირველია, ბ-ნ ონიკაშვილის სიტყვებზე და რომ ბ-ნ ონიკაშვილს სრულის სისწორით არ უამბნია, ამაზე მე დავარწმუნებ მკითხველს შემდეგი მოსაზრებიდან (ლ. აღნიაშვილი, 1896, გვ. 190). ვფიქრობთ, როგორც პირველი წიგნი, XIX საუკუნეში გამოსული და უამრავი ფაქტობრივი მასალით დამოწმებულ-წარმოდგენილი, საყურადღებოა თავისი ისტორიული მნიშვნელობითაც, რაც ვცადეთ კიდევ გვეჩვენებინა წინამდებარე სტატიამ.

ენათმეცნიერი, აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა ფერეიდნული კილოს კვლევისას ეყარება 1922 წელს პროფ. ა. შანიძის დავალებით ფერეიდნიდან ჩამოსული ქართველის, ბ. სეიფოლ-ხან იოსელიანის მასალას, მაგრამ მანამდე ლადო აღნიაშვილის ინფორმაციას წიგნიდან "სპარსეთი და იქაური ქართველობა", (ტიფლ. 1896 წ.). ამბაკო ჭელიძე, რომელიც 1923 წელს გაემგზავრა ირანში, სადაც მსახურობდა გარკვეული პერიოდი, თავის წიგნში "ფერეიდნელი ქართველები" თუმცა პირველ მოგზაურად ფერეიდანში ლადო აღნიაშვილს იხსენიებს, წინასიტყვაობაში აღნიშნავს, "ზ. ჰიჭინაძის მიერ გამოქვეყნებულ წიგნაკს ირანში გადასახლებული ქართველების შესახებ" (ა. ჭელიძე, 1951, გვ. 3).

ზ. ჰიჭინაძის წიგნი დასახელებულია ნოდარ ნაჭყებიათა ეკონომიკურ-გეოგრაფიული ნარკვევის "ირანის" ლიტერატურის სიაში, თუმცა არა პირველი, არამედ 1907 წლის გამოცემა. ასევე იხსენიებს მას ზურაბ შარაშენიძე თავის წიგნში "ფერეიდნელი გურჯები", სადაც მოჰყავს ამონარიდი ზ. ჰიჭინაძის წიგნიდან (გვ. 63).

ჩვენი ყურადღება "ქართველები სპარსეთში" პირველ გამოცემაზე მახვილდება, რამდენადაც იგი უფრო ადრეულია და ამავდროულად შეიცავს ბევრ საინტერესო ინფორმაციას საზღვარგარეთ ძალით თუ ნებით წასულ ქართველთა შესახებ მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში, რომლისთვისაც ავტორი,

როგორც სქოლიოებში მიუთითებს, უნდა ემყარებოდეს: “დავით რექტორის შენიშვნას ვახუშტის გეოგრაფიაზე“, “საქართველოს აონხრებას, შედგენილს XVIII საუკუნ. 1883 წ. ტფილისი“, “ბრძოლას საქართველოს მოსპობაზე, ა. ფურცელაძისა, ტფილისი, 1894 წ., “ნაამბობს სპარსეთში ყოფილის სალამბეგოვის მიერ“, 1877, სხვადასხვა წელს სომხურ სასულიერო ჟურნალ “არარატში“ და “მშაკის“ სხვადასხვა წლების ნომრებში გამოქვეყნებულ ინფორმაციებს, “ნორდარის“ ცნობებს და სხვ. აქედან “ბრძოლას საქართველოს მოსპობაზე, ა. ფურცელაძისა — ტფილისი, 1894 წელი “ქართული წიგნის“ ბიბლიოგრაფიის I ტომში ჩვენ მივაკვლიეთ, აქ მხოლოდ დაცულია თავად ზ. ჭიჭინაძის მიერ გამოცემული ანტონ ფურცელაძის პოემა “მარაბდა“ (1894) და პოემა “წყალობა“ (1894). ხალხოსანი მწერლის ანტონ ფურცელაძის პოემებში დასმულ საქართველოსთვის მეტად მწვავე პრობლემებს ხომ არ გულისხმობდა ზ. ჭიჭინაძე?

რაც შეეხება ლ. აღნიაშვილის მიერ გაკეთებულ განცხადებას, ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციის სიმცდარის გამო, ვცადოთ შევუდაროთ, ა. ონიკაშვილის ცნობებზე დაყრდნობით, რომელ ქართულ სოფლებზე მსჯელობს ზ. ჭიჭინაძე:

“წვრილ სოფლებთ შორის, გამოჩენილ სოფლებათ შემდეგი სოფლები ითვლებიან, სადაც მთლად ქართველები ცხოვრობენო.

მარტყოფი — 1000 კომლი, მუკუზანი — 100 კომლი, აფუსი — 800 კომლი, მაჩხანი — 200 კომლი, თელავი — 900 კომლი, ზემო-აკურა — 30 კომლი, ტაშკენაში — 500 კომლი, ქვემო — აკურა — 20 კომლი, ახჩა — 50 კომლი, ბონი — 60 კომლი, მელაანი — 50 კომლი.

გილანის ზღვისკენ, თავრიზსა თუ თეირანს აქეთ, გზაში, არის შემდეგი სოფლები: პატარძელი — 30 კომლი, ლილო — 40 კომლი, ნორიო — 30 კომლი.

აქ მოხსენიებული უკანასკნელი სამი სოფლის შესახებ, ათამ ონიკაშვილის გარდა, მე მიაშბო ერთმა მოხუცმა საქართველოს სომეხმა ვაჭარმა, რომელსაც მთელი სპარსეთი დაეგლო, ეს სოფლები ენახა და იქ რამდენიმე დღე ეცხოვრნა და ქართველებთანაც ბევრი რამ ესაუბრა, ამ სოფელში ალექსანდრე ბატონიშვილსაც ხშირად უცხოვრია ხოლმე“ (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 24-25).

აღნიაშვილს ამის უარსაყოფად მოჰყავს შემდეგი საბუთი: “ყველა სოფლებში ერთნაირად ვერ არის დაცული ენა, ასე მაგალითად ახჩაში და აფუსში უხეიროდ ლაპარაკობენ და ნახევარმა თითქმის აღარც იციან. შანათში სპარსული ენაა, ქვემო მარტყოფში — სპარსული და ლორული, შაიურდში — თათრული (თურქული) და დევსურსა და ქულუბანაქში ანუ ნინოწმინდაში — ქურთული. დანარჩენ სოფლებში კარგა იციან და ზოგიერთში ხომ ჩინებულად დაგვხვდებიან“ (ლ. აღნიაშვილი, 1896, გვ. 192).

ბუნებრივია ის ფაქტი, რომ ათამ ონიკაშვილი 1891 წელს ჩამოვიდა საქართველოში, 24 წლის შემდეგ კი შეიძლება სხვა სურათი დახვედროდა ლადო აღნიაშვილს.

მაგალითისათვის მოგვყავს ამონარიდი უკვე 1929 წლის ინფორმაციიდან. დავასახელებთ მხოლოდ ზემო მარტყოფს, სადაც ძალიან ცოტა ადამიანი თუ ლაპარაკობს ქართულად: “მცხოვრებთა საერთო რაოდენობა, 1929 წლის აღწერით, უდრის 79.000 სულს, ქართველები შეადგენენ ფერეიდნის მცხოვრებთა ერთ მერვედს — 10.000 სულს, თუ მივიღებთ მხედველობაში მხოლოდ იმ

ქართველებს, რომლებსაც ჯერ ენა არ დაუქარგავთ და მას ყოველდღიურად იყენებენ" (ა. ჭელიძე, 1951, გვ. 44-45).

აშკარაა მოგზაურის შთაბეჭდილებებით აღსავსე ლაღო აღნიაშვილი ერთგვარ სიმკაცრეს იჩენს ზ. ჭიჭინაძის ინფორმაციისადმი, რამდენადაც ადგილზე ჩასულს, სულ სხვა სურათი დახვედრია.

ზაქარია ჭიჭინაძის ღვაწლი თავის დროზე ცნობილი იყო ფართო საზოგადოებისათვის: წიგნების ავტორი საქართველოს ისტორიის, ეთნოგრაფიისა და ლიტერატურის საკითხებზე, პუბლიცისტი, პოლემიკოსი, ფანქრითა და ქაღალდით "შეიარაღებული" ქართველი, რომელიც არც ერთ ფაქტს თავისი ეპოქის მოვლენებიდან უყურადღებოდ არ ტოვებდა. აშკარაა, რომ იგი თვით გამოეჩინა ათამა ონიკაშვილს, ესაუბრებოდა მას და ამავდროულად იწერდა საქართველოს ფარგლებს გარეთ მოგზაურ ქართველ თუ სომეხ ვაჭართა ნაამბობებს. ამიტომაც მისი გულისტკივილი ღრმად იმ ფაქტისადმი, რომ "ქართლის ცხოვრება" თავის დროზე უყურადღებოდ ტოვებდა საქართველოდან იძულებით გადასახლებულ თუ ემიგრაციაში წასულების შესახებ ინფორმაციებს, რომლებიც დროთა განმავლობაში მივიწყებულ იქნენ. ამის მიზეზებს ზაქარია ჭიჭინაძე შემდეგში ხედავს: "მიგვავიწყდნენ იმიტომ, რადგანაც მათ შესახებ ჩვენი ძველი ისტორია სულ მცირედ გარდმოგვცემს; მთელი "ქართლის ცხოვრება" ცარიელია ამის შესახებ ცნობებით და თუ არის სადმე რამ მოხსენებული, ისიც ორი-სამი სიტყვით ასე: "შაჰაბაზი მოვიდა, კახეთი აჰყარა და სპარსეთში გადაასახლა", ეს არის, მორჩა, მოისვენა ამით, გათავდა საქმე. საკვირველია, ნეტა ისეთი დიდი შემთხვევები, როგორც იყო ქართველთა გარდასახლება სპარსეთში, ქართველთა მეთრორეთათვის რად იყო უმნიშვნელო და, ისე დამცირებული, რომ ასეთს დიდს შემთხვევებზე ისე მცირედ გადმოგვცემენ "აჰყარა და წაიყვანა" ეს არის "ქართლის ცხოვრების" ცნობა (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 17), ამიტომ ზ. ჭიჭინაძე თვლის სარწმუნოდ მაინც "ლათინთა მოძღვართა" (კათოლიკე მისიონერებისა) და სომეხთა ინფორმაციებს, ეს რომ არ გვექონოდა, ისიც არ გვეცოდინებოდა სპარსეთში მცხოვრები ქართველების შესახებო. აქვე ავტორი კვლავ დიდ გულისტკივილს გამოთქვამს თავის თანამედროვე ქართველებზე, რომლებმაც არამცთუ სპარსეთში გადასახლებულთა, არამედ საკუთარი კუთხეების ხალხთა შესახებ არ უწყიან არაფერი მთიულებზე, ფშავ-ხევსურებზე, საინგილოს, სამეგრელოს, სვანეთის, აფხაზეთის, ჯავახეთის მკვიდრთა შესახებ. ამიტომ დაცემად მიიჩნევს ზოგიერთი ქართველისაგან გაცემას სპარსეთში მცხოვრები ქართველების ამბის გაგებაზე: "ის მაშინვე ეჭვით შემოგვხედავდა და გაჰკვირდებოდა, ბევრნი ასეც იტყოდნენ ხოლმე:

შე კაი კაცო, ქართველები საქართველოშიაც აღარ სცხოვრობენ და იქ რამ წაიყვანა, იქ რა აცხოვრებთო" (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 18). ამიტომ ავტორი თავს მოვალედ მიიჩნევს, ვიდრე ათამა ონიკაშვილის ისტორიაზე გადავიდოდეს, იმ პირველ, სპარსეთისგან მოსულ ქართველზე, მანამდე მოუთხროს მკითხველს, როგორი იყო ქართველების რიცხვი სამშობლოში, რომელ საუკუნეებში და რამ განაპირობა მათი იძულებითი თუ საკუთარი სურვილით წასვლა სხვა ქვეყანაში. აქვე ავტორი ახასიათებს ემიგრაციაში წასულთ, ანუ გადახვეწილთ საქართველოდან და ძირითად ფაქტორად მაინც XIII საუკუნის შემდგომი პერიოდის პოლიტიკურ მოვლენებს მიიჩნევს.

ზაქარია ჭიჭინაძე ნაწილობრივ ემყარება იმ ინფორმაციას, რომ ყველაზე მეტი ქართველი საქართველოში XII საუკუნეში იყო, კერძოდ 8 მილიონი. მისი აზრით, რაოდენობა მეტი უნდა ყოფილიყო, იმ ადამიანთა გამოკლებით, რომლებიც იძულებით თუ ნებით სხვაგან სახლებდნენ. აქ ავტორი ყურადღებას ამახვილებს საქართველოს ადრეულ ტერიტორიებზე, მის კულტურაზე და თვლის, რომ ამდენი დიდებული ტაძარი, როგორცაა მცხეთის, ბოლნისის, ხაზელის, იშხნის, ტბეთის, პარხლის, ტფილისის სიონის, საფარას, ზარზმის, ვარძიის და სხვათა მშენებლობანი ცოტანი არ იქნებოდნენო, მთელი V-X საუკუნის მანძილზეო: “ეს ისტორიული ძეგლი შთენთ ნაშთნი ცხადათ არ გვამცნობენ ქართველთ რაოდენობას, სიმძლავრესა და განვითარებას, მაგრამ ჩვენ რა დაგვარწმუნებს და რა დაგვაჭერებს! თვით ჩვენ ვყოფთ ჩვენ თავს უარს და ვარღვევთ მას, რასაც სხვანი უნდა არღვევდნენ და სცდილობდნენ, სხვანი რაღაზე გავამტყუნოთ. ასეა გათახსირებული ერის საქმე, მაგრამ ქართველნი ამას არ გრძნობენ, დღესაც კვლავ ის გზასა და კვალს ადგანან, რასაც ჩვენი მამა-პაპანი ადგნენ და რამაც დაგვაუძღურა და მიწასთან გავგასწორა“ (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 4-5) — კვლავ გულისტკივილით ამოთქვამს ავტორი. აქვე იგი ცდილობს ძველ ქართველთა გონივრული პოლიტიკის ზოგიერთი მაგალითიც მოიყვანოს. ასეთად მას მიაჩნია ლეკების გაქრისტიანება XII საუკუნეში და აოხრებულ, გაუკაცრიელებულ სომხეთის მიწაზე, ანისში, ასი ათასზე მეტი ქართველის გადასახლება, რომელთაც ააგეს იქ უამრავი მართლმადიდებლური ტაძარი.

ზ. ჭიჭინაძე თვლის, რომ დღეს ქართველს საეჭვოდ ეჩვენება წარსული განვითარებული ყოფა-ცხოვრება, მოქალაქეობა, სამხედრო ხელოვნება. ამის გამო აცხადებს პატარა ქვეყნის შვილი ერთგვარი სიამაყით: “გარემოებას რომ ქართველთ წინ მხედველობისათვის ხელი არ შეეშალა და ყველა ღონისძიებათა ძალნი და სახსარნი მკვიდრად დაშთენილიყვნენ და ისე წარმართული იყვნენ, როგორც ის წინეთ იყო, დღეს საქართველო თანაბარი სამეფო და ერი იქნებოდა ევროპის განვითარებულ ერსა და სამეფოთა შორის, დღეს საქართველო არც ერთ ევროპის სახელმწიფოს და ხალხს არ ჩამორჩებოდა უკან“ (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 6).

ქართველთა სიმრავლის მიზეზს უწინ (გაქრისტიანებამდე) ზ. ჭიჭინაძე თვლის კავკასიის მონათესავე ხალხებთან მჭიდრო ნათესაური კავშირის შედეგად, მაჰმადიანობის გავრცელებამ კი ხელი შეუწყოო ქართველთა რიცხვის გაზრდას: “საბრალო და ახოვან ქართველებს ხშირად შინ გაწყვეტის გარდა სპარსეთ-ოსმალეთშიაც მიერეკებოდნენ და ასახლებდნენ, ზოგს სადა და ზოგს სადა. ვინც საქართველოში რჩებოდნენ, ისინიც მუდმივ ომში იყვნენ გართულნი და ქრისტიანობის გულისთვის მწარედ ემუქრებოდნენ გარშემოსეულ მაჰმადიანებს“ (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 6).

ამის შემდეგ ავტორი ცდილობს ერთგვარი სტატისტიკური ინფორმაცია წარმოადგინოს ქართველთა იძულებითი გარდასახლების შესახებ:

ჯალალედინმა სპარსეთში გადაასახლაო, პირველი შემოსევის დროს 15.000 ქართველი, მეორედ შემოსევისას 10.000 ქართველი, თემურ-ლენგმა 10.000 (უმცირესად ახალგაზრდა გოგო-ბიჭები წაიყვანაო ხელნაწერებთან ერთად): შაჰ-ისმაილისა და მისი მამის მიერ გადაასახლეს 25.000 ქართველზე მეტიო, “უმეტესი სამხრეთ და ჯავახეთის საქართველოს ქართველნი, რომელ მხარესაც დღეს სამხრეთის მაგიერ “სომხეთი“ ეწოდებაო. შაჰ-თამაზმა 50.000 ქართველი

გადაასახლა და ხვარასანში დაასახლაო, შაჰ-აბაზმა გადაასახლა დაახლოებით 100 ათასი ქართველი. აზანმა გადაასახლა 5.000 ქართველი გილანში (ესენი 1840 წლამდე ქართულად ლაპარაკობდნენ).

სელიმ-ხანმა წაიყვანა 10.000 ქართველი (რომელთაგანაც ნაწილი ხოსრო-მირზამ უკან დააბრუნა). შაჰუსეინის დროს წაყვანილ იქნა 3.000 ქართველი, არ ჩანსო, რამდენი გადაასახლა მირკეისმა კონსტანტინეს მძევლობის დროს 100 კაცზე მეტი იქნა წაყვანილი, ლეონ, ირანთა მსაჯულის დროს 200 კაცი, ირაკლი ნაზარალიხანის დროს 300 კაცზე მეტი, დაუთ-ხანის დროს 300 კაცზე მეტი, ზოგნი ურუმისკენ იქნენ გადასახლებულნიო, 1795 წელს წაყვანილ იქნა 10.000 კაცი, ვახტანგ VI 100 კაცი წაიყვანა რუსეთში, ერეკლე მეორის დროს 300 გამოჩენილი ქართველ მხედართა უმეტესობა ავღანისტანში იქნა გადაწყვეტილი.

ყარსიდან ოლთისაკენ, არტაანში და სხვა ადგილებიდან ქართველები, რომლებიც არ თათრდებოდნენ, 1600-1844 წლებში გადაუსახლებიათ 300.000 მეტი ქურთისტანში, ეგვიპტესა და სხვა ქვეყნებში.

1878 წელს ოსმალოს საქართველოდან 100.000 სულზე მეტი გადაასახლეს, 30.000 მაჭახლიდამ, 10.000 ქობულეთიდან, 10.000 ლიკანიდამ, ამდენივე ქვედა და ზედა აჭარიდან ქართველები სახლობენო (სულ 100.000 სულზე მეტი) სტამბოლში, ტრაპიზონში, სუნიას, ორდს და სხვ. ასევე რუსეთშიც 1640-1820 წლებში სტავროპოლისკენ თავისი ნებით გაექცა ბატონს 10.000 მეტი ქართველი, რომლებიც დასახლდნენ ყიზლარში, მოზდოკში და სხვა ადგილებში, ზოგი უზბეკეთში, ხივამიც, ყოფილან გადასახლებული და აქ ასეთი ქალაქი ახალთექაც ქართველებით ყოფილა დასახლებული: "დღევანდელ თექელებს ახსოვთ, რომ ისინი ქართველთა შთამომავალნი ყოფილანო. ასევე დაღესტანშიც ბევრი გაუტაციათ ძალით. ერთ ქართველ თავადს ბანქოში წაუგია 150 კომლი ქართველი, რომელიც სომენ ვაჭარს მოუგია და ისინი შუაგულ სომხეთში დაუსახლებიაო, ავტორი ჩამოთვლის ბევრ გაბერძნებულ ქართველს, გასომხებულს და სხვ. ქართველები სპარსეთში ან მაჰმადიანურ სარწმუნოებას იღებდნენ, ან კათოლიკობას, ან სომხურ სარწმუნოებას, ან აისორებისას. საქართველოდან გადასახლებულთ (უმეტესად მღვდლებს) თან მიჰქონდათ ხელნაწერები, ჯვრები და შთამომავლობას უტოვებდნენ ანდერძად, არ გამოეტანათ სახლიდან ან ტაძრიდან (კათოლიკური ან სომხურ-გრიგორიანული ტაძრიდან).

ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, "1879 წელს თბილისში თავრიზიდან მოვიდნენ სპარსთა მეწიგნენი. ამათ თან მოიტანეს დიდი ძალი ძველი წიგნები და ნივთები წაღებული და ამ წიგნებს შორის მოიტანეს რამდენიმე ძველი ქართული ხელნაწერი წიგნები, რომლებიც აქ დაჰყიდეს: ყველა ხელნაწერი წიგნები სპარსეთში იყვნენ ნაწერნი, სამთელგავლებულს ქალაღზე, სრულიად სპარსთა წესით. სპარსეთში ნაწერი ქართული ასოები დიდათ განირჩევა საქართველოში ნაწერ ანბანისაგან" (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 13).

ეს ინფორმაცია საყურადღებოა იმ დამატებითი ცნობით, რომელიც მომდევნო აბზაცშია: "უნდა ითქვას, რომ იქ მცხოვრებ ქართველნი ხშირად მწიგნობრობდნენ და კიდევ სწერდნენ სხვა და სხვა ისტორიულ წერილებსა, რომლებშიაც ქება-დიდებათ და ცრემლებით მოიხსენიებდნენ თავის ამბებს, სამშობლოსაგან მოშორებას, ომებს, გაჭირვებას, თავ-გადასავალს, ქართველთ

მეფეთ ამბებს და ბევრს კიდევ სხვა ცნობებს, ასეთ ცნობებს გარდა ესენი სწრედნენ ლექსებს, სთარგმნიდნენ სპარსულ ზნე-ხასიათის ზღაპრულ მოთხრობებს, სამეცნიერო და საექიმო წერილებს და ამ წიგნებიდან ზოგს საქართველოშიც ჰგზავნიდნენ ხოლმე და ზოგს იქ იტოვებდნენ. შთამომავლობისაგან ეს წერილები შთამომავლობას გადაეცემოდა ხოლმე“ (ზ. ჭიჭინაძე, 1895, გვ. 13).

სწორედ ამ ინფორმაციებს აყვავებს ზაქარია ჭიჭინაძის ამბავს, რომლის შესახებაც უკვე ვიმსჯელებთ ბათუმის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე “ჩვენი სულიერების ბალავარი“ სტატიაში “ათამა ონიკაშვილი, პირველი ფერეიდნელი ქართველი და XIX საუკუნის ქართველო საზოგადო მოღვაწე“. წინამდებარე წერილში კი ვცადეთ წარმოგვედგინა სპარსეთში მცხოვრებ ქართველებზე ერთ-ერთი პირველი წიგნი, ზაქარია ჭიჭინაძის “ქართველები სპარსეთში და საქართველოში მოსული სპარსული ქართველი ათამ ონიკაშვილი“, რომელსაც ჩვენი აზრით, დღესაც არ დაუქარგავს თავისი მნიშვნელობა, რამდენადაც იგი წარმოგვიდგენს ნათელ სურათს ქართული მოსახლეობის გარდასახლებისა და მათი ცხოვრების საუკუნეთა მანძილზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. აღნიაშვილი, 1896** - ლ. აღნიაშვილი, სპარსეთი და იქაური ქართველები (მგზავრის წერილები), ტფილისი, 1896.
- მ. თოდუა, 1975** - მ. თოდუა, ქართულ-სპარსული ეტიუდები, II, “მეცნიერება“ თბ., 1975.
- ნ. ნაჭყებია, 1972** - ნ. ნაჭყებია, ირანი, თსუ, თბ., 1972.
- ზ. შარაშენიძე, 1979** - ზ. შარაშენიძე, ფერეიდნელი გურჯები, “მეცნიერება“ თბ., 1979.
- ჩვენი სულიერების ბალავარი, 2016** - ჩვენი სულიერების ბალავარი, საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, 13-14 მაისი, ბათუმი, 2016.
- არნ. ჩიქობავა, 2010** - არნ. ჩიქობავა, “შრომები“, I, თბ., 2010.
- ა. ჭელიძე, 1951** - ა. ჭელიძე, ფერეიდნელი ქართველები, “საბჭოთა მწერალი“ თბ., 1951.
- ზ. ჭიჭინაძე, 1895** - ზ. ჭიჭინაძე, ქართველები სპარსეთში და საქართველოში მოსული სპარსული ქართველი ათამ ონიკაშვილი, სტამბა ექვთიმე ივ. ხელაძის, თბ., 1895.

TAMAR GOGOLADZE**THE ISSUE OF “THE GEORGIANS EXILE” IN THE BOOK
“THE GEORGIANS IN PERSIA” BY ZAKARIA CHICHINADZE**

Since the 90s of the XIX century we rarely meet the author, who works on the issue of Georgians living in Persia and without a book by Zakaria Chichinadze “Georgians in Persia and Atam Onikashvili (1895.), a Persian Georgian who has come in Georgia”. The book currently represents bibliographical rarity. Though Lado Aghniashvili, the first Georgian traveler in Fereydan considers suspicious some of the facts from the above mentioned book, which is the first work published in the 19th century about the exile of Georgians not only in Persia but also in other countries.

Zakaria Chichinadze, as a sympathetic patriot, tries to show the tragedy that befell the Georgians for centuries by migration-voluntarily or by force. He allocates the reasons and points out that the authors of “Kartlis Tskhovreba” (The Kartli Life) are somehow silent about the issue. Zakaria Chichinadze tries to bring the sources on which he relied while working on his book. In addition, he used the information published in Armenian newspapers of that time about the Armenian tradesmen’s travelling impressions.

We consider that the book by Zakaria Chichinadze is important not only from the historical point but also it is important even nowadays as the process of emigration of the Georgians became so frequent. In the presented article we tried to highlight the importance of the book.

ეკა დადიანი

-ავ/-ამ სუფიქსიან გმნათა უწყვეტლის ფორმათა წარმოება იმერხეულსა და ტაოურში

უწყვეტლის წარმოება, როგორც წესი, დაკავშირებულია აწმყოს ფუძის წარმოებასთან: თუ აწმყოს ფუძე გაფორმებულია თემის ნიშნით, ასევე თემის ნიშანი იქნება წარმოდგენილი უწყვეტელშიც. და პირიქით, თუ ზმნა უთემისნიშნოა, მარტივფუძიანი წარმოება გვექნება უწყვეტელში (აგრეთვე I სერიის დანარჩენ მწკრივებში). უწყვეტლის ფორმას დაერთვის **-დ/-ოდ** სუფიქსები. წესი საერთოა ქართული სალიტერატურო ენისა და კილოებისათვის.

აწმყოს მარტივფუძიანი წარმოება არქაული ქართულისთვის არის დამახასიათებელი. დაცულია აგრეთვე ცალკეულ კილოებში (ხევს., მოხ., მთ.-გუდ., რაჭ...), იმერხეულსა და ტაოურში, სხვა დიალექტების მსგავსად, აწმყოში ზმნები უმთავრესად თემის ნიშნებს დაირთავენ. შესაბამისად, ისინი უწყვეტელშიც გამოვლინდება.

უწყვეტლის წარმოების თვალსაზრისით საინტერესოა **-ავ**, **-ამ** სუფიქსიანი ზმნები. ამ ტიპის ზმნათა წარმოება განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს როგორც დიაქრონიულ (ძველ და თანამედროვე სალიტერატურო ენაში), ისე სინქრონიულ დონეზე (დიალექტებში).

ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში **-ავ/-ამ** ფორმანტები უწყვეტლის სხვადასხვა პირის ფორმებში სხვადასხვა ვარიანტით გამოვლინდება: I-II პირში **-ავ/-ამ > -ევ/-ემ**, ხოლო III პირში **-ავ/-ამ > -ვ/-მ**:

ვ-კლ-ევ-დ(ი)	ვ-სუ-ემ-დ(ი)
ჰ-კლ-ევ-დ(ი)	ჰ-სუ-ემ-დ(ი)
კლ-ვ-ი-დ-ა	სუ-მ-ი-დ-ა
ვ-კლ-ევ-დ-ი-თ	ვ-სუ-ემ-დ-ი-თ
ჰ-კლ-ევ-დ-ი-თ	ჰ-სუ-ემ-დ-ი-თ
კლ-ვ-ი-დ-ეს	სუ-მ-ი-დ-ეს

(ი. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 125-126).

თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში უწყვეტლის ყველა პირსა და რიცხვში **-ავ/-ამ** სუფიქსებია წარმოდგენილი:

ვ-კლ-ავ-დ-ი	ვ-სვ-ამ-დ-ი
კლ-ავ-დ-ი	სვ-ამ-დ-ი
კლ-ავ-დ-ა	სვ-ამ-დ-ა
ვ-კლ-ავ-დ-ი-თ	ვ-სვ-ამ-დ-ი-თ
კლ-ავ-დ-ი-თ	სვ-ამ-დ-ი-თ
კლ-ავ-დ-ნენ	სვ-ამ-დ-ნენ

ქართული ენის კილოებში ამ მხრივ ჭრელი სურათი გვაქვს:

ა) დიალექტთა ერთ ნაწილში (ქართლური, კახური, მოხეტრი, მთიულურ-გუდამაყრული, ფშაური, ქვემოიმერული, ინგილოური), თანამედროვე სალიტერატურო ენის მსგავსად, **-ავ/-ამ** სუფიქსები უცვლელია;

ბ) დიალექტთა მეორე ნაწილში (ხევსურული, თუშური, რაჭული, აჭარული, სამცხურ-ჯავახური, ფერეიდნული, ზემოიმერული) ყველა პირსა და რიცხვში **-ავ/-ამ > -ევ/-ემ**.¹ სამცხურ-ჯავახურში (-ავ > -ამ >) **-ან > -ენ**.

გ) ცალკეულ კილოებში (გურული, აჭარული, იშვ. რაჭული) **-ავ/-ამ > -ვ/-მ** (ბ. ჯორბენაძე, 1995, გვ. 379).

ზოგ დიალექტში (აჭარულში, რაჭულში, ზედამატახლურში) პარალელური წარმოების ფაქტები (**-ავ/-ამ > -ევ/-ემ** და **-ვ/-მ**) დასტურდება (შ. ძიძიგური, 1970, გვ. 241; ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 562; შ. ფუტყარაძე, 2016, გვ. 245). ხევსურულში განსხვავება ვლინდება კილოკავებს შორის: პირაქეთულ-არხოტულში **-ავ, -ამ > -ევ, -ემ**: ვწევდი, ვწევდი, ვწევდ(ა); ვსვემდი, სვემდი, სვემდ(ა); შატილურ-მილმახურში კი სალიტერატურო ენის მსგავსი წარმოებაა (ალ. ჭინჭარაული, 1960, გვ. 152). თუშურში მხოლოდ **-ავ** სუფიქსისეული ხმოვანი რედუცირდება: **-ავ > -ვ, -ამ** სუფიქსი კი უცვლელად იხმარება უწყვეტელში (თ. უთურგაძე, 1960, გვ. 47).

იმერხეული და ტაოური უწყვეტელს სხვადასხვაგვარად აწარმოებენ: იმერხეულში **-ევ-დ/-ემ-დ** სუფიქსები დაერთვის, მსგავსად ხევს., თუშ., სამცხ.-ჯავახ. კილოებისა, ტაოურში კი **-ვ-იდ/-მ-იდ** სუფიქსებით არის გაფორმებული, როგორც გურულ, აჭარულ კილოებშია.

განვიხილოთ დაწვრილებით **-ავ/-ამ** სუფიქსიან ზმნათა უწყვეტლის წარმოების თავისებურებები იმერხეულსა და ტაოურში ჩვენ მიერ 2006-2015 წლებში იმერხევესა და ტაოში ჩაწერილი დიალექტური მასალის მიხედვით.

საანალიზო კილოებში თემატურ სუფიქსებად, ჩვეულებრივ, გამოიყენება: **-ი, -ავ, -ამ, ებ, -ობ, -ოფ, -ევ, -ემ**... ყველა მათგანი, გარდა **-ავ/-ამ** ფორმანტებისა, უცვლელად იხმარება უწყვეტელში.

-ავ ყველაზე გავრცელებული ფორმანტია. ზოგადად, **-ავ (/ -ამ)** სუფიქსიანი ზმნები შეიძლება რამდენიმე ჯგუფად დავყოთ:

ა) ისტორიულად **-ავ (/ -ამ)** თემისნიშნისანი (კლავს, ზიდავს, ხარშავს, სვამს, ასხამს...);

ბ) ისტორიულად მარტივფუძისანი იყვნენ და შემდეგ გაფორმდნენ **-ავ** სუფიქსით (ლევწავს, თიბავს, ტეხავს...); ფუძედრეკადი ზმნები, რომლებიც დიალექტებში **-ავ** ნიშნით გვხვდება (კრე/იფავს, გლე/იჯავს, იჭირავს...);

გ) **-ავ** სუფიქსი გვხვდება სხვა თემის ნიშნის მონაცვლედაც; **-ავ / -ი**: წველავს, ჭრავს, ყიდავს, ტენავს... **-ავ / -ებ**: ჰკიდავს, პატიჟავს...

დასახელებული ტიპის ზმნებს აწმყოსეული **-ავ (/ -ამ)** სუფიქსი გადაყვება უწყვეტელშიც (გვხვდება, აგრეთვე, შესაბამის ზმნისწინიან ფორმებში) სხვადასხვა ფონეტიკური ნაირსახეობით: იმერხეულში **-ავ/-ამ** თემისნიშნისეული ხმოვანი იცვლება და **-ევ/-ემ** ვარიანტით გამოიყენება,

1. **-ევ** სუფიქსი ზემოიმერულში დასტურდება აწმყოს ფორმებშიც, რაც არქაულ ფაქტად არის მიჩნეული (ქ. ძოწენიძე, 1973, გვ. 261-263).

ხოლო ტაოურში **-ავ/-ამ** სუფიქსისეული ხმოვანი რედუცირდება და **-ვ/-მ** სახესხვაობით არის წარმოდგენილი. წესი სისტემებში არის გატარებული ორივე კილოში.

შენიშვნა: ზოგადად შენიშნულია შემდეგი კანონზომიერება: თუ მრავლობითი რიცხვის მე-3 სუბიექტური პირის ფორმებში **-ავ** არ რედუცირდება (მალ-ავ-ენ...), მაშინ **-ავ** დაჩნდება ყველა სხვა ნაკვთშიც: მალ-ავ-ს, მალ-ავ-დ-ა, მალ-ავ-დ-ეს... გამონაკლისს ქმნის ინგილოური, სადაც მრ. მე-3 პირის ფორმაში **-ავ** > **-ვ**, მაგრამ ნამყო უსრულსა და მასზე დამყარებულ ნაკვთებში **-ავ** ფონეტიკურად არ იცვლება (ბ. ჯორბენაძე, 1995, გვ. 377). განსხვავებული ვითარება დასტურდება, აგრეთვე, მოხეურსა და მთიულურ-გუდამაყრულში, სადაც აწმყოს მე-3 პირის მრ. ფორმებში **-ავ**, **-ამ** > **-ვ**, **-მ**, ხოლო უწყვეტელში **-ავ**, **-ამ** სუფიქსები უცვლელია (ი. ლუტიძე, 1999(ა), გვ. 146).

იმერხეულსა და ტაოურში აწმყოს მრ. რიცხვის მე-3 პირში **-ავ/-ამ** > **-ვ/-მ**: თიბ-ვ-ენ, ასხ-მ-ენ... უწყვეტელს კი იმერხეული **-ევ/-ემ**, ხოლო ტაოური **-ვ/-მ** ფორმანტებით აწარმოებს.

იმერხეულში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უწყვეტლის სამივე პირში (მხოლოდობითა და მრავლობითში) წარმოდგენილია **-ევ/-ემ** ვარიანტები.² მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად მრავლობითში, ჩვეულებრივ, **-ენ** (იშვიათად **-ნენ**) სუფიქსი გვხვდება.

საილუსტრაციო მასალა იმერხეული ტექსტებიდან:

-ამ > **-ემ**: წინ-წინ ზეებ გობებზე **ასხემდენ**; იმათ ხეფენგ **უდგემდით**.

-ავ > **-ევ**: თეჭრელ **ვკითხევდი** მე; გარმონ **უკრევდი**; ბარგსაც ზრუვით **ვწიკევდი**; ღორებ **ვკლევდი**, დათვებ **ვკლევდი**; წინ-წინ ა იმათ **ვაფევდი**; ბაშთან ხარებით **ვხნევდი**; მაშინ იმა **თესევდენ**; ახალ ჳიდნეფსა (ნერგებს) **გვისრევდენ**...

ანალოგიურად იწარმოება **ძინავს** ზმნის უწყვეტლის ფორმა: **ამა ზინევდა**.

უთემისნიშნო ზმნები **-ევ** სუფიქსს დაირთავენ: ჩომას (საქონელს) ჩობანი (მწყემსი) **იჭირევდა**.

იშვიათია უთემისნიშნო წარმოების ფაქტები: ოფლებ **ვიწრეტლით**.

2. უწყვეტლის **-ევ/-ემ** ფორმანტების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია სხვადასხვა მოსაზრება: ა) **-ევ/-ემ** და **-ავ/-ამ** სხვადასხვა თემის ნიშნებია; აქ აწმყოს ორი განსხვავებული წარმოება უნდა გვქონდეს: ერთი **-ევ** სუფიქსიანი, მეორე **-ავ** სუფიქსიანი. მონდა პარადიგმათა შერევა. მოვლენას დიალექტური ახსნა ეძლევა. როგორც **-ევ-დ-**, ისე **-ვ-ი-დ** წარმოებას თავისი ყველა პირი მოეპოვებოდა (არნ. ჩიქობავა, 1948, გვ. 98-110);

ბ) **-ევ/-ემ** მიღებულია **-ავ/-ამ** სუფიქსებისაგან ფონეტიკურ ნიადაგზე; კერძოდ, ასიმილაციის საფუძველზე ი ხმოვნის გავლენით **ა > ე** (ლ. კიკნაძე, 1947, გვ. 317-344; ი. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 127-128; ბ. ჯორბენაძე, 1998, გვ. 647). პროცესი მრავლობითის ფორმაში დაიწყო და შემდეგ ასიმილირებული ფორმა მხოლოდობითში გადავიდა. უდრ.: უწყვეტლის პარადიგმაში **-ავ/-ამ** სუფიქსისეული ხმოვნის უმოლაუტი მოახდინა **-იდ** სუფიქსისეულმა **ი-მ**, თავად კი დაიკარგა (გ. ლეიტერსი, 1930, გვ. 134).

გ) **-ევ/-ემ** და **-ავ/-ამ** სუფიქსები ძველ ქართულში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ სუფიქსებად უნდა განვიხილოთ, რომლებიც უკვე მორფოლოგიური ფუნქციის მატარებლები არიან: პირველი აწმყოს ფუძეს აფორმებს, ხოლო მეორე - ნამყო უსრულსისას (ი. ლუტიძე, 1999(ბ), გვ. 140).

-ავ სუფიქსი -ი-ს ნაცვლად: საქონელ ქალები **წველევდენ** (მღრ., აწმყო: წველავს); იმა **ჩავტენევდით** ემეფში (აწმყო: ტენავს).

განხილული ზმნები დასტურდება თემის ნიშნის გარეშეც; იმ ზეს თექრელ **მოვსწველდით, ჩავტენდით...** შეგვხვდა თანამედროვე სალიტერატურო ენის მსგავსი ფორმებიც: **წველ-ი-დ-ა, ჭრ-ი-დ-ა...**

საკუთრივ **-ევ/-ემ** სუფიქსიანი ზმნები უწყვეტელში უცვლელად ინარჩუნებენ თემის ნიშნებს:

ერთმანეთ ხებერ **აძლევდენ**; კაკლი წენგოს **ურევდენ** შიგან; იმა **სწევდენ...** ზმნისწინიანი ფორმები: უკან **მოგდევენ** შენ...

-ევ/-ემ სუფიქსიანი უწყვეტლის ნიმუშები იმერხეულში განხილული აქვს შ. ფუტკარაძეს: აქავრელებ **იჭირევდა**; ყანას **რწყევდა**; ჩაქუჩით **ნაყევდენ**; ჭიბონ **უკრევდა**; წენგოშიც **ღებევდენ...** (შ. ფუტკარაძე, 2016, გვ. 127).

მსგავსი ფაქტები გვხვდება ლივანურშიც: **ყიდევდა** რაცხიებსა; ხარით **ვხნევდით**; ჩაის არ **ვსუემდი**; იმ მოლზე **აბემდა** თხასა (იქვე, გვ. 208).

ტაოური უწყვეტლის წარმოების მხრივ არსებითად განსხვავდება იმერხეულისაგან. უწყვეტლის სამივე პირში (როგორც მხოლოდითში, ისე მრავლობითში) ნაცვლად **-ევ-დ/-ემ-დ** ნიშნებისა, ჩვეულებრივ, **-ვ-იდ/-მ-იდ** დაბოლოება³ გამოიყენება. მრავლობითის მესამე პირში დაცულია არქაული **-ეს** სუფიქსი.

საილუსტრაციო მასალა (ტაოური ტექსტებიდან):

-ავ > -ვ: თივებ ასე **ვწუწვიდი**; ყანებ **ვთესვიდით**, ცერც **ვთესვიდით**, დიკა **ვთესვიდით**; **ვფქვიდით** დიკეფთა; **ვთიბვიდით**, ჯანი; ძველათ არ **იკითხვიდა**; ხუთ წელსაც **იკითხვიდეს**, მერე ა^რ **იკითხვიდეს** ბგანები (გოგონები); ლებუო **თესვიდეს**, მარქვალ **თესვიდეს...**

-ამ > -მ: ჯარებ **ვაბმიდით**; რახ **სმიდა**, ბურსა **სმიდა**; ამათ **უსკმიდა**, გოგოფთ; სისხლ **ასხმიდა**; მატყლიდამ მოქსოვლი, იმა **იცმიდეს**; აქ ირანელები იყვნეს, უშექროს **სმიდეს** (მ. ფაღავა., 2005, გვ. 154).

მღრ., შ. ფუტკარაძე: ტაოს ქართულში უწყვეტელსა და მისგან ნაწარმოებ მწკრივებში შეგვხვდა როგორც **“ევდ”**, **“ემდ”**, ისე **“ვიდ”**,

³ ზოგადად უწყვეტლის **-ვიდ** და **-მიდ** სუფიქსების შესახებ:

-ვ/-მ მიღებულია ფონეტიკური გზით: ხმოვნის შემცველი აფიქსის დართვა იწვევს თემისნიშნისეული ა ხმოვნის რედუქციას: **-ავ > -ვ, -ამ > -მ** (ლ. კიკნაძე, 1947, გვ. 334; ბ. ჯორბენაძე, 1995, გვ. 376; ი. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 128). პროცესი უწყვეტლის III პირში განვითარდა ძველ ქართულში, დიალექტებში კი უნიფიკაციის საფუძველზე მესამე პირის დაბოლოება განზოგადდა I-II პირებში. მღრ. უწყვეტლის III პირის ფორმაში **-ვ-მ < -ევ, -ემ** (ი. ლუტიძე, 1999(ბ), გვ. 144).

რაც შეეხება **-დ** სავრცობის წინ მოცემულ **ი** ხმოვანს, მისი კვალიფიკაცია არაერთგვაროვანია: ა) **ი** თანხმოვანთგამყარია, რომელიც გაჩნდა თემისნიშნისეული ა ხმოვნის რედუქციის შემდეგ ერთად თავმოყრილი თანხმოვნების გასათიშად (ლ. კიკნაძე, 1947, გვ. 337-338; ი. იმნაიშვილი, დ. იმნაიშვილი, 1996, გვ. 128); ბ) **ი** პერმანსივის/ხოლმეობითის **ი-ს** უკავშირდება (არნ. ჩიქობავა, 1943, გვ. 95); გ) **ი** ხმოვანი **-იდ** სუფიქსის შემადგენელი ნაწილია, **-იდ** ერთიანი მაწარმოებელია, **-დ** და **-ოდ** ფორმანტთა ტოლფასი ოდენობა (ვ. თოფურია, 1967, გვ. 107; ბ. ჯორბენაძე, 1995, გვ. 376; ზ. სარჯველაძე, 1997, გვ. 113; გ. გოგოლაშვილი, 1986, გვ. 15-16; ი. ლუტიძე, 1999(ბ), გვ. 138).

“მიღ“-იანი წარმოების მაგალითები: **იკეცევლა** საკისურსა; ქომოთკე წამოსლიხან ბაბოი ჯორზე **დამსვემლა**; ცხენილამ **ჩამომსმილა**; **ჩეცვილი** ყაზალსა“ (შ. ფუტყარაძე, 2016, გვ. 298).

შ. ფუტყარაძის ტაოურ ტექსტებში **-ევ** სუფიქსიანი უწყვეტლის ერთადერთი მაგალითი დასტურდება: ჯელით **იკეცევლა** საკისურსა (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 177).

-ავ/-ამ სუფიქსიანი ზმნათა შესაბამისი **-ევ-დ**, **-ემ-დ** დაბოლოებიანი უწყვეტლის (/ხოლმეობითის) ფორმები ჩვენს მასალაში არ ფიქსირდება. **-ევ-დ**, **-ემ-დ** დაბოლოება დაცულია საკუთრივ **-ევ/-ემ** სუფიქსიანი ზმნათა უწყვეტლის (/ხოლმეობითის) ფორმებში:

ფურებ, ჯარებ **ვაჭმევდით**; ემე **ვწევდით** ასე; **ართმევდენ** ისინი; ამა ხანჩი ისინი **გვაძლევდეს**; მეცხვერეს ძროხებ **მივცემდით...**

-ავ/-ამ > **-ვ/-მ** პროცესი, ჩვეულებრივ, ვითარდება ისტორიულად უთემისნიშნო ზმნებთანაც:

ზათი ქუა **ვტეხვიდით**; იმხან ბევრ **ვიჭირვიდი...** ზმნისწინიანი ფორმები: ჩუე **დაკრეფვიდეს**; **შეგტყებილი** ზოხან; **გაჩეჩვიდეს...**

ტაოურში **-ავ** სუფიქსი გვევლინება სხვა თემის ნიშნების მონაცვლელად. ამ შემთხვევაშიც უწყვეტელში **-ვ-იდ** დაბოლოება გვექნება:

ვკიდვიდით (აწმყო: ვ-კიდ-ავ).

ზოგ ფორმაში **-ავ** სუფიქსისეული **ვ** დაკარგული ჩანს. მაგალითად:

ზათი დათსაც **ვკლიდით**, გელსაც, დოღუზეფთ **ვკლიდით** (<ვკვლიდით. შდრ., აწმყო: ვკლავთ); მაშინ ტიკ **უკრიდით** (< უკვრიდით. აწმყო: უკრავთ); ჯამეში **ვიკითხვიდით** (< ვიკითხვიდით. აწმყო: ვიკითხავ); ძველათ ნეკერ **დავკაფვიდით** (მ. ფალავა., 2005, გვ. 151; < დავკაფვიდით. აწმყო: ვკაფავთ); **ვგლეჯვიდით** ასე ღამი (< ვგლეჯვიდით. აწმყო: ვგლეჯავთ);

განხილულ ზმნათა აწმყოს ფორმები ჩვეულებრივ **-ავ** თემისნიშნისა, ამდენად, ის მოსალოდნელი იყო უწყვეტლის ფორმებშიც, თუმცა ფონეტიკურ ნიადაგზე დაიკარგა.

-ავ სუფიქსი არ ჩანს, აგრეთვე, ზოგი **-ავ** სუფიქსიანი ზმნის უწყვეტლის (/ხოლმეობითის) ფორმაში:

ხარებ ვინახდით, ფურებ **ვინახდით** (შდრ. აწმყო: ვინახავ); **დავჯოხდით** (შდრ. “აწმყო: ჯოხავს აწყობს“). პარალელურად დასტურდება: საჯოხეში **დავჯოხდით**; ბევრ შემას **დავჯოხდით**.

განხილულ შემთხვევებშიც ფონეტიკურად გამარტივებულ ფორმებთან უნდა გვექონდეს საქმე; ზოგან იკარგება თემისნიშნისეული **ვ** თანხმოვანი, ზოგან კი **ვ**-სთან ერთად **-ი** სუფიქსიც.

შდრ., უთემისნიშნო უწყვეტლის ფორმები დასტურდება ზემოიმერულში: **ნახთი**, **ხარჯდენ**, **ვთესდით**, **თიბდენ**, **ზომდენ**, **რეცხთენ**, **უკერდი** (ქ. ძოწენიძე, 1973, გვ. 27, 62, 88, 105). სავარაუდოდ, უსუფიქსო უწყვეტლისთვის ამოსავალი უსუფიქსო აწმყო უნდა იყოს“ (იქვე, გვ. 27).

ვფიქრობთ, ტაოურში უწყვეტლის უთემისნიშნო ფორმები უმთავრესად ფონეტიკური ცვლილების შედეგად უნდა იყოს მიღებული, რასაც პარალელურ ფორმათა არსებობა ადასტურებს. ზოგ შემთხვევაში არ

გამოირიცხება არქაული უთემისნიშნო წარმოების კვალიც. ტაოურში მარტივეფუძიანი ზმნები იშვიათია. მაგალითად: აქ ხარებ **ჭედღენ** (მ. ფალავა., 2005, გვ. 154).

ამგვარად, იმერხეული და ტაოური დიალექტები **-ავ/-ამ** სუფიქსიან ზმნათა უწყვეტლის ფორმათა წარმოების მხრივ არსებითად განსხვავდება: უნიფიკაციის შედეგად იმერხეულში უწყვეტლის ყველა პირსა და რიცხვში დამკვიდრდებულა **-ევ-დ/-ემ-დ** სუფიქსიანი წარმოება, ხოლო ტაოურში — **-ვ-ილ/-მ-ილ** დაბოლოებიანი ფორმები. ორივე დიალექტი ქართული ენის სხვა კილოებისათვის დამახასიათებელ კანონზომიერებებს ავლენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. გოგოლაშვილი, 1986** - გ. გოგოლაშვილი, უწყვეტლის წარმოების საკითხისათვის ქართულში, ენათმეცნიერება, I, თბ., 1986.
- გ. დეეტერსი, 1930** - G. Deeters, Das Khartwelische Verbum, Leipzig, 1930.
- ვ. თოფურია, 1967** - ვ. თოფურია, სვანური ენა, I, შრომები, I, თბ., 1967.
- ლ. კიკნაძე, 1947** - ლ. კიკნაძე, პირველი სერიის მწკრივთა წარმოებასთან დაკავშირებული საკითხები: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, XXX, თბ., 1947.
- ზ. სარჯველაძე, 1997** - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 1997.
- თ. უთურგაძე, 1960** - თ. უთურგაძე, თუშური კილო, თბ., 1960.
- მ. ფალავა., 2005** - მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, ე. მაკარაძე, რ. დიასამიძე, ლ. თანდილავა, ტაოური მეტყველების ნიმუშები: ბათუმის უნივერსიტეტის კრებული, IV, ბათუმი, 2005.
- შ. ფუტკარაძე., 2007** - შორ. ფუტკარაძე, შ. ფუტკარაძე, ზმნური ფორმების წარმოების თავისებურებანი ნიგალის ხეობის ქართულში: აჭარული დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა, ბათუმი, 2007.
- შ. ფუტკარაძე, 1993** - შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, წიგნი პირველი, ბათუმი, 1993.
- შ. ფუტკარაძე, 2016** - შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, წიგნი მეორე, ბათუმი, 2016.
- ი. ლუტიძე, 1991 (ა)** - ი. ლუტიძე, -ავ და -ამ თემისნიშნის ზმნათა ნამყო უსრულის ფორმათა წარმოებისათვის ქართული ენის დიალექტებში: საენათმეცნიერო ძიებანი, VIII, თბ., 1999.
- ი. ლუტიძე, 1991 (ბ)** - ი. ლუტიძე, -ავ და -ამ თემისნიშნის ზმნები I სერიის მწკრივებში ძველსა და საშუალო ქართულში: საენათმეცნიერო ძიებანი, IX, თბ., 1999.
- არნ. ჩიქობავა, 1948** - არნ. ჩიქობავა, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I, თბ., 1948.
- არნ. ჩიქობავა, 1964** - არნ. ჩიქობავა, აწმყოს ფუძის წარმოქმნის ისტორიისათვის: 1. -ავ, -ამ და -ევ, -ემ სუფიქსთა ისტორიული ურთიერთობა: იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XIV, თბ., 1964.

- შ. ძიძიგური, 1970** - შ. ძიძიგური, ძივბანი ქართული დიალექტოლოგიდან, თბ., 1970.
- ქ. ძოწენიძე, 1951** - ქ. ძოწენიძე, -ევ სუფიქსისათვის ზემოიმერულ კილოკავში. წიგნში: ქ. ძოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი, თბ., 1973.
- ქ. ძოწენიძე, 1973** - ქ. ძოწენიძე, ზემოიმერული კილოკავი, თბ., 1973.
- ა. ჭინჭარაული, 1960** - ა. ჭინჭარაული, ხევსურულის თავისებურებანი, თბ., 1960.
- ბ. ჯორბენაძე... 1988** - ბ. ჯორბენაძე, მ. კობაიძე, მ. ბერიძე, ქართული ენის მორფემებისა და მოდალური ელემენტების ლექსიკონი, თბ., 1988.
- ბ. ჯორბენაძე 1989** - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, ტ. I, თბ., 1989.
- ბ. ჯორბენაძე 1995** - ბ. ჯორბენაძე, ქართველურ ენათა დიალექტები, თბ., 1995.
- ბ. ჯორბენაძე 1998** - ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, ტ. II, თბ., 1998.
- იმერხელი და ტაოური ტექსტები** (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრში).

EKA DADIANI

FORMING PAST CONTINUOUS FORM OF THE VERBS WITH -AV/-AM SUFFIXES IN IMERKHEULI AND TAO DIALECTS

Forming past continuous form is connected with present tense formation: If the root of verb in present tense is formed with subject symbol, this subject symbol will be found in past continuous form as well. And vice versa, if the verb has no subject symbol, in past continuous we'll have simple root formation (also in other sets of I series). Past continuous is formed by -d/-od suffixes. This is common rule for Georgian literary language and dialects.

Formation of verbs with -Av/-Am suffixes shows different situation both on diachronic (in old and modern literary language) and on synchronic (dialects) level as well.

Dialects of Imerkheuli and Tao are different in terms of formation past continuous form of the verbs with -Av/-Am suffixes; As a result of unification in all the person and number of the verb in Imerkheuli dialect formation of -Ev-D/-Em-D suffixes is established:

-Av >-Ev: vklevdit = vklavdit (We were killing); Vkhnevdit=vkhnavdit (we were cultivating)...

-Am >- Em: askhemdnen = askhamdnen (They were pouring); Udgemdit = udgamdit (We were placing).

In Tao dialect forms with -v-id/-m-id endings are used:

-av > - v: vtibvidit= vtibavdit (We were mowing); tesvides = tesavdnen (they were planting)...

-am > -m: vabmidit = vabamdit (tying); smida = svamda (She/he was drinking); askhmida = askhamda (she/he was pouring).

Mentioned rule of Past continuous formation is used in both dialects according to the system. In this respect Imerkheuli and Tao dialects reveal the characteristic regularity of other dialects of Georgian Language.

ნათელა დანგაძე

ჰასან ჩელიქი - ბალაქტიონ ტაბიძის პოეზიის მთარგმნელი

თურქულ-ქართულ ლიტერატურულ ურთიერთობებს ხანგრძლივი ისტორია აქვს. გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან ძალიან ინტენსიურად ხდება ქართულიდან თურქულად და პირიქით თარგმნის პროცესი, რაც ორმხრივი ინტერესითაა გამოწვეული. მთარგმნელი ჰასან ჩელიქი პროფესიით ექიმი, თურქეთელი (ართვინელი) ქართველია. მისი ინტერესების სფერო მეტად მრავალფეროვანია. იგი თარგმნის ილია ჭავჭავაძის, გალაკტიონ ტაბიძის, ტიციან ტაბიძის, ოთარ და თამაზ ჭილაძის, მირზა გელოვანის, ტერენტი გრანელის, ირაკლი აბაშიძის, ანა კალანდაძის, მირზა გელოვანის, ტარიელ ჭანტურისა, ლადო ასათიანის, მიხეილ ქვლივიძის, სოსო კაკუბავას და სხვათა ნაწარმოებებს.

ჰასან ჩელიქმა მთარგმნელობითი საქმიანობა საქართველოში სტუდენტობის პერიოდში დაიწყო. მას თარგმნილი და გამოქვეყნებული აქვს გურამ რჩეულიშვილის “უსახელო უფლისციხელი“ და ოთარ ჭილაძის “წერო“. აგრეთვე ქართველი პოეტების ლექსების ნაწილი გამოქვეყნდა სხვადასხვა ყურნალ-გაზეთებში, ნაწილი კი ბექა-ფარნა ჭილაშვილთან ერთად გამოსცა წიგნად “ცხელი კაემანი“ (“Sicak Huzun“).

მხატვრული თარგმანი რთული ესთეტიკური ფენომენია და თარგმნის პროცესიც ორიგინალის ასლის გადმოღებას არ ნიშნავს. თარგმნისას ერთმანეთს ხვდება არა მარტო ორი სხვადასხვა ენა, არამედ ორი სხვადასხვა კულტურა, სხვადასხვა ლიტერატურული ტრადიციები, ცნებების აღქმისა და მოვლენების შეფასების განსხვავებული კრიტერიუმები (დ. ფანჯიკიძე, 1988, გვ. 7). თარგმანი არის ორი სტრუქტურის სინთეზი, სადაც უცხო და მშობლიური ერთ მხატვრულ თვისობრიობადაა ქცეული. დალი ფანჯიკიძის აზრით, “მხატვრული თარგმანი შემოქმედებაა, ოღონდ ფილოლოგიურ შრომასთან შერწყმული შემოქმედება“. ამავე აზრის არის ინეს მერაბიშვილი. მთარგმნელს უნდა გაეგებოდეს, უნდა ესმოდეს ორიგინალური სიტყვა, როგორც აზრობრივად, ისე სტილისტურად. კარგი მთარგმნელი კარგად უნდა ფლობდეს ორივე ენას ავტორისა და მთარგმნელის ენას. მისი აზრით, მხოლოდ ბილინგვურმა და პოლილინგვურმა პირებმა უნდა მოჰკიდონ ხელი პოეზიის თარგმანს, ამავე დროს მათ თვითონაც უნდა შეძლონ ლექსის წერა (ი. მერაბიშვილი, 2005).

აღსანიშნავია, რომ ჰასან ჩელიქის შემთხვევაში სწორედ ასეთ ნიჭიერ ბილინგვურ მთარგმნელთან გვაქვს საქმე. განსაკუთრებულია ჰასან ჩელიქის ყურადღება გალაკტიონ ტაბიძის შემოქმედებისადმი. მას თარგმნილი აქვს გალაკტიონის ბევრი ლექსი: “მესაფლავე“, “მერი“, “მე და ღამე“, “რომელი საათია“, “ცამეტი წლის ხარ“, “სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში“, “ლურჯა ცხენები“, “ეფემერა“, “ქარი ქრის“, “ედგარი მესამედ“, “გუშინ ღამით ქარი ქროდა“ და ა.შ.

1999 წელს ჟურნალში “ჩვენებური“ დაიბეჭდა გალაკტიონის ლექსის “სილაჟვარდე, ანუ ვარდი სილაში“ თარგმანი. ლექსი გალაკტიონმა დაწერა 1917 წელს. თარგმნისას ჩელიქი იყენებს ოთხსტრიქონიან სალექსო ფორმას. უნდა ითქვას, რომ იგი კარგად ახერხებს ორიგინალის რითმის გადმოცემას.

ლექსში “სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში“ (Mavilik Veya Kumdaki Gül) გალაკტიონი შეგნებულად იმეორებს “ავემარიას“ სახეებს. ეს თავისებური ციტირება ამდღარებს ამ ლექსის ინტონაციას, მასში შეაქვს ადრინდელი სულიერი განწყობილების ხსოვნა. ამ ლექსის ინტონაცია ითხოვდა უფრო ტევად, მისტიკურ და საწყის და გალაკტიონმაც საოცარ მეტაფორას მიაგნო. “სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში“. “სილაჟვარდისა“ და “ვარდის“ სიმბოლოები სემანტიკურად და ემოციურად საოცრად ლამაზი და შთამბეჭდავია. “ვარდი“ და “სილა“ ერთობლიობაში ქმნის უჩვეულო და ეფემერულ ხატს — ვარდს ნაწვიმარ სილაში. პირველივე ფრაზა — “დედაო ღვთისავ, მზეო მარიამ!“ ისეთ შთაბეჭდილებას ტოვებს, თითქოს პოეტს სავედრებელი აქვს აღსავლენი ღვთისმშობლისადმი, მაგრამ “სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში“ ვედრება კი არა, მწარე საყვედურია აღუსრულებელ ოცნებათა გამო. ლექსის დასაწყისი თავიდანვე ყურადღებას იქცევს. სტროფის ინტონაცია ლირიკულია, მაგრამ ევფონიური და სემანტიკური კონტრასტები ქმნიან დაძაბულ მოლოდინს, რომელსაც განსაზღვრავს რთული მეტაფორული სახე - “როგორც ნაწვიმარ სილაში ვარდი“.

მიხეილ კვესელავას აზრით, გალაკტიონის პოეზიაში არის თვისობრივად გაუმიფრავი ინტეგრალური სახეები და სტრიქონები, იგივე “პოეტური სფინქსები“, რომელთა წინაშე უძლური აღმოჩნდებოდა ყველა დიდი ფილოსოფოსი თუ მკვლევარი. გალაკტიონისათვის დამახასიათებელი რიტმულ-მელოდიური დინება ისე იტაცებს მკითხველს, რომ ყურადღებას არ აქცევს სიტყვათა ლოგიკურ შეუსაბამობებს. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ სიტყვა კარგავს სემანტიკურ წონას და რიტმულ-მელოდიური ნაკადის შემავსებელ “შიშველ“ მასად იქცევა.

თ. დოიაშვილთან ვკითხულობთ: “სილაში ვარდი“ გალაკტიონის პოეზიის უმნიშვნელოვანესი სიმბოლოა. ღრმა მსოფლმხედველობრივ-ესთეტიკური შინაარსის კონცეპტი, ამოზრდილი კონკრეტული ფილოსოფიური სისტემის წიაღიდან“ (გალაკტიონოლოგია, ტ. III, 2004). ი. მერაბიშვილის მიხედვით კი “სილაჟვარდე ანუ ვარდი სილაში“ შემადგენელ სახე-სიმბოლოთა ომონიმურობიდან გამოდის. ვარდი საუკუნეების მანძილზე ქრისტიანული რელიგიის სიმბოლოა და ასოცირებულია ღვთისმშობელთან, სილა კი მარადიულობის სიმბოლოა. თავად გალაკტიონი მას სიწმინდეს, სიმშვენიერესა და სიფაჭიზეს უკავშირებს. ნაწვიმარ სილაში დაგდებული ვარდი, იგივე ოცნების ბალით დაჭრილი გედი, თვითონ პოეტი და მოგზაურია.

ლექსის თარგმნისას მთარგმნელი დიდი ამოცანის წინაშე დგას. საჭიროა შენარჩუნდეს დედნის რიტმი, ინტონაცია. ამიტომ მთარგმნელმა განსაკუთრებული ყურადღებით უნდა შეისწავლოს ყველა პოეტური საშუალება, რომელიც ემსახურება ფილოსოფიური აზრის განვითარებას. თარგმანში დაცულია სტროფთა და სტრიქონთა რაოდენობა. ჩვენი აზრით, სიმბოლოთა შენარჩუნება აუცილებელია და ჩელიქი ბოლომდე ახერხებს მათში ჩაწვდომას. ის ცდილობს, უფრო მარტივად წარმოაჩინოს გალაკტიონი, რათა თურქ მკითხველს არ გაუჭირდეს მისი შეცნობა.

“დედაო ღვთისავ, მზეო მარიამ!
 როგორც ნაწვიმარ სილაში ვარდი,
 ჩემი ცხოვრების გზა სიზმარია
 და შორეული ცის სილაჟვარდე“.
 ვნახოთ, როგორ თარგმნის მას ჰასან ჩელიქი:
 Ey Tanrı'nın anası Güneş Meryem,
 Yağmur sonrası ıslak kumdaki güle benzer
 Bir rüzgardır yaşam yolum,
 Ve maviliğidir uzak gökyüzünün.

ჰასან ჩელიქისათვის, აზრობრივ დამთხვევასთან ერთად, მთავარია და მიღწეულია ამოიხსნას ყოველი სახე, ყოველი სიმბოლო გალაკტიონის პოეზიაში, რადგანაც ამის გარეშე წარმოუდგენელია ადეკვატური თარგმანის მიღწევა. “დედაო ღვთისავ, მზეო მარიამ!” ეს მიმართვა ასახავს პოეტის ვედრებას, ლოცვას ღვთისმშობლის მიმართ, რაც დედნისეულ საღვთისმეტყველო შინაარსს ზუსტად გადმოსცემს. “როგორც ნაწვიმარ სილაში ვარდი“ თარგმანში გადმოცემულია: წვიმის შემდეგ სველ სილაში ვარდს ჰგევხარ. თითქოს თარგმანი აქაც ახლოსაა დედანთან, თარგმანში შენარჩუნებულია რიტმი, ინტონაცია და მუსიკალობა. “ჩემი ცხოვრების გზა სიზმარია“ თარგმანში ასეთი სახითაა: ჩემი ცხოვრების გზა ქარია. ცხადად ჩანს, რომ მთარგმნელი პოეტური ნიჭით არის დაჯილდოებული. მის თარგმანში არის დედნის სწორი და ავთენტური გააზრება და მუსიკალობა. მთარგმნელმა წარმატებით ააჟღერა ორიგინალის ჰარმონია და რიტმი, რაც შეძლებისდაგვარად ზუსტად არის გადმოტანილი ეპითეტებში: “და შორეული ცის სილაჟვარდე“.

“შემოიღამებს მთის ნაპრალები,
 და თუ როგორმე ისევ გათენდა
 ღამე ნათევი და ნამთვრალევი,
 დადლილ ქალივით მივალ ხატებთან!“
 მთარგმნელი:

Akşam iniverir dağın vadilerine,
 Ve sabah olabilirse yeniden,
 İçikli ve uykusuz geçen bir gecenin şafağında
 İkonların huzuruna çıkarım bitkin bir kadın gibi.

ამ სტროფის თარგმანი აზრობრივად სწორია. ლექსის სტროფი მხატვრული ღირებულების შთაბეჭდილებას ტოვებს და თურქული თარგმანი ბუნებრივად ჟღერს, ის ზუსტად გადმოსცემს ლექსის მთელ სიმფონიას. აქ თვალშისაცემია დედნისა და თარგმანის განწყობილებათა თანხვედრა. აზრობრივი სიზუსტის მიღწევა მთარგმნელის ოსტატობის მაჩვენებელია. ამავე დროს, მთარგმნელი არ ცდილობს გაამარტივოს ლექსი. პირიქით, იგი ახერხებს ჩასწვდეს და გადაიტანოს თარგმანში გალაკტიონის აზროვნების სიღრმე და ლექსის განუმეორებელი მუსიკალობა.

“ღამე ნათევი და ნამთვრალევი
 მე მივეყრდნობი სალოცავ კარებს,
 შემოიჭრება სიონში სხივი
 და თეთრ ოლარებ სააელვარებს“.

მთარგმნელი:
 Sarhoş, yorgun ve uykusuz,
 Yaslanırım tapılası kapılara:

“İmşek gibi çakar beyaz sütunlarda,

Tapınağa süzülen ilk ışınlar.

ჩელიქს აზრი სწორად აქვს გაგებულ და გადმოცემული. მან მართებულად განსაზღვრა ის, რაც უნდა შეენარჩუნებინა თარგმანში. ლექსში გადმოტანილია პოეტური განწყობილება და დრამატულობა. “შემოიჭრება სიონში სხივი“ თარგმნილია: ელვასავით გაივლებს თეთრ სვეტებზე, ხოლო “და თეთრ ოლარებს ააელვარებს“: ტაძარში მოელვარე პირველი სხივი (გამოსხივება, გამონათება).

ჩელიქს შეუენარჩუნებია მუსიკა, ლექსის სპეციფიკური თავისებურებანი. ქართველი პოეტის ლექსი ჟღერს, როგორც მაღალი თურქული პოეზია. მთარგმნელი პოეტის მიერ აღმოჩენილ სამყაროს ხელმეორედ სწვდება, რათა თარგმანში განხორციელდეს არამარტო ლექსში ასახული, არამედ მთარგმნელის მიერ აღქმული ლექსის მიღმა პლანიც:

“და მაშინ ვიტყვი: აჰა! მოვედი
გედი დაჭრილი ოცნების ბალით!
შენედე! დასტები ყმაწვილურ ბედის
დადლილ ხელებით, წამებულ სახით!“

მთარგმნელი:

Ben geldim derim işte o zaman;

Hayal bahçesinde yaralı bir kuğu.

Bak ve mest ol yazgısıyla toyluğumun,

Yorgun ellerimle, çileli yüzümle.

ჰასან ჩელიქი ცდილობს, გადმოსცეს დედნის შინაარსი, მაგრამ გალაკტიონის პოეტური ინტეგრალების წვდომა და ასახვა თარგმანში მეტ-ნაკლებად რთული აღმოჩნდა. მთარგმნელი ყოველთვის ახერხებს დაამთხვიოს სტროფების რიცხვი და გადმოსცეს მათი აზრი. იგი გრძნობს გალაკტიონის გენიალობას, მისი პოეზიის მუსიკას; ზედმიწევნით გაითავისა პოეტის რთული სამყარო, პოეტური ხატების განსაკუთრებულება და თავისთავადობა. თარგმანში გათვალისწინებულია გალაკტიონის პოეზიის მუსიკალობა, ბგერათა ევფონია და სიტყვათშეთანხმების თავისებურებანი.

ჰასან ჩელიქს მეტი ყურადღება გამოუჩენია პოეტური სამყაროს თარგმნისას. კარგად არის შეცნობილი გალაკტიონის სულიერი განწყობილება, ტკივილი სულისა და დიდი მგონის მიერ საწუთროს ტრაგიკული შეგრძნება. ჰასან ჩელიქმა სწორად განსაზღვრა ის, რაც აუცილებლად უნდა შეენარჩუნებინა თარგმანში. ეს არის გალაკტიონის განწყობილება და ემოციურობა. დედანთან ურთიერთობისას დიდი ზომიერებაა საჭირო. საზომი, ამ შემთხვევაში, მთარგმნელის გემოვნება და წვდომის უნარია. ჰასან ჩელიქის თარგმანები გამოირჩევა დედანთან სიახლოვეთა და მხატვრული სამყაროს შეგრძნებით. ჰასან ჩელიქი მკითხველამდე უთუოდ მიიტანს გალაკტიონის ლექსის აზრის ფილოსოფიურობასა და მხატვრული სამყაროს დიდებულებას.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. ბრეგაძე, 2014 - ლ. ბრეგაძე, თარგმანი და ორიგინალი, თბ., 2014.
 რ. ბურჭულაძე, 1980 - რ. ბურჭულაძე, მხოლოდ ინტეგრალები, თბ., 1980.
 გალაკტიონოლოგია, ტ. I – V, თბ., 2002 – 2010.
 თ. დოიაშვილი, 1981 - თ. დოიაშვილი, ლექსის ევფონია, თბ., 1981.
 თ. დოიაშვილი, 2007 - თ. დოიაშვილი, ენა, თარგმანი, 2007.
 მ. კვესელავა, 1977 - მ. კვესელავა, პოეტური ინტეგრალები, თბ., 1977.
 ი. მერაბიშვილი, 1993 - ბაირონიდან გალაკტიონამდე, ლიტერატურული საქართველო, თბ., 1993.
 ი. მერაბიშვილი, 2003 - ი. მერაბიშვილი, გალაკტიონის ენიგმები, თბ., 2003.
 ი. მერაბიშვილი, 2005 - ი. მერაბიშვილი, პოეტური თარგმანის ლინგვისტიკა, თბ., 2005.
 დ. ფანჯიკიძე, 1988 - დ. ფანჯიკიძე, დალი, თარგმანის თეორია და პრაქტიკა, თბ., 1988.
 “ჩვენებური“, კულტურული კრებული, #31, სტამბოლი, 1999.

NATELADANGADZE

HASAN CHELIK, THE TRANSLATOR OF GALAKTION TABIDZE'S POETRY

The Thesis deals with the Turkish translations of the works of a great Georgian poet Galaktion Tabidze. It is said that generally making translations is a complicated psychological phenomenon and at the same time it is stipulated by subjective factor. By discussing different scientists' point of views about the artistic translation, it reveals the huge importance and benefits of it. The thesis analyses Turkish translations of the poetry of Galaktion Tabidze's "Azure-land, as a rose in rain-soaked sand" experimented by translator Hasan Chelik in different styles.

If there is a literature, which is hard or easy to translate, the works of this poet can be easily referred to such kind of literature. It is very complicated for a translator to express quite original and symbolized forms and deciding the ultimate fate of translatable materials. Unexpectedness of artistic images, allusions, metaphors make the translation difficult. Translator has a huge responsibility, he/she should be well aware of not just the nature of materials he/she works on, but he/she should hold the virtue to conduct it in an artistic way. The translator has to reveal the inner rhythm of poetry and create its adequate version. Only such kind of work can be accepted by the reader and will be establish in its proper place. Introducing of prominent works of the famous Georgian poet Galaktion Tabidze to the rest of the world has a great importance in terms of culture dialogs. So, the scientific analysis of translations has a significant value.

ლუკა დვალისვილი

შანას ქართველთა გეპირსიტყვიერების თემატური
თავისებურება

2015 წლის 3-12 აგვისტოს ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან “გარე საქართველოში“ (მე-19 საუკუნის 70-იანი წლების ქართული პუბლიცისტიკის ტერმინი — ლ. დ.) თურქეთის შავიზღვისპირეთში, ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში, ისტორიული, ლიტერატურულ-კულტურული, ენობრივი, ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალების შესაგროვებლად ვიმყოფებოდით პროფ. ა. ნიკოლეიშვილი, პროფ. ს. კუპრაშვილი, ასოც. პროფ. გ. ქამუშაძე და ასოც. პროფ. ლ. დვალისვილი. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი ექსპედიციის მარშრუტი ხშირად ძალიან მასშტაბური იყო, გადაადგილება გვიწევდა ძალიან დიდ მანძილზე, ზოგჯერ დღეში 500 კმ, ვფიქრობ, დალბა მაინც არავის უგრძენია, იმდენად ამალეღვებელი, ამალეღვებული, ემოციური და შთაბეჭედავი იყო ისტორიის ავბედობის გამო რამდენიმე საუკუნით მოშორებულ თანამემამულეებთან შეხვედრა. ჩვენმა ექსპედიციამ საინტერესო მასალები ჩაიწერა დაბა მურდულიდან მოყოლებული, ვიდრე ქალაქ სინოპამდე. სხვადასხვა დასახლებიდან წამოსულს ერთდროულად ორი გრძნობა მოგვცემა: ერთი, რომ “გარე საქართველოში“ მცხოვრებ თანაფესველთა ეროვნულ-მამულიშვილური მუხტი ჯერ კიდევ მტკიცეა და ლიტერატურულ-კულტურული ურთიერთობები ჯერ კიდევ ნედლია, რაც იმის გარანტია, რომ მომავალში მაინც აღმავლობის გზას დაადგება. და მეორე: ზოგ ადგილებში, როგორც ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ სოფლებსა და ქალაქებში, ისე საკმაოდ სწრაფად განვითარებულ თურქეთის რესპუბლიკის გლობალიზაცია-ურბანიზაციის წამლეკავ ტალღებში მეჩხრად შემორჩენილ ჩვენს თანამემამულეთა ინდიფერენტული დამოკიდებულება წინაპართა ფესვებისა და ქართული იდენტობის მიმართ, ნამდვილად პოზიტიურ განწყობას ვერ ქმნის და ხვალის უკეთესობის რწმენით ვერ აღავსებს ქართველების სულიერ-მატერიალური აღორძინებით დაინტერესებულ ადამიანს.

ქართველი მოღვაწეები, განსაკუთრებით “თერგდალეულთა“ ეპოქიდან მოყოლებული, უდიდესი სიფრთხილით, სისათუთით, უფროსი ძმის განსაკუთრებული რუდუნებითა და ყურადღებით იყვნენ გამსჭვალულნი “სამუსულმანო“ საქართველოს მიმართ. ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, სერგეი მესხი, ნიკო ნიკოლაძე, ივანე მაჩაბელი, იაკობ გოგებაშვილი, ალექსანდრე ყაზბეგი, გრიგოლ გურიელი, მოგვიანებით ზაქარია ჭიჭინაძე, ნიკო მარი, ალექსანდრე ცაგარელი, თედო სახოკია, ილია ჭყონია და მრავალი სხვ. “ივერიის“ 1879 წლის № 4-ში გამოქვეყნებული კორესპონდენცია -“ზმა ბათომიდან“, - იუწყებოდა: **“ბრძოლა მთა-ბარში, წინ და უკან, ოთხივე კუთხივ. ბრძოლა შეუწყვეტელი, პირისპირ უთვალავი მტრებისა სამშობლოს თავისუფლების დასაცავად“**. ეს ის ადგილია,

სადაც ყოველი კუთხე მოფენილია **“სუროთმოძღვრების მშვენიერი ნაშთებით”**. წერილის ავტორი აფრთხილებს სახელმწიფოს მესვეურებსა და ქართველ საზოგადო მოღვაწეებს, რომ ახლად შემოერთებულ აჭარაში, არასწორი საკადრო პოლიტიკით შეწუხებულ მოსახლეობას, ოსმალთა ემისრები, განსაკუთრებით სასულიერო პირები, მშობლიური ადგილებიდან აყრასა და ოსმალეთში გადასახლებას ურჩევდა. აქ ხელმძღვანელებად მოგვევლინენ: **“ძველი სამოქალაქო სამსახურიდან კაიკაცობისთვის გაგდებული “ჩინოვნიკი,” კაიკაცობისთვის გაკრეჭილი მღვდელი, აფიცირი, რომლის ენა ისეა გაწაფული ერთი რიგის ლოცვა-კურთხევაში... აქტიორი, ამხანაგობიდან გაპარული ვაჭარი და სხვ.”** სამწუხაროდ, იმ დროს ამ პროპაგანდას ხშირ შემთხვევაში მნიშვნელოვანი წარმატებები ჰქონდა და მოსახლეობის ერთმა ნაწილმა მამაპაპური ადგილები მიატოვა და თურქეთში გადასახლდა. წერილის ავტორი მთავრობას შეახსენებს გერმანიის მიერ ელზას-ლოტარინგიის შეერთების ფაქტს და მიუთითებს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ამ მხარეში მოსახლეობა ძირითადად გერმანულენოვანი იყო, მთავრობა მაინც დიდი სიფრთხილით მოქმედებდაო. დღევანდელი თურქეთის რესპუბლიკაში თავის დროზე იძულებით ემიგრირებული ქართული მოსახლეობის დიდი ნაწილი რუსეთ-თურქეთის 1877-78 წლების ომის შემდგომი პერიოდიდანაა გადასახლებული. სხვადასხვა წყაროში დღევანდელ თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეთა რიცხოვნების შესახებ განსხვავებული ციფრებია დასახელებული, მაგრამ ყველა ეს რიცხვი შთამბეჭდავია და 3-5 მილიონ ადამიანამდე მერყეობს (ზოგჯერ ბევრად მეტი რაოდენობაა დასახელებული — ლ.დ.).

საბედნიეროდ, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, თურქეთში მცხოვრებ ჩვენს თანამემამულეებთან კულტურულ-ეკონომიკური კავშირები გააქტიურდა. ამ მხრივ დიდი მუშაობა მიმდინარეობს ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და აკაკი წერეთლის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (შენიშვნა: საინტერესო წიგნები: **უცხოეთში შექმნილი ქართული პოეზიის ანთოლოგია, ქუთაისი, 2014; ანთოლოგია გამოსაცემად მოამზადეს და სათანადო კომენტარები დაურთეს პროფესორებმა ავთანდილ ნიკოლეიშვილმა და ნესტან კუტივაძემ. მურად შაჰინი (ძნელაძე), უნიველ ქართველთა ზეპირსიტყვიერი ტექსტები, ქუთაისი, 2016; წიგნი გამოსაცემად მოამზადა და სათანადო კომენტარები დაურთო პროფესორმა ავთანდილ ნიკოლეიშვილმა და სხვ).**

ჩვენს ნაშრომში წარმოვადგენთ თურქეთის შავიზღვისპირეთის, ქართველებით კომპაქტურად დასახლებულ, განსაკუთრებული სილამაზისა და ადგილმდებარეობის დაბას, ფაცას; აქაურ ქართველთა ზეპირსიტყვიერი ნიმუშებსა და მათ მხატვრულ-მეტაფორულ და თემატურ თავისებურებებს.

ფაცაში, ისევე როგორც თურქეთის რესპუბლიკის უმეტეს ნაწილში, ძირითადად რუსეთ-თურქეთის 1877-78 წლების ომის შემდეგდროინდელი მუჰაჯირთა შთამომავლები ცხოვრობენ. სასიამოვნოა, რომ უმეტესმა მათგანმა, გამორჩევით ძველმა და საშუალო თაობამ, იცის ქართული ენა, ეროვნულობისა და იდენტობის ყველაზე მძლავრი ბაზისი. უმრავლესობა არცთუ გამართული ქართულით საუბრობს, თუმცა ბევრ მათგანს, აზრის მშობლიურ ენაზე გადმოცემა

და გაგება არ უჭირს. ფაცელ ქართველთა დიდი ნაწილი ამაყობს თავისი წარმომავლობით, რაც დიდ იმედს აჩენს, რომ დღეს არც თუ მყარად შენარჩუნებული ნაციონალობის ხერხემალი, ქართული ენა, ამ კუთხეში აღორძინდება და მხარის დედა საქართველოსთან კულტურული ურთიერთობების განმტკიცებას შეუწყობს ხელს. აქაურ ქართველებს აინტერესებთ ქართული კულტურა და ხელოვნება. ამის უშუალო მაგალითს ბევრს ნახავს დაინტერესებული მკვლევარი. მაგ., სოფლის დასაწყისში მდებარე სასაუზმის მეპატრონეს - ახმედ ბეჟანის ძეს თავისი ხელით საკმაოდ ლამაზად გადაუწერია “ვეფხისტყაოსნის” რამდენიმე სტროფი და ასევე ძალიან დახვეწილად, ლამაზი კალიგრაფიით შეუდგენია ქართული და შესაბამისი თურქული თარგმანით ქართული ანდაზები და მოხდენილი გამოთქმები. ახმედის თქმით, **“ჩემი ბაბუა 120 წელიწადის წინ მოხულა, ბათომიდან, გვარადან თუ სამებიდან მოვა არ ვიცი, მაგრამ იქა რომ ბეჟანისძენი არიან კვირიკეში, გვარაში, სახელ ქობულეთში იმასთან წავედი, დევლაპარაკე. სულ ჩემი ამხანაგები არიან. იქაურობა ძალიან კაი ვიცი... მიხარია, რომ ქართული ვიცი”** (ფაცა. 5 აგვისტო. 2015 წელი).

ახმედი სასიამოვნო კილოთი, ღიმილით კითხულობს ქართულ ანდაზებს და ხშირად შემოგვხედავს, ჩვენი რეაქცია აინტერესებს. მაგ: - **“რაც დათესავ, იმას მოიმაკი. ნუ გასცინი სხვასა, გადანდება თავსა. ელაპარაკე მეგრელს, თავი დაარტყი კედელს. გასკდა იმან, სააკაშვილმან, სააკაშვილი ჩვენ სოფელში მოვიდა. მე ვუთხარი მაგას ...გადაკვდა, რა იქნა ამდენი სიცილი თქვა”**.

ფაცელთა ზეპირსიტყვიერებაში, ისევე როგორც ზოგადად ქართულში, სჭარბობს სოციალურ-საყოფაცხოვრებო, არცთუ იშვიათად რელიგიური, სიყვარულისა და ზოგადსაკაცობრიო თემები.

ისევე როგორც ბევრ კოლორიტულ ქართულ სოფელში, აქაც ჰყავთ გამორჩეული სახალხო მთქმელი, მაგ., ნნ წლის მუქერემ მესხიძე, რომლის პიროვნებითაც ბევრი აქაური თავს იწონებს და ამ სიტყვაუხვ სახალხო მთქმელს სიყვარულით წარმოგიდგენს. მუქერემ მესხიძისგან 2015 წლის 5 აგვისტოს ჩავიწერეთ რამდენიმე ფოლკლორული ნიმუში, რომლებიც მცირე ვარიაციით დიდ სიახლოვეს ავლენს აჭარულ და შესაბამისად ანალოგიურ ქართულ ფოლკლორულ მასალებთან. მაგ.: “მესხიძე რასიმაი ბაღჩის დობეს აკეთებდა. პანტონო (შარვალი — ლ. დ.) გაფხრეწილი ჰქონებოდა, ნიფხავი უჩანდა. ორი ახალმწრილი (ვფიქრობთ, ახლადშედერებული, წამოჩიტული - ლ. დ.) გოგონებ დუუნახიით და სიცილი დუუწყიათ. რასიმას დუუნახია გუგუების სიცილი და უთქვამს: **“რას იცინით გუგუებო, დობეს ვდობავ სანიორეთ, არ გამაფუჭოთ** (ალბათ, არ გამაბრაზოთ - ლ. დ.), ხან ერთ გიზამ ხან მიორეს”

მუქერემ მესხიძეს, თურქულად (ერდოღან გუნემს) შეუთხზავს ფაცასა და მის მიმდებარე ტერიტორიაზე დასახლებულ, საქართველოდან გადასახლებულ ქართველთა გვარებისადმი მიძღვნილი სახასიათო, სახუმარო ლექსები, რომელსაც ერთად შეკრებილი ქართველები სიამოვნებით ისმენენ, ერთმანეთს ეხუმრებიან, ან მსუბუქად აქილიკებენ კიდევ. ეს ლექსები იმდენად პოპულარულია აქაურ ქართველებში, რომ, როგორც ჩანს, იმ გვარის წარმომადგენელმა ქართველებმა,

რომლთა გვარებიც ლექსში არ იყო მოხსენიებული სპეციალურად სთხოვეს თუ დაუკვეთეს მუქერემ მესხიძეს მათი გვარების შესახებაც დაეწერა ე. წ. **დაშმერობა**. შესაბამისად, მუქერემ 1995 წელს დაწერილი ლექსებისთვის იქვე მიუწერია გაგრძელება. აღნიშნული სახუმარო ლექსი, ვფიქრობთ, მრავალმხრივია საინტერესო. ჯერ ერთი, იგი ფაქტობრივად სრულყოფილად წარმოაჩენს აქ დასახლებულ ქართველთა მამაპაპისეულ გვარებს, მეორეც, ამ ხუმრობა-ქილიკობაში, მსუბუქ-ირონიული ფორმით, გვარებისა და პიროვნებებისთვის სახასიათო ბევრი არსებითი ინდივიდუალური ნიშანი, გენური კოდი და შტრიხია წარმოჩენილი, რასაც მხოლოდ გამჭრიახი მელექსის მეგობრულ-ცენზორული თვალი თუ შეამჩნევდა, თუ არადა, სხვა შემთხვევაში, უცხოსთვის მის ლანდშაფტურ სოციალურ-ეკონომიკურ ნიუანსებში წვდომა და სრულყოფილი გააზრება ფაქტობრივად შეუძლებელი იქნებოდა. ლექსის ცალკეული გაუგებარი ადგილების გაშიფვრაში დაგვეხმარა თურქული ენის საუკეთესო მცოდნე, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი გიგა ქამუშაძე. მუქერემ მესხიძის ლექსები მნიშვნელოვანი ტოპონიმური, ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული, გეოგრაფიული და სახასიათო ენობრივი მასალის დამტვევია და ამიტომ სრულად წარმოვადგენთ.

დაშმერობა (დაწერილია 1995 წელს)

- 1) ქაბაღდალის ჩვენებური,
მიგახტინომემელური,
აი გვარია, იი გვარია,
არცეთი კაცია და ყველა ხარია.
- 2) ელიოლლუვითან კაცი,
იბრიქვიან ვითამ გვარით,
კაცობას ვერ დეიკავენ,
რუმ მოჰკიდო ზეიდან ჩვარით.
- 3) კაი გვარია მოწყობილი,
გოგეებიბაწაიკიბირი (ამაყი — გ.ქ.)
შეირგებენ და არ შაგარგებს,
იციან დუღლაიყუერილი.
- 4) ბაჭელიძე უკადრესია,
ზეიდან გადმოგიხედავს,
მან თუ ხიდი გეიარა,
ალარ შამოგიხედავს.
- 5) ინაშვილი ჰინოლლია,
არ მოუღივნო, გასწი იმგენ,
სიტყვას მოგცემ გიენდობი,
ფიშმანს (განანებს — გ.ქ) გაგხდის ჰამან მერმე.
- 6) გოლომანიძე შორ ქუეყანას,
აჭამონ და ყივნაყივნაი,

- ერი ვორინახვანგვაში,
დარჩენილია სულ უტიენაი.
- 7) მესხიდნები ლაშმერაი,
საქმეს ნახვარ ისტავლებენ,
მათ სარკეში ვერ გეიხედვენ,
შენ კი ჭკუვას გასტავლებენ.
- 8) მიქელაძე, ბიჭი, ბროვლია (ბევრია)
ერი ეშხიე ხუთი ევლია (ყოველ 5 სახლში ერთი ბანდიტია),
ლოცვაის კითხველს იქა ნახავ,
თუ უძღვები თხებს, დაჰკარგავ.
- 9) მახაროლლები არიან ორდი,
დუგავიანსაზი, გორდი.
სახში, კარში, მუშა არიან,
არ აქვან დუნიის დარდი.
- 10) მაჭახლები სიზმარშია,
მათ თავში ჯუგვა ეპრიანებიან,
არ იციან ჩემო ბუწიავე,
დაბადივიხან დუფრიალებიან.
- 11) გუმკლოველი ხალვაშოდლუ,
ვორ ძმას ქონდა ერი სახლი,
სოფლიანა საზღვარ ვლენ,
ვითამ არიან ქადა ძაღლი.
- 12) ბეჭიოლლები სანათქარია (ხელოვანია)
ყუველანი საქმეს იღრებიან,
ცხენზე კარქა შეჯდებიან,
ვირიდან გადმოიჯრებიან.
- 13) ჰირიაოლლები კია მათივინ,
სიცოცხლეს გარუნებენ ფორთხვით
ძალიან მარიფათელი არიან,
საღალს ზიდვენ დიდი გოდრით.
- 14) ბეშიქოლიბუიშვილი,
ბროვლი სიტყვა, ბროვლი ტყვილი,
საქმე თუ აქ, კაცათ დაქთლის,
ზურგს დიგიგსევ, განზე გაჭრის.
- 15) ქათამიძე სახელიძეთ,
გოგვები კაცს გასახლებს,
ბიჭებს პირზე დიდი მასკე,
არ გეწყინოს, თუ დაჰკარგე.
- 16) შავიშვილებ მამოისავენ,
უბედურია კაცი, ქალი.
ქუეყანაში ერთი იყო,
ისკენდერა ის დურსუნ ალი.
- 17) საქმე თუ გაქ ხახუტოლლებში,
აღრე გუყვები ტყეში,

სუ მთელი დიდი კაცი არიან,
კაიმაკობას იზმენ იალოვაში (ქალაქ იალოვას გამგებლები არიან).

18) უსტოღლები, რაფერ გითხრა,
შორიდან შამოსარებელი,
მიდამოში თუ გუარე,
მაშინ ხარ შასაბრალებელი.

19) ხანიგაძე ძულვის ფუხარა (ღარიბი)
ვერ მიგანტენს, ვერც მიხტება,
რასაც დასთლი, გზას ასწავლი,
ჩილიტო შიშა გახტება.

20) ოკრაბილოლი ოქროს ფერი,
არ ვარგა გლახა სათქმელი,
ერთი გლახა თუ გამოვდა,
კაი არი ვოზდათუთხმეტი.

21) გაგალოღლები ბეჭერუქლია (მოხერხებულია)
წულვას ურბას შუკერვენ,
მე გითხრა და დიმიწერე,
სიცოცხლეში გუდას ბერვენ.

22) მე მეგონა და მოვბოდე,
გაყუჩება არ ვარგება,
სულ მთელი თითო ვარდი ვართ,
ჩუვენჩუვენის ერთ ქვაბის ვართ.

(უფრო გვიან შეთხზული **ღაშმერობა**, 1995 წ):

1) სოსიოღლები ისე მოსულან,
ინსნობა (ადამიანობა) შუველში (ტომარაში) გამოჩენიან.
ბროვლიდა არ გეიდღუმბლება,
წულუვა ბათომში დარჩენიათ.

2) აჭარლები გავლან სენდერაზე,
ასში ერთი დარდლი მევორეს.
რაცხაფერ მოვდენ, ისე დარჩენ,
წაგადგება, არ გეგონოს.

3) ოთიოღლებისთვინ რას იტყვიან,
ჰიმაი ფიჩხზე არ წუხვდებიან,
მათ კაპჭანში მათ მოიხარშვენ,
არ დუძახო, ვერ მუსტრობიან.

4) თიხლოღლებიუტიხლო იყვენ,
გამოუზარდენ, მოუტყვენ სული,
ყუელამ საქმეს დუდვა გული,
ახლა ხელში აქვან პური.

5) ჰოჯაოღლეფში ჰოჯა არა,
არ იციან ფული სადა,
ყუელამ გოზენგილდოსტა (გამდიდრდა),

ზულაში (ზღვაში) რომ სიმინდი ამვა.

ნ) გოგიტიძეები სოფელს შუენის,

ჭკვიანია ბიჭი-გოგო,

ხანდახანა აფეცდებიან,

თუ მუზღვე დიდი როგო (სკის ბუკი).

ამრიგად, თურქეთის შავიზღვისპირეთის ქართველებით კომპაქტურად დასახლებული, განსაკუთრებული სილამაზისა და ადგილმდებარეობის დაბის, ფაცას ქართველთა ზეპირსიტყვიერი ნიმუშები ფრიად საინტერესო და კოლორიტულია. ისინი ახლოს დგას დედსაქართველოს შესაბამის ფოლკლორულ ძეგლებთან, თუმცა ხშირად ავლენს ამ კუთხისათვის ნიშანდობლივ მხატვრულ-მეტაფორულ და თემატურ თავისებურებებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

ა. ნიკოლეიშვილი, ნ. კუტივაძე, 2014 - უცხოეთში შექმნილი ქართული პოეზიის ანთოლოგია, ქუთაისი. 2014, ანთოლოგია გამოსაცემად მოამზადეს და სათანადო კომენტარები დაურთეს პროფესორებმა: ავთანდილ ნიკოლეიშვილმა და ნესტან კუტივაძემ.

მ. შაჰინი, 2016 - მურად შაჰინი (ძნელაძე), უნიელ ქართველთა ზეპირსიტყვიერი ტექსტები, ქუთაისი, 2016., წიგნი გამოსაცემად მოამზადა და სათანადო კომენტარები დაურთო პროფესორმა ავთანდილ ნიკოლეიშვილმა.

LUKADVALISHVILI**THEMATIC PECULIARITIES OF GEORGIANS LIVING IN PATSA**

The subject matter of the article is the scientific expedition of Akaki Tsereteli State university professors Prof. A. Nikoleishvili, Prof. S.Kuprashvili, Assoc. Prof. G. Kamushadze, Assoc. Prof. L. Dvalishvili to “Outer Georgia” (Georgian publicistic term in 70s of 19th century L.D.) which is Black Sea coast of Turkey, densely populated regions by Georgians, the aim of the expedition was collecting historical, literary-cultural, linguistic, folk-ethnographic materials. Despite that fact that the scope of our expedition was too large, we had to move on huge distances, sometimes 500 km a day, I think none of us felt tired, as the meeting with our country people, living apart for several centuries was so exciting and emotional. Our expedition recorded interesting materials from Murguli settlement till the city Sinop.

While leaving different settlements you are followed by two kind of feelings at the same time: First, national spirit of our compatriots living in “Outer Georgia” is still alive and literary-cultural relations are still active, which might be the guarantee that it will bloom on the future. And the second: in some places, villages and cities compactly populated by Georgians, indifferent attitudes of some of our countrymen/ women in term of globalization-urbanization waves in fast developmental Turkey doesn't provide faith for better future people interested in spiritual-material uprisal of Georgians.

In verbal speech of Patsa people as well as in Georgian language generally social-domestic, religion, love topics also themes common to all mankind abound.

Like in every picturesque village, here you'll meet distinguished people's artist, e.g. 66 year old Mukerem Meskhidze, village residents are proud of him and introduce this talented poet with love. We recorded several folk examples from Mukerem Meskhidze in August 5, 2015, which largely resemble Adjarian and accordingly analogical Georgian folk materials with slight variations. Verbal poetry patterns after Georgians living in Patsa - a place with breathtaking beauty and special geographic area in Black Sea coast in Turkey, are very interesting and picturesque. They closely resemble to relevant folk patterns of mother Georgia but also they reveal fictional-metaphoric and thematic peculiarities specific for this region.

ინგა ელიავა

**ლოკუმენტი მუჰაჯირ აფხაზთა რემიგრაციის შესახებ
1879 წლის 10 აგვისტოს შემდეგ სამშობლოში
დაბრუნებულ აფხაზ მუჰაჯირთა (პრივილეგირებული
წოდების) სია**

მოსახლეობის მიგრაცია არის მოვლენა, რომელიც კაცობრიობის ეთნიკურ სურათს გარკვეულწილად ცვლის. ცივილიზაციების ისტორიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე მიმდინარეობს კონვერგენტული პროცესები, რომელთა შედეგად, სხვადასხვა მიზეზით, ხალხთა დიდი მასები ახალ ტერიტორიებს ითვისებენ. თანამედროვეობაში დიდია სხვადასხვა მეცნიერებების ინტერესი ეთნიკური მიგრაციის პრობლემების მიმართ. მიმდინარეობს მიზეზებისა და შედეგების სისტემატური კვლევების გამოცდილების დაგროვება და ანალიზი. ამ კუთხით ძალიან საინტერესოა ისეთი მასშტაბური და ტრაგიკული მოვლენა, როგორც იყო ჩრდილოეთ კავკასიის მუსულმანი ხალხის “ნებაყოფილობით-ძალდატანებითი“ ემიგრაცია ოსმალეთის იმპერიაში მე-19 საუკუნის მე-2 ნახევარში.

ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელების გადასახლებამ ისტორიული სამშობლოდან თურქეთში კავკასიის მრავალწლიანი ომების შემდეგ იძულებითი მასობრივი გამოსვლის ხასიათი მიიღო. ამ მოვლენის დრამატული ისტორია მოითხოვს ღრმა ანალიზს; თანამედროვე პოლიტიკური კონიუნქტურა იძლევა პრობლემის ობიექტური კვლევის საშუალებას. პრობლემის მრავალმხრივი შესწავლა მნიშვნელოვანია იმ კუთხითაც, რომ მოხდეს იდეოლოგიური და ნაციონალისტური შტამების გარეშე კვლევა, რთული და წინააღმდეგობრივი პროცესის ანალიზი ველიკოდერჟავული, ცალმხრივი, თავდაცვითი და შემზღვეველი კონცეფციების და შეფასებების გარეშე. ჩრდილო კავკასიელი მთიელების ოსმალეთის იმპერიაში გადასახლების პროცესი საინტერესოა არამარტო სამეცნიერო-თეორიული, არამედ პრაქტიკული კუთხითაც. ამ თემაზე ჩატარებული კვლევები გარკვეულ სიცხადეს შეიტანს მრავალწლიანი კავკასიის ომის და მისი შედეგების, რუსეთის იმპერიაში შემავალი ჩრდილოეთ კავკასიის ავტოქტონური მოსახლეობის ბედზე ცარიზმის გავლენის საკითხში, რამაც მათი ტრადიციული ცხოვრების ძირეული ცვლილებები გამოიწვია. ეს თემა არ იყო პოპულარული საბჭოთა პერიოდში და შემდეგაც, ინფორმაცია ხშირ შემთხვევაში წინააღმდეგობრივი და უკომპრომისო ხასიათისაა. მთავარი სიძნელე მუჰაჯირობის საკითხის შესწავლაში - ეს არის დაგროვილი ისტორიოგრაფიის სწორი გააზრება. ესაა მრავალასპექტიანი და მრავალფეროვანი, რევოლუციამდელი, საბჭოთა, თანამედროვე, ქართული და საზღვარგარეთული ისტორიოგრაფია.

მუჰაჯირობა ერთ-ერთი ყველაზე ტრაგიკული მოვლენაა ჩრდილოეთ კავკასიის და აფხაზი ხალხების ისტორიაში. “ეს არის არა უბრალო ეპიზოდი, არამედ უმძიმესი ეროვნული ტრაგედია, რამაც აფხაზი ხალხი ფიზიკური განადგურების საფრთხის წინაშე დააყენა: — წერდა ისტორიკოსი შ. ინალ-იფა. ქართველი

საზოგადოებრიობა დიდი თანაგრძნობით შეხვდა აფხაზთა და კავკასიელ მთიელთა ამ ტრაგედიას. ქართველმა მწერლებმა და საზოგადო მოღვაწეებმა: გრ. ორბელიანმა, ი. ჭავჭავაძემ, ა. წერეთელმა, ი. გოგებაშვილმა, ს. მესხმა, გ. წერეთელმა, ალ. ყაზბეგმა, ზ. ჭიჭინაძემ, პ. ჭარაიამ, ნ. ჯანაშიამ, თ. სახოკიამ და სხვ. გულწრფელი თანაგრძნობა გამოხატეს აფხაზთა და კავკასიელ მთიელთა მშობლიური მხარიდან გადასახლების გამო.

მუშაჯირობის შემდეგ თითქმის მთლიანად გაუკაცურდა ჩრდილო-დასავლეთი და ცენტრალური აფხაზეთი, დაცარიელდა ქვეყნის მთიანი მხარეები: წებელდა, დალი, ფსხუ. მუშაჯირობის შემდეგ აფხაზეთი დამორგუნველი სანაზავი იყო. როგორც ნ. მარი წერდა, "Абхазия была обездолена своей даже центральной этнографической части ... остались одни одичалые дворы сфруктовыми деревьями, ни души абхазской, ни звука абхазского". თითქმის მთლიანად გადასახლდნენ ეთნიკურად აფხაზთა მონათესავე ჯიქების მთის თემები აიბგა და აჰჭიფსხუ, საიდანაც გვიანფეოდალურ ხანაში მულმივად ხდებოდა მოსახლეობის ინფილტრაცია აფხაზეთში.

გასახლებასთან დაკავშირებული საკითხები შესწავლილია აფხაზი ისტორიკოსის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის გ. ძიძარის მიერ, ნაშრომში "მუშაჯირობა და XIX საუკუნის აფხაზეთის ისტორიის პრობლემები", რომელიც მდიდარ ფაქტობრივ მასალას ემყარება; ძალიან საინტერესოა ბეჟან ხორავას ნაშრომი "აფხაზთა მუშაჯირობა"; განხილულია რუსეთის პოლიტიკა საქართველოში კავკასიის ომის შემდგომ, ცარიზმის მფლობელობის განმტკიცება აფხაზეთში, აფხაზთა 1867 წლის მუშაჯირობის მიზეზები, მსვლელობა და საინტერესო ისტორიული დოკუმენტი - მუშაჯირთა სია. სიის ორიგინალი ინახება სცს არქივში (ფ. 545, აღწ. 1, ს. 191). გ. ძიძარია მუშაჯირთა სიას იხსენიებს თავის ნაშრომში.

საარქივო წყაროებზე დამყარებული კვლევა და ისტორიოგრაფიის სიღრმისეული ანალიზი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და ძვირფასია. ეს დოკუმენტები სარწმუნო წყაროა გადასახლების, რემიგრაციის, გადასახლებულთა შემდგომი ბედის შესწავლის კუთხით. აფხაზთა გადასახლების პროცესში ხდებოდა მუშაჯირთა სიების შედგენა სოფლების მიხედვით, ოჯახის თავკაცთა სახელისა და გვარის მითითებით, ოჯახის წევრთა რაოდენობის ჩვენებით. 1990 წელს აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომელმა ა. გოჭამამ გაზ. "აფსნიყაფშ"-ში (30 მაისი, 1-2 ივნისი) აფხაზურ ენაზე გამოაქვეყნა 1867 წლის აფხაზ მუშაჯირთა სიის ერთი ნაწილი: "1867 წლის ივნისში წებელდიდან და დალიდან მუშაჯირობაში წასული აფხაზები", ხოლო შემდეგ (8 ივნისი) სიის მეორე ნაწილიც, სახელწოდებით: "1867 წელს ბზიფი-გუმა-აბჟუა-აყუა-გულრიფშიდან მუშაჯირობაში წასული აფხაზები". მოგვიანებით რ. გოჭამამ გაზ. "აფსნიყაფშ"-ში (21, 22, 23 ივნისი) რუსულ ენაზე გამოაქვეყნა "1867 წელს აფხაზეთიდან წასულ მუშაჯირთა სია". სია 120 გვერდს მოიცავს. სიის ზოგიერთი ადგილის წაკითხვა გაძნელებულია, დამახინჯებულია სოფლების სახელებიც. აღსანიშნავია ისიც, რომ ა. და რ. გოჭამებს, როგორც აფხაზურ, ისე რუსულ პუბლიკაციაში, სახელები და გვარები, სოფლების სახელწოდებები აფხაზური ფორმით აქვთ გადმოცემული. ბ. ხორავას წიგნში წარმოდგენილია 1867 წლის აფხაზ მუშაჯირთა სიის ქართული თარგმანი.

აღნიშნულ სიასთან დაკავშირებით, და საერთოდ მუჰაჯირების ისტორიის შესწავლისათვის, მნიშვნელოვანია საქართველოს ეროვნული არქივის ქუთაისის ცენტრალურ არქივში დაცული, ჩვენ მიერ მიკვლეული დოკუმენტი (ქ.ც.ა. ფონდი 186, საქმე 1724, ფურ. 43-50).

1879 წლის 10 აგვისტოს შემდეგ თურქეთიდან სამშობლოში დაბრუნებულ, ქუთაისის გუბერნიის სოხუმის ოლქის გუდაუთის, კოდორის და სამურზაყანოს უბნების პრივილეგირებული წოდების ოჯახების სია, რომელთათვისაც გამოიყო მიწის ნაკვეთები.

ეს უდავოდ მნიშვნელოვანი დოკუმენტი ადასტურებს არამართო რემიგრაციის პროცესს, არამედ მნიშვნელოვან გენეალოგიურ ინფორმაციას შეიცავს აფხაზ თავადაზნაურობაზე. აღნიშნული დოკუმენტის შეჯერებით ბეჟან ხორავას მიერ გამოქვეყნებულ სიასთან დასტურდება, რომ მუჰაჯირთა ნაწილს საშუალება მიეცა სამშობლოში დაბრუნებისა.

ამრიგად, სამხედრო და პოლიტიკური მოქმედებების, რუსული მმართველობის, ადგილობრივი ფეოდალების, მუსულმანი სასულიერო პირების, ოსმალური და დასავლეთ ევროპელი აგენტების ქმედებების შედეგად უცხოეთში აღმოჩნდა 750 000 ადამიანი ჩრდილო კავკასიიდან. მასობრივი გადასახლებების დროს ბევრი მათგანი შიმშილისა და ავადმყოფობისაგან დაიღუპა. ეს განსაკუთრებით მუჰაჯირთა დაბალ ფენებს, გლეხობას შეეხო. თურქეთის მთავრობის მიერ გაწეული დახმარება საკმარისი არ აღმოჩნდა. დახმარება მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენლების ხელში ხვდებოდა. ოსმალეთის იმპერია ამ მოვლენათა წამახალისებელი იყო. მისი ერთ-ერთი მიზანი იყო გადასახლებულთა ჩასახლებით საზღვრების დაცვა-გამაგრება ნაციონალურ-გამათვისებელი მოძრაობებისაგან, მუჰაჯირების უმრავლესობა ჩასახლებულ იქნა ქრისტიანებით დასახლებულ რეგიონებში (ბალკანელებით, სომხებით დასახლებული მიწები). ჩრდილოეთ კავკასიაში მშვიდობის დამყარების მიზნით რუსეთის მთავრობაც ხელს უწყობდა მიგრაციას, უმეტესწილად აქტიურად ეწინააღმდეგებოდა მოტყუებული და იმედგაცრუებული მუჰაჯირების სამშობლოში დაბრუნებას. ცენტრალური კავკასიის მუჰაჯირთა მხოლოდ მცირე ნაწილს მიეცა შესაძლებლობა საქართველოში, სამშობლოში დაბრუნებისა. დაბრუნებულები კი თავიანთი მონათრობებით და მდგომარეობით, რუსეთის მმართველობის აზრით, საშიშროებას აღარ წარმოადგენდნენ ცარიზმის ადმინისტრაციისთვის.

1879 წლის 10 აგვისტოს შემდეგ თურქეთიდან სამშობლოში დაბრუნებული, ქუთაისის გუბერნიის სოხუმის ოკრუგის გუდაუთის, კოდორის და სამურზაყანოს უბნების აფხაზთა პრივილეგირებული წოდების ოჯახების სია, რომელთაც გამოეყოთ მიწის ნაკვეთები.

**გუდაუთის უბანი
აჭანდარის თემი**

1. თავადი ახმედ ლევან-იფა ანჩაბაძე;
2. თავადი ალხაზ დორუყვა-იფა ანჩაბაძე;
3. თავადი ბათა (ბატა) ახმედ-იფა ანჩაბაძე;
4. ტატგუტ (თათგუთ) (პირველი არაკანონიერი ცოლი ბატა ახმედ-იფა ანჩაბაძისა) ჩააბალურხვა;

5. თავადი ბაკირ სოსრან-იფა ანჩაბაძე;
6. თავადი ჩიჩინ სოსრან-იფა ანჩაბაძე;
7. თავადი უზბეკ ტატუს ძე ანჩაბაძე;
8. თავადი მაჟარა ტატუს ძე ანჩაბაძე;
- ზვანდრიფშის თემი**
9. ზაურბეგ რესიდეს ძე ანჩაბაძე;
- აჭანდარის თემი**
10. ნართი კაციას ძე დზიანშ-იფას და მიმინა (იგივე ნინა);
- ზვანდრიფშის თემი**
11. თავადი კვაჯაჩიბიაკის ძე ძიატლ-იფა;
- ოთხარის თემი**
12. ბშხან ჰასან-იფა ანჩაბაძე;
- მუგუძირხვის თემი**
13. კადირ ყიზილბეგის ძე ჩააბალურხვა;
- ვლამბურხვის თემი**
14. ხამენდა ტაგუს ძე ჩააბალურხვა - ძიანშ-იფა;
- ოთხარის თემი**
15. II თანრიგის აამსთა ალცუკ ცივშა;
- ლიხნის თემი**
16. I თანრიგის აამსთა კამშუგა (კამუგ) რაჯაბის ძე ლაკერბაი;
17. I თანრიგის აამსთა თადა ლაკერბაი;
- ვლამბურხვის თემი**
18. I თანრიგის აამსთა რეშიდ შირვანის ძე ლაკერბაი;
19. I თანრიგის აამსთა თადა ლევანის ძე ლაკერბაი;
20. I თანრიგის აამსთა ბატა ბესლანგურის ძე აკირტავა;
21. I თანრიგის აამსთა კამშიშ თადას ძე აკირტავა;
22. I თანრიგის აამსთა თამშუკ ლევანის ძე აკირტავა;
23. I თანრიგის აამსთა ბესლან ჰასანის ძე აკირტავა;
24. I თანრიგის აამსთა თადგუ ლევანის ძე აკირტავა;
25. I თანრიგის აამსთა თადა შახანის ძე მარლანი;
- მუგუძერხვის თემი**
26. I თანრიგის აამსთა მიხო თადას ძე მარლანი;
27. გულდუ (ჩიჩინ) რეშიდის ზე მარლანი;
- ლიხნის თემი**
28. I თანრიგის აამსთა კამშიშ ხალიბეის ძე მიკამბა;
- ჟირხვის თემი**
29. I თანრიგის აამსთა კამუგ ნარჩის ძე მარლანი;
- ლიხნის თემი**
30. I თანრიგის აამსთა შახან ლაკერბაის ქალიშვილები;
- მუგუძირხვის თემი**
31. I თანრიგის აამსთა ძოკი კვაჯის ძე მარლანი;
32. I თანრიგის აამსთა კაკუნ (კაცია) მარლანი;
- ლიხნის თემი**
33. I თანრიგის აამსთა ტაგუ ღურახის ძე მარლანი;

მუგუძირხვის თემი

34. I თანრიგის აამსთა ტლიაპს ტაკტაკის ძე (თაქთაქის) მარლანი;

ზვანდრიფშის თემი

- 35. I თანრიგის აამსთა მისაუსტ კაცის ძე ზვანბაი;
- 36. I თანრიგის აამსთა აღმასხიდ შახანის ძე ზვანბაი;
- 37. I თანრიგის აამსთა გიორგი შახანის ძე ზვანბაი;
- 38. თავადი ხალილ კვალოს ძე ანჩაბაძე;
- 39. I თანრიგის აამსთა აზდამირ ხალილის ძე ზვანბაი;
- 40. თავადი ტაგუ ჯამლეთის ძე ჩააბალურხვა;

აცის თემი

41. I თანრიგის აამსთა ხიგუ ბესლანგურის ძე მიკამბა;

დურიფშის თემი

- 42. I თანრიგის აამსთა თადა თა... ლაკერბაი;
- 43. I თანრიგის აამსთა ომერ იაკუბის ძე ლაკერბაი ;
- 44. I თანრიგის აამსთა მურზაყან თაღოს ძე ლაკერბაი;
- 45. I თანრიგის აამსთა კიაგუს იაკუბის ძე ლაკერბაი;
- 46. I თანრიგის აამსთა თათალ მისაუსტის ძე ლაკერბაი;
- 47. I თანრიგის აამსთა პას იაკუბის ძე ლაკერბაი;
- 48. I თანრიგის აამსთა ზავქარ ბატას ძე ლაკერბაი;
- 49. I თანრიგის აამსთა თამგუკ ტაგუს ძე ლაკერბაი;
- 50. I თანრიგის აამსთა მახმედ გირეი ლაკერბაი;
- 51. I თანრიგის აამსთა დიმიტრი კიაგუსის ძე ლაკერბაი;
- 52. I თანრიგის აამსთა საატბეი ჩაგუ-იფა მარლანი;
- 53. I თანრიგის აამსთა კვაჯა ზაუსხანის ძე მარლანი;
- 54. თავადი აღმასხან თაღას ძე ემუხვარი;
- 55. II თანრიგის აამსთა ჟაგვა მაჰმუდ-იფა ცევუ;
- 56. II თანრიგის აამსთა თავგავვა შახანის ძე ბლაბ;

ლიხნის თემი

- 57. I თანრიგის აამსთა კიაგუს ბესლანის ძე ლაკერბაი;
- 58. I თანრიგის აამსთა შახან (საატრეი) ბესლანის ძე ლაკერბაი;
- 59. I თანრიგის აამსთა ახმედ მისაუსტის ძე ლაკერბა;
- 60. თავადი ნახარბეი ზურაბის ძე ზიაპუ-იფა;

დურიპშის თემი

61. I თანრიგის აამსთა ხაბუგ კვაჯის ძე ლაკერბაი;

ლიხნის თემი

- 62. I თანრიგის აამსთა ახმეტ ჰასანის ძე ლაკერბაი;
- 63. I თანრიგის აამსთა ხიგუ კიზილბეკის ძე ლაკერბაი;
- 64. I თანრიგის აამსთა ხიგუ ბესლანის ძე ლაკერბაი;

აჭანდარის თემი

65. II თანრიგის აამსთა ბატა ჰასანის ძე ჩერიკბაი;

კალდახვარის თემი

- 66. II თანრიგის აამსთა მურზაყან ჰუსეინის ძე ჩერიკბაი;
- 67. II თანრიგის აამსთა ბესლან ჰუსეინის ძე ჩერიკბაი;

აჭანდარის თემი

68. თავადი მურზაყან დარუყვას ძე ანჩაბაძე;
 69. II თანრიგის აამსთა კაც საკუტას ძე იაშბა;
 70. II თანრიგის აამსთა საკუტა იაშბას ქალიშვილი ჩიჩ;
 71. თავადი ჟან (ივანე) ჩიპიაკის ძე ანჩაბაძე;
 72. I თანრიგის აამსთა მურზაყულ აკირტავას ქვრივი და ქალიშვილები;

კალდანგარის თემი

73. თავადი საულაკ ზაუსხანის ძე ინალ-იფა;

კოდორის უბანი

გუფის თემი

74. თავადი ახტაულ ლევანის ძე მარლანია;

ქილოვის თემი

75. თავადი თადა მვეტერბეის ძე ანჩაბაძე;

კვიტაულის თემი

76. II თანრიგის აამსთა ჩიპიაკ მახარის ცოლი ელისაბედი;

აძიუბჟის თემი

77. I რანგის აამსთა თავუ საკეს ძე მარლანი;
 78. II რანგის აამსთა შმაფ (ანტონ) ტოგუს ძე დობუა;

ჯგერდის თემი

79. II რანგის აამსთა შახან ახმედის ძე ციბა;

სამურზაყანოს უბანი

ბედიის თემი

80. თავადი მეჭიბეი მურზაყანის ძე ანჩაბაძე;
 81. I რანგის ჟიოსკუა კუჭმახან ლაკერბაიას ოჯახი: ქვრივი კესე;
 შვილები: ნიკოლოზ, ანდრია, დიმიტრი, ნესტორ; ქალიშვილი სიდა
 (მარია);
 82. I თანრიგის ჟიოსკუა სოსირყვა ტლაპსას ძე ლაკერბაი, მისი მეუღლე
 ანასტასია და შვილი ალექსანდრე;
 83. მღვდელი ბესარიონ ბებუროშვილი (იგივე ნაბურაშვილი და
 მებუროშვილი);
 84. ელიზავეტა მარლანია და მისი შვილი ჩაგუ მარლანი.

შენიშვნა: აამსთა - ფეოდალური კლასის წარმომადგენელი ძველ აფხაზეთში, შეესაბამება გვიანდელი ფეოდალური პერიოდის ქართულ აზნაურს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ქცა** - ქუთაისის ცენტრალური არქივი, ფონდი 186, საქმე 1724.
ბ. ხორავა, 2004 — ბ. ხორავა, აფხაზთა მუჰაჯირობა, თბ., 2004.
<https://ka.wikipedia.org>
ბ. მარი, 1938 - Н. Марр, О языке и истории абхазов. Москва – Ленинград, 1938.
გ. ძიძარია, 1982 - Г. А. Дзидзария, Махаджирство и проблемы истории Абхазии XIX столетия, Сухуми, 1975; 2-е дополненное издание, Сухуми, 1982.

INGA ELIAVA

FOR CERTAIN TOPONYMS OF SAMURZAKANO

Subject matter of the article is certain toponyms which can't be found in large monograph: "Geographical names of Samurzakano". Jali. The village situates in Ochamchire community, among the villages of Mokvi, akvaska and Gufi. The etymology of the village name isn't studied scientifically, as for the folk etymologies they are the following: 1) This territory used to abound with finest tree species (mainly box trees), which were sold to Turkey. That's why the initial name of this place is Ojalon (compare Ojalefe, Ojale - a forest) [Kipshidze, 1994]. nja/mja//ja Laz. compare dzeli. Mengrelian ja [Chikobava, 1938]. Georgian dzel-dzel-I "tree"; Mengrelian ja-ja "tree"; jal-ef-I "trees; o-jal-e-shi "dzelisia"; Sadzelisi (grape breed), che-ja "poplar"; (in ex white tree); Laz. ja/-nja-/mja/ja-/nja-/mja "tree" Laz dialect also confirms jailoni/jalona [Tandilava, 2013]. Jaloni - forest zone of a mountain from Lakadi to Sheheleti (mount), ja (Mengrelian) "tree": - jaloni forest [Tskhadaia, 2013]

According to different version, there was a village at that place, inhabitants of which had become the victims of certain misfortune, only one man had survived, Jali by name, who didn't abandon home, got married and lived his life there.

It's interesting part that the village is divided into two parts: Margalepish Jali, e.g. Jalagrua "Mengrelian jali" and Apkhazebish Jali, e.g. Jalapsua "Abkhazian Jali.

Next to Jali there is the village Mokvi, which has different phonetic version Muku/Moku. The river has the same name: Mokvi/Mokvtskhari/Mokushtsyari. Several micro toponyms of this river are given according to personal names of people: Petresh Tomba, Koto, ... Mokvi church situates nearby Mokvish Okhvame/Mokvi church.

Interesting micro toponyms are Patristsakhu/Patratsaxu and Atidashu/Atashadu, (also Gupi, Mokvi), the structure-etymology of which are the subjects of different research.

რუსუდან ზექალაშვილი მარიამ აბესაძე

უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში

1. ლინგვისტიკაში სულ უფრო აქტუალური ხდება იმ ენობრივ მონაცემთა კვლევა, რომლებიც უშუალოდაა დაკავშირებული აზროვნებისა და მსჯელობის პროცესთან. კომუნიკაცია რომელიმე ენაზე აუცილებლად გულისხმობს ამა თუ იმ აზრის მტკიცებას ან უარყოფას, ამიტომაც **უარყოფა** ერთ-ერთი ფუნდამენტური, რთული და მრავალასპექტიანი კატეგორიაა, რომელიც ყველა ენაში არსებობს (სხვადასხვა ენობრივ დონეზე). ეს ლინგვისტური უნივერსალია გამოხატვის ფორმებით განსხვავებულია არა მარტო არამონათესავე, არამედ მონათესავე ენებსა და დიალექტებში¹. უარყოფას, ენათმეცნიერების გარდა, სწავლობს მეცნიერების ბევრი დარგი: ლოგიკა, ფილოსოფია, კომუნიკაციის თეორია, სოციოლინგვისტიკა, ენათმეცნიერებაში კი — გრამატიკა, ლექსიკოლოგია, სიტყვაწარმოება, სტილისტიკა, საუბრის ანალიზი, სოციოლინგვისტიკა, ტექსტის ლინგვისტიკა.

ყველა ენაში, მათ შორის ქართულშიც, არსებობს **მტკიცებისა და უარყოფის** გამოხატვის სხვადასხვა საშუალება, რომლებიც ქმნიან მაკროველს. მის შემადგენლობაში შედის **უარყოფის მიკროველი**, რომელიც ბევრ ასპექტს მოიცავს სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში.

ქართულ ენაში უარყოფის გამოხატველი საშუალებები სხვადასხვა დროს ბევრმა მეცნიერმა შეისწავლა (ვ. თოფურია, 1923-1924; ა. შანიძე, 1973; ბ. ჯორბენაძე, 1984), ყურადღება მიექცა ორმაგი უარყოფის გამოყენების გრამატიკულ-სტილისტურ საკითხებს (ზ. ჭუმბურიძე, 1970; გ. შალამბერიძე, 1980; ჟსც, 2002; ლ. გეგუჩაძე, 2007; ა. არაბული, 2004; რ. ზექალაშვილი, 2004).

ჩვენ ვცადეთ, ყველა არსებული შეხედულება განგვეზოგადებინა და წარმოგვედგინა **უარყოფის მიკროველის** სახით.

2. უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი

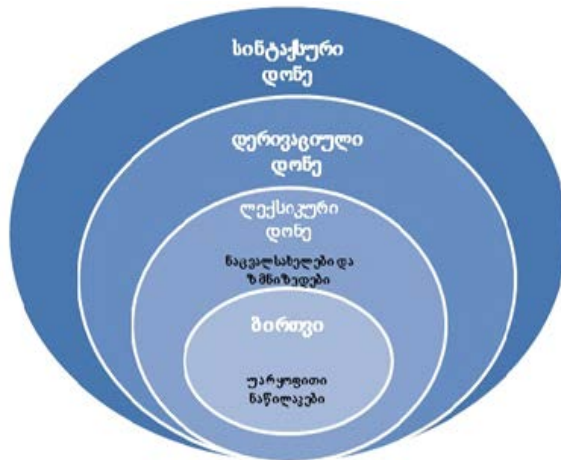
უარყოფის **ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველს** მივიჩნევთ **მტკიცებისა და უარყოფის** მაკროველის შემადგენელ ნაწილად. სხვა ენების მსგავსად ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში უარყოფა შეიძლება გამოიხატოს **ექსპლიციტურად** (ენობრივი ნიშნებით) და **იმპლიციტურად** (ფარულად) — მხოლოდ სიტყვის ან ფრაზის სემანტიკით. აღნიშნულ მიკროველში შეიძლება გამოიყოს **მორფოლოგიური, ლექსიკური, დერივაციული** და **სინტაქსური** დონეები (იხ. სქემა).

¹ ამ საკითხის შესწავლას მიეძღვნა თსუ-ის ქართული ენის ინსტიტუტის ორი შიდასაუნივერსიტეტო მიზნობრივი გრანტი: “უარყოფის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართველურ ენებში“ (2015) და უარყოფის გამოხატველ მოდელთა ფუნქციურ-სემანტიკური ანალიზი დიაქრონიული და სინქრონიული თვალსაზრისით ქართველურ ენებში“ (2016), რომლებშიც შესწავლილია უარყოფის კატეგორია სინქრონიულ და დიაქრონიულ ასპექტში. წინამდებარე სტატია ზემოთ დასახელებული პროექტით შესრულებული სამუშაოს ნაწილია.

2.1. მიკროველის ბირთვში შედის პრედიკატიული ანუ ზოგადი უარყოფის გამომხატველი ნაწილაკები: არ (აღარ/არც), ნუ (ნულარ/ნურც), ვერ (ველარ/ვერც), რომელთაგან ვერ-ს ახლავს მოდალური ნიუანსი: შეუძლებლობის გამოხატვის უნარი. ამ ნაწილაკთა მონაცვლეობა წინადადებაში თავისუფალი არაა, რადგან თითოეული განსხვავებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ზმნით გამოხატულ მოქმედებას. არ, ვერ, ნუ ნაწილაკები წინ უსწრებს მას და მიგვითითებს შესაბამისი მოქმედების (ან მდგომარეობის) შეუსრულებლობაზე. ზმნა შეიძლება იდგეს თხრობით, ბრძანებით ან კავშირებითს კილოში: არ წერს/ არ დაწერს, არ დაწერა, არ დაუწერია; არ წერო/ არ დაწერო! არ წეროს/ არ დაწეროს! არ დაეწეროს, არ დაეწერა/ არ დაეწეროს; ნუ წერ/ ნუ დაწერ! ვერ წერს/ ვერ დაწერს, ვერ დაწერა, ვერ დაუწერია.

ამ ნაწილაკთა სემანტიკისა და დისტრიბუციის ანალიზით დადგენილია, რომ ნუ ნაწილაკი გამოხატავს თხოვნის აკრძალვას, ვერ — შეუძლებლობას, არ კი — კატეგორიულ უარყოფას (იხ. ვ. თოფურია, 2002, გვ. 307; ა. შანიძე, 1973, გვ. 610; ზ. ჭუმბურიძე, 1970; ბ. ჯორბენაძე, 1984, გვ. 140-143).

2.2. უარყოფის მიკროველის ბირთვის გარდა, ველში გამოვყოფთ რამდენიმე დონეს: პირველ დონეზე შეიძლება განვათავსოთ უარყოფის ლექსიკური საშუალებები: ნაცვალსახელები და ზმნიშედები, რომელთა მოშველიებით ხდება კერძო უარყოფა: პიროვნების/საგნის, ნიშან-თვისების (ფუნქციურად ესაა სუბიექტის, ობიექტის ან განსაზღვრების უარყოფა), მოქმედების ადგილის, დროისა და ვითარებისა (შესაბამისი სემანტიკის გარემოებები).

სქემა

უარყოფის ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში

უარყოფის მიკროველის პირველი დონის ძირითადი ერთეულებია ლექსიკური საშუალებებია: უარყოფითი ნაცვალსახელები და ზმნიშედები (იხ. რ. ქურდაძე და სხვ., 2016ა, გვ. 71-115). გამოყენებულია შემდეგი მოდელი: ნაწილაკი + ნაცვალსახელი/ზმნიშედა: I. Part + II. Pron/Adv. პირველი კომპონენტია ნაწილაკი: არა/ვერა/ნუ(რა); აღარ(ა)/

ველარ(ა)/ნულარ(ა); არც/ვერც/ნურც; **მეორე** კომპონენტი: ვინ(ც), რა(ც); ფერი(ც)/ნაირი(ც)/ვითარი(ც); ერთი; სად(აც), საით(აც), საიდან(აც), დროს(აც)/ოდეს(აც), გზით(აც), კომპონენტებს შორის შეიძლება ჩაერთოს **-ს** (ვერა+ს+დროს და სხვ.)

2.3. **მეორე** დონეზე გამოვყოფთ უარყოფის **დერივაციულ** საშუალებებს²: **Part + N/A/ Nv/Va**: ესაა **არ-** ან **ვერ-**ნაწილაკიანი წარმოება არსებითსა და ზედსართავ სახელებში, სახელზმნებში (არაადამიანი, არანამდვილი, არახალი, არყოფნა, ვერმოსული), ასევე მიმღებობის უკუთქმითი ფორმები (დაუნახავი, გაუკეთებელი, დაუწერელი...) (იხ. რ. ქურდაძე და სხვ., 2016ბ).

2.4. ბირთვისგან ყველაზე დაშორებულია **მესამე** დონე — **პერიფერია**, სადაც მოექცა უარყოფის **სინტაქსური** საშუალებები: უარყოფითი შინაარსის სპეციალური კონსტრუქციები (*ისე რომ არ; იმის ნაცვლად, რომ* და სხვ.).

3. უარყოფის გამოხატვა ქართული ენის დიალექტებში ქართული დიალექტური კორპუსი (“საქართველოს ლინგვისტური პორტრეტი”) შესაძლებლობას გვაძლევს საკმაო სისრულით გამოვყოფთ უარყოფის გამოხატვის საშუალებები ქართული ენის დიალექტებში და დავადგინოთ მსგავსება-განსხვავებები სალიტერატურო ქართულთან შედარებით.

3.1. სპეციალურ ლიტერატურაში მართებულად არის ხაზგასმული, რომ უარყოფის “სისტემა დიალექტებშიც უცვლელად მოქმედებს, რაც საერთო ქართული მონაცემია და მას სისტემური ცვლილება არც დიალექტებში არ ახასიათებს“ (გ. გოგოლაშვილი და სხვ., გვ. 192). სხვაობა მხოლოდ ისაა, რომ კილოებში უარყოფითი სიტყვები უფრო მრავალფეროვანია და გამოირჩევა ნაწილაკების სიმრავლით: უარყოფით სიტყვებს ემატება **-ღ, -ღა, -ღა+რა, -ცა+ღა, -მცა, -ყე, -ო, -თქო/-თქვა, -მეთქი(ნ)**.

-ღ/-ღა(რ/ნ+ა): არღ (არღა, არღარ, არღარა), არაღა, არაფერიღა, აღღარაღა, ვერღა, ვერღან, ნულ (ნულა); **-მც(ა)**: არამცა და არამც/არამცდაარამც/არამცე და არამც, აღარამც, ნუმც(ა), ნურამც, ნულამც; **-ყე**: არცრასაყე, ნურცრასაყე... **-ც** ემატება უარყოფითი სიტყვების პირველ კომპონენტსაც: აღარცარა, აღარცრა, აღარცრაი, აღარცრაივ, აღარცვინ, ვედარცარა, აღარცაღა (აღარცღა). მაგალითად, **თუშურში** გვხვდება უარყოფითი ნაწილაკები: **არღ, არღაღა, ნულ(ა)**.

ნულ გამოყენებულია თუშურ ტექსტებში: *მემცხვარევე, ნულ დამიმალავ, შენი ცხვრის გამრავლებასა!* (ქდკ)³; *ნულ დამივიწყებო, სწორებო, თქვენთანით გამორჩეულისა* (ქდკ); **ნულა** — ზემო იმერულში, რაჭულში, კახურში, სამცხურ-ჯავახურში, იმერხელში: *შიმშილობაჲ ნულა მეტყვი, ნულა მეტყვი, შეილო, იგეთი შიმშილობა იყო* (კახური, ქდკ).

არღ+არა ინგილოურსა და იმერხელში: *სხუა არღარა ვიცით* (ინგილოური, ქდკ); *იმა დერდი არღარა* (შავშურ-იმერხელი, ქდკ).

² უარყოფას გამოხატავს ზოგიერთი თანდებულიც (*გარეშე, გარდა* და სხვ.), ზმნის ფორმები: *გაუწყლოება, გაუგნებლუბა* და სხვ.

³ მაგალითები დამოწმებულია ქართული დიალექტური კორპუსის (ქდკ) მიხედვით.

აღარ+ც(ა)+ლა — ფერეიდნულში: *ეხლაც აღარცლა გომოვდისლა* — *ერბო შამჭამოთ; ხო აღარცლა არა ჰქონდაყე რაძლა იყო იყო* (ფერეიდნული, ქლც).

თუშურში, ფერეიდნულში, მთიულურ-გუდამაყრულში, ფშაურში დადასტურდა **აღარცრა** და მისი ვარიანტები: **აღარცრა/აღარცრაივ, აღარცრაით, აღარცრაისად**. მაგ., *კარგად მოიღესო, იმისყე დახატული აღარცრა აღარ არიო* (ფერეიდნული, ქლც); **აღარცრაივ**, *არა* (თუშური, ქლც); **აღარცრაით** *არ გეშველება, არას მასწავლია?* (მთიულურ-გუდამაყრული, ქლც); *ჩემ ნაუბარი, შვილო, აღარცრაისად არ არი გამოსადეგი* (ფშაური, ქლც).

-მცა ნაწილაკიანი გაორმაგებული ფორმა გამოყენებულია ქართულში, ჯავახურსა და რაჭულში: **არამცა** და **არამცაო** *ხელი არ ახლოო; არაცა და არამცაო* “გავიმარჯოს“ *არ უთხრაო* (ქართლური, ქლც); **არამცდაარამც** *უჩემოთ ერთ კაც ხმა არ გასცეთო!* (ჯავახური); *ეს ერთი კლიტე, არამცდაარამც ის ოთახი არ გაალოო!* (რაჭული). თუშურში გვხვდება შემდეგი ფორმითაც: **არამცე დ არამც** (ქლც).

ნუმც(ა), ნულამც გამოიყენება ხევსურულში, თუშურში, მთიულურ-გუდამაყრულსა და ფშაურში, ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველებაში: **ნურამც** *გადამავდებო უშვილმამავლათაო და უსამოძიროთაო* (ქლც).

3.2. ჩამოვთვლით **უარყოფითი ნაცვალსახელების** განსხვავებულ ფორმებს დიალექტებში: *არაისრა, არავი, არამინ, არაფერივ, არასფელი/არაფერი, არაფელი, აფერი, არ(ა)კაცი; ვერავინა, ვერმინ, ვერავი, ვერა, ვერასფელი/ვერაფერი, ვეფერი, ვერ(ა)კაცი (ვერიკაცი); ნურმინ, ნურანაი, ნურაფელი, ნუფერი; აღარვინ(ა), აღარ(ა)მინ, აღარაფელი; არცვინ/არცმინ, არაიც, არცარა, არაფელიც, არასფელიც, აღარაც/აღარაიც, აღარაფელიც, აღარცარაივ, აღარცა, აღარცვინ, აღარცრა, აღარცრაი; ვერცარა, ვერცვინ, ვერცეთმა, ვერცრაი; არაფერილა, არაფერლა, არამინლა, ნუსალა...*

3.3. **უარყოფითი ზმნიწედები:** *არსათ/არცად, არასადა, არასი, არასიდა, არასიითა, არაოდეს/აროდეს, არროდის; ვერცად, ვერასიდ, ვერასიის, ვერასილითა, ვერსიდან, ვეროდის, აღარსა, აღარსაით, აღარსიდან, აღაროდის, აღარროდის, აღარასიდ, აღარცად, არცროდის, არცროის/არცაროის და სხვ.*

3.4. **ფონეტიკური ცვლილებები უარყოფით სიტყვებში**
უარყოფის გამოხატველ ლექსიკურ ერთეულთა დიდი ნაწილი დიალექტებში **ფონეტიკურად** არის სახეცვლილი:

3.4.1. **ჩანაცვლებულია** ბგერები: **ვ/მ: აღარმინ:** *იმაშინლა ხალოი რო გახალვათდებისლა, სულა გავა აღარმინ არ იქნებისლა* (ფერეიდნული, ქლც).

ხდება **თ+ს** აფრიკატიზაცია (მიცემითი ბრუნვის ნიშანთან): **არცერც** *არ ახურიენ ქული თავზენ* (ქვემო იმერული, ქლც).

3.4.2. **ჩამატებულია -ს** ბგერა (გურულში, იმერულში, ქართლურში, სამცხურ-ჯავახურში): **არასფერი, ვერასფერი:** *ამოდის გაზაფხულზე, არასფერი იმას არ ჭამს* (გურული, ქლც); **არასფერი** *იმას არ ებადა* (ქართლური, ქლც); *ზევით შეიხედა, არასფერი აკოშკა არ სჩანს* (სამცხურ-ჯავახური, ქლც); *თითვან ყავდა დედინაცვალს თავისი შვილი სახში და არასფერს*

არ აკეთებებდა (იმერული, ქდკ); **ვერასფერი** გააგებინა, მეორე გამოაგზავნა (სამცხურ-ჯავახური, ქდკ).

3.4.3. **დაკარგულია** ფუძისეული თანხმობანი: **ვერცეთ, არცეთი; არაოდეს, არსა, ნუსა**. იკარგება სონორი —**რ** აჭარულში, ზემომეჭახლურში, ზემოიმერულში, გურულში: **არცეთი** არ ჭამენ (აჭარული, ქდკ); არ აქყე დანა **არცეთს** (ზემო იმერული, ქდკ); **ვერცეთ** თავრობას ვერ შეეგუა (ქვემო გურული, ქდკ); **ვერცეთ** მოსახლისას ვერ იშვეს —ალი (აჭარული, ქდკ).

3.4.4. **დისიმილირებულია რ-** იმერულში, გურულსა და აჭარულში: **ვერაფელი, ველარაფელი, ნურაფელი**: *კაცმა იტრიალა და ვერაფელი ვერ თქვა* (აჭარული, ქდკ); *ვაჩუნდა ბატონი, ველარაფელი ველარ თქვა* (შუაიმერული, ქდკ); *ჩემ ცოლ-შვილს ნურაფელს უზამთო* (ზემო იმერული, ქდკ).

3.4.5. **ამოვარდნილია -რა** მარცვალი: **აფერი, ვეფერი** (აჭარულში, გურულსა და ქვემო იმერულში): **აფერი**: *დანარჩენი შენ სულ აფერი სთქუა* (აჭარული, ქდკ); *ნუ გეშინია, მა— აფერი* არ ალიო (აჭარული, ქდკ); *ერთი დამათვრეთ, მეტი აფერი მინდა* (ქვემო იმერული) (ქდკ); *მისი ხელით ვეფერს ვერ გააკეთებდა* (აჭარული, ქდკ); **ვეფერი** ვერ წაართუმს ჭუჭულს (აჭარული, ქდკ).

3.4.6. **უარყოფით** ნაცვალსახელთა განსხვავებული მოდელი — **არ(ა)/ვერ(ა) + კაცი** — დასტურდება გურულში, აჭარულში, ქვემოიმერულში, რაჭულსა და იმერხელში: **არკაცი, არაკაცი, ვერკაცი, ვერაკაცი, ვერიკაცი** (მათი მნიშვნელობაა **არავინ, ვერავინ**), არ გვხვდება არსებითი სახელის ფუნქციით (როგორც **არაადამიანი**). მაგალითები: **არკაცი** (გურულში, აჭარულში, ფერეიდნულში): *ამ დღეს უქმობდენ: არკაცი* არ მუშაობდა (გურული, ქდკ); **არკაციზა** აფერი არ უქნია (გურული, ქდკ); *მეო ნამარდი არ მინახაო, რო არკაცი იყო* (ფერეიდნული, ქდკ).

არაკაცი (იმერულში, რაჭულში, გურულში, აჭარულში — მუშაჯირულში, იმერხელში)⁴: *უნცროსისაში ბალახია, არაკაცი* არ მარგლის (ქვემო იმერული, ქდკ); **არაკაცი** არ მივდოდა (მუშაჯირული, ქდკ); *იმ სემთიდან არაკაცის გასავალი არ იყო, დიდი წყალი მიდიოდა — ჭოროდი* (იმერხელი, ქდკ).

ვერკაცი — გურულ ტექსტში: *კარს გარდამიდან ვერ გააღებდა ვერკაცი* (ქდკ); **ვერკაცი** — აჭარულში: *აქ ლამეს ვერიკაცი ვერ გაგათევიფსო* (ქდკ).

ვერაკაცი — იმერულ, გურულ და აჭარულ ტექსტებში: *მის უკეთეს ვერ ნახავდა ვერაკაცი* (ქვემო იმერული, ქდკ); *ვერ იფიქრეფს ვერაკაციო, რომ იქინეია ფილარიო* (გურული, ქდკ); **ვერაკაცმა** ვერ უთხრა კაი ტყული მეფეს (ქვემო იმერული, ქდკ); **ვერაკაცმა** ვერ ნახა, ჯერი მიდგა იმ ზარმაც ფათერზე (აჭარული, ქდკ).

3.4.7. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია **კატეგორიული უარყოფითი შინაარსის** განსხვავებული ფორმების (**აპა, მააპა**) შესახებ იმერულსა და რაჭულში ძახილის წინადადებაში (იხ. გ. გოგოლაშვილი და სხვ. 2016, 192). ქდკ-ის მიხედვით ზემოიმერულ ტექსტებში გამოყენებულია **მაპა**:

⁴ რამდენიმე მაგალითში **არაკაცი** ანთროპონიმია

სამი ტონა, **მაპა!** ვინძახა შრომელი ხართ, ყველას გიცნოფთ; ჯერ იხადილებდენ, **მაპა!** თოფით ქვე ვკლემდი ხომე ხანდიხან, **მაპა!** (ზემოიმერული, ქდკ).

აპა არა გვხვდება სამცხურ-ჯავახურსა და შავშურ-იმერხეულში: *გახსონს? — აპა არა!* (სამცხურ-ჯავახური, ქდკ); *იცნოფს, აპა არა!* რაზე ვერ-ნა იცნას? (შავშურ-იმერხეული, ქდკ); *გორჯოლოს გავაკეთებთ, აპა არა!* (შავშურ-იმერხეული, ქდკ).

3.4.8. იმერხეულში, ზემოაჭარულში, ჯავახურსა და ინგილოურში გამოიყენება ნასესხები უარყოფითი სიტყვა **ჰერ** (ბ. ჯორბენაძე, 1989, გვ. 360; გ. გოგოლაშვილი და სხვ. 2016, გვ. 210), ნაწილაკის, ზმნიზედის ან ნაცვალსახელის ფუნქციით: **სრულებით, სავსებით, აბსოლუტურად; სულ არ, სრულიად არ, სავსებით არ** (ქდკ, შ. ფუტყარაძე): *არ ისხემდა ჰერ* (ზემოაჭარული, ქდკ); *არაფერი, არავითარი* (იხ. ქდკ, რ. ლამბაშიძე): *ზმად ჰყავს ახირ, იმასთან ჰერ არ ილაპარაკა; ჰერ რამ არ უთხრა; ჰერ არ დამინახი* (ინგილოური, ქდკ); *შეაბეს ხარი, ჰერ ძრა ვერ უყვეს; ჰერ ვერ გიცანი* (ჯავახური, ქდკ); *ამფრათ ჰერ იქნება, სულ დიგვიბიწყე! ალიას ჰერ აღარ აძოვს ძროხეფ* (ზემოაჭარული, ქდკ).

4. პოლინეგატიურობის შესახებ ქართულში

წინადადებაში უარყოფის საშუალებათა რაოდენობის მიხედვით არსებობს **მონო-** და **პოლინეგატიური** ენები. თანამედროვე ქართულ ენაში ერთდროულად შეიძლება გამოიყენებოდეს ორი (ან მეტი) უარყოფა, მაგრამ მას შუალედური ადგილი უკავია ამ ორი ტიპის ენათა შორის. ქართული ენაში ისტორიულად შეიცვალა უარყოფის გამოხატვის სისტემა: მონონეგატიურობა თანდათან პოლინეგატიურობამ ჩაანაცვლა. როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, ძველი ქართული ენისთვის (ასევე მეგრულ-ჭანურისა და სვანურისთვის) ორმაგი უარყოფა უცხოა (იხ. ვ. თოფურია, 2002, გვ. 323). ასეთი ფორმები X-XI საუკუნეებამდე ძველი ქართული ენის ორიგინალურ თუ ბერძნულიდან ნათარგმნ ტექსტებშიც არ გამოიყენებოდა. ორმაგი უარყოფის ერთადერთი მაგალითი მოჰყავს ვ. თოფურიას **ადიშის** ოთხთავიდან (და არა ვინ არლარა იკადრა კითხვად მისად, მარჯ. 12, 34), თუმცა ამასაც შემთხვევითობას მიაწერს (იხ. ვ. თოფურია, 2002, გვ. 314-321). მეცნიერის აზრით, ორმაგი უარყოფა ქართული ენის კილოებში უფრო ადრე უნდა ყოფილიყო გავრცელებული, საიდანაც საშუალო ქართულის ძეგლებში შეაღწია. ვეფხისტყაოსანში უკვე თანაარსებობს როგორც ერთმაგი, ისე ორმაგი უარყოფა (იხ. ვ. თოფურია, 2002, გვ. 321-322): *ჩემსა ნუფინ ნუ დაჰმალავთ საჭურჭლესა დადებულსად* (რუსთ. 54,4), *თვესა ერთსა სულიერი კაცი არსად არ ენახად* (რუსთ. 195,3), *ვერასათვის ვერ ვიამბობ, რაცა ვინდა, ისა ქმენოდ* (რუსთ., 237,4) და სხვ.

ასე რომ, თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენა შესაძლებელია მივაკუთვნოთ **ნეგაციის** გამოხატვის **შერეულ** ტიპს, რადგან პარალელურად გამოიყენება როგორც **მონონეგატიური**, ისე **პოლინეგატიური** (ძირითადად, ორმაგი) ფორმები⁵. უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ორმაგ უარყოფას

⁵ პოლინეგატიური ფორმების შესახებ ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში მსჯელობა გვექნება სხვა სტატიაში.

გრამატიკული დატვირთვა ენიჭება და სავალდებულოა (ზ. ჭუმბურიძე, 1970, გვ. 41-46; გ. შალამბერიძე, 1980; ჟსც, 2002; ა. არაბული, 2004, გვ. 177-178; რ. ზექალაშვილი, 2004, გვ. 122-125; ლ. გეგუჩაძე, 2007, გვ. 32-40).

5. როგორც ვხედავთ, უარყოფის **ფუნქციურ-სემანტიკური მიკროველი** არ განსხვავდება ქართულ სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში. ორივეგან გამოიყოფა **ბირთვი** (პრედიკატიული უარყოფის საშუალებები) და **სამი დონე**: ლექსიკური, დერივაციული და სინტაქსური. უარყოფის გამოხატვის სისტემა ერთიანი და მსგავსია სალიტერატურო ენასა და დიალექტებში, ძირითად საშუალებათა ფუნქციურ-სემანტიკური ნიუანსები არ განსხვავდება. დიალექტებში სხვაობას ქმნის მხოლოდ ცალკეულ ლექსიკურ ერთეულთა ფონეტიკურად სახეცვლილი ვარიანტები (არაფელი, ვერაფელი, აფერი, ვეფერი, არცერცი, არცროის), ნაწილაკთა სიმრავლე და ზოგიერთი ნაცვალსახელის განსხვავებული წარმოების მოდელი (არა/ვერა+კაცი).

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. არაბული, 2004** — ა. არაბული, ქართული მეტყველების კულტურა, თბ., 2004.
- ლ. გეგუჩაძე, 2007** — ლ. გეგუჩაძე, ერთმაგი უარყოფის მცდარ ფორმათა შესახებ თანამედროვე ქართულში: კრებ. ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები: ისტორია და თანამედროვე მდგომარეობა, პირველი კრებული, თბ., 2007, გვ. 32-40.
- გ. გოგოლაშვილი და სხვ. 2016** — გ. გოგოლაშვილი, ნ. შარაშენიძე, გ. ცოცანიძე, ნ. ჭუმბურიძე, თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, II. დიალექტები (გ. გოგოლაშვილის რედაქციით), თბ., 2016.
- რ. ზექალაშვილი, 2004** — რ. ზექალაშვილი, ქართული მართლწერის საკითხები, თბ., უნივერსალი, 2004.
- ვ. თოფურია, 1923-1924** — ვ. თოფურია, ორმაგი უარყოფა ქართულში: ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადეული, I-II, 1923-1924, გვ. 74-116.
- ვ. თოფურია, 2002** — ვ. თოფურია, შრომები, ტ. II, თბ., განათლება, 2002, გვ. 304-330.
- ჟსც, 2002** — ჟურნალისტის სტილისტიკური ცნობარი (სარედ. კოლ.: შუქია აფრიდონიძე და სხვ.), — თბ., ჟურნალისტთა საერთაშორისო ცენტრი, 2002.
- რ. ქურდაძე და სხვ., 2016ა** — რ. ქურდაძე, დ. თვალთვაძე, მ. ლომია, ქ. მარგიანი-სუბარი, რ. ზექალაშვილი, უარყოფის გამოხატვის ენობრივი საშუალებები ქართველურ ენებში: ჟურნ. "ქართველოლოგი", 2016, 25 (10), გვ. 71-115.
- რ. ქურდაძე და სხვ., 2016ბ** — რ. ქურდაძე, დ. თვალთვაძე, მ. ლომია, ქ. მარგიანი-სუბარი, რ. ზექალაშვილი, ს. ოშიაძე, ნაწილაკებითა და აფიქსებით ნაწარმოებ უარყოფით ფორმათა სემანტიკური ანალიზი ქართველურ ენებში: VII საერთაშორისო ქართველოლოგიური სიმპოზიუმი, მასალები, თბ., 2016, გვ. 118-121.

გ. შალამბერიძე, 1980 — გ. შალამბერიძე, ქართული სწორმეტყველების ზოგიერთი საკითხი, თბ., თსუ გამომცემლობა, 1980.

ა. შანიძე, 1973 — ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, თბ., თსუ გამომცემლობა, 1973.

ზ. ჭუმბურიძე, 1970 — ზ. ჭუმბურიძე, უარყოფითი ნაწილაკები ქართულში და მათი ხმარების სტილური თავისებურებები: ჟურნ. "ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში", 1970, №2, გვ. 41-46.

ბ. ჯორბენაძე, 1984 — ბ. ჯორბენაძე, უარყოფის გამომხატველ ფორმათა ნაირსახეობისათვის ქართულში: ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, წ. 6, თბ., მეცნიერება, 1984. — გვ. 136-166.

ბ. ჯორბენაძე, 1989 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, თბ., მეცნიერება, 1989.

წყაროები

შოთა რუსთაველი, 1957 — შოთა რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი (რედ. ა. ბარამიძე, კ. კეკელიძე, ა. შანიძე), თბ., 1957.

ქღკ — ქართული დიალექტური კორპუსი: <http://www.corpora.co/#/>

RUSUDAN ZEKALASHVILI, MARIAM ABESADZE

THE FUNCTIONAL-SEMANTIC MICROFIELD OF NEGATION IN THE GEORGIAN LITERARY LANGUAGE AND DIALECTS

Negation is studied within many scientific fields: logics, philosophy, communication theory, linguistics and others. The functional-semantic category of negation is fundamental, complex and multiaspectual; it is found in every language and occurs on all of their levels.

In the Georgian literary language negation can be expressed **explicitly** (by the lingual signs) and **implicitly** (covertly, solely semantically or situationally). The **functional-semantic microfield of negation** is a part of the **macrofield of affirmation and negation**. This microfield envelopes the following levels: morphological, lexical, derivative and syntactic.

The **core of the microfield** contains **the predicative or general** tools of expressing negation: *ar* 'no', *aāar* 'no more', *arts* 'neither'; *nu* 'no' [in the meaning 'do not'], *nuāar* 'not any more', *nurts* 'not either'; *ver* 'no' [in the meaning 'cannot more'], *veāar*, *verts* 'not either'. The particle *ver* adds some modal nuance of impossibility.

The following lexical means can be pointed out on the first level of the field: **negative pronouns and adverbs**, expressing **proper** negation (negation of a person, thing, attribute, feature, place, time or situation).

On the **second level** we place negation expressed through **derivation**: derivation by means of particles *ar* 'not', *ver* 'not' [in the meaning 'cannot', 'it is

impossible'] occurring in the nouns/adjectives and adverbs, and there we place the reversal forms of the participles on this level too.

Syntactic negation is placed in the **peripheral part**, farthest from the core. This type of negation is expressed by the special syntactic constructions.

The negation system in Georgian is the same for the literary language and for the dialects, the differences evidenced only in the phonetic variations of the certain lexical units (*arafeli, verafeli, aferi, veferi, artsertsi, artsrois...*), in multiplicity of the particles in the dialects and some pronouns with different manner of derivation: *arak'atsi* 'nobody', *verak'atsi* 'nobody, neither' and loan word *heè* ...

The Georgian language and its dialects belong to the **mixed type of negation** considering the fact that it is possible to use **mononegative** and **polynegative** (mainly in the **doubled** negation) types in parallel.

მარიკა თელორაძე

მეგრულის საკითხი ბაგმთ "დროების" უზრცლებზე

მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში რუსეთმა მიზნად დაისახა, საქართველოს ტერიტორიის ნაწილებად დაშლასთან ერთად, ქართველთა ენობრივ-ეთნიკური დანაწევრება, ამიტომ იერიში ქართველთა ენობრივ ერთიანობაზე მიიტანა. ყურადღება განსაკუთრებით გადატანილ იქნა მისთვის სტრატეგიულ სამეგრელოსა და სვანეთზე. მე-19 საუკუნის 80-იანი წლებიდან სამეგრელოს საკითხი აქტუალური გახდა. ცარიზმის მოხელეების მიზანი იყო:

1. მეგრელების გაუცხოება დანარჩენი ქართველებისაგან;

2. მეგრული მეტყველების ენად გამოცხადება;

3. შესაბამისად, სამეგრელოს სკოლებიდან ქართული ენის გამოდევნა და მისი ჩანაცვლება მეგრული დიალექტით.

აღნიშნულ საკითხებს გამორჩეულ ყურადღებას უთმობდა იმდროინდელი ქართული პრესა: "ცისკარი", "საქართველოს მოამბე", "ივერია", "დროება", "კვალი", "მოამბე", "კავკაზი", "ცნობის ფურცელი", "ამირანი", "ისარი", "სახალხო ფურცელი", "სახალხო საქმე", "საქართველო", "სინათლე", "განათლება", "კლდე", "ერთობა" და სხვ. ამჯერად გაზეთ "დროებაში" მეგრულის შესახებ გაჩაღებულ დისკუსიას შევხებით.

ქართული პოლიტიკური და ლიტერატურული გაზეთი "დროება" დაარსდა 1866 წლის 4 მარტს თბილისში. ის იყო პირველი ქართულენოვანი გაზეთი. 1866-1874 წლებში გამოდიოდა კვირაში სამჯერ, 1877 წლიდან - ყოველდღიურად. სულ გამოცემულია 2880 ნომერი. გაზეთმა უდიდესი როლი ითამაშა საზოგადოებრივი აზროვნების განვითარებასა და ქართველი ხალხის ინტელექტუალურ აღმავლობაში. იგი აშუქებდა XIX საუკუნის II ნახევარში ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში არსებულ სხვადასხვა პრობლემას.

გაზეთში თანამშრომლობდნენ გამოჩენილი ქართველი მწერლები და საზოგადო მოღვაწეები: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ნიკოლაძე, სერგეი მესხი, პეტრე მელიქიშვილი, პეტრე უმიკაშვილი, ივანე მაჩაბელი, კირილე ლორთქიფანიძე, ალექსანდრე ყაზბეგი და სხვა. სხვადასხვა დროს გაზეთის რედაქტორები იყვნენ: გ. წერეთელი (1866-1869), ს. მესხი (1874-1883), კირილე ლორთქიფანიძე (1873-1874), ილია ჭავჭავაძე და სერგეი მესხი (1880-1882), ივანე მაჩაბელი (1883-1885). გამომცემლები: სტეფანე მელიქიშვილი (1866-1882), გიორგი ქართველიშვილი (1883 წლიდან).

გაზეთ "დროების" რედაქტორ-გამომცემლები ფართოდ აშუქებდნენ შინაური და საგარეო პოლიტიკის მწვავე საკითხებს. მთავრობა უკიდურესი ეჭვითა და უნდობლობით ეკიდებოდა გაზეთს, მკითხველი კი მოითხოვდა არა მიკიბულ-მოკიბულ, ქარაგმულ სიტყვას, არამედ პირდაპირ, მამხილებელ და მომწოდებლურ გამოსვლებს. ცენზურა ავალებდა რედაქციას, მხოლოდ ნებადართული წყაროებით ესარგებლა, ამიტომ ხშირად საყვედურობდა, რომ

რედაქცია არა მარტო ნებადართული წყაროებით, არამედ საკუთარ აზრებსაც ბეჭდავდა. მაგალითად, გ. წერეთელი ატყობინებს კ. ლორთქიფანიძეს: “ძალიან გეხვეწები წერილებში აზრები დაფარო ისე, რომ ბეც ყაიზმათოვის თვალს არ შეეჩიხოს, თორემ შექველად ამოშლის და სტატიას ძალა დაეკარგება” (ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიიდან, ტ. 5, 1987, გვ. 101).

მიუხედავად ცენზურის სიმკაცრისა, ქართული ენისა და კულტურის ჰომეოპათიები მაინც აგებინებდნენ ქვეყანას იმ უსამართლობას, რასაც ადგილი ჰქონდა მაშინ ქართული ენის მიმართ და მთავრობას მტკიცედ უყენებდნენ მოთხოვნებს მშობლიური ენისა და კულტურის დასაცავად. ერთ-ერთ ასეთ მნიშვნელოვან პროტესტს წარმოადგენს 1880 წლის “დროებაში” (№254) სერგეი მესხის მიერ გამოქვეყნებული “ღია წერილი იანოვსკისადმი”, სადაც ავტორი ვრცლად აღნიშნავს, თუ რა დიდი იმედი ჰქონდა ქართველ მოწინავე ინტელიგენციას იანოვსკისა, რომ ის მოუდგომელი და სამართლიანი იქნებოდა, მაგრამ სინამდვილეში ქართული ენის მტერი გახდა და იგი სავსებით განდევნა სკოლებიდან. გარდა ამისა, ქართველებს რუსული ენისადმი წინააღმდეგობა დასწამა.

რადიკალური მიმართულებისა და საცენზურო წესდების დარღვევის გამო, ადგილობრივი ხელისუფლების განკარგულებით “დროება” **დაიხურა 1885 წლის 16 სექტემბერს**. მისი რედაქტორი ამ დროს იყო **ივანე მაჩაბელი**, რომელიც არ ეპუებოდა ცენზორთა გადაწყვეტილებებს.

მეგრულის, როგორც “ენის”, შესახებ საუბარი იწყება “დროების” 1878 წლის №3 ნომერში, რომელშიც მოცემულია ინფორმაცია ალ. ცაგარელის მიერ მეგრული “ენის” გრამატიკისა და ლექსიკონის შექმნაზე. დროების რედაქტორები გვამცნობენ, რომ ალ. ცაგარელს ფართო საზოგადოებაში უთქვამს რამდენიმე სიტყვა **მეგრული “ენის”** შესახებ. თვითონვე წასულა სამეგრელოში, ჩაუწერია ზღაპრები, ანდაზები, გამოცანები იმ მიზნით, რომ მეგრული გამოეცხადებინა ცალკე ენად: **“კავკასიაში 20-ზე მეტი მოლაპარაკე ხალხი ცხოვრობს, ამ ოც ენაში მეცნიერებს მხოლოდ რვა ენა გამოუკვლევიათ, მათ შორის აფხაზური და ზოგიერთი ენები დაღესტნის ლეკებისა. მეგრული ენა კი თითქმის სრულიად არ არის გამოკვლეული”**.

მოგზაურობის დროს ბატონ ცაგარელს მოუგროვებია მეგრული სიმღერები, შაირები, ზღაპრები და გამოუტანია დასკვნა “მეგრული ენა ყურთასმენისათვის ისეთი საამო გასაგონი არისო, როგორც იტალიურიო; ეს ენა დაახლოებულია ქართულს ენაზედაო; მაგრამ ქართულს ენაზედ უფრო ახლოს ის ლაზების ენას გავესო” (გაზ. “დროება”, 1878, № 3: 2).

ამავე გაზეთის 1884 წლის №201-ში დაბეჭდილია კიდევ ერთი ქრონიკა, რომელიც ამტკიცებს ალ. ცაგარელის მიერ მეგრული “ენის” სახელმძღვანელოს შექმნას: **“დაბა ხონიდან გვატყობინებენ შემდეგ ამბავს: აქაურ სამასწავლებლო სემინარიაში სწავლობს ერთი მეგრელი ახალგაზრდა, რომელიც ამტკიცებს რომ მეგრული ენა დამოუკიდებელია და ქართულზე ძველი ენა არისო. ამის გამო**

მეგრულ ენას უბირატესობა უნდა ჰქონდეს, ვიდრე ქართულსაო
(გაზ. "დროება", 1884, №201 : 1).

"დროების" რედაქციას დაუფერებლად მიაჩნია ეს ფაქტი, ამიტომ 1885 წლის №49 ნომერში გამოაქვეყნეს საპასუხო წერილი სათაურით **"მეგრელებისთვის ძალად "მზრუნველი"**. რედაქტორი გაკვირვებულია ბ-ნი რადეს მეცნიერული დასკვნით, რომელსაც ერთ-ერთ "ნემეცურ" ყურნალში გამოუქვეყნებია, ხევსურები სხვა ხალხია და ქართველები სხვაა და ამ ორ ხალხს ერთმანეთთან საერთო არაფერი აქვთო. თუმცა მის ამ შეცდომას იმით ამართლებს, რომ რადე, უცხო ქვეყნელი მხოლოდ ზოგადად იცნობს ჩვენს ხალხს. გასაკვირი ის უფროა, რომ ჩვენივე ქვეყნის შვილი, იგულისხმება ალ. ცაგარელი, "თავის უმეცრობით დოქტორობის დიპლომს სწირავს ჩვენი ხალხის სხვადასხვა ნაწილების ერთობას". მართალია, "დროების" რედაქტორი თავის თავს ლინგვისტად არ გვისახავს, მაგრამ უბრალო ფაქტებით ასკვნის: "მეგრული ენა ყოველთვის შეადგენდა და შეადგენს საფეხურს ქართულის ენის შესწავლისათვის, მეგრელები ორსა და სამს თვეზედ სწავლობენ ჩინებულს ქართულს და ეს ყოვლად შეუძლებელი იქნებოდა ამ ორ ენას შორის რომ სრული "მამულიშვილური" კავშირი არ არსებობდეს.... **ქართული ენა ყოველთვის შეადგენდა და შეადგენს მეგრელებისთვის სანატრელ შესათვისებელ საგანს და ყოველ მეგრელს თავი მოაქვს, როცა ქართული კარგად ესმის, ეს უკანასკნელი მეგრელებისთვის სადარბაზო ენაა; იგი იხმარებოდა და იხმარება სამეგრელოში ერთმანეთს შორის მიწერ-მოწერის დროს და მთელი საქმისწარმოება ამ ქვეყანაში, როდესაც მას ავტონომიური უფლება ქონდა, ქართულ ენაზე იყო**" (გაზ. "დროება", 1885, №49 : 1).

რედაქტორი "ცრუ მეცნიერებად" მოიხსენიებს ალ. ცაგარელის მსგავს მეცნიერებს და წერს: **"თითქმის დღითიდღე უკან და უკან იწევის ის სამზღვარი, რომელიც ამ ორ ენას ერთმანეთთან ჰყოფდა, თუმცა კი გონებაგადვილებული საზოგადოებისთვის ეს სამზღვარი თავის დღეში არ არსებულა.** მთელი სენაკის მაზრა ეხლა კარგად ლაპარაკობს ქართულს და ეს შეეხება არა მარტო თავდაზნაურობას, რომლისთვისაც ქართული ყოველთვის დედა-ენას შეადგენდა, არამედ გლეხობასაც" (იქვე).

გაზეთ "დროებაში" (შემდეგ გაზეთ "ივერიაში") **"მეგრელის"** ფსევდონიმით საპასუხო წერილებს ბეჭდავდა, აგრეთვე, თავადი **ნიკოლოზ დადიანი.** ის ეწინააღმდეგებოდა იმ მეცნიერებს, რომლებიც მეგრულს ცალკე ენად განიხილავდნენ. მან "დროების" 1885 წლის №53 ნომერში გამოაქვეყნა წერილი სახელწოდებით **"კიდევ მეგრული ენის თაობაზე"**, სადაც ხაზს უსვამს ქართული ენის ერთიანობას, ხოლო მეგრულს ამ ერთიანობის შემადგენელ ნაწილად თვლის: "მეგრული ენა რომ ქართული ენის ღვიძლი შვილია, ამაში შემოიტანს ეჭვს მხოლოდ ის, ვისაც მეგრული ისე გაეგება, როგორც ბ. რადეს ხევსურული. მეგრელები და ჭანელები ღვიძლი, ნამდვილი შვილნი არიან ქართველის ერისა. მაშასადამე, შეიძლება რომ შვილმა მამის ენა არ იცოდეს? რომელ ფილოსოფოსს მოუვიდა თავში მეგრულისა და ქართულის ერთმანეთისგან დაშორება? ჩვენ მეგრელები ნამდვილი შვილნი ვართ ქართველის

ერისა და ჩვენი დედა-ენა ქართულია. სამეგრელოს ცხოვრება, გონებრივი განვითარება ქართულს ენაზე და მის მწერლობაზე იყო დამყარებული და ეხლაც არის. მეგრულს ენას თავისი არც ანბანი აქვს და რასაკვირველია, არც ლიტერატურა. იმას არც სხვა ენის ანბანი მიუდგება გარდა ქართულისა...“ (გაზ. „ღრობა“, 1885, №53 : 1).

აქვე **ნიკო დადიანი** მსჯელობს გერმანული ენისა და დიალექტების მიმართებაზე, რითაც პარალელს ავლებს ქართულ ენობრივ ვითარებასთან: “ნემეცურ ენას თორმეტი თუ ცამეტი სხვადასხვა განყოფილება აქვს, შვაბელი და პრუსიელი ნემეცები რომ ერთმანეთს შეხვდებიან, თუ თავიანთ კილოზე დაიწყეს ლაპარაკი, ერთმანეთისას ვერას გაიგებენ. გერმანიის ერთ მხარეზე ლაპარაკობენ ერთნაირი ნემეცურის ენით, რომელნიც ჰქვიან პლატ-დოიჩ, მეორე მხარეზე ხმარობენ იმავე ნემეცურ ენას, რომელსაც ჰოხ-დოიჩს უწოდებენ. მათ შორის ისეთივე განსხვავებაა, როგორც ნამდვილ ქართულსა და მეგრულს შორის, მაგრამ ვინ იტყვის, რომ შვაბელები ნემეცები არ არიანო? ვინ იტყვის რომ ლესინგი, შილერი, გოეთე მთელის გერმანიისათვის საამაყო შვილი არ იყვნენ? რომელი შვაბელი იტყვის ფაუსტის ენა ჩემი ღვიძლი დედა-ენა არ არისო?” (გაზ. „ღრობა“, 1885, №53 : 2).

მეგრულის, როგორც ქართული ენის დიალექტის, სამტკიცებლად ფრანგულის ვითარებასაც მოიხმობს: ნაკლები განსხვავება არ არის ფრანციზულ ენაშიაც, პროვანსილური ლაპარაკი შამპანის მცხოვრებს თითქმის არ ესმის, მაგრამ არავის აზრად არ მოუვა პროვანსული ისეთ ენად აღიაროს, რომლისთვისაც ნამდვილი ფრანცუზული უცხო, გარეშე იყოს. ეგეთსავე მოვლენას ვხედავთ სომხურ ენაში: ზოკური ენა არ ესმით ყარაბაღელებს, მაგრამ სალიტერატურო ენა ერთი და იგივეა“ (იქვე).

როგორც მე-19 საუკუნის 90-იანი წლების პრესაში გამართული დისკუსიებიდან ჩანს, ქართველი მეცნიერები, მწერლები მეგრულს დამოუკიდებელ ენად არ განიხილავდნენ და როცა კი ამის შესახებ დაიწყებოდა კამათი, ქართულის, როგორც ერთადერთი სალიტერატურო და უძველესი დამწერლობის მქონე საერთო სახელმწიფო ენის, უპირატესობას წარმოაჩენდნენ. ქართული ენა, მათი აზრით, ისეთივე მშობლიურია მეგრელისთვის, როგორც იმერელისთვის, კახელისთვის, გურულისთვის, ნებისმიერი კუთხის ქართველისთვის.

ქართული ენა რომ ერთიანი ქართველი ერის მეობის, ეროვნების განმსაზღვრელია, ამაზე ხაზგასმით მიანიშნებს ნ. დადიანი: **“მეგრელი, იმერელი, გურული, კახელი, ხევსური, ქობულეთელი თუ აჭარელი - ყველანი ერთსა და იმავე ქართველ ერს შეადგენენ, მათი შემაერთებელი კავშირი არათუ მარტო ქართული ენაა, არამედ მთელი ცნრამეტი საუკუნის ისტორია, ჩვეულებანი, ხასიათი და სხვა. მართალია, უკუღმართ დროთა ბრუნვას პოლიტიკურად ხანდახან ერთმანეთს დაუშორებიათ, მაგრამ ეს ამბავი ყოველ ქვეყანაში მომხდარა. საფრანგეთში, გერმანიაში და იტალიაში ენის ერთობა, ზნეობრივი კავშირი და ეროვნული დამოუკიდებლობა არასდროს არ მოსპობილა. ეხლა, ღვთის მადლით როცა ჩვენ ყველანი ფშავიც, ხევსურიც, მეგრელიც, კახელიც და ქობულეთელიც დიდებულის რუსეთის**

მფარველობის ქვეშ შევედით - ეხლა უფრო უნდა გაძლიერდეს ის გარძნობა, რომ ჩვენ ყველანი ერთ ერს შევადგენთ, ერთი ენა გვაქვს, ერთი და იგივე ცხოვრების საგანი, ერთი და იგივე დანიშნულება. როგორც ნევსური, ისე მეგრელი ამაყობს საკუთარი წამებით საქართველოს ისტორიისა. დავით აღმაშენებელი, თამარ მეფე, რუსთაველი, ანტონ ჭყონდიდელი წმინდა სახელებია, როგორც გურულისა, ისე მეგრელისათვის, კახელისათვის და სხვა“ (გაზ. „დროება“, 1885, №53 : 2).

წერილის ბოლოს **თავადი დადიანი** ბოდიშს უხდის მკითველს, რომ ასეთ, თითქოს უბრალო, ყველასაგან კარგად შეგნებულ საკითხზე მოუხდა საუბარი, რადგან ახირებულმა მეცნიერმა “მზრუნველებმა“ არ მოისვენეს: “ვაი, საბრალო ის მეცნიერება, რომელსაც სურს დაუმტკიცოს მეგრელებს, რომ თქვენი ქართული ენა თქვენი ენა არ არისო“ (იქვე).

ვნებათაღელვა მაინც არ ცხრებოდა. გაზეთში ხშირად იბეჭდებოდა წერილები, რომლებშიც მეგრელებს დანარჩენი ქართველებისგან განსხვავებულ ეთნოსად იხსენიებდნენ. 1885 წლის №54 ნომერში გამოქვეყნდა წერილი, რომლის ავტორია ვინმე **“ფოთი“**. წერილის ავტორი ცრუს უწოდებს იმას, ვინც ახსენა, რომ მეგრული და ქართული ცალ-ცალკე ენაა და მათ ერთმანეთთან საერთო არა აქვთ და ამ მოსაზრებას არამეცნიერულს უწოდებს, რადგან “მეცნიერება სიცრუეს მეგობრულად ხელს ვერ გაუწვდის“: “მაგალითად უკეთუ სიცრუე მოისურვებს და წამოარწყევს: მეგრელთ და ქართველთ (თუნდ მოსკოველთ და ხარკოველთ, ან კიეველთ და ავსტრიის რუსანელთ - სულ ერთია) ერთმანეთისა არაფერი ესმით, მათ არავითარი კავშირი არა აქვთ-რა: იგინი სხვადასხვა ხალხიაო“ (გაზ. “დროება“, 1885, №54 : 1). წერილის ავტორს მოაქვს უამრავი მაგალითი იმის დასადასტურებლად, რომ მეგრელთ და ქართველთ ერთი და იგივე ენა აქვთ და ნათლად უხსნის, თუ როგორ წარმოდგება ის მცირედი სხვაობა, რომელიც შეიძლება შეგვხვდეს ამათუ იმ სიტყვებში. თუ ეს სიტყვებიც არ აღმოჩნდება საკმარისი იმ “ცრუ“ მეცნიერებისათვის, ავტორი მზადაა, მთელი განმარტებითი ლექსიკონი დაიხმაროს და შეადაროს ქართული სიტყვები მეგრულთან. ამით კი დაუმტკიცებს მათ: **“ა) უმეტეს ნაწილად მეგრული და ქართული სიტყვები ერთი და იგივენი არიან; ბ) ერთობ მცირეა რიცხვი იმ სიტყვებისა, რომელნიც ქართულში და მეგრულში პირველის შეხედვით არ ჰგანან ერთმანეთს; გ) არარაობის სამზღვრამდე შემცირებულია რიცხვი იმ გვარ სიტყვათა, რომლებიც ლინგვისტური ჩაკვირვების შედეგად ჯიუტად უარჰყოფენ თავიანთ ერთგვარობას“** (იქვე).

მეგრულის კვალიფიკაციის საკითხზე თავიანთ შეხედულებას აფიქსირებდნენ არა მარტო ინტელიგენციის წარმომადგენლები, საზოგადო მოღვაწეები, არამედ უბრალო ადამიანებიც, მოკლედ, ყველა, ვისაც გული შესტკიოდა სამსჯელო საკითხზე. მეგრელთა საერთო სურვილის გამომხატველია დროების №64 ნომერში განთავსებული სტატია სათაურით **“ნმა ერისა ნმა ღვთისა“**, რომლის ავტორია ერთი მეგრელთაგანი - **გ. ნ. ჩინჩალაია, ახალი სენაკელი**.

ამ წერილის ავტორი, კიდევ ერთხელ, თავისი არგუმენტებით ამტკიცებს ქართველთა ერთობას: “დაუჭინიათ ბატონო, ქართული ენა მეგრელებისათვის უცხო არისო! რაღა ამისთანა მიზეზების ძიება არის საჭირო; ნათქვამია, დაჟეჟილს გატეხილი სჯობიაო... რათია უცხო ქართული მეგრელებისათვის? ყოველს კარგ სწავლულს კარგად მოეხსენებათ, რომ მეგრელი ქართლოსიანთ ჩამომავლობისა არიან, ამას გვიმტკიცებს გარეგანი ცქვიტი მოძრაობა, გულის სიფიცხე, სახელები, გვარები და თვითონ ენაც. ყოველი მეგრელი, სკოლაშიდაც რო არ ისწავლოს, თითქმის ნახევარზე მეტს გაიგებს ქართულ ენას, აგრეთვე ქართულის მცოდნე გაიგებს მეგრულსა. **აბა, რათია უცხო ქართული მეგრელებისათვის? თუმცა, განსხვავება კი აქვს, მართალია, ასე, რომ მეგრულს სიტყვას ზოგს თითო, ზოგს - ოროლი ასოები აკლდება და ზოგსაც ემატება, ეს არის ჩვენი სიჩქარე და ჩვენი ქართლოსიანობის დამამტკიცებელი საბუთები**“ (გაზ. “დროება“, 1885, №64 : 1-2). მათ საპასუხოდ კი, ვინც გაუაზრებლად ასკვნის მეგრულის ცალკე ენად არსებობას, სთავაზობს რუსული ანბანით გამოხატულ მეგრულ დიალექტურ და ქართული სალიტერატურო ენის ფორმებს, რომ უფრო თვალნათლივ დაინახონ, მეგრული უცხო არ არის, ის იგივე ქართული ენაა: “აგრეთვე თითქმის ყოველს მეგრულს სიტყვას თავს-ბოლოს დაჰყვება ქართული სიტყვის დასაწყისი და გასათავებელი ასოები. მაგალითად, როგორც არის ქართული ჩემი, მეგრულად - ჩქიმი. ასე რომ, ჩამოათვალე რონ ქართული და მეგრული და შეადარონ ერთი მეორეს, მაშინ უფრო დარწმუნდებიან, რომ ქართული სრულებით უცხო არა ყოფილა მეგრელებისათვის, ანდაზად იტყვიან: **მეგრული იციო და არა ბატონო. ქართული ხომ იციო? ქართული კი კარგადო, მაშ, ქართული გადაასხვავარე და მეგრული იქნებო**“. თავად წერილის ავტორი კი გვარწმუნებს, “მეგრული არის შედმგარი გადასხვაფერებულის ქართულისაგან და ამისთანა გადასხვაფერების შესწორების საჭიროება რომ არ ესმოდეს ვისმეს დიდი გაუგებრობაა“ (იქვე).

“დროების“ ფურცლებზე გაჩაღებული მსჯელობა მეგრულის კვალიფიკაციის შესახებ არ ცხრებოდა, უფრო და უფრო აქტიურდებოდა. თითქმის ყოველ ნომერში იბეჭდებოდა ერთმანეთის საპასუხო წერილები.

სტეფანე ძიმისტარაშვილი იყო სამეგრელოს მკვიდრი. გარკვეული დროის განმავლობაში ახალ სენაკში სკოლის მასწავლებლად მუშაობდა და აქტიურად თანამშრომლობდა გაზ. “დროებასთან“. სტატიებს აქვეყნებდა “**კორტონას**“ ფსევდონიმით. ის წინა ნომრის საპასუხოდ წერს წერილს რედაქციისადმი: “დღემდის ჩვენ, ქართველებს სათაკილოდ მიგვაჩნია და ასე ვამბობდით: 2 და 2 რომ 4-ია, ამას რა დამტკიცება უნდაო“. თუმცა, №59 ნომერში დაბეჭდილმა სტატიამ აიძულა არა მარტო სიტყვები მოეტანა, არამედ მთელი წინადადებები, რომ დაემტკიცებინა მათი ერთობა: “მეგრელები კიდევ რომ ქართველები არ იყვნენ, როგორც ჰგონებიათ ზოგიერთთ, მაშინაც დიდი უსამართლოება, შეცდომა იქნებოდა, რომ მეგრელებისათვის ქართული ენა არ ესწავლებინათ. აიღეთ თუნდ მარტო ეკონომიური მხარე, შეხედეთ მას გონების თვალთ და მიხვალთ იმ დასკვნამდის, რომ ქართული ენა, ვიმეორებ, ჩვენი სამშობლო ენაც რომ არ იყოს, ჩვენთვის, მეგრელებისთვის, შეადგენს სულიერს

და ხორციელს საზრდოს. მართლა თუ არა ქართული ენის, სხვა რომელი ენის საშუალებით ვიქონიოთ მეგრელებმა ალებ-მიცემა იმერეთში, გურიაში, რაჭაში, ქართლ-კახეთში და ლეჩხუმში. ჩვენში ყოველთვის წირვა-ლოცვა ქართულს ენაზე ყოფილა და არის, აგრეთვე სასოფლო სასამართლოებში საქმის წარმოება ქართულს ენაზედვეა. ამიტომ ჩვენ, მეგრელებს გვაწუხებს ეს გარემოება, რუსული ენის სწავლება, როგორც ჰფიქრობენ, მეგრულის ენის საშუალებით შეუძლებელია.

მეგრული სიტყვები რუსულის ასოებით არ დაიწერება და თუ დაესწერთ, აი რა გამოვა:

რუსული	რუსულად მეგრული	ნამდვილი მეგრული
Шапка	Куди	უიდ
Чума	Чири	ჭირი
Вода	Цқари	ჭყარი
Воронь	Корани	ორანი
Брат	Джима	ჟიმა
Ястреб	Кири	ჭირი (ქორი)
Катер	Джори	ჟორი
Уксус	Змари	ძმარი
Чабер	Кондари	ონდარი
Книга	Цигни	ჭიგნი

Куди, Чири, Цқари... არ არიან მეგრული სიტყვები. ასე რომ, თუ მეგრული სიტყვები რუსულის ასოებით დაიწერა, მეგრული ენა დაიკარგება და გამოცხვება რალაცა ახალი ენა, რომელსაც სხვა სახელი უნდა დავარქვათ (წერილი რედაქციისადმი“ (გაზ. “დროება“, 1885, №67 : 2).

ცალკეულ წერილებში მოყვანილი იყო ათასობით მაგალითი ამ ორი “ენის“ ერთობის დასამტკიცებლად, მაგრამ “ცრუ მეცნიერთა“ ნაწილი მაინც არ ჩერდებოდა. დროების №79 ნომერის “შინაურ ქრონიკაში“ კვლავ იბეჭდება, რომ უსახელო ავტორს შეუდგენია წერილი გავლენიანი პირისადმი და შიგ მოუყვანია ოცდაოთხი მეგრული სიტყვა, რომელიც საერთოდ არ ჰგავს ქართულს. თუმცა მას დავიწყნია, რომ **“ართუ ქართულსა და მეგრულს სიტყვებს შორის შეიძლება იყოს განსხვავება, არამედ თვით ქართულშივე მოიძებნება ბევრი იმისთანა სიტყვები, რომელნიც ერთსა და იმავე საგანს ნიშნავენ, თუმცა ერთმანეთს სრულებით არა ჰგვანან. მაგ. გოგრა და კვანი, ბჟოლა და თუთა, კომში და ბია, დაცხვინკება და ცხვირის დაცემინება. ესე რომ ჩაყვეთ ერთ საათში მოვაგროვოთ ოცდაოთხზე მეტი სიტყვა და თუ უსახელო ავტორის “უსახელო“ ლოგიკით ვიხელმძღვანელებთ, ქართული ენა ორ სრულიად სხვადასხვა ენად უნდა გაიყოს“** (გაზ. “დროება“, 1885, №79 : 1).

განხილული მასალებიდან ჩანს, მეგრულის კვალიფიკაციის საკითხი მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულენოვან პრესაში საკმაოდ აქტუალური იყო. ზოგი ამბობდა, რომ მეგრული დამოუკიდებელი ენაა და არაფერი აქვს საერთო ქართულთან. სამეგრელოს მკვიდრები კონკრეტული არგუმენტებით

ეწინააღმდეგებოდნენ ამ მოსაზრებას და ამტკიცებდნენ, რომ მეგრული იგივე ქართულია, ოღონდ შეცვლილი სახით. გაზეთ “დროების” მესვეურნი: გ. წერეთელი, ს. მესხი, კირილე ლორთქიფანიძე, ილია ჭავჭავაძე და ივანე მაჩაბელი სწორ პოზიციაზე იდგნენ და იცავდნენ ერთიანი საქართველოს იდეას, ისინი დაუფარავად გამოხატავდნენ თავიანთ აზრს და არ ებუებოდნენ ცენზურას.

ანალოგიური დისკუსია დღესაც მიმდინარეობს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- თ. გვანცელაძე, 2006** - თ. გვანცელაძე, ენისა და დიალექტის საკითხი ქართველოლოგიაში, თბ., 2006.
- ესეც ვითომ მეცნიერება!, 1885** - გაზ. “დროება”, '63, 1885.
- კორტოხა, 1885** - კორტოხა წერილი რედაქციისადმი, გაზ. “დროება”, '67, 1885.
- მეგრელებისათვის ძალად “მზრუნველი”, 1885** - გაზ. “დროება”, '46, 1885.
- მეგრელი, 1885** - მეგრელი, კიდევ მეგრული ენის თაობაზე, წერილი რედაქციისადმი, გაზ. “დროება”, '53, 1885.
- ნოქალაქევი, 1885** - ნოქალაქევი, წერილი რედაქციისადმი, გაზ. “დროება”, '63, 1885.
- ნ. ტაბიძე, 1987** - ნ. ტაბიძე, ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია, თბ., ტ. 5, 1987
- ფოთი, 1885** - ფოთი, შენიშვნა, გაზ. “დროება”, '54, 1885.
- ტ. ფუტყარაძე, 2005** - ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, ქუთაისი, 2005.
- ქართული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია, ტ. 2, თბ., 1952.**
- შინაური ქრონიკა, 1885** - გაზ. “დროება”, '79, 1885.
- შინაური ქრონიკა, დაბა ხონიდან გვატყობინებენ, 1884, გაზ. “დროება”, '201, 1884.**
- შინაური ქრონიკა, 1885, გაზ. “დროება”, '196, 1885.**
- შინაური ქრონიკა, 1878, გაზ. “დროება”, '13, 1878.**
- ე. ნ. ჩინჩალაია, 1885** - ე. ნ. ჩინჩალაია, ხმა ერისა - ხმა ღვთისა, გაზ. “დროება”, '64, 1885.

MARIKA TEDORADZE**THE ISSUE OF MINGRELIAN ON THE PAPERS OF "DROEBA"**

In the first half of the 19th century Russia aimed to devastate Georgian identity as well as dividing Georgian territory into parts, that's why they attacked to linguistic wholeness of Georgians. Special attention was given to Samegrelo. The issue of Samegrelo became very active from 80s of 19th century. The aim of Tsarism officials were the following: 1. Alienation of people from Samegrelo to other Georgians; 2. Declaring Mingrelian dialect as a language; 3. Accordingly banishing Georgian literary language from the schools of Samegrelo and replacing it by Mingrelian dialect.

Appointed issues attracted a huge attention of 19th Georgian century press, especially the newspaper "Droebe", issuing in the years of 1866-1885.

The newspaper "droeba" gave the tribune to the active dispute about the qualification of Mingrelian dialect. Almost all the numbers published answer letters by numerous public men with nick names "Megreli", "Kortokha", "Foti" and many others. Georgian society, scientists and linguists, writers and ordinary citizens didn't consider Mingrelian as an independent and complete language, and any time the dispute was raised about this issues, they emphasized the priority of Georgian as a one and only language with old literary value. Georgian language in their opinion has the same degree of nativeness to Mingrelians as to people from Imereti, Kakheti, Guria, and any Georgian.

Society of that time was split into two, One side was insisting that Mingrelian is an independent language and has nothing to do with Georgian, second side were resisting this idea with concrete arguments and asserted that Mingrelian is a Georgian language, just it's a different version. Progressive part of the newspaper "Droebe" G. Tsereteli, S. Meskhi, Kirile Lortkipanidze, Ilia Tchavtchavadze and Ivane Machabeli held the right position and defended the idea of united Georgia, they openly expressed their ideas and resisted censorship. This dispute and linguistic split in two parts is still alive and polemics about the matter of Kartvelian linguistic units and their qualification still exists as unresolved problem.

ზურაბ თოღუა

უცხოური ჩარჩოთი შემოსილი ქართული სული

XX საუკუნის 90-იანი წლების რთულმა ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა სიტუაციამ ქართველ მხატვართა საკმაოდ დიდი მიგრაცია გამოიწვია. ზოგისთვის ეს მიგრაცია ემიგრაციაში გადაიზარდა. საქართველოდან წასული მხატვრების ერთი ნაწილისათვის სამშობლოს დატოვება ქუჩაში ნამუშევრების გამოფენით და ოდესღაც გამართლების მოლოდინით შემოიფარგლა. სხვებს მეტად გაუმართლა. მათ შეძლეს უცხო გარემოში არა მარტო დამკვიდრება, არამედ გარკვეული მდგომარეობის მოპოვება და საკმაოდ დიდი აღიარებაც კი. ამ მოკლე პუბლიკაციაში მინდა მოვიხსენიო მხოლოდ ოთხი იმ თითქმის ორ ათეულ ქუთაისელ მხატვრთაგან, რომლებიც გაიფანტნენ მსოფლიოს სხვადასხვა კონტინენტსა და ქვეყანაში. ბუნებრივია, რომ სტატიის ფარგლებში შესაძლებელია მხოლოდ მოვნიშნოთ ზოგიერთი ვექტორი მათი შემოქმედებითი მისწრაფებებისა.

ემიგრანტების პირველ ჯგუფს, რომლებმაც საქართველო დატოვეს 1980-იანი წლების ბოლოს, როლანდ შალამბერიძე მიეკუთვნება. იგი დაიბადა ქუთაისში 1958 წელს, აქ მიიღო მხატვრული და მუსიკალური განათლება. მანამდე, სანამ 2004 წელს სამუდამოდ პეტერბურგში დაფუძნდებოდა, რამდენიმე წელი გერმანიაში, შემდეგ ამერიკაში, ნიუ-იორკში, გაატარა - ქალაქში, რომელიც სამართლიანად ითვლება აბსტრაქტული ექსპრესიონიზმის სამშობლოდ, რამაც ხელი შეუწყო როლანდის ძირითადი მხატვრული მიმართულების განსაზღვრას. იგი ბევრს მუშაობდა, განიცდიდა უამრავი სხვადასხვა მხატვრული იდეის გავლენას. მისი პერსონალური გამოფენები უმოკლეს დროში მოეწყო პეტერბურგში, ტამპერეში, კოპენჰაგენში, ნიუ-იორკში. 2004 წელს იგი საბოლოოდ დაბრუნდა პეტერბურგში. აწარმოებდა სხვადასხვა ტექნიკისა და მასალის, ფერწერის, ფოტოგრაფიის, კოლაჟის, ასამბლაჟის შეერთებას, არ ჩერდებოდა მიღწეულზე, რადგანაც თვლის, რომ “უცვლელობა — დამღუპველია მხატვრისათვის”. “ხელოვნებაში კვდება არა ის, ვინც დაიღალა, არამედ ის, ვინც გაჩერდა”.

თავის ნამუშევრებში რ. შალამბერიძე იშვიათად იყენებს ზეთის ფერწერის ტრადიციულ ტექნიკას და ყოველი ნაწარმოებისთვის ეძიებს ახალ მხატვრულ მასალებს. საბოლოო ჯამში, სურათი გარდაიქმნება ინსტალაციად, ობიექტად, ამბად. გამოუყენებელი პოტენციალის საკუთარ თავში ძიების აუცილებლობა ჩადებულა მის მიერ გამომუშავებული მხატვრული მანიფესტის მე-7 პუნქტში, სადაც ვკითხულობთ: **“თუ შენი მარჯვენა ხელი უკვე კარგად, ოსტატურად ხატავს, — გახსოვდეს, რომ გაქვს მარცხენა ხელიც, რომელმაც არ იცის ხატვა. მიეცი მას საშუალება წაიმუშაოს როგორაც უნდა და შენ დაინახავ, რომ ყოველთვის როდია ლამაზი კარგად გაკეთებული საგანი”**. ნულოვან წლებში არაჩვეულებრივად იხსნება მისი მრავალფეროვანი ნიჭი როგორც ლიტერატორის, მუსიკოსის, მსახიობის. მისი მუსიკალური გამოსვლები სარგებლობს დიდი წარმატებით: მაგალითად, რ. შალამბერიძისა და ნიკოლოზ

სულნიკის კონცერტის დროს გერმანიაში ოპერის დარბაზში, დრეზდენში პუბლიკა ფეხზე მდგარი აპლოდირებდა მათ. თავის მუსიკას რ. შალამბერიძე ზშირად ასრულებს მის მიერ შექმნილ, უწინ არნახული ფორმებისა და ჟღერადობის ინსტრუმენტებზე. სპეციალისტები უკვე დიდი ხანია თვალს ადევნებენ ამ ინსტრუმენტებს, რომლებიც თავისთავად გამოფენილი სცენაზე მუსიკოსების გამოსვლამდე, უკვე აღიქმებიან როგორც მხატვრული ინსტალაცია და შეიძლება განხილული იქნენ როგორც ექსპონატები.

მაგრამ, პირველყოვლისა, რ. შალამბერიძე თავის თავს მხატვრად თვლის. ახალგაზრდობაში მან წარმატებას მიაღწია ფიგურულ ფერწერაში, მაგრამ მალე მიატოვა თხრობითობა და თავისი ხელოვნება მთლიანად აბსტრაქტულ ექსპრესიონიზმს მიუძღვნა. იგი არ ისახავს მიზნად სინამდვილის გადმოცემას ან მის ინტერპრეტაციას, ამის ნაცვლად ქმნის ახალ რეალობას, აბსოლუტურად ავტონომიურს და უკვე არსებულისადმი პარალელურს, რომელიც მხოლოდ ქვეცნობიერი, ინტუიციური, ემოციური სუბსტრატიდან წარმოიქმნება. მისი შემოქმედების ერთ-ერთი ფუნდამენტალური პრინციპია — მცდელობა გაეჭყვეს სიმბოლისტიკის ტრადიციულ ენას, რომელსაც იგი გაცვეთილად მიიჩნევს, და ილაპარაკოს პირველად, უნივერსალურ ენაზე. რ. შალამბერიძე იზიარებს აზრს, გამოთქმულს ამერიკელი მხატვრის რობერტ სტარკის მიერ: “მე მსურს, რომ სურათმა აიძულოს მაყურებელი გამოიყენოს თავისი გამოცდილება იმისთვის, რომ შეიცნოს და შეიგრძნოს ის, რასაც ხედავს. მე მინდა, რომ ჩემი ფერწერა არსებობდეს ფარული აზრით აღვსილ რამდენიმე განზომილებაში და არ იყოს თვალის მაცდუნებელი საღებავების თავშესაქცევი უბრალო ერთობლიობა“.

როლანდ შალამბერიძის ხელოვნება — სხვადასხვა სტილისტური მიმართულებისა და თვითგამოხატვის საშუალებების სინთეზია. მისი სტილის ფესვები იძებნება გერმანული ექსპრესიონიზმის ემოციურ დაძაბულობასა და აბსტრაქციონიზმის ევროპული სკოლების - ფუტურიზმის, ბაუჰაუსის, სინთეტიკური კუბიზმის ანტიფიგურული იდეოლოგიისა და ესთეტიკის ისტორიულ სინთეზში. შეიძლება აქვე აღვნიშნოთ დადაიზმის, შემოქმედებითი ჯგუფების Fluxus, art brut, arte povera გავლენა. თვითგამოხატვის უდიდესი პალიტრა, მათ შორის მუსიკა, პოეზია, პერფორმანსი მოწმობს მისი მიდგომის ინტერმედიულობაზე. რომ გავიგოთ რ. შალამბერიძის შემოქმედების საწყისები, უნდა ვიყოთ აბსტრაქტული ექსპრესიონიზმის თეორიული და ისტორიული საფუძვლების და იმ ესთეტიკური, სულიერი და იდეოლოგიური იმპერატივების კურსში, რასაც ემყარება მხატვრის მსოფლმხედველობა. “შინაგანი სამყაროს აღწერა ხელოვნების ამა თუ იმ საშუალებებით და მათი აყვანა აბსურდამდე არის ჩემი სტილი და პრინციპი“, — ამბობს იგი. მისი შემოქმედებითი მეთოდი შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც დინამიური მედიტაცია, პერფორმანსი, ზშირად უფრო სპონტანური და ინსტიქტური, ვიდრე გააზრებული, რომლის ამოცანაა არა იმდენად სურათის როგორც საგნის შექმნა, რამდენადაც მისი, როგორც ამბის, განცდა. ასეთი მიდგომა საუკეთესოდ ადასტურებს პოეტისა და კრიტიკოსის ჰაროლდ როზენბერგის ჟერ კიდევ 1952 წელს ნათქვამ სიტყვებს სტატიაში აბსტრაქტულ ექსპრესიონიზმზე: “ტილო გახდა არა სურათი, არამედ ამბავი“. “იმას შორის, რაც მე მსურს და რაც მე არ მსურს, არის ის, რასაც მე ვეძებ“. რ. შალამბერიძის შემოქმედება არღვევს ჩვეულ წარმოდგენებს

ხელოვნებაზე, მას მოაქვს ანტიესთეტიკის შეგრძნება. იგი უარყოფს ხელოვნებას, რომელიც მოძრაობს საბაზრო მოთხოვნილებებით და, პირიქით, დეკლარირებს ისეთ ხელოვნებას, რომლის ცენტრში დგას თვითონ მხატვარი.

თანამედროვე ხელოვნების, **Conterporaru artis** პრაქტიკას ავითარებს, აგრეთვე, მეორე ქუთაისელი მხატვარი გერმანული ფესვებით — ანდრო ზვერევი (დაიბადა ქუთაისში 1974 წ.), ამჟამად შვედეთის მოქალაქე. მისი ნამდვილი გვარია შილერი. მას შემდეგ, როდესაც მხატვრის ბაბუა, ასევე ანდრო შილერი, გასული საუკუნის 40-იანი წლების დასაწყისის რეპრესიების მსხვერპლი გახდა, გერმანული გვარის ტარება სახიფათო შეიქნა და მხატვრის მამამ, ალექსანდრემ, იგი დედის გვარზე — ზვერევეზე შეცვალა, რაც ავტომატურად შვილზეც — ანდრო ზვერევეზე გადავიდა. 2004 წელს იგი “გავლით” მოხდა შვედეთში, მაგრამ ქართველმა მხატვარმა, მიუხედავად პირველი ხანის სირთულეებისა, გადაწყვიტა საბოლოოდ დაფუძნებულიყო ამ სკანდინავიურ ქვეყანაში. “გადაირჩინო თავი იმით, რასაც მე ვაკეთებ, ძალიან რთულია. იმიტომ, რომ ეს არ არის კომერციული ხელოვნება, სადაც შეიძლება იმუშაო მსაყურებელზე, შექმნა აქტუალური და იოლად გასაყიდი ნამუშევრები. ეს არის კონცეპტუალური ხელოვნება, მას კი მცირერიცხოვანი მსაყურებელი, მოყვარულთა მცირე წრე ყავს... მაგრამ მე მსურს, ვიყო დაკავებული მხოლოდ ამით... მყიდველს, რომელიც მზად არის ფული გაიღოს ასეთი ტიპის ხელოვნებისათვის, უნდა ჰქონდეს განსაკუთრებული გემოვნება“, — ამბობს ანდრო, რომელიც არ მიაკუთვნებს საკუთარ თავს კომერციულ მხატვრებს ან “პოპ-ხელოვნების” მოღვაწეებს.

მისი სახელოსნო — არასტანდარტული მხატვრული სტუდიაა მოლბერტებითა და ჭრელი ტილოებით. აქ არა მარტო იხატება სურათები, არამედ იბურღება, იხერხება, იჭრება, იწებება, იღებება სხვადასხვა ობიექტები, რომლებიც ძნელია მივიჩნიოთ მხატვრულ ქმნილებებად. მზა ნაწარმოებების გვერდით ჰარმონიულად მეზობლობს “მხატვრული ნედლეული” ანუ მომავალი ქმნილებების ინგრედიენტები — კედლებიდან და ჭერიდან ეშვება თოკები, სხვადასხვა ფორმისა და წარმოშობის საგნები, მუყაოები, ძველი ნივთების ნარჩენები... მაგრამ ა. ზვერევემა იცის, როგორ შთაბეროს სიცოცხლე თუნდაც ყველაზე უიმედო საგნებს.

ანდრო ზვერევის ბევრი ნამუშევარი მოუხმობს ფიქრისკენ, გააზრებისა და ფასეულობათა გადაფასებისკენაც კი. ნაწარმოებები არანატურალური ბეწვიდან ამის თვალსაჩინო მაგალითია. ყბადაღებული საშიშროება უსაფრთხო გარსში - ეს არის ჩვენების მცდელობა, რომ ყველაზე ღრმად დაფესვიანებული შიშები და ცრურწმენები შეიძლება იყოს აღმოფხვრილნი, თუ მათ შევხედავთ განსხვავებული კუთხით (“სამართებელი ტყავის ბეწვი“).

ანდრო ზვერევი დარწმუნებულია: ცივილიზაციის მიერ ოდესღაც წარმოშობილი ბევრი ობიექტი, რომელთა ფუნქცია ნაწილობრივ ამოწურულია, ნაწილობრივ დამახინჯებული, შეიძლება თამამად ამოვიღოთ ყოფიერებიდან და გადავიტანოთ ხელოვნების სფეროში. “იმის ნაცვლად, რომ ვისროლოთ, შეიძლება შევქმნათ ბეწვიანი კალაშნიკოვის უზარმაზარი ავტომატი და ხმამაღლა განვაცხადოთ: “ომისა და ძალადობის საბოლოო დასრულება“, — ამბობს იგი. ასე იქმნება ახალი არტ-ობიექტები (ე.წ. რესაიკლინგ-არტი), რომლებშიც მხატვარი ცდილობს ძველ, თითქოს და უსარგებლო საგნებში შთაბეროს ახალი მხატვრული ცხოვრება.

თავის სტილს ზვერევი ფსიქორეალისტურ ტრანსავანგარდად მიიჩნევს. ეს არის სფერო, რომელიც, მისი სიტყვებით, ექსპერიმენტირებისა და განვითარების საშუალებას ანიჭებს მას. ექნება თუ არა მის ნამუშევრებს რეალიზაცია, ეს ანდროსთვის მეორეხარისხოვანი საკითხია. შვედეთი მხატვრებისათვის სამოთხე როდია. ცხრა მილიონიან შვედეთში “ხელოვნება არ შეიძლება იყოს ისეთ დონეზე, როგორც ნიუ-იორკში, ბარსელონასა თუ ბერლინში. შეიძლება თითებზე ჩამოთვალო მხატვრები, ვინც ირჩენს თავს მხოლოდ ხელოვნებით. თუმცა, საქართველოსთან შედარებით, შვედეთი - კეთილნაყოფიერი ნავსაყუდელია მხატვრისათვის“, — ამბობს მხატვარი.

ამერიკაში, ქალაქ ნიუ-იორკში, უკვე მეორე ათეული წელია ცხოვრობს და მოღვაწეობს 1960 წელს დაბადებული ქუთაისელი მხატვარი ავთანდილ ამაშუკელი. თბილისის სამხატვრო აკადემიის თეატრალურ-დეკორაციული ფაკულტეტის დამთავრების შემდეგ, 1984-1995 წლებში, იგი ქუთაისის საოპერო თეატრში დამდგმელ მხატვრად მუშაობდა. ამ წლებში მან რეალისტური და ავანგარდული ხერხების გამოყენებით საოპერო და საბალეტო სპექტაკლები გააფორმა. 1980-იან წლებში წარმატებით წერდა რეალისტურ პორტრეტებს, ნატურმორტებს, სიუჟეტურ კომპოზიციებს. მაგრამ 90-იანი წლების დასაწყისში მისი შემოქმედების ხასიათი შეიცვალა, მასში გაძლიერდა ფორმალური ექსპერიმენტირება, რამაც მოგვიანებით ავთანდილი სუფთა აბსტრაქტული კომპოზიციების შექმნამდე მიიყვანა, თუმცა უსაგნო ხელოვნება მისი შემოქმედებითი კრედო არ გახდა. მასში ფოლკლორული, რომანტიკული, მსუბუქი ირონიითა და ლირიული აქცენტირებით აღვსილი მხატვრული აზროვნება ჩამოყალიბდა და წერის დეკორატიულ-სიბრტყითი მანერა გამომუშავდა. მის ნაწარმოებში უარყოფილია შუქ-ჰაეროვანი სივრცე და საგნების შეფერილობა მხოლოდ დეკორატიულ პრინციპს ემორჩილება. ამის გამო ნაწარმოების ფერწერული ქსოვილი იძენს დამოუკიდებელ ესთეტიკურ გამომეტყველებას, თვითკმარ მნიშვნელობას სურათის ემოციური წყობის შექმნაში, რაც აძლიერებს მხატვრული სახის ესთეტიკურ და სემანტიკურ ფასეულობას.

მისი პერსონაჟების ნახევარფიგურები სახეების მკაცრი, ნაკლებად დიფერენცირებული გამომეტყველებით, თვალებისა და ტუჩების ხაზგასმული გრაფიკულობით, მოკლებულია მატერიალურობას, ღებულობენ თოჯინურობას, რაც სურათებს თითქოს კარნავალური სტიქიით ავსებს. ეს არაინდივიდუალიზებული, ცნებითი “ადამიანები“, მთელი თავისი უპიროვნობის მიუხედავად, სურათის კონტექსტთან კავშირში მაინც გამოხატავენ ხან სევდას, ხან სიხარულს, ხან ჩაფიქრებულობას. ჰომანის ზღაპრების პერსონაჟების მსგავსად, ავთ. ამაშუკელის გმირები ითვისებენ რეალობასა და ფანტასტიკურობას — ადამიანებისა და მარიონეტების ნიშნებს. მისი სიტყვაძუნწი კომპოზიციები, რბილი, ნეიტრალური, გამჭვირვალე ტონებით, თავისუფალ იმპროვიზაციებს მოგვაგონებენ ამა თუ იმ თემაზე. ამ სურათების ჟანრული განსაზღვრა საკმაოდ ძნელია. ძირითადად, ეს არის ყოფითი ჟანრი, სადაც მთავარ ყურადღებას იპყრობს არა იმდენად თვითონ მოქმედება, რამდენადაც მასში აქცენტირებული შინაგანი აზრი. მისი ნატურმორტები პოეტიზირებული ნახევრადსუბრემატივული ეტიუდებია, რომლებიც გარკვეული განწყობილების მატარებელია.

ავთ. ამაშუკელის სურათებში ყველაფერი საგნობრივია და ერთდროულად თითქოს ეფემერული. პერსონაჟებსა და საგნებს აქვთ რეალური ცხოვრება და ამავე დროს ისინი სუფთა წარმოსახვის ნაყოფია. ბოლო წლების ნაწარმოებების დრამატული სიუჟეტის სიმყაროს გამირები თითქოს გვანსენებენ: ჩვენ, ადამიანები, ვართ სათამაშოები, უძლურები ბედის წინაშე. ამასთან ეს სამყარო ინარჩუნებს თავის სათამაშო კარნავალურ ხასიათს, რომელშიც დრო არ იცვლება, განათებაც, როგორც ასეთი, არ იტაცებს მხატვარს. საგნები და ფიგურები თითქოს თვითონ ინთებიან, არ ქმნიან ჩრდილებს. ძირითადი ფერადტონალური მასების ურთიერთობაში იგრძნობა ფრესკულობა და გამჭვირვალე ტონების ნაზი ჰარმონია.

საგნობრივი ფორმის მიამიტური კონსტრუქტივიზმი, მისი უნივერსალური გამარტივება და განზოგადება, კომპოზიციების თეატრალური გროტესკულობა, მოქმედების დროში თითქოს ფიროსმანისეული გაშეშებულობა — ყველაფერი წარმოქმნის ზეიმურობისა და არტისტიზმის შეგრძნებას. ფერწერა იძენს ბრწყინვალე თამაშის ხასიათს, რომელიც მოკლებულია ყოველგვარ დაძაბულობას.

მაშასადამე, ავთანდილ ამაშუკელის შემოქმედების ესთეტიკა გარკვეული სულიერი ანტინომიების თანაარსებობას ითავსებს: “ცხოვრების პროზა“ გადადის კარნავალში, “მაღალი“ გამოდის მდაბიოდან, ინდივიდუალობა — ხაზგასმული უპიროვნებიდან, ლირიკა შეფერილია ირონიით და ა.შ. მაგრამ, მის ნაწარმოებში ეს ყველაფერი ლაკონურად, განსაზღვრულად და მაღალმხატვრულად არის გადმოცემული.

დაბოლოს, კიდევ ერთ მხატვარზე მინდა შევაჩერო ყურადღება. ქუთაისელი მხატვარი დავით კეზევაძე. დაიბადა აქ, 1964 წელს. თეატრის მხატვრის სპეციალობით განათლება მიიღო მოსკოვის ნემიროვიჩ-დანიენკოს სახელობის უმაღლეს სკოლა-სტუდიაში. ქუთაისში დაბრუნების შემდეგ, მუშაობდა ჩვენი ქალაქის სხვადასხვა თეატრში დამდგმელ მხატვრად (ლ. მესხიშვილის სახელმწიფო თეატრი, ლიტერატურული თეატრი, თეატრი მეორე სართულზე და სხვ.). 2002 წლიდან დ. კეზევაძე ისევ მოსკოვში ცხოვრობდა. იყო მოსკოვის კამერული საბალეტო თეატრ “მოსკვას“ მთავარი მხატვარი.

დავით კეზევაძე, ისეთი, როგორსაც ჩვენ მას დღეს ვიცნობთ, ფიგურულად რომ ვთქვათ, უცხოეთში, ესპანეთში დაიბადა, სადაც იგი ქალაქ ალიკანტეში ცხოვრობს, უკვე მეორე ათეული წელია. სწორედ აქ მოხდა მასში ფასეულობების გადაფასება, შეიცვალა ხელოვნებაში მიზიდულობების წერტილები, გამდიდრდა მისი ტექნიკური ხერხები. ეს იყო ინდივიდუალობის, თავისუფლების ძიების, საბოლოო ჯამში, საკუთარი თავის მოპოვების ნაყოფიერი წლები. დასავლეთმა მისცა დ. კეზევაძეს, როგორც მხატვარს, შესაძლებლობა მაქსიმალური გახსნისათვის, გაამდიდრა ახალი შეგრძნებებითა და შთაბეჭდილებებით... მაგრამ მისი ცნობიერება დარჩა ქართული, სამყაროსადმი მიმართებაში ფილოსოფიური, ანალიტიკური, ხელოვნებაში — გულწრფელი, ოდნავ მიამიტური და ცხოველმყოფელი. ეს კი, ალბათ, ყველაზე მთავარია.

ყველა, ვინც კი დ. კეზევაძეს ახლოს იცნობს, ალბათ, უთუოდ აღნიშნავს, თუ როგორ გასაოცარ სინთეზშია მისი შემოქმედების ხასიათი თვით მხატვრის ცოცხალ, იმპულსურ, ხასიათსა და ტემპერამენტთან. დავით კეზევაძის არაჩვეულებრივად ნათელი ფერწერა — ეს, ფაქტობრივად, მისი განსაკუთრებული

შინაგანი სამყაროა, რომელიც მაცურებელს ანიჭებს სიმშვიდის, სიმსუბუქის, რომანტიკული იდილიის შეგრძნებას. დ. კეზევაძის აკვარელურად სუფთა ზეთის ფერწერა ახარებს თვალს და ათბობს სულს ჟღერადი ფერების სიქორფით, უბრალო სიუჟეტებით, სამყაროს ოპტიმისტური აღქმით, სიცოცხლისმოყვარულობით. მოგონილი თემა თუ რეალურ დაკვირვებაზე აგებული სურათი, პეიზაჟი, პორტრეტი თუ ნატურმორტი გაერთიანებულია მის შემოქმედებაში აღქმის საოცარი სინატიფითა და მთრთოლვარებით და, პირველ ყოვლისა, სუფთა ფერწერული ამოცანების გადაწყვეტით, რომელშიც ნახატის სისადავე, ფორმის ზომიერი დეფორმაცია, სადა კომპოზიცია, გახსნილი ჟღერადი ფერების ინტუიციური ქვეცნობიერი თამაში მოწოდებულია შექმნას ცხოვრების პატარ-პატარა სინარულებით სავსე ფერწერული იმპროვიზაციები. ამას ხელს უწყობს წერის სწრაფი, სპონტანური მანერა, ფუნჯის ხან ნახი, დისციპლინირებული, ხან კი სტატიკის სრულიად უარყოფელი მოძრაობა, მისი მღელვარე, თითქოს უნიკალური შამანური ცეკვა ტილოს ზედაპირზე...

დ. კეზევაძის ყოველი ტილო სპონტანური ემოციების სინთეზია, რომელიც ქორვა ეტუიდის ფორმაში გვიამბობს სათქმელს. და, ამასთან ერთად, ისინი პოეტური ხედვით და ჰუმანური აზრით შექმნილი ნაწარმოებებია.

მიუხედავად შემოქმედებითი სტილების, მანერების, მეთოდების, მისწრაფებების განსხვავებულობისა, ამ მხატვართა ნაწარმოებებში არასდროს არ ქრება ქართული სულის სითბო, ეროვნული მიკუთვნებულობის ნიშნები, რაც მომგებიანად გამოჰყოფს მათ შემოქმედებას თანამედროვე ტენდენციების ორომტრიალში.

დამოწმებული ლიტერატურა

სახვითი ხელოვნების ქრონიკები, 2005, ქუთაისი, 2006.

სახვითი ხელოვნების ქრონიკები, 2006, ქუთაისი, 2008.

სახვითი ხელოვნების ქრონიკები, 2011, ქუთაისი, 2015.

ZURAB TODUA**GEORGIAN SOUL IN A FOREIGN FRAMEWORK**

The subject matter of the article is the works of four painters from Kutaisi who were forced to leave the home-country due to the severe economic crisis in 1990s and migrate to foreign lands. Style of their creations was repined abroad. Particularly the art character of Roland Shalamdebire - one of the first emigrants and leading figures of art process in Saint Petersburg, was defined here. He seldom uses the traditional technique of oil painting and is in constant search of new painting materials for every piece of art which is the reason of their conversion to installations, objects, stories. Roland doesn't aim to represent or interpret reality, instead he creates new reality, absolutely authentic and parallel to existing reality, which is formed from subconscious, intuitive, emotional substrata.

Traditions of pop- art and contemporary art are developed by Andro Zverev, a painter from Kutaisi with German roots, at present Sweden citizen. In his studio he not only paints the pictures but also drills, saws, cuts, colors the different objects, which are sometimes difficult to perceive as art objects. That's how new art-objects are created (so called recycling art), where the artist tries to insert new artistic life in old, ostensibly useless things. Zverev considers his style as psychoreal trans avant-gardâ. This field, according to his words, enables him experimenting and development.

Characters of Avtandil Amashukeli, living in New York, curved with folk, romantic, light irony, lyrical-fictional way of thinking like Hoffman fantastic characters, combine both reality and fantasy - signs of humans and puppets. They lack material nature, adopt puppet like style which fulfills the pictures with carnival elements. These deformed, not individualized, "conceptual" people, despite their impersonality, still represent sadness, joy, thoughtfulness in picture context.

Prodigiously light paintings Davit Kezevadze, working in Spain- actually represents his inner world, which provides the spectators with the feelings of calmness, softness, romantic idyll. His pure, shiny clean oil paintings give joy to eyes and warms the soul with the purity of sounding colors, simple plots, optimistic perception of the world, love of life.

ეთერ ინწკირველი

ბიბლიური ნარკვის ლებენის ასახვა აჭარისა და
ჩვენებულების ხალხურ ტრადიციაში

თუკი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ნოეს კიდობანთან დაკავშირებული მოტივები ძირითადად ნარკვის სახით არსებობს, აჭარის ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიულ ყოფაში ის ხშირად გვხვდება არა მხოლოდ ნარკვის სახით, არამედ რიტუალურ და ხალხურ ტრადიციებში.

გასაკვირი არ უნდა იყოს, რომ ქართულ ფოლკლორში წარღვის მოტივი ყველაზე მრავლად აჭარის ზეპირსიტყვიერებაშია წარმოდგენილი, რაც ცხადია, ზღვის თემის აქტუალობით არის განპირობებული.¹ უპირველეს ყოვლისა, თვალშისაცემია ზღვის თემთან დაკავშირებული ლექსიკა: კიდობნის ნაცვლად აჭარულ ფოლკლორში შეიძლება შეგვხვდეს “გემი“, “პარახოლი“, და “კონალი“ (თურქ. “სახლი“, “ბინა“), რაც გურულ დიალექტში გვხვდება “კონანის“ სახით და ნიშნავს კუბოს. კიდობნის გემით ჩანაცვლება კი ფოლკლორისთვის ნორმალური მოვლენაა, მაგრამ ამით დაკნინებულია კიდობნის ფუნქცია. შუა საუკუნეების ხელოვნებაში ხშირად ნოეს კიდობანს გემის და საზღვაო ხომალდის სახით გამოხატავენ. თორას ორიგინალურ ტექსტში კიდობნის ნაცვლად გვხვდება სიტყვა “თება“, რაც ნიშნავს კიდობანს და არა ნავს ან გემს. მიქელანჯელო კი, თაღმუდის განმარტებათა თანახმად, სიქსტის კაპელაზე ხატავს არა საზღვაო ხომალდს, არამედ სწორედ კიდობნის/კოლოფის ფორმის ნაგებობას და, ერთი შეხედვით, ტაძრის შთაბეჭდილებას ტოვებს, რითიც, რასაკვირველია, იმას მიანიშნებს, რომ კიდობანი მხოლოდ უფლის ნებით უნდა გადარჩენილიყო და არა გემის გამძლეობის ხარჯზე (ბ. ბლეჩი, 2009, გვ. 191).

აშურა. მარტის მთვარის მეათე დღეს მაჰმადიანი აჭარლები დღეობა აშურას დღესასწაულებს.² ყველა ოჯახში მზადდება რიტუალური კერძი “აშურა“. “ეს საგანგებოდ შეზავებული წვნიანი საჭმელია, რომელშიაც უნდა იყოს თითო ან ორი მარცვალი ყველა იმ თესლისა, რასაც ადამიანი თესავს და საჭმელად ხმარობს. მაგ., აშურაში ურევია: ხორბალი, ბრინჯი, სიმინდი, მხალი, ქინძი, ქერი, ფეტვი და სხვა მრავალი, რაც აჭარაში ითესება“ (ჯ. ნოლიდელი, 1971, გვ. 61). ხალხური ტრადიციით, აშურას დღეობა ნოეს კიდობანთან არის დაკავშირებული და კერძის დამზადებაც უკავშირდება კიდობნის ბინადართა მიერ შიმშილის მოსაკლავად უკანასკნელი მარცვლებისგან მომზადებულ წვნიანს, როცა კიდობნიდან გადმოსულებს ყველანაირი მარაგი ამოწურული ჰქონდათ და ნარჩენების შეგროვება დაიწყეს.

¹ ეს საკითხი საფუძვლიანად აქვს შესწავლილი ბათუმელ მკვლევარს, გიორგი მახარაშვილს, თავის ნაშრომში - წარღვის მოტივი აჭარულ ფოლკლორში // ქართველი მუსლიმები თანამედროვეობის კონტექსტში, ბათუმი, 2010, გვ. 232-345. ვეყრდნობით რა ბათუმელი მკვლევრის მიერ მოძიებულ ფოლკლორულ მასალას, ჩვენ მხოლოდ რამდენიმე სიხლით შემოვიფარგლებით.

² მთვარეს, რომელზედაც აშურას დღესასწაულებს, “აშურას მთვარეს“ ეძახიან (ფოლკლორი 1970, გვ. 32); ტერმინი “აშურა“ უნდა ნიშნავდეს “შერეულს“ (მ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 330).

თურქეთში მცხოვრები ქართველების ლეგენდების მიხედვითაც, ნოე აშურას ამზადებს ხმელეთზე გამოსვლის მეთე დღეს. ჩვენებურების აშურა აუცილებლად რძისგან მზადდება. ჩვენებურების ფოლკლორშივე გვხვდება ისეთი ვარიანტიც, როცა მარცვლებს აშურას მოსამზადებლად კრეფენ არა მხოლოდ ადამიანები, არამედ ფრინველები, ცხოველები და ყოველი სულიერი მონაწილეობს მის მომზადებაში (შ. ფუტკარაძე, 1993, გვ. 386).

აშურას კერძის კომპონენტებს თუ დავუკვირდებით, დავინახავთ, რომ ეს ტრადიციულად ნოეს კიდობანთან დაკავშირებული კერძი შეიცავს როგორც ესქატოლოგიის, ისე კოსმოგონიის ნიშნებს: სხვადასხვა თესლი წვნიანში წარღვნიებული წყლებიდან სამყაროს ახლად დაბადების სიმბოლური ასახვაა, უფრო კონკრეტულად კი მიანიშნებს ესქატოლოგიისა და კოსმოგონიის, როგორც დასასრულისა და დასაწყისის ურთიერთმიმართებას, სამყაროს კვდომისა და ხელახლა დაბადების გარდაუვალობას. აშურა კერძს თითქოს ერთიანობაში მოჰყავს წყლისა და მიწის სტიქია. აშურა კერძი ძველი აჭარელის მსოფლმხედველობას ასახავს, რომელმაც მითოლოგიური წარმოდგენები სამყაროს კვდომა-აღდგომის შესახებ კერძის საშუალებით გამოხატა.³

გ. მახარაშვილი იკვლევს რა აშურას გენეზისს, მოჰყავს უხვი მასალა, რაც აშურას დღესასწაულის შესახებ წარმომავლობას შეიძლება ადასტურებდეს. მისი აზრით, აშურა, შესაძლოა, ამინდის ღვთაებისადმი მიძღვნილი მისტიკის ნაწილი იყოს, როგორც რიტუალური კერძი. არგუმენტად აჭარის ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიულ ყოფაში, კერძოდ ამინდის მართვის მაგიურ რიტუალში აშურას დამზადების ტრადიცია მოჰყავს. მაგ., გვალვიან ამინდებში წვიმის მოსაყვანად აწყობენ “ლაზარისა”: ცეკვა-თამაშით დაივლიან გოგო-ბიჭები სოფელს, შეაგროვებენ სურსათს, მერე ყველაფერს ერთად ხარშავენ და ქვრივ-ობლებს ურიგებენ, ხოლო კერძს “აშურას” უწოდებენ (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 331). ლაზარობის დღესასწაულს მკვლევარი ფუნქციურად აკავშირებს მის ყველაზე უფრო არქაულ - აშურულ წეს-ჩვეულებას, რომლის მიხედვითაც, ეს უძველესი ხალხი ღვთაება “აშურას” (ტაროსის ღმერთი) ეთაყვანებოდა. და გამორიცხული არც არის, რომ აშურას მომზადებით ნოე მადლობას სწირავს ტაროსის ღვთაებას, რომელმაც წარღვნიდან იხსნა კაცობრიობის მომავალი (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 335). მაგრამ “აშურას” კავშირი ამინდის მფარველ ღვთაებასთან დროთა განმავლობაში გაფერმკრთალდა, რადგან ერთეულ შემთხვევებში გვხვდება; ჩვენებურების ფოლკლორულ ყოფაში არსებული დიდი წარღვნის ლეგენდის ვარიანტთა მიხედვით, “აშურა” მზადდება საგაზაფხულო ბაირამის დროს, როგორც მისი აუცილებელი ატრიბუტი, ხოლო მისი ძირები უკავშირდება ნოეს კიდობანს. ე. ი. აშურას განვითარების ასეთ გზას ვხედავთ: მისი ძირები ნოეს კიდობანს უკავშირდება, სახელწოდება - ამინდის ღვთაებას, ხოლო რიტუალურად დადასტურებულია ბაირამის შემადგენელ ნაწილად.

³ ხოჯა შამილისეული წარღვნის ლეგენდის ვარიანტი აშურას დღესასწაულის შესახებ გვამცნობს, რომ სწორედ ამ დღეს გაჩნდა ცა და დედამიწა, ამ დღეს მოხდა ადამისდროინდელი ცოდვების შენდობა. სოლომონ ბრძენს ამ დღეს მიეცა ხელმწიფობა და მომავალშიც სწორედ ამ დღეს უნდა მოხდეს წარღვნა, ანუ მეორედ მოსვლა (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 337).

სადილის მიტანის ტრადიცია. აჭარაში ამბობენ, რომ აუცილებელი საქორწინო ტრადიცია “სადილის მიტანის“ რიტუალი, რაც პატარძლის მშობლების სტუმრობას გულისხმობს სიძის ოჯახში სადილით და/ან ტკბილეულით, ნოესა და მის ქალიშვილთან არის დაკავშირებული: წარღვნის დროს ნოეს ერთი ქალი და სამი ვაჟი ჰყოლია. ხალხის გასამრავლებლად ნოეს გადაუწყვეტია, თავისი ქალის თავისდავე ვაჟზე მითხოვება. მაგრამ ნოეს ერთი ქალი ჰყავდა და სამი ვაჟი.⁴ საგონებელში ჩავარდნილს ღმერთმა მოუვლინა ჯებრაელი, რომელმაც უთხრა, რომ ერთ ოთახში დაემწყვდია თავისი ქალი ვირთან და ძაღლთან ერთად. მეორე დღეს თვით ნოეც კი ვეღარ არჩევდა, რომელი იყო თავისი ნამდვილი ქალი. თითო ვაჟს თითო ქალი დაუბრუნა და ქორწილის შემდეგ სათითაოდ ესტუმრა ვაჟებს სადილით. მამის შეკითხვაზე - როგორი ასულია, ვაჟს უბასუხია, კარგია, მაგრამ ცოტა მეტი ლაპარაკი უყვარსო. მიხვდა ნოე, რომ ეს იყო ძაღლი. ვირისგან წარმოშობილი ქალი მეტისმეტად ჯიუტი ყოფილა, ხოლო თავისი ნამდვილი ქალი - ყოველგვარი სიკეთით შემკული ქალი. ასე მიხვდა ნოე თავის ნამდვილი ასულის ვინაობას, ხოლო აჭარაში გავრცელებულ ტრადიციას - ქალიშვილთან სადილით სტუმრობას - სწორედ ამ გადმოცემასთან აკავშირებენ აჭარაში (ჯ. ნოლაიდელი, 1971, გვ. 61).

უნდა ითქვას, რომ მოცემული სიუჟეტი მხოლოდ ნარატივის სახით გვხვდება ჩრდილო-კავკასიურ ფოლკლორში, ოღონდ ნარატივად რჩება და აღარ გრძელდება საქორწინო ტრადიციად: ნოე მშენებლებს დაიქირავებს, ფული არ აქვს და ღმერთს სთხოვს, რომ მისი ძაღლი და ვირი ქალებად გადააქციოს. ალაში მომენტალურად აუსრულებს თხოვნას და ქალებს გაათხოვებს. დაღესტნურ ფოლკლორში სიძებთან მისული ნოე და მისი ცოლი საყვედურებს იღებენ ძაღლისა და ვირის ქმრებისგან და მადლობას საკუთარი ქალიშვილის ქმრისაგან (მ. ყურბანოვი, 2007, გვ. 250). აჭარულისგან განსხვავებით, დაღესტნურ ტრადიციაში ვერ ვხვდებით ქალიშვილთან სადილის მიტანის ტრადიციას.

მწყემსი დედაბრის მოტივი. აჭარულში ნუხ ფეილამბერი - ნოე წინასწარმეტყველი - უფლის მოვლენილი კაცია, რომელსაც ღმერთი გემის აშენებასა და დედალ-მამალი სულიერის გადარჩენას მოსთხოვს გემზე აყვანით. ნოე, რომელმაც არ იცის გემის შენება (ზღრ.: “წმინდა ნოე რა იცოდა, დაჯდა, თალა კიდობანი“), მოუხმობს ოსტატებს, მაღალ მთაზე აიყვანს და იქ დააწყებინებს გემის მშენებლობას. იქვე ახლოს არის ერთი დედაბერი, რომელსაც მეწველი ძროხა ჰყავს. როცა გაიგებს, რომ ზღვა უნდა გადმოვიდეს და ეს გემი ხსნის გემია, სთხოვს ოსტატებს, რომ არ დატოვონ ის გემის გარეთ. დედაკაცს ყოველდღე ძროხის რძე დაჰქონდა მათთან, მაგრამ კიდობანზე ასულთ დაავიწყდებოდათ დედაბერი. წარღვნის დასრულებისას კი დედაბერიც ცოცხალია და მისი ძროხაც (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 270-277).

⁴ მრავალ ვარიანტში სამი ვაჟის ნაცვლად გვხვდება სამი უსტა - ხელოსანი, რომლებიც ნოეს კიდობანს აშენებდნენ. სამუშაოში წასახალისებლად ნოე სამივე ოსტატს თავისი ქალიშვილის მითხოვებას პპირდებდა; კიდობნის შენების დასრულებისთანავე ხელოსნები დანაპირების ასრულებას ითხოვენ. აჭარულ ლეგენდათა უმრავლესობაში გადმოცემულია ნოეს წუხილი მოსალოდნელი სიტყვის გატეხის გამო, მაგრამ სასწაულის ძალით, ოთახში თავის ქალთან ერთად დამწყვდეული ვირი და ძაღლიც ქალებად იქცევიან, მაგრამ ნოე ვერ არჩევს მათ შორის, რომელია მისი ნამდვილი ქალი. სწორედ ამის დასადგენად სტუმრობს თავის სიძეებს სადილითა და ტკბილეულით. ამასვე უკავშირდება მთქმელთა ეტიმოლოგიური კომენტარი სამი ტიპის ქალის არსებობის შესახებ - “ვირის სოი, ძაღლის სოი და ინსანოლი“ (თურქ. ადამიანის შვილი - გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 321).

მსგავსი სიუჟეტი გვხვდება ტაბასარანულ ლეგენდაში, რომელიც პარადოქსულ ფაქტს შეიცავს: ძუნწი დედაბერი, რომელიც ყველასთვის ავია, გაუმასპინძლდება სტუმრად მოსულ ნოეს. როდესაც ღმერთი წარლენას მოახდენს, 40 დღის შემდეგ ნოე ნახავს, რომ დედაბერი ცოცხალია და უვნებელი (ი. მურტუზალიევი, 2010, გვ. 184-185).

ნოეს ვაჟის მოტივი. ასევე თავისი სიკეთის გამო გადარჩება აჭარულ გადმოცემებში ნოეს ვაჟი ეჯალილე,⁵ რომელიც მამას გემის მშენებლობაში ეხმარებოდა სამშენებლო მასალის მოტანით, მაგრამ თავისი დიდი აღნაგობის გამო ვერ დაეტია გემზე. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ ყველა აჭარულ ვარიანტში გადარჩება ნოეს ურჩი ვაჟი. უფრო ხშირად ის უარზეა, გაჰყვება ნოეს ხომალდზე და ილუპება თავისი ურწმუნოების გამო ისევე, როგორც მამის ურჩობით ილუპება ნოეს ერთ-ერთი ვაჟი ყურანში, რომელიც არ მიჰყვება მამას ხომალდზე და აპირებს, მთას შეაფაროს და ასე გადაირჩინოს თავი (ყურანი VI, 40-45). ტაბასარანულ ფოლკლორში კი გადაარჩენს ალაჰის ანგელოზი ჯებრაილი: ყველაფერი წყლით დაიფარა, ჯებრაილმა აიტაცა ნოეს ვაჟი თავისი ფრთებით და ხომალდზე დასვა (ი. მურტუზალიევი, 2010, გვ. 186).

ზოგიერთ ვარიანტში არა შვილი, არამედ შვილიშვილი “ბადიში“ ეწინააღმდეგება ბაბუას და ილუპება (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 297). ეს შეიძლება იყოს ებრაული ფოლკლორის გამოძახილი, სადაც შიშველ ნოეს პოულობს არა მისი ვაჟი - ქამი, არამედ ქამის ვაჟი. სწორედ ის იწყევლება ნოეს მიერ და წყევლა არ ვრცელდება ქამზე, რაკი ის უკვე კურთხეულია მამისგან (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 138). აჭარული ჩანაწერი მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი მოტივით. ნუხის ბადიშს ცოლ-შვილიც ჰყავდა და ისინიც მას მიჰყვებოდნენ, როცა მაღალ სერზე დაიწყო ასვლა: “წყალმა რომ წელამდინ მიადწია, ბავშვი მხარზე შეისვა, მარა ქალი წეიქცა. შედგა ქალზე, რომ წყალმა არ დამფაროსო. ევდა წყალმა ყიაზე (კისერი). მაშინ ჩამეილო მხრიდან ბაღანა, ფეხებქვეშ ამეილო, ავმალდე კიდევო, მაგრამ წყალი თანდათან იმატებდა და ბოლოს დეიხრჩო“ (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 298).⁶

⁵ ნოეს შვილის სახელის - ეჯალილეს ეტიმოლოგიას გ. მახარაშვილი თურქულ და არაბულ ენებში ეძებს და აღნიშნავს, რომ “ეჯელ“ ნიშნავს სიკვდილს, მიცვალებას, აღსასრულს (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 293); “ეჯილ“ - გასამრჯელოს, მიზღვევას, საჩუქარს, “ეჯირლი“ - მაღლიერს (იქვე); “აჯარ“ - ღონიერს, ენერგიულს (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 296). მკვლევრის აზრით, ძელია, დასაბუთებულად ითქვას, კონკრეტულად რომელი ფუძისგან არის ნაწარმოები ნოეს შვილის სახელი ეჯალილე, თუმცა აღნიშნავს, რომ ეს სიტყვა აჭარულ დიალექტში თურქულის გზით შემოსული და გავრცელებული იქნებოდა და რაღაც ნიშნით ამ პერსონაჟის ხასიათსაც გადმოსცემდა (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 297), ამიტომ ის შეიძლება წარმოადგენდეს ნოეს დაღუპული შვილის ფოლკლორულ ტრანსფორმაციასაც და მისი ღონიერების აღმნიშვნელ ეპითეტსაც.

⁶ ებრაული მიდრამის თანახმად, ბევრს არ სჯეროდა, რომ წარლენა მართლაც ყველაფერს წალეკავდა ირგვლივ. მათ ეგონათ, რომ შეძლებდნენ მიწიდან ამოსული წყლის შეჩერებას, თუკი საცობს დაუტობდნენ. ისინი იღებდნენ საკუთარ თოთო შვილებს და მათი სხეულით ავსებდნენ მიწის ნაპრალებს; როცა წყალი კვლავ მოდიოდა, ისინი მეორე ბავშვს დებდნენ იქ, მესამეს... ოღონდ საკუთარი თავი გადაერჩინათ (მ. ვეისმანი, 1990, გვ. 127).

გემის წაბილწვის მოტივი. როდესაც გემის მშენებლობა დასრულდა, ნოემ ხალხს მოუწოდა, ასულიყვენ ზედ. ზოგმა არ დაუჭერა ნოეს, წავიდნენ და “გემი საპირპარემოთ გამოიყენეს და დასვარეს“ (ზ. თანდილავა, 1990, გვ. 96). ნოეს საჩივარზე ღმერთმა მის მოწინააღმდეგეებს ბლერი (მუნი) დამართა; მათ ქავილისგან სისხლი სდიოდათ. ღმერთმა ქავილის ერთადერთ წამლად ნოეს გემზე არსებულ ფეკალიებში განბანა დააწესა. მაშინ ყველა ავიდა გემზე და გაუსუფთავეს ნოეს თავისივე დასვრილი გემი.⁷ აღსანიშნავია, რომ გემის წაბილწვის მოტივი საკმაოდ გავრცელებულია არა მხოლოდ აჭარის ტერიტორიაზე, არამედ ისტორიული საქართველოს ტერიტორიაზე (თურქეთის რესპუბლიკაში) მცხოვრებ ჩვენებურებს შორის, მათ შორის ერთ-ერთი უკანასკნელი ჩანაწერი 2007 წელს გაკეთდა თინა შიოშვილის მიერ მურღულის ხეობის სოფ. ბაშქოში. ტექსტი აბსოლუტურად იდენტურია აჭარული ვარიანტებისა (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 263).

მოტივი გვხვდება ჩრდილო-კავკასიის ტერიტორიაზე ტაბასარანელთა ფოლკლორშიც, სოფ. პილიგში: ადამიანთა ურწმუნოება და უზნეობა იმდენად მომრავლდა, რომ მამა-შვილიც კი არ ინდობდა და ხოცავდა ერთმანეთს. როდესაც ნოემ გემი ააგო, მათ თავიათი ექსკრემენტებით დაუსვარეს ის. მაშინ ღმერთმა მათ მუნი შეჰყარა, რომელსაც ვერანაირი საშუალებით ვერ მკურნალობდნენ. ერთხელ, ნოეს კიდობანზე მოსასაქმებლად ასულ ერთ-ერთ მცხოვრებს ფეხი დაუცურდა და ყურებამდე ჩაეფლო განავალში. როდესაც ჩამოიბანა, მუნისგანაც განიკურნა. მან ამ წამლის შესახებ ყველას გააგებინა და ხალხი საკუთარ დანაშაულს მიხვდა. მათ შეიძჯერ გაწმინდეს ნოეს კიდობანი. ამის შემდეგ ღმერთი მოუწოდებს ნოეს, რომ მხოლოდ ისინი აიყვანოს ხომალდზე, ვისაც მისი სჯეროდა (ი. მურტუზალიევი, 2010, გვ. 186).

მოტივის წარმოშობას კი გ. მახარაშვილი ყურანს უკავშირებს, სადაც ნოეს კიდობანზე საუბრისას აღნიშნულია ერის თავკაცების ურწმუნოება, რომლებიც დასცინოდნენ ნოეს და მატყუარად და “ეშმაკისგან შეპყრობილად“ მოიხსენიებდნენ. მათ ნოეს წინააღმდეგ მოუგონებიათ “ხერხი მოწონებული“, ყურანში კი არ არის დაზუსტებული, თუ რა ხერხზეა საუბარი. მკვლევრის აზრით, ხალხის ფანტაზიამ, ქრისტიანული აპოკრიფების მსგავსად, ე. წ. ჰადისებით შეავსო ყურანისეული სიუჟეტი და გემის წაბილწვის ეპიზოდი სწორედ მათი განხალხურების გზით უნდა იყოს მიღებული (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 264).

გაუმადლარი გოლიათის მოტივი. აჭარის ზეპირსიტყვიერებაში არაერთ ვარიანტად გვხვდება მოტივი გაუმადლარ ყუნულზე//ლუნჟეზე, რომელიც აღნაგობით ძალზე დიდი და ძლიერი იყო და გემის სამშენებლო მასალის მოტანაში ეხმარება ნოეს და ფიზიკურობასთან ერთად დაუოკებელი მადითაც

⁷ მესხურ ვარიანტში კიდობანში ბზარი სწორედ გემის ფეკალიებისგან გათავისუფლებისას გაჩნდა: “ურეებმა ნოეს გათლილი კიდობანი საფეხედ, “უბორნიად“ გამოიყენეს. ამ ურეებს მუნი შეეყარათ. მაშინ მაგათ თქვეს: - ეს რა არი, ალბათ წმინდა ადგილია, აქედან უნდა წავიდეთ, თორემ მუნი არ მოგვეცილდებაო. მოვიდა ბრძანება, რომ წარყვნა იქნება და ღმერთმა უთხრა ნოეს: - ნოე, აარჩიე დედალ-მამალი ყველა სულიერისგან და შეიყვანე კიდობანში. ურეები ადგენ და ხო ფხიკეს ეს კიდობანი, ცოტა გამოუტყდათ, მაშინ გველი დაეცო ამ ნახვრეტს და დაფარა. მერე 40 დღე და ღამე წვიმდა და ქვეყანა ზღვამ დაფარა (ოსუფა: 3821).

გამოირჩევა. გემის მასალის მოტანის საფასურად მან მოითხოვა კარგად დაენაყრებინათ. წავიდა ტყეში, მოგლიჯა ხეები, გზად კი ეშმაკი შეხვდა და შეაცდინა, რომ ნოე მას ატყუებდა, რადგან მხოლოდ ერთი ჯამი სადილი ჰქონდა. ყუნული უჯერებს ეშმაკს და გადაყრის ხეებს, ნოე კი მას მაინც დააბურებს, თუკი “ზისმილას“ (სახელითა ალაჰისა, მოწყალისა, მწყალობლისა) იტყვის. ყუნული ჯიუტობს, მაგრამ დათანხმდება. როდესაც ჯამს გაათავებს, ჯამი ისევ ივსება, სანამ ყუნული არ გამოძლება (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 299-300). ის თავისი ფიზიკური სიდიდის გამო ვერ მოხვდება ნოეს კილობანზე, მაგრამ იმ სიკეთისთვის, რომელიც კილობნის მშენებლობაში მიიღო მასალის მიწოდებით, ყუნული გადარჩება (გ. მახარაშვილი, 2010, გვ. 303).

გაუმადლარი გოლიათის მოტივი გვხვდება ტაბასარანულ წარღვნის მითმაც: ნოეს სამშენებლოდ ხე მოაკლდება და გაუმადლარ უყს სთხოვს, მოუტანოს და დაჰპირდება მას, რომ დაანაყრებს. გზად უყს იბილისი (სატანა) შეხვდება და გადააყრევინებს ხეებს, რადგან დაარწმუნებს, რომ ნოე იტყუება. როდესაც უყი ნოესთან დაბრუნდება, ნოე მას ორ-ნახევარ ჩურეკს (თურქ. პური) ჰპირდება, თუკი “ზისმილაჰს“ იტყვის. უყის გაცემას საზღვარი არა აქვს, რადგან დასანაყრებლად ნახევარი ჩურეკიც კი იმყოფინა (მ. ყურბანოვი, 2007, გვ. 252).

კვლევამ აჩვენა, რომ აჭარის ზეპირსიტყვიერებასა და ჩვენებურების ტრადიციაში გავრცელებული მოტივები ჩრდილოკავკასიურ ფოლკლორთან მეტ საერთოს პოულობს, ვიდრე ზოგადქართულ მოტივებთან. ამას, ცხადია, აჭარის ყოფა და ის გავლენა განაპირობებდა, რაც ყურანს ჰქონდა ფოლკლორზე. ყურანის ფოლკლორიზაცია ბიბლიის ფოლკლორიზაციის ანალოგიური მოვლენაა და, როგორც მოსალოდნელი იყო, აჭარული ფოლკლორი, ჩვენებურების ფოლკლორის მსგავსად, მუსლიმთა რელიგიური წიგნის ხალხურ ვერსიას წარმოადგენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ბ. ბლეჩი, 2009** - Блеч Бенджамин, Долинер Рой, Загадка Микеланджело, Что скрывает Ватикан о Сикстинской капелле? М., 2009.
- მ. ვეისმანი, 1990** - Рабби Моше Вейсман, Мидраш рассказывает, Берешит I. Иерусалим: «Швут Ами», 1990.
- ზ. თანდილავა, 1990** - ფოლკლორული მასალები, შეკრება, გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო ზ. თანდილავამ, - სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზეპირსიტყვიერება, X, თბ., 1990, გვ., 93-115.
- გ. მახარაშვილი, 2010** - გ. მახარაშვილი, წარღვნის მოტივი აჭარულ ფოლკლორში, ქართველი მუსლიმები თანამედროვეობის კონტექსტში, ბათ., 2010, გვ., 232-345.
- ი. მურტუზალიევი, 2010** - Муртузалиев Ю.М., Сюжеты о Всемирном потоке в фольклоре табасаранцев // Известия СОИГСИ, Школа молодых ученых, 2010, Вып. 4. С. 183 - 192.
- ჯ. ნოლაიდელი, 1971** - ჯ. ნოლაიდელი, ნარკვევები და ჩანაწერები, I, ბათ., 1971.

- ფოლკლორი, 1970** - ქართული ფოლკლორის ლექსიკონი, ტ. I, თბ., 1970.
შ. ფუტკარაძე, 1993 - შ. ფუტკარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათ., 1993.
მ. ყურბანოვი, 2007 - Курбанов М. М. Табасаран в мифах, преданиях, легендах и притчах. Махачкала, 2007.
თსუფა - თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორის არქივი.

ETER INTSKIRVELI

THE LEGEND OF THE BIBLICAL FLOOD IN THE FOLK TRADITIONS OF ADZHARIA AND IN GEORGIAN POPULATION OF TURKEY

Surprisingly enough, the motive of the Biblical Flood in Georgian folklore is the most widespread in Adzharia. This is, naturally, due to the fact that this region of Georgia is located close to the sea.

While in various regions of Georgia the motives related to Noah's Arc exist chiefly in the form of narrative, in the folklore and ethnographic material of Adzharia it is found not only as narrative, but also in rituals and folk traditions.

One of such traditions is related to a spring meal – Ashura, which is derived from the Biblical story of Noah cooking soup with the remaining seeds and feeding the creatures in the Arc. In Achara the dish is made of about 40 species of plant seeds. Another ritual related to Noah's Arc is Adzharian wedding tradition when the bride's parents visit the groom's family, bringing some sweets as a gift.

რუსულან კაშია

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XVIII ს. II ნახევარი)

რუსეთის იმპერია საუკუნეების მანძილზე ცდილობდა სამხრეთისაკენ საზღვრების გაფართოებას. შავ ზღვასა და კავკასიის ბაზრებზე გაბატონების ცდებმა განსაკუთრებით აქტიური ხასიათი მიიღო 1750 წლიდან, როდესაც ამოქმედდა ე. წ. “დარიალის გზა”. საქართველოს სამეფო-სამთავროები რუსეთის სავაჭრო ცენტრებს უმოკლესი გზით დაუკავშირდნენ. XVIII საუკუნის II ნახევარში ამიერკავკასიაში რუსული და რუსეთის გზით შემოსული საქონელი გამოჩნდა.

გეორგიევსკის ტრაქტატის მეთერთმეტე არტიკული ქართველ ვაჭრებს რუსეთის ქალაქებში ვაჭრობის თავისუფლებას აღუთქვამდა: “ვაჭრობასა ქართლისა, და კახეთისა აქვს თავისუფლებაჲ, რათა განავაჭროს სავაჭრო თვისი რუსეთსა შინა და ისარგებლონ მითვე სიმართლითა და პატივისცემითა, რომლითაც მკვიდრნი რუსეთისანი სარგებლობენ ...” (ი. ცინცაძე, 1960, გვ. 226).

საქართველოსა და რუსეთს შორის ორი ძირითადი სავაჭრო გზა არსებობდა: ერთი დარიალის ხეობით მოზდოკამდე, მეორე — თბილისი-ბაქო-ასტრახანისა. დარიალის ხეობით გზა მთავორიანი და მძიმე იყო, სამაგიეროდ შედარებით მოკლე (მ. სამსონაძე, 1980, გვ. 122).

ამ პერიოდის მზითვის წიგნებსა და ქართულ ისტორიულ საბუთებში ჩნდება რუსეთიდან შემოსული ნივთები: “რუსული ზანდუკი“, “მოჭედილი რუსულეზო ოთხთავი“, “სტოლის სერვიზი დუჟინი“, “ფრანგული საკაბეები“, “განდიდური ავეჯი“, “სპანსკის სარკეები“ და სხვ. (მასალები საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიისათვის, მზითვის წიგნები, 1974).

რუსეთისათვის ამიერკავკასია უნდა გამხდარიყო ნედლეულის ბაზა, რომელიც იმპერიის მზარდ მრეწველობას პროდუქციით მოამარაგებდა. აბრეშუმი, საღებავები (განსაკუთრებით ენდრო), ბამბა, ბამბის ქსოვილები, აღმოსავლური ხელოსნობის ნაწარმი რუსეთის ბაზარზე დიდი მოთხოვნილებით სარგებლობდა (მ. სამსონაძე, 1980, გვ. 123).

ინტენსიური ხასიათი მიიღო ქართველი ვაჭრების მიმოსვლამ რუსეთის ქალაქებში, განსაკუთრებით მოზდოკსა და ასტრახანში, მაკარიევოსა და ნიჟეგოროდის ბაზრობებზე.

“დარიალის გზის“ გახსნას წინ უძღოდა ქართული ახალშენების გაჩენა ჩრდილო კავკასიის ქალაქებში: ყიზლარსა და მოზდოკში (დ. კაციტაძე, 1982, გვ. 51). 1799 წლით დათარიღებული საბუთით დასტურდება მოზდოკში ქართული ეკლესიის არსებობა (ვ. გამრეკელი, 1968, გვ. 121). მოზდოკი ერთგვარ საშუაშაველო პუნქტის როლს ასრულებდა რუსეთის ქალაქებსა და საქართველოს შორის. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ ისტორიულ საბუთებში ნათლად ჩანს, რომ თბილისელ ვაჭრებს რუსეთის ბაზრებზე გაჰქონდათ როგორც

ადგილობრივი, ასევე ირანული, ამიერკავკასიის ქალაქებიდან შემოტანილი საქონელი.

1796 წელს დაწერილი წერილი სტეფან ასლანოვისა მანუჩარ მდივნისადმი გვაწვდის საინტერესო მასალას საბაზრო, ფულად-სასაქონლო ურთიერთობების შესახებ. საბუთიდან ვიგებთ, რომ ასლანოვი (ქართული გვარები მეტწილად რუსული დაბოლოებით არის მოხსენიებული) ცნობილი საქმოსნის – მანუჩარ თუმანიშვილის სავაჭრო წარმომადგენელია, რომელიც აკონტროლებს თუმანიშვილის სავაჭრო კავშირებს ამიერკავკასიასა და რუსეთში. საბუთიდან ვიგებთ, რომ ასლანოვს მოზდოკში ჩაუტანია “730 თუმნის ზარბაბი (აბრეშუმი)“, იქ ნაყიდი “ფრანგის ჩითი“ კი ბაქოში წაუღია იქაურ ვაჭრებთან, რომელთაც “ამხანაგებს“ უწოდებს. იმავე დოკუმენტში ჩანს, რომ ასლანოვის სავაჭრო პარტნიორია იმ დროისათვის ცნობილი თბილისელი ვაჭარი [ხადაკონანთ] კარაბიტა. საბუთში ვკითხულობთ: “კარაბიტა ხოიდან [ქალაქი აზერბაიჯანში] ჩამოვიდა, მოზდოკს განდიდური გამიყიდნია, თანხას გამოვატენევ“ და ა. შ. (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №388).

1782 წლის საბუთით უცნობი პირი წერს, რომ მას კარაბიტასთან ერთად მოზდოკში გაუყიდა შირაზის ტყავი, შემდეგ ბაქოში ჩაუტანიათ რუსეთში შექმნილი საქონელი, მათ შორის რუსული “სტოლის სერვიზები“ და “ფრანგული სარკეები“. დოკუმენტით ჩანს, რომ კარაბიტამ სავაჭრო თანხა - თავნი მანუჩარ თუმანიშვილისაგან მიიღო (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №389).

ჩვენთვის საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს 1795 წელს ერევანში მოვაჭრე უცნობი პირის წერილი ისაია-აღასადმი [იგულისხმება ისაია დათუაშვილი, გვარჯილის საწარმოს მფლობელი]. ვაჭარი აცნობს ისაია-აღას ერევანში სავაჭრო საქმიანობის შესახებ და წერს, რომ ელოდება ნავაჭრით რუსეთში წასულ პარტნიორებს - “ამხანაგებს“ არუთინასა და ასლანას (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №382).

ამდენად, აღნიშნულ პერიოდში თბილისელი ვაჭრები რუსეთსა და ამიერკავკასიას შორის საშუამავლო როლს ასრულებდნენ. რუსეთის გზით შემოსული საქონელი თბილისის გავლით ამიერკავკასიის ქალაქებსა და ირანში გადიოდა. დასტურად განვიხილოთ რამდენიმე ისტორიული საბუთი: 1797 წ. სტეფან ტერ-შამოვანოვის წერილიდან ჩანს, რომ იგი ასტრახანში ვაჭრობს და თავის “ბატონსა“ და ამავე დროს საქმიან პარტნიორს მანუჩარ თუმანიშვილს უგზავნის იმ საქონლის ნუსხას, რაზეც რუსეთის ბაზრებზე მოთხოვნა იყო და კარგად იყიდებოდა. ამ საქონელს შორის მითითებულია “ხოის ჩითი“, ირანიდან შემოტანილი ყვითელი აბრეშუმი, ჩაი და ა. შ. (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №396).

საქონლის ნუსხაში, რომელიც თბილისელ “ამხანაგებს“ მიაქვთ მაკარიევოს ბაზრობაზე (ნიჟეგოროდი), გარდა ადგილობრივი ბეწვეულისა და მაუდისა, მითითებულია ირანისა და შემახის აბრეშუმი, ხოლო იქ შექმნილი წითელი მაუდი (აღლი 11 მანეთად) და ფრანგული ატლასი თბილისში ჩამოაქვთ სავაჭროდ (ნ. ბერძენიშვილი, 1953, №400).

ისტორიული მასალა იძლევა ნათელ დადასტურებას, რომ XVIII საუკუნის II ნახევარში არსებობდა ჩამოყალიბებული სავაჭრო ქსელი ამიერკავკასიასა და რუსეთის ბაზრობებს (იარმარკებს) შორის. შედარებით მსხვილი სავაჭრო

ოპერაციები უკავშირდება ცნობილი საქმოსნის მანუქარ თუმანიშვილის, ისაია თაყუაშვილისა და სტეფან ტერ-შამოვანოვის სახელებს.

რუსეთთან სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირის პირველი ეტაპის გასაცნობად უპირველეს წყაროს წარმოადგენს მოზდოკის გამშვები პუნქტის კანცელარიის მასალები, სადაც ასახულია “დარილის გზის“ გახსნის შემდეგ ცალკეული ვაჭრების ინტენსიური მიმოსვლა ასტრახანსა და მაკარიევოს ბაზრობაზე, შედარებით მცირე რაოდენობის საქონლით. პუნქტის გავლას სჭირდებოდა სპეციალური საბუთი. ნათელი სურათის შესაქმნელად გავეცნოთ რამდენიმე საბუთს: 1784წ. თბილისელი ვაჭარი, მოზდოკიდან ნავაჭრით თბილისში დასაბრუნებლად ითხოვს ნებართვას (ვ. გამრეკელი, 1991, №99). 1780 წლის გამშვები პუნქტის ჩამონათვალში მითითებულია, რომ თბილისიდან პეტრე ოსიპოვს მიაქვს 80 ფუთი აბრეშუმი, თეთრი ბიაზი 500 ცალი; თბილისელ სომეხ ვაჭარ ფარსადანს გააქვს ასტრახანში 66 ფუთი აბრეშუმი; თბილისელ შაკაროვს სავაჭროდ მიაქვს 10 ფუთი აბრეშუმი, 20 შეკვრა ტილო, სხვადასხვა ფერის თავსაფრები, მელიის ბეწვი, დამარილებული თევზი და ფული 104 რუბლი; ქართველი ვაჭარი მიხეილ ივანოვი ამხანაგებთან ერთად ორი ურმით გადადის ასტრახანში, გასაყიდად მიაქვთ: ღვინო 14 კასრი, კარაქი — 15 ფუთი, საბონი — 5 ფუთი, ბერძნული კაკალი — 1 ტომარა, ფოლადის ჯამები, დანები და ხისგან გამოთლილი სუფრის ჭურჭელი 1792 წ. თბილისელ “ამხანაგებს“ მიაქვთ გასაყიდად: ტილო, ხორბალი — 15 ფუთი, ბეწვეული, ირანული აბრეშუმი (ვ. გამრეკელი, 1968, 1, №67, 103) და ა. შ. მასალის სიმრავლის გამო ყველა საბუთის ჩამოთვლას არ შევუდგებით.

ქართულ ხელისუფლებას შესანიშნავად ესმოდა სავაჭრო ურთიერთობების — არა მარტო ეკონომიკური, არამედ პოლიტიკური მნიშვნელობა. ქართველი მეფეები ზრუნავდნენ, რომ სავაჭრო ურთიერთობები უფრო აქტიური და ვაჭრებისათვის უსაფრთხო გამზდარიყო. საგულისხმოა ერეკლე II-ის წერილი 1780 წ. მოზდოკის კომენდანტისადმი, ქარავენების თავისუფალი გადაადგილების შესახებ: “რომელიც ოსეთის გზის თადარიგზე გეგმანათ, დიად კარგად გერჩიათ, ჩვენთ მოგვეწონა. ეს გზა ვაჭრებისათვის უფიქრებელი რომ შეიქმნას, მრავალი ვაჭარი დაიწყებს სიარულს და დიდი სარგებელი იქნება ორსავე მხარეს. მაგრამ ჩვენ ამას მოგახსენებთ. დარიელას ციხე, რომელიც ჩვენის ქვეყნისა და ოსეთის საზღვარი არის, რომ ამ ადგილიდან ჩიმი რვა ვერსი თუ იქნება, ჩვენ ამ ხსენებულს ციხეში რამდენსამე ჯარს დავაყენებთ. როცა მანდემამ ქარავანი წამოვიდეს, რომ თქვენ იმას ჯარი გამოატანოთ. ისინი ჩიმს აქეთ ოთხს ვერსზე მოჰყვენ, ამ დარიელას ციხეში მდგომნი ჩვენი ჯარისკაცები, ოთხს ვერსზე ესენი მოეგებებიან და იქ იმ ჩვენს კაცთ მოაბარონ ხოლმე... ამ წესით ამ გზაზე მოსიარულენი ვაჭარნი დიდს მშვიდობას მიიღებენ“ (ვ. გამრეკელი, 1980, №14).

მოზდოკის კანცელარიის მასალები შეისწავლა და გამოსცა მკვლევარმა ვ. გამრეკელმა. მან ამ ეტაპზე რუსეთთან ფულად-სასაქონლო ურთიერთობა დაახასიათა როგორც წვრილი, საცალო ვაჭრობა. სავაჭრო საქონელი იყო ძირითადად კვებითი პროდუქტი, სამეურნეო, გალანტერია და სხვ. ამავე დროს ავტორი მიუთითებს, რომ მიუხედავად წვრილი მასშტაბებისა, ვაჭრობა იმ დროისათვის და იმ პირობებში პროგრესული, ეკონომიკური და სოციალური მნიშვნელობისა იყო (ვ. გამრეკელი, 1968, გვ. 69-70).

მოზდოკის კანცელარიის მასალების აღწერისა და XVIII ს. II ნახევრის ქართული ისტორიული საბუთების გაცნობით ჩანს, რომ რუსეთთან ვაჭრობაში შესამჩნევ როლს ასრულებდნენ ქუთაისელი ვაჭრები. 1791 წ. მოზდოკი გაიარეს ვაჭრებმა ქუთაისიდან — გრიგორიევმა და პეტროსოვმა (კვლავ ხაზი უნდა გაუსვავთ იმ გარემოებას, რომ რუსულ მასალებში ქართული გვარები რუსული დაბოლოებით არიან მოხსენიებული), რომელთაც ჰქონდათ სოლომონ მეფის დახასიათება როგორც “წესიერი” ვაჭრებისა, მათ გასაყიდად მიაქვთ აბრეშუმი, ბეწვეული და 3 ათასი არშინი ტილო (ვ. გამრეკელი, 1968, №100).

საყურადღებოა, რომ ქუთაისელ ვაჭრებს რუსეთის ბაზრებზე ძირითადად ადგილობრივი საქონელი გაჰქონდათ. როგორც ჩანს, განსაკუთრებული მოთხოვნით სარგებლობდა იმერული თავთა. ეს იყო აბრეშუმის ქსოვილი, რომელიც მხოლოდ დასავლეთ საქართველოში მზადდებოდა და თავის სილამაზითა და სინაზით გამოირჩეოდა. XVIII საუკუნის II ნახევარში ქუთაისელ ანდრიაშვილს მაკარიევოს ბაზარზე 77 შეკვრა თავთა წაუღია, ასევე 80 ცალი მელიისა და 40 კვერნის ბეწვი. ანალოგიური შინაარსისაა საბუთი, რომლის თანახმად ქუთაისელ ვაჭარ ბეჟანიშვილს რუსეთში გასაყიდად მიაქვს 21 შეკვრა იმერული თავთის ქსოვილი, 60 მელიისა და 45 ცალი კვერნის ბეწვი (ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 254, აღწერა I, საქმე 131, გვ. 224, 443).

XVIII საუკუნის ბოლოს მოზდოკში ვაჭრობს იმერელი დავით ალავერდოვი, ხოლო ქუთაისელი სტეფანე ქაიხოსროვი და ბერი გრიგორიევი რუსეთში სავაჭროდ მიდიან და თან მიაქვთ აბრეშუმი, თავთა, მელიის ბეწვი და სხვ. (მ. სამსონაძე, 1980, გვ. 149). 1780 წელს შედგენილ გასაყიდი საქონლის ნუსხაში, რომელიც იმერელ ვაჭარ იოსებს მიაქვს რუსეთში სავაჭროდ, ძირითადად დასახელებულია ტყავები, გარეული კატისა და მელიის ბეწვი და საკვები პროდუქტი (ვ. გამრეკელი, 1968, №90). ქუთაისელ ანტონ ელიზბარაშვილს რუსეთში გასაყიდად მიაქვს ტილო, საღებავები, ფუთი შაქარი, ათასი გარეული კატის ბეწვი და რბილი საჩექმე ტყავი (ვ. გამრეკელი, 1968, №93).

ცენტრალური საისტორიო არქივში ინახება რუსი პოლკოვნიკის მერლინის აღწერა, სადაც იგი ჩამოთვლის იმ საქონელს, რომელიც XIX საუკუნის დასაწყისში ძირითადად შედიოდა რუსეთიდან ქუთაისის ბაზარზე გასაყიდად. ესენია: ქსოვილები, სხვადასხვა პროდუქტი, ავეჯი, ჭურჭლეული და ა. შ. (ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 16, აღწერა I, საქმე 1604, გვ. 4—5).

აღნიშნულ პერიოდში ჩრდილოეთ კავკასიის გავლით საქონლის გადატანა, ცხადია, რისკსა და საფრთხესთან იყო დაკავშირებული. ამის ნათელი დადასტურებაა მოზდოკის კანცელარიის მასალები, სადაც მრავლადაა ჩამოთვლილი გაძარცვული ვაჭრების საჩივრები: 1780 წელს დაწერილ თბილისელ ვაჭარ შერგილოვის რაპორტში ჩამოთვლილია გაძარცვული ქარაგნის საქონლის ნუსხა: ბეწვეული, ტილო, ვერცხლისფერი და წითელი ფარჩა, გერმანული ჭურჭელი, ესპანური მაუდი, სხვადასხვა წვრილმანი, სულ 1600 მანეთის საქონელი (ვ. გამრეკელი, 1968, №61).

1780წ. ერეკლე II-ის წერილში კავკასიის ხაზის მთავარსარდალ პოტიომკინისადმი, მითითებულია ახალციხის ფაშას მიერ ქართველი ვაჭრების გაძარცვის შესახებ - “საქონელი სულ წაერთვა, საქონელი და თეთრი ათასი თუმნისა ყოფილა” - ვკითხულობთ საბუთში (ვ. გამრეკელი, 1980. №59).

1784 წ. მეფე ერეკლე კვლავ თხოვნით მიმართავს პოტიომკინს, ქართველი ვაჭრების დასახმარებლად: “დარუბანდსა და ბაქუს მოსიარულეთ ჩვენს ვაჭართ დიად დიდი გაჭირება აქვსთ იქაურის ხანებისაგან და ამისათვის ვითხოვთ თქვენის მაღალ მსვლელობისაგან, რომ მიეწეროსთ იმათ თქვენგან, რომ ამგვარის ჩვენის ვაჭრების წყენისა და შეჭირვებისაგან დასცხრენ და ველარ იკადრონ ამისთანა საქმე“ (ვ. გამრეკელი, 1980. №74)

იმავე წელს მეფე ერეკლე პოლკოვნიკ ბურნაშევს ატყობინებს, რომ გორელი ვაჭარი შინინოვი (რომელსაც დიდი რაოდენობით ენდრო გადაჰქონდა ყიზლარში) ლეკებმა მოკლეს და თხოვს დახმარებას, რომ დანაკარგი დაუბრუნდეს მემკვიდრეებს (ვ. გამრეკელი, 1980. №85). მომდევნო წერილით მეფე მიმართავს ბურნაშევს განჯასთან ქართველი ვაჭრების გაძარცვის გამო და კვლავ დახმარებას თხოვს (ვ. გამრეკელი, 1991, №111).

ყაზარდოში თბილისელი სომეხი ვაჭრების გაძარცვისა და დახოცვის გამო ერეკლე სთხოვს პოტიომკინს დახმარებას, რათა წართმეული თანხა (12350 მანეთი) დაუბრუნდეს მემკვიდრეებს (ვ. გამრეკელი, 1989, №114)

ხშირად ადგილი ჰქონდა რუსი მოხელეების მხრიდან უსულგულო დამოკიდებულებასა და თვითნებობას. 1797 წელს ქართველი ვაჭრების მიერ შედგენილ საჩივარში ჩანს, რომ საბაჟოს დირექტორმა ლვოვმა ჩამოართვა მათ 700 ოქრო, 70 თუმანი და ნავაჭრი საქონელი (ვ. გამრეკელი, 1968, №120).

ამდენად, რუსეთთან სავაჭრო ურთიერთობას XVIII საუკუნის II ნახევარში წვრილი, საცალო ვაჭრობის ხასიათი ჰქონდა. ვაჭრობა მიმდინარეობდა ძირითადად სამხრეთ ქალაქებთან: ასტრახანსა და ნიჟეგოროდთან, მაგრამ ქართველი ვაჭრების ინტენსიური მიმოსვლა, აქტიური ფულად-სასაქონლო და საბაზრო კავშირები განვითარების პერსპექტივით ხასიათდებოდა.

დამოწმებული ლიტერატურა

ნ. ბერძენიშვილი, 1953 - ნ. ბერძენიშვილი, მასალები საქართველოს ეკონომიკური ისტორიისათვის, II, თბ., 1953.

ვ. გაბაშვილი, 1982 - ვ. გაბაშვილი, ჩრდილოეთის გზა, საქართველოს საგარეო-ეკონომიკური ისტორიიდან, მნათობი, №4, 1982.

დ. კაციტაძე, 1982 - დ. კაციტაძე, რუსეთ-საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი XVIII ს. II ნახევარში, ისტორია, გეოგრაფია სკოლაში, №4, 1982.

მასალები საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიისათვის, (მზითვის წიგნები), თბ., 1974.

შ. მესხია, 1983 - შ. მესხია, საისტორიო ძიებანი, II, თბ., 1983.

მ. სამსონაძე, 1980 - მ. სამსონაძე, სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება XIX ს. I მესამედის საქართველოში, თბ., 1980.

ი. ცინცაძე, 1960 - ი. ცინცაძე, 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, თბ., 1960.

- გ. გამრეკელი, 1968** - В. Гамрекели, Документы по взаимоотношениям Грузии с северным кавказом, I, Тб., 1968.
- გ. გამრეკელი, 1980, 1991** – Межкавказские политические и торговые связи восточной Грузии, Тб., I, 1980; II, 1991.

RUSUDAN KASHIA

FROM THE HISTORY OF GEORGIAN-RUSSIAN RELATION (II HALF OF XVIII CENTURY)

Russian goods emerged from Russian road in Transcaucasia from the second half of the XVIII century. Russian Empire was trying to annex the borders towards South during centuries. Endeavors of predominating the markets of Black Sea and Caucasus became stronger since 1750, when so called “Dariali Road” was launched. Kingdom- provinces of Georgia connected to Russian trade centers with shortest ways.

For Russia Transcaucasus should have become the store of raw materials, which would have provided the increasing industry of the Empire with the production. Silk, hues (especially bot madder), cotton, cotton tissues, oriental crafts enjoyed great demand.

For the introduction of the first stage of trade-economic connections, the initial resource is the chancellery materials of Mozdok post control .

Visits of Georgian traders to Russian cities, especially in the marketplaces Mozdok and Astrakhan, Makarievo and Nizhegorod became intense.

Trading relations with Russia in the II half of the XVIII century had a character of retail trade. Trade relations took place basically with cities from the South: Astrakhan and Nizhegorod, but intensive visits of Georgian traders, active trading connections showed development perspectives.

მარიამ კობერიძე

**ფერეიდნული მეტყველება ქართველ მოგზაურთა
ჩანაწერებში (გურაბ შარაშენიძე
"ფერეიდნული გურჯები")**

ზურაბ შარაშენიძე 1965 და 1967 წლებში სამსახურებრივი მივლინებით იმყოფებოდა ირანში. მან პირადად გაიცნო და ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ფერეიდნულ ქართველებთან. 1979 წელს დაიბეჭდა მისი მონოგრაფია "ფერეიდნული გურჯები", რომელშიც მან თავი მოუყარა ფერეიდნის შესახებ არსებული ისტორიული წყაროების მონაცემებს, ჩაწერილ ტექსტებს, პირად დაკვირვებებსა და ქართველ და უცხოელ მოგზაურთა შთაბეჭდილებებს, რომელთა ნაწილი ან გაბნეულია სხვადასხვა სტატიებსა და პერიოდული პრესის მასალებში, ან კიდევ ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად არის ქცეული. ნაშრომს თან ახლავს ფერეიდნული ტექსტები და მცირე ლექსიკონი.

განსაკუთრებით საინტერესოა ფერეიდნული ქართველების — ყოლამ - რეზა ხუციშვილის, ყოლამ - ჰოსეინ ონიკაშვილის, მოჰამედ მაყაშვილისა და სეიფოლა იოსელიანის საქართველოში ჩამოსვლის ამსახველი მასალები ("დროება", 1872; ზ. ჭიჭინაძე, 1995; "დროება", 1876; ზ. შარაშენიძე, 1969; 1979). აღსანიშნავია ლადო აღნიაშვილის, ამბაკო ჭელიძის, პ. ლორთქიფანიძის, იური მარისა და სხვა ქართველი მოგზაურების დაკვირვებანი ფერეიდნულ მეტყველებაზე და მათ მიერ ჩაწერილი ტექსტების მნიშვნელობა ენათმეცნიერებისათვის (ლ. აღნიაშვილი, 1896; ა. ჭელიძე, 1935; "სახალხო ფურცელი", 1916; ი. მარი, 1936).

ფერეიდნული ქართველების შესახებ საინტერესო სტატისტიკურ მონაცემებს გვაწვდის ირანელი გენერალ-მაიორი ალი რაზმარა 1949-1954 წლებში თეირანში გამოქვეყნებულ თავის ატომიან ნაშრომში - "ირანის გეოგრაფიული ლექსიკონი" ("ფარჰანგე. ჯოლრაფიაი-ე ირან"). მისი ცნობით, ფერეიდნის შაჰრესთანში თორმეტი ქართული სოფელია: **ზემო მარტყოფი/ახორე ბალა, ქვემო მარტყოფი/ახორე ფაინი, სიბაქი, ჯაყ-ჯაყი, ჩუგაურეთი/ჩუღურეთი, აფუსი/რუისპირი, ბოინი, დაშქესანა, აღჩა, ბადეჯანე/ახორე, დაფგანი (დაქგანი), შეშქავანი.**

ქართველ მოგზაურთა ჩანაწერებში ფერეიდნის ქართული სოფლების რაოდენობისა და სახელწოდების შესახებ განსხვავებული ცნობებია მოცემული.

ლადო აღნიაშვილი იყო პირველი ქართველი მოგზაური, რომელმაც 1894 წელს მოინახულა ფერეიდანი და გაიცნო იქაური ქართველების ყოფა-ცხოვრება. "სწორედ ლადო აღნიაშვილის დამსახურებაა, რომ მის ნაკვალევზე არაერთი ქართველი დაინტერესებულა და გადასულა ფერეიდანში" (ც. ბერიძე, 2004, გვ. 240). ლადო აღნიაშვილმა შეადგინა ფერეიდნის ქართული სოფლების პირველი რუკა. ის ასახელებს თოთხმეტ ქართულ სოფელს: **ზემო მარტყოფი ანუ ზემო ახორა, ქვემო მარტყოფი, სიბაქი, ჯაღჯაღი, ჩუღურეთი,**

აფუსი/რუისპირი/რუსთავი, თოღერი ანუ დომბეჟამარი, ბოინი, ტაშქესანა, ანჩა, შაიურდი, ნინოწმინდა ანუ ქედუბანაქი, დეესური, შაანათი (ლ. აღნიაშვილი, 1896, გვ. 210-212).

ფერეიდნული ქართველი სეიფოლა იოსელიანი ასახელებს თხუთმეტ სოფელს: **მარტყოფი, ქ. მარტყოფი, სიბაქი, ჯადჯაყი, ჩუყურეთი, აფუსი, თოღელი (იგივეა თელავი), ბოინი, დაშქესანა, ანჩა, შაიურდი, ნინოწმინდა, დეჰსური, ალაგოლი, ბადიგანი**. ზურაბ შარაშენიძის აზრით, უფრო სანდოა სეიფოლა იოსელიანის მონაცემები, რამდენადაც იგი ფერეიდნული ქართველი იყო და კარგად იცნობდა ამ მხარეს (ზ. შარაშენიძე, 1979, გვ. 110).

1923-1929 წლებში ირანში იმყოფებოდა ამბაკო ჭელიძე, რომელიც მუშაობდა თეირანის საბჭოთა ბანკში. ამ პერიოდში მან ინახულა ფერეიდანი და გაიცნო იქაური ქართველები. ამბაკო ჭელიძე ქართველებით დასახლებულ თხუთმეტ სოფელს იხსენებს: **ზ. მარტყოფი, ქ. მარტყოფი /ანორე ფაინი, სიბაქი, ჯადჯაყი, ჩუღურეთი (ჩეღრუთი), აფუსი/რუისპირი, თოღელი/თელავი/დომბეჟამარი, ბოინი, დაშქესანა, ანჩა, შაიურდი /შავსოფელი, ნინოწმინდა ანუ ქუდგუნაქი, ბადიგანი, დარბენდი, სარდაბი**.

იური მარის მონაცემებით, ფერეიდანში თორმეტი ქართული სოფელია: **ზ. მარტყოფი, სიბაქი, ჯაყჯაყი, ჩუღრუთი, აფუსი, დომბეჟამარი, ბოინი, ტაშქესანა, ანჩა (ანჩაი), შაიურდი, ხამის ლიანი, უზუნ ბულაყი**.

მოტანილი ცნობებიდან ჩანს, რომ ამა თუ იმ მოგზაურს თუ მკვლევარს ისეთი სოფლებიც აქვს დასახელებული, რომელიც სხვაგან არ არის მოხსენიებული. ლადო აღნიაშვილი ასახელებს სოფელ **შაანათს**, სეიფოლა იოსელიანი ასახელებს — **ალაგოლს**, ამბაკო ჭელიძე ასახელებს — **დარბენდს და სარდაბს**. იური მარის გვაძლევს ორ განსხვავებულ სახელწოდებას — **ხამის ლიანი და უზუნ ბულაყი**; რაზმარასთან ორი ახალი სოფლის სახელს ვხვდებით — **დაუგანი და შეშკავანი**. ზურაბ შარაშენიძე გაანალიზებულ მონაცემებზე დაყრდნობით აკეთებს ასეთ დასკვნას: იმის გამო, რომ ხშირად ერთსა და იმავე დროს სოფელს სხვადასხვა ორი, თუ ზოგჯერ სამი სახელიც ერქვა, შესაძლებელია ერთი და იგივე სოფელი სხვადასხვა სახელით აქვთ მოცემული ავტორებს. მაგალითად, ლადო აღნიაშვილის დროს ერთ სოფელს სამი სახელწოდება ჰქონია: **აფუსი, რუისპირი და რუსთავი**; ამბაკო ჭელიძესთან **სოფელი თოღელი, თელავად და დომბეჟამარადაც** იწოდება და სხვა (ზ. შარაშენიძე, 1979, გვ. 112).

ზურაბ შარაშენიძის მონაცემებით ქართულად ლაპარაკობენ ათ-თორმეტ სოფელში. ეს სოფლებია: **ზემო მარტყოფი, ქვემო მარტყოფი, სიბაქი (ვაშლოვანი), ჯაყ-ჯაყი, ჩუღრუთი (ჩუგიურეთი, ჩუღურეთი), აფუსი (რუისპირი), დომბეჟამარი, (თელავი, თოღელი), ბოინი, დაშქესანა, შაიურდი, ქუდგუნაქი (ნინოწმინდა), ბადიგანი (ბადეჯანა)**.

ზურაბ შარაშენიძე შენიშნავს: ზოგიერთ სოფელში, ქართველების გარდა, სხვა ეროვნების წარმომადგენლებიც ცხოვრობენ. ხშირია ისეთი შემთხვევა,

როცა ფერეიდანის სოფელი არ ითვლება ქართულ სოფლად, მაგრამ იქ რამდენიმე ოჯახი არის ქართული. ქართველები გაბნეულია ამ რაიონის ბაზთიარების თუ ქუთაისის სოფლებშიც (ზ. შარაშენიძე, 1979, გვ. 113).

მოგვიანებით, 1998 წლის აგვისტოში ქართველ ენათმეცნიერებს — თედო უთურგაიძესა და დარეჯან ჩხუბიანიშვილს საშუალება მიეცათ ემოგზაურათ ფერეიდანში და ადგილზე დაკვირვებოდნენ თორმეტი ქართული სოფლის მეტყველებას. ეს სოფლებია: **მარტყოფი, სიბაქი ანუ ვაშლოვანი, ჯაყჯაყი, ჩუღრუთი (ჩუღურეთი), შაჰრაქი, ხუნვი, ხოფგანი, დაშქესანი, ბოინი, ახჩა, თორელი ანუ თელავი, აფუნი ანუ რუისპირი** (დ. ჩხუბიანიშვილი, 2012, გვ. 172).

ლადო აღნიაშვილის შეფასებით, ფერეიდნელები “ჩინებულად ლაპარაკობენ ნამეტნავ რამდენიმე სოფელში. როგორც წუნი არ დეედვის ჩვენ მიერ ქართულ ლაპარაკს ხევსურისას, ქიზიყელი გლეხისას ანუ რომელიმე ტეტია სოფელისას ქართლ-კახეთის კუთხე-კუნძულებიდან, აგრეთვე წუნს ვერ დაუდებთ იქაური ქართველების ლაპარაკს. აქცენტი მათ ლაპარაკში სწორედ ისეთივეა, როგორც ჩვენებური სოფელი გლეხისა ნამეტნავ ქიზიყელისა და ხევსურისა (ფშავისა). და საკვირველი ის არის, რომ ეს აქცენტი მარტო ქართულ ლაპარაკში აქვთ ასეთი“ (ლ. აღნიაშვილი, 1896, გვ. 218).

ამ მხრივ საინტერესოა ლადო აღნიაშვილის ფერეიდნელ ქართველთან საუბრის ჩანაწერი: “- ბიჭო, ეი! შენ ვინ ხარ, გურჯი ხარ? - ჰო, გურჯი ვარ! მაგრამ შენ ვინა ხარ? ჩვენებური სად იცი? - მეც გურჯი ვარ, გურჯისტანიდან მოველ თქვენს სანახავად. - იიი, გურჯი კი არა! - ჰო, მართლა გეუბნები - მიუგო ლადომ. მამ გურჯი ხარ?“. მას შეუნიშნავს ფერეიდნული მეტყველებისათვის დამახასიათებელი კ-ბგერა (ველი, ვორცი), ჩი თანდებული (სახლჩი), ყე ნაწილაკი (უთხრაყე) და წავიდის, მოვიდის ფორმები (ლ. აღნიაშვილი, 1896, გვ. 210-212).

ფერეიდნული მეტყველების თავისებურებას წარმოაჩინს 1968 წელს ზურაბ შარაშენიძის მიერ ფირზე ჩაწერილი ფერეიდნელების საუბარი: “მე ვარ მუხთარა... სოფელჩი დაბადებული, სამი წელია ოთხი წელია თეირანჩი ვცოცხლოფ, მივიღივარ მუშოობ. მუშოობა ჩონთვის ძალიან ვიღონებით, ვიღონებით რო არ ითქმის ადვილათ, არც წერა არც კითხუა, პარსული წერა-კითხუა ცოტათი ვიცით., ქართული არცრა ვიცით“... შარშა და შარშანწინ, რო ჩონ ბიჭები გამოიდე საქართველოსაყე, გამოიტანეს და ჩონ ერთრამე ეხლა ვსწავლობთ და ვკითხობთ....“ (ზ. შარაშენიძე, 1979, გვ. 102).

ზურაბ შარაშენიძე დაკვირვებით ყე ფერეიდნულში რამდენიმე მნიშვნელობით იხმარება. იგი წარმოადგენს თანდებულს, რომელიც მოითხოვს ნათესაობით ან მიცემით ბრუნვას და მნიშვნელობით ხშირად უდრის **-გან (-დან)** თანდებულს. მაგ.: “ამოიდე **ჭიბისაყე** ფული“ (გვ. 158); “ისენი იყენეს ასი კაცი, ჩონც ვიყენეთ **მარტყოფაყე** და სიბაქსაყე და **ჯაყჯაყსაყე**, ასი მეტი [მყვანდა თან]“ (იქვე, გვ. 155).

ზოგჯერ **-ყე** დასტურდება **-კენ** თანდებულის მნიშვნელობით. **-კენ** თანდებულის მნიშვნელობით გამოყენების შემთხვევაში **-ყე** დაკავშირებულია გარე-კახურისა და ინგილოურის **-ყე/-ყენ** თანდებულთან (არნ. ჩიქობავა, 2010, გვ. 25). მაგ.: “ჭმა მოიოდა, რო მივიხედეთ **სოფელსაყე**“ (იქვე, გვ. 163).

-ყე ნაწილაკი ზმნებთან იხმარება სიტყვებისა თუ წინადადებების ურთიერთკავშირის გამოსახატავად. მაგ.: “**წიელოყე** წყაროზე სუფრათ და

მეწილაყე, მეეტანაყე, ეენტოყე, ჩარსაგანაგები დეეცხელაყე“ (გვ. 156). -ყე ნაწილაკი გამონატავს ობიექტის მრავლობითობას. მაგ.: “ემათ **ჭქონდაყე** ერთი ბაიტა შავი სახლი“ (იქვე, გვ. 184). -ყე ნაწილაკი გამოყენება ხოლმეობითის გამოსახატავად. მაგ.: “როდესაც დრო გქონდა, **შემოყრებითყე** ქართველები და სულ საქართველოზე ვლაპარაკობთ (იქვე, გვ. 143); “ეს ყეინის ყორი **ასწავლიდისყე**“ (იქვე, გვ. 184); “ჰარ დღეთ **მოიტანისყე**“ (იქვე, გვ. 184).

ენათმეცნიერული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია ზურაბ შარაშენიძის მიერ გაანალიზებული ლექსიკური ერთეულები. აღსანიშნავია, ზოგი სიტყვის ფონეტიკური ცვლილება. მაგ.: “ბუზუკი“ (ბუზი), “სტაფილი“ (სტაფილო), “ბაყბაყი“, “ბაბაყუა“ (ბაყაყი), “გეგრა“, “გუგურა“ (გოგრა), “ალვი“ (ალი ცეცხლისა), “ცქვიტინება“ (ცხვირის დაცემინება), “გაიმტვრა“ (გაიქცა)...

ფერეიდნულში დასტურდება ბევრი ისეთი ქართული სიტყვაც, რომლის მნიშვნელობაც დასუსტებული ან სრულიად გამქრალია დღეს. მაგალითად, “ფეხი“ ფერეიდნულში მეორე ცოლს აღნიშნავს. ერთ ფერეიდნულ ქალს ამბაკო ჭელიძისათვის უთქვამს: “— მე ფეხი მყავ“. ამბაკოს ვერ გაუგია “ფეხის“ მნიშვნელობა, მაგრამ შემდეგ გამორკვეულა, რომ ეს ქალი უშვილო ყოფილა და მის ქმარს მეორე შეუერთავს.

ყურადღებას იქცევს ასის მომდევნო ციფრების გამოთქმა. 1925 წელს იური მარი ისფაჰანში შეჰხვედრია ერთ ფერეიდნულ ქართველს სახელად “მეთალიას“. მას დაუხასიათებია ზემო მარტყოფი და ბოლოს უთქვამს: ამ სოფელში დაახლოებით “თექვსმეტ ხელად ასი“ კომლი (ათას ექვსასი კომლი) ცხოვრობსო. იური მარს გაჰკვირვებია და უკითხავს, სხვანაირად ზომ არ გამოთქვამთ ამ ციფრსო, მას უპასუხნია: თქვენებურადაც შეიძლება: “ათასი და ექსასი“-ო (ი. მარი, 1936, გვ. 58).

ლადო აღნიშვილს საგანგებოდ შეუკრებია ფერეიდნული ქართველების გვარები: **ადიანი, ბათუანი, ბასილანი, ბურციანი, გორგინანი, გუგუნანი, გულიანი, დარისპანანი, ელარზაანი, ვარდიანი, ზეკოკიანი, თამაზიანი, თარვერდანი, სეფიანი, სულიკაანი, ფოცხვერანი, ქევსიანი, ქურდანი, შიშიანი, ხადიკოიანი, ხატიკიანი, ხუციციანი ...** (ლ. აღნიშვილი, 1896, გვ. 218-219).

ფერეიდნულს დღემდე შემორჩათ ქართული ანდაზები, იგავ-არაკები, გამოთქმები, თუმცა ზოგიერთ მათგანს შეუცვლია თავისი სახე, ან კიდევ მათი მსგავსი ქართულში ძნელად მოიძებნება. მაგ.: “ხელი ხელს დაიბანს, ხელი დაბრუნდების პირს დაიბანსო (ხელი ხელს ჰბანს ორივე პირსაო)“; “ხარი რო ვერა ხნავს, გინდა ერთი ქილა დაოთესე, გინდა ასი ქილა (როცა ხარს ხვნა არ შეუძლია, გინდა ცოტა მოახვეწინე, გინდა ბევრი, სულ ერთია კარგ შედეგს არ მოგცემსო)“ (ზ. შარაშენიძე, 1979, გვ. 107-108).

ფერეიდნულმა ქართულმა გარკვეული ცვლილება განიცადა; თვალში საცემია სპარსული ლექსიკა და სინტაქსური კალკები. ხშირია ჩვეულებრივ საუბარში სამეტყველო კოდთა გადართვის შემთხვევები. მაგალითად, შეხვედრის დროს ფერეიდნული მოგესალმებათ და გეტყვით - “აჰვალი როგორ გაქ?“ (აჰვალი ნიშნავს “მდგომარეობას“, “ჯანმრთელობას“ ე. ი. “როგორ ბრძანდებითო“). ან კიდევ, - “ხომ ნამაი ხარ?“ (ნამაი-ლამაზი) - ხომ ლამაზად, კარგად ხარო. “ვაყთი არ გაქს? (ვაყთი-დრო)- დრო არ გაქვსო?“. “ფერეიდანი

დიდი შაჰრია (შაჰრი-ქალაქი, მხარე)“ ფერეიდანი დიდი ქალაქი, მხარეაო (ზ. შარაშენიძე, 1979, გვ. 99). ფერეიდნელისათვის აუცილებელია სახელმწიფო ენის ცოდნა, სპარსული ენა მის ცხოვრებაში დიდ როლს ასრულებს.

ზურაბ შარაშენიძის დაკვირვებით, ფერეიდნული მეტყველება არ არის ერთგვაროვანი, განსხვავება შეინიშნება სოფელსა და სოფელს შორის. მაგალითად, თუ ერთ სოფელში ამბობენ “ჩირდილი“ (ჩრდილი), სხვაგან იტყვიან “ქოლდა-ო“. დარეჯან ჩხუბიანიშვილი აღნიშნავს, რომ რიგი თავისებურებების საფუძველზე გამოიყოფა ზემო და ქვემო ფერეიდნული, რომელიც შეესაბამება ამ რეგიონის გეოგრაფიულ მდებარეობასა და ადმინისტრაციულ დაყოფას. ის ზემო ფერეიდნულს უწოდებს ზემო მარტყოფის, სიბაქის, ჯაყჯაყის, ჩულრუთის მეტყველებას, ხოლო ისპაჰანისაკენ მიმავალ გზაზე მდებარე სოფლების დაშქესანის, ბოინის, ახჩას, თორელის, სოფანის მეტყველებას - ქვემო ფერეიდნულს (დ. ჩხუბიანიშვილი, 2012, გვ. 172-173).

ამრიგად, ქართველ მოგზაურთა სხვადასხვა დროს ჩაწერილი ტექსტები და ზურაბ შარაშენიძის მიერ გაანალიზებული მასალები საშუალებას გვაძლევს, ქრონოლოგიურად დავაკვირდეთ ფერეიდნულ მეტყველებას და თვალი მივადევნოთ გარკვეული ისტორიული, ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ვითარებით განპირობებულ მასში მიმდინარე ცვლილებებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. აღნიაშვილი, 1896** - ლ. აღნიაშვილი, სპარსეთი და იქაური ქართველები, ტფ., 1896.
- ც. ბერიძე, 2004** - ც. ბერიძე, ლადო აღნიაშვილი და ფერეიდნელი ქართველები: კლასიკური და თანამედროვე ქართული მწერლობა, №7, თბ., 2004.
- “დროება“, 1872** - გაზეთი “დროება“, №13, 1872.
- “დროება“, 1876** - გაზეთი “დროება“, №120, 1876.
- ი. მარი, 1936** - Ю. Н. Марр, Статьи сообщения и резюме докладов, I, М -II, 1936.
- “სახალხო ფურცელი“, 1916** - გაზეთი “სახალხო ფურცელი“, №601, 1916.
- ზ. შარაშენიძე, 1969** - ზ. შარაშენიძე, ახალი მასალები ფერეიდნელი ქართველების შესახებ, თბ., 1969.
- ზ. შარაშენიძე, 1979** - ზ. შარაშენიძე, ფერეიდნელი “გურჯები“, თბ., 1979.
- არნ. ჩიქობავა, 2010** - არნ. ჩიქობავა, ყე- ნაწილაკი ფერეიდნულში და მისი მნიშვნელობა გრამატიკა-ლოგიკის ურთიერთობის თვალსაზრისით: შრომები, I, თბ., 2010.
- დ. ჩხუბიანიშვილი, 2012** - დ. ჩხუბიანიშვილი, ფერეიდნული კილოს შესწავლის ამჟამინდელი მდგომარეობა: საენათმეცნიერო წერილები, თბ., 2012.
- ა. ჭელიძე, 1935** - ა. ჭელიძე, ფერეიდნელი ქართველები, თბ., 1935.
- ზ. ჭიჭინაძე, 1995** - ზ. ჭიჭინაძე, ქართველები სპარსეთში და საქართველოში მოსული სპარსელი ქართველი ათამ ონიკაშვილი, ტფ., 1995.

MARIAM KOBERIDZE**FEREYDANI VERBAL SPEECH IN GEORGIAN
TRAVELERS' RECORDS
(ZURAB SHARASHENIDZE "FEREYDANI GEORGIANS")**

Zurab Sharashenidze's book "Fereydani Georgians" was published in 1979. It gives us the important information about the Georgians who moved to Fereydan when the first information about them appeared, and it also describes the life and language of Georgians, living in the villages near Fereydan. The book contains the materials gathered by the Georgians, travelling to Fereydan at different times. Most of the information has become a bibliographical rarity. The samples of the language of Fereydani Georgians are scattered in different articles and books. Their majority has become the bibliographical rarity. The texts are placed in the appendix of the paper (except the ones that have been published recently). A small vocabulary is also given there, where the explanation of some modified Georgian words and Persian expressions is provided.

The Fereydani texts, recorded by Lado Aghniashvili, Ambako Tchelidze and Zurab Sharashenidze deserve big interest. It is important to get acquainted with the work and language samples of the following Fereydani Georgians: Iotam Onikashvili, Kolam – Reza Khutsishvili, Kolam – Hosein Onikashvili and Seipolal oseliani.

მარიამ კობერიძე
თამარ კობერიძე

**ემონების გამოხატვის სინტაქსური საშუალებები
აკაკი წერეთლის ორატორულ მეტყველებაში**

ორატორული გამოსვლის დროს გასათვალისწინებელია აუდიტორია, გამოსვლის მიზანი, სიტყვათა შერჩევა, ინტონაცია, აზრების ნათლად, ემოციურად, ექსპრესიულად და დამაჯერებლად გადმოცემა. გარკვეული ფსიქოლოგიური ზემოქმედებისათვის ორატორის ემოცია, სინარული, ალტაცება, მწუხარება, სინანული, თანაგრძნობა თუ ზიზღი დაფუძნებულია სხვადასხვა პრინციპზე, რომლებიც განუყრელ კავშირშია მსმენელიდან წამოსულ დადებით ან უარყოფით შეფასებებთან, რაც ქმნის მოტივირებულ საფუძველს მათი განწყობის შესაქმნელად.

აკაკი წერეთლის მიერ საზეიმო თუ სამგლოვიარო შეკრებებზე წარმოთქმული სიტყვები და მწვავე პოლემიკური გამოსვლები ორატორული მეტყველების საუკეთესო ნიმუშებადაა მიჩნეული. ეს გამოსვლები არაერთხელ ყოფილა მსჯელობისა და შეფასების საგანი:

ილია ჭავჭავაძე: “ეგ არის სიტყვა აკაკი წერეთლისა, თქმული თელავში კახელების წინაშე. მაზედ მშვენიერი სიტყვა ჩვენ არ გვახსოვს ქართულს ენაზედ. კითხულობთ და გიკვირთ, გიკვირთ და კითხულობთ. არ იცით, რა რას დაამჯობინოთ, სიტყვა აზრს, თუ აზრი სიტყვას, — ისე შეზავებულია, ისე შეხამებულია, ისე შეხორცებულია სიტურფე სიტყვისა აზრის მშვენიერებასთან. ყოველი წესი ორატორის ხელოვნებისა დაცულია და ხმარებული, რომ სიტყვამ ისე გასჭრას, როგორც მთქმელს განუზრახავს, და აზრმა და გრძნობამ იმ გზით მიაღწიოს დანიშნულ ადგილამდე, როგორც მთქმელს სურვებია“ (ი. ჭავჭავაძე, 1987, გვ. 305-306).

ილია ზურაბიშვილი: “აკაკი მომხიბლავი მოსაუბრე იყო. მისი საუბრის ერთი უდიდესი ღირსება ის იყო, რომ თავის მსმენელს, ვინც უნდა ყოფილიყო იგი — ნასწავლი, უსწავლელი, ქალი, კაცი, დიდი თუ პატარა — ყველას თანასწორობის თვალთ უყურებდა. ამიტომ მის საუბარს დიდაქტიზმს, ჭკუის სწავლებას ვერ შეამჩნევდით. მისი თხრობა ეპიური ხასიათის იყო. დინჯი, წყნარი კილო, ხმის სულ მცირედი აწევ-დაწევა და თვით სათხრობიც მეტწილად ეპიური იყო — ჩვენი ქვეყნის წარსული, რომელიც აკაკიმ ჩინებულად იცოდა“ (ი. ზურაბიშვილი, 1991, გვ. 394). ის აკაკის ემოციების შესახებ წერს: “პათოსი და მგზნებაარება აკაკისათვის უჩვეულო იყო. მისი სიტყვა თავისუფლად მომდინარეობდა. არ იცოდა ზოგივით აზრისა თუ სიტყვის ძებნის დროს შორისდებულ ბგერათა აზმუილება, გამოთქმა ჰქონდა მკაფიო“ (იქვე, გვ. 398).

ნიკოლოზ კანდელაკი: “აკაკი წერეთელი ტკბილი ქართული მუსაიდისა და გრძნობით სავსე ბრძნული სიტყვის ხელოვანია. დიდი პოეტის მახვილგონიერი და ნათელი აზროვნება თანაბარი ძალით ბრწყინავდა წერილობითი და

ზეპირი შემოქმედების სფეროებში — ლიტერატურასა და მჭევრმეტყველებაში. მისი მოსწრებული სიტყვები, ელვარე ნაკვესები და ფრთიანი გამონათქვამები ღირსეულად ამშვენებენ გასული საუკუნის მხატვრულ მემკვიდრეობას“ (ნ. კანდელაკი, 1961, გვ. 381).

გაზეთი “დროება“: “ყველამ იცის, ვისაც კი შარშანდელი ლექციები “ვეფხისტყაოსნის“ გმირებზე გაუგონია თ. აკაკი წერეთლისა, თუ რა ტკბილ-მოუბარი ლექტორია ის, რა ჩინებულის ქართულით, რა გარკვევით და ყველასათვის გასაგონად ლაპარაკობს და რა მშვენიერი მოხდენილის, მახვილის მაგალითებითა და ეპიზოდების მოყვანით აცხოველებს ხოლმე ის თავის ლექციებს“ (“დროება“, 1882, №61).

რა სინტაქსურ საშუალებებს იყენებდა აკაკი წერეთელი ემოციების გამოსახატავად ორატორულ მეთყველებაში ასე რომ აღაფრთოვანებდა საზოგადოებას?

მეთყველების ემოციურობა ადამიანზე ფსიქიკური ზემოქმედების მნიშვნელოვანი საშუალებაა. იგი ამავე დროს ორატორული სტილის მთავარი კომპონენტია: “საჭირო შემთხვევაში წინადადებების ასაგებად სიტყვებს ვარჩევთ არა მარტო იმის მიხედვით, თუ რას აღნიშნავენ ისინი, არამედ იმის მიხედვითაც, თუ რა გრძნობას გამოხატავენ. სიტყვის ან წინადადების ექსპრესიულად გადმოცემის დანიშნულება ისაა, რომ უფრო ძლიერი გავლენა მოახდინოს მსმენელზე, ვიდრე ჩვეულებრივად ნახმარმა სიტყვამ ან წინადადებამ, უფრო გააღრმავოს შთაბეჭდილება, მეტი დამაჯერებლობით გამოხატოს აზრი“ (ნ. ბასილაია, 1991, გვ. 71).

აკაკი წერეთელს სათქმელის გამოსახატავად ექსპრესიული სინტაქსის საშუალებები აღტაცების, შებრალების, ირონიის, თავაზიანობის გამოხატველ სიტყვებთან ერთად გამოყენებული აქვს ისე ბუნებრივად, რომ მსმენელსა და ორატორს შორის კავშირი მუდმივია. ყურადღებას იქცევს არა მარტო გამოსვლის შინაარსი, არამედ ემოცია და ემოციის გამოხატვის ხერხები და გზები, რომლებიც კავშირშია შინაარსთან.

ყურადღებას იპყრობს აკაკი წერეთლის საზეიმო გამოსვლების დასაწყისი და დასასრული, რომელიც იწყება აუდიტორიისადმი მიმართვით “ბატონებო”, “ძმებო”. ასეთი მიმართვები ხშირად ცალკე მდგომია და გაუფრცობელი. მოვიტანოთ ამონარიდი პროფესორ დავით ჩუბინაშვილის პატივსაცემად გამართულ ბანკეტზე 1881 წელს აკაკის გამოსვლის ტექსტიდან:

“ბატონებო! სამშობლოსადმი ერთგულება და მისთვის თავ-განწირულად ბრძოლის ველზედ სისხლით დაწურვა, დიდ-სულობის ნიშანია და თანაც საჩინო ბეჭედი ერთ-გვარ მამული-მვილობის...” (ა. წერეთელი, 1990, გვ. 207).

იმავე მიმართვით მთავრდება აკაკის გამოსვლა 1881 წლის 21 სექტემბერს არქეოლოგებისათვის გამართულ საღამოზე, რომელსაც მეთაურობდა აკაკი და აქ წარმოთქვა სიტყვა. მიმართვა წინადადების შუაშია: “დიახ, **ბატონებო**, ეს ასეა და შესწავლაც საჭიროა!.. იმედია, აწი მაინც აღარ დარჩება თქვენი პირველი მაგალითი მიუბაძვით და ამისთვის თქვენ ორ-გვარად სიკეთეს მომიტანო, გიძღვნით ორკეც მაღლობას! გისურვებთ თქვენის სამეცნიეროს წარმატებას საზოგადოთ და კერძოთ თვითეულს თქვენგანს საბედნიეროდ გზას ვულოცავთ” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 131, 414).

გულთბილი ურთიერთობის გამომხატველია მიმართვა “ჩემო ძმებო” ხელთუბნის სკოლის კურთხევის დროს 1884 წლის 1-ლ ოქტომბერს დამსწრე საზოგადოებისადმი: “ამ წმინდა მამის და მოძღვრებისა და ბ. მასწავლებლის საგულისხმო სიტყვის შემდეგ, თუმცა ბევრი ლაპარაკი საჭირო აღარ არის, მაგრამ მაინც, **ჩემო ძმებო**, თუ ყურს დამიგდებთ, მინდა ცოტა ხანს მეც გესაუბროთ” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 257).

აკაკი თავაზიანობის გამომხატველ სიტყვებთან ერთად იშვიათად მიმართავს კონკრეტულ პირებს. მაგ.: “ბატონო კონსტანტინე! ორის მაზრის თავად-აზნაურობის წინამძღოლელმა-და არა წინამძღოლმა, თავადმა შალიკაშვილმა გიწოდათ თქვენ “მთესველად“ კეთილისა!” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 377); “დღეს სასიამოვნო და შემდეგშიც სანატრელო სტუმარო — ბატონო როსი! (ა. წერეთელი, 1990, გვ. 463).

გამეორება ხელს უწყობს ექსპრესიულობას, აძლიერებს ემოციას. გამეორება გვხვდება ერთი წინადადების ფარგლებში, ერთ აბზაცში, ტექსტის უფრო ვრცელ მონაკვეთში. მეორდება წინადადების წევრი ან მთელი წინადადება. საილუსტრაციოდ მოვიტანოთ ნიმუში დავით ჩუბინაშვილის პატივსაცემად გამართულ ბანკეტზე აკაკის წარმოთქმული სადღეგრძელოდან: **“გაუმარჯოს იმ ჩემ ტოლებს და ჩემ წინანდლებს, რომელთაც ქვეყნისათვის უშრომიათ! გაუმარჯოს იმ მომავალ-თაობას, რომელიც საზოგადო საქმეს, თავის საკუთარ-საპირადო საქმეზედ წინ აყენებენ და გაუმარჯოს მანამდი, სანამ სწორი გზიდან არ გადაუხვევიათ!”** (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 129).

საყურადღებოა ისეთი რიტორიკული შეკითხვა, რომლის პასუხი გადმოცემულია რთული წინადადებით, სადაც მეორდება მთავარი წინადადება. დავიმოწმოთ მაგალითი აკაკის გამოსვლიდან “სამი ლექცია “ვეფხვის-ტყაოსანზე“: **“შეიძლება ვინმემ იკითხოს: მაშ, თუ ისტორიაში არ არის მოხსენებული ეს ამბები, საიდან ვიცით, წარმოდგენით ვიგულისხმებთ თუ კვალი რამე დაგრჩენიათ? არის ნიშანი: ეს ის კვალია, რომელიც ყოველთვის ხალხში იბეჭდება აუხრცელათ, ეს ის კვალია, რომელიც არა თუ ადამიანის მოქმედებას, არამედ მის გულის მოძრაობასაც გამოგვიხატავს ხოლმე”** (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 68).

მოვიტანოთ მაგალითი თავად ალექსი მიქელაძის შესახებ აკაკის მისამართი სიტყვიდან, სადაც მეორდება ქვემდებარეები და დამატებები: **“კარგია და ავიც მოსავალეები არიან; კაცი უნდა ცდილობდეს, რომ პირველი მოიხვეჭოს და მეორე გარეკოს. ამის გამო საჭიროა მისთვის, როგორც ვაჟ-კაცისათვის ფარ-ხმალი, ავიცა და კარგია: ორივეს უნდა არჩევდეს, ორივეს ხმარება შეეძლოს, რომ ორივე ქვეყნისა და საზოგადოების საკეთილ-დღეოთ იხმაროს”** (ა. წერეთელი, 1990, გვ. 321).

აკაკი თითქმის აქტიურად იყენებს რიტორიკულ შეკითხვას, რომელიც მსმენელისაგან პასუხს არ მოითხოვს. ზოგჯერ ამ კითხვას თვითონ აანალიზებს, რომ მსმენლისათვის გასაგები იყოს და ემოცია გამოიწვიოს. დავიმოწმოთ რიტორიკული შეკითხვების რამდენიმე ნიმუში. აკაკიმ 1884 წლის 10 ივნისს ქუთაისში ბანკის კრებაზე წარმოთქმულ სიტყვაში აღშფოთებით განაცხადა: **“ჩვენს გუნდსაც ყოველთვის ეს ნაკლულევანება აქვს... საჭირო არის წესი და რიგი, თორემ ხომ ხედავთ, თუ რა გვემართება? დღეს ყველა**

დარწმუნებულია იმაზე, რასაც ზოგიერთები - და მათ რიცხვშიც მეც, **ერთი უმცროსთაგანი, -** გიწინასწარმეტყველებდნენ” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 255). იქვე: “რამოდენიმე ხმების შეერთება და ვექილობა ხომ ხედავთ – **თუ რა საძაგლობა გამოდგა?** უმჯობესი არ არის, რომ ყველას ჰქონდეს ხმა, ვისაც ოცი თუმანი შემოუტანია, იმას კი აქვს ხმა და ვისაც ოცი მანეთი, **იმას კი არა და ეს სამართალია?** ეგება, ის ოც-მანეთიანი უფრო გამოსადეგი და სასარგებლო იყოს ბანკისათვის! მომეტებული ხმა რომ იქნება, მაშინ უფრო მეტი არეულობაც იქნებაო, - მეთყვიო” (იქვე, გვ. 255).

საყურადღებოა აკაკის რიტორიკული შეკითხვები სამეგრელოს სათავადაზნაურო სკოლის სახლის კურთხევის დროს წარმოთქმულ სიტყვაში: “**ის, ვინც თავისი ვინაობა არ იცის და თავის თავს ვერ იცნობს, სხვას როგორ-ღა შეისწავლის? კაცს, რომელსაც თავის თავი სძულს, ბუნების წინააღმდეგ, სისხლს-ხორცსა სტენს, ივიწყებს მშობლებს და ეზიზღება თან-შობილები, განა სხვისი შეყვარება შეუძლია?** ამისთანა ადამიანს ჩვენში საზოგადოდ თავ-ხელ აღებულს ეძახიან და ერიდებიან!” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 275). კითხვასთან ერთად ელიფსისის შემთხვევაც გვაქვს, სადაც პასუხში გამოტოვებულია ზმნა –შემასმენელი, რომლის აღდგენაც ადვილად ხერხდება: “**სად უნდა შევიძინოთ ესეები ყველა? იმ ახალ ტაძარში, რომლებსაც ჩვენ სასწავლებლებს ვეძახით და ერთი რომელთაგანიც დღეს აქ ვაკურთხეთ**” (იქვე).

რიტორიკულ შეკითხვას პასუხი არ ახლავს: “**მაშ რისი მიზეზია მაინც, რომ ჩვენში, ტატო წულუკიძეები იბადებიან დღეს?.. მისი, რომ რიგიანათ ვერა ზრდიან! ბრალი ვის ედებათ? მშობელს? თუ სხვებს?**” (ა. წერეთელი, XI, 1960, გვ. 444).

რიტორიკულ შეკითხვებში ხშირად გამოყენებულია “განა” ნაწილაკი, “რითი?” კითხვითი ნაცვალსახელი, კითხვითი ზმნიზედა “სად?”. აკაკი წერეთელი რიტორიკულ შეკითხვებზე იყენებს როგორც მარტივ, ისე შერწყმულ და რთულ წინადადებებს. ზოგჯერ რიტორიკული შეკითხვის პირველი ნაწილი (დამოკიდებული წინადადება) შეიცავს გარკვეულ მტკიცებას, რომელიც თავისთავად გვიკარნახებს პასუხს მეორე ნაწილზე (საკუთრივ შეკითხვაზე, რომელიც მთავარ წინადადებაშია დასმული). მაგ.: “**განა დამტკიცება ეჭირვება იმას, რომ ჩვენი ხალხი ნიჭიერია?** აქამდისაც ცხადი არ იყო ყველასათვის?” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 310). რიტორიკულ კითხვას აკაკი ზოგჯერ უსრული წინადადებით პასუხობს, რომელსაც განსაკუთრებული დადებითი შეფასება მოსდევს მსმენელიდან. დავიმოწმეთ საილუსტრაციო ნიმუში გრიგოლ ორბელიანის დასაფლავებაზე წარმოთქმული სიტყვიდან: “**რითი დაიმსახურა ესრეთი სიყვარული იმ მოწადმართე ჩვენი ქვეყნის შვილებისა, რომელთაც დღეს ახალთაობად უწოდებენ?** მითი, რომ განსვენებული თ. გრ. ორბელიანი იყო კავშირი ძველისა და ახალის თაობის შორის, სხვა-დასხვა დგმის შემაერთებელი ხიდი” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 226).

ემოციის გამოსახატავად აკაკი წერეთელი იყენებს პერიოდი - ფორმის ჰარმონიულ სინტაქსურ კონსტრუქციას, რომელიც ხასიათდება რიტმულობით და ნაწილების მწყობრი განლაგებით: “და რა იყო, ბატონებო, ის ანდერძი? ...აქ მე ნამეტანს არას ვიტყვი. ეს ანდერძი იყო: დედაენა და ერობა! ამაგებს

სადიდებლად ბევრი შრომა გაუწევია და დიდი მსხვერპლი შეუწირავს ჩვენს ნეტარსახსენებელ მამა-პაპებს” (ა. წერეთელი, 1960, XI, გვ. 443). პერიოდი სამ ნაწილად იყოფა: პირველში და მეორე წინადადებაში ინტონაცია დამავალია, მესამე წინადადებაში – აღმავალი, მეოთხეში ინტონაცია - დამავალი. ეს პერიოდები ინტონაციურ მთლიანობას და მეტყველების ჰარმონიულობას ქმნის, რაც ემოციასაც თავის მხრივ ამაღლებს.

აკაკი წერეთლის ორატორულ მეტყველებაში ფართოდ გამოიყენება მიერთებული კონსტრუქციები, რომლებიც შეიცავენ ძირითადი გამონათქვამის ისეთ განმარტებას, რომელიც ჩნდება გონებაში არა ძირითად აზრთან, არამედ მისი ფორმირების შემდეგ. მაგ.: “მართალია, ფიზიკური მშვენება არის ბუნების წესით კაცობრიობის ერთი მოთხოვნილებათაგანი, მაგრამ კაცის სრულს ღირსებას დიხანაც ვერ შეადგენს, რადგანაც კაცში მარტო ფიზიკური მხარე არ არის, მაგრამ იმისა აქვს მეორე უმაღლესი მხარეც – სულიერი (ზნეობითი), ურომლიოთაც ის ძალიან შორს ვერ აცდება პირუტყვეულს თაობას” (ა. წერეთელი, ტ. XI, 1960, გვ. 39).

აკაკი წერეთელს ორატორულ გამოსვლებში ხშირად აქვს გამოყენებული ჩართული კონსტრუქციები, რომლებიც შეიცავენ შენიშვნებს, დაზუსტებას, დამატებით ცნობებს გამონათქვამის შესახებ და ემოციას.. მაგ.: “შემიძლია მხოლოდ ეს ვსთქვა თამამად, რომ **როგორც ქართველს**, გული არ გამტეხია და სურვილი არ გამგრილებია და თუ ოდესმე მომავალში ბედის ვარსკვლავი ჩემთვისაც გამოიჭვრიტებს, იმედი მაქვს სურვილი განვახორციელო და სიტყვაც საქმეთ გადავაქციო” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 129); **“სხვათა შორის**, შესანიშნავი კიდევ ეს არის, რომ, როდესაც ერთისა და იმავე საგნის გამოსახატავათ სხვა-და-სხვა სიტყვები შემოსულა განსაკუთრებითი, ცოტა რამ განკერძოებითი ხასიათიც მისცემია” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 69); **“საკვირველია!..** რაც ამბობებისა და მოუსვენრობის დროს შეირჩინა საქართველომ, ის მშვიდობიანობისა და მოსვენების დროს ხელიდან ეცლება!..” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 337). ზოგჯერ ჩართულ ელემენტთან ერთად გამოყენებულია მაიგივებელი კავშირი **ესე იგი**. მაგ.: “თუ არ სრულიად, ორ-წილად მაინც მარტო სარჩულ-საპირეთი, **ესე იგი, გარეგნობით**, არამედ შუაგულიც, რომელიც შეადგენს შინაარსს” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 337).

აკაკი წერეთელი პარალელიზმების მოხერხებულად გამოყენებით ქმნის რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციებს: “ძველად ჩვენში სამღვდელოებამ იცოდა საფუძვლიანად დედა-ენა, შესწავლილი ჰქონდა ძველი და ახალი აღთქმა, საღმრთო ისტორია საზოგადო და კერძო; შეტყობილი ჰქონდა მამათ-ცხოვრება და წმინდა მოწაფეთა თავ-გადასავალი; ვარჯიშობდნენ სასულიერო ლიტერატურაში, რომლითაც დიად მდიდარია ჩვენი ენა, და ამეებით აღჭურვილი მიჰმართავდნენ სამწყსოდ ერს, როგორც მათ ერთ სისხლ და ერთ ხორც ნამდვილ შვილებს. სასოებით ყურს უგდებდნენ მათ გულის ძვერას, ესმოდათ და მამაშვილურ პასუხსაც აძლევდნენ” (ა. წერეთელი, 1990, გვ. 338).

აკაკის ორატორულ გამოსვლებში დიდ გრძნობასთან ერთად ზომიერი ირონია ჩანს. მაგალითად, ირონიულია დამოკიდებული წინადადება: “მამ ჩვენც ჩვენის მხრით გულითადი მადლობა მაინც გამოუცხადოთ, რომ სასწავლებლის **მტრებს კბილის კრიჭა ავუკრათ**” (ა. წერეთელი, 1960,

გვ. 256). დადებით ემოციას იწვევს ისეთი წინადადება, სადაც დამოკიდებული ფრაზეოლოგიზმია. მაგ.: “ახალ-გაზრდა, რომელსაც ჯერ **ცხოვრების ტალღა არ შეშეფეხია**, ყოველთვის კეთილი გრძნობა-გონებისაა” (ა. წერეთელი, 1960, გვ. 268).

ემოციის გასაძლიერებლად გამოყენებულია მიგებითი ნაწილაკი, რომელსაც მოსდევს მნიშვნელობის დამაზუსტებელი წინადადება: “დიალ, დღემდი თუ ცალკ-ცალკე შეგვინახავს ის ანდერძი, დღეს უფრო ადვილათ და ძლიერად ავასრულებთ, თუკი ძმურად მივცემთ ერთმანეთს ხელს, დავადგებით ერთს გზას და მივმართავთ ერთ მიზანს” (ა. წერეთელი, 1960, XI, გვ. 444).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ აკაკი წერეთელს ორატორულ მეტყველებაში სათქმელის ექსპრესიულად და ემოციურად გამოსახატავად ზომიერად აქვს გამოყენებული და ბუნებრივად ჩართული სინტაქსური ფიგურები: მიმართვა, რიტორიკული შეკითხვა, ჩართული, მიერთებული და პერიოდი - ფორმის კონსტრუქციები, ელიფსისი, გამეორება, პარალელიზმები და მიგებითი ნაწილაკები. მათი გამოყენება ემოციების გამოსახატავად დამოკიდებულია ორატორული გამოსვლის შინაარსზე (საზემო, სამგლოვიარო თუ საპოლემიკო), აუდიტორიასა და მიზანზე.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. ბასილაია, 1991** – ნ. ბასილაია, ქართული ენის პრაქტიკული სტილისტიკა, თბ., 1991.
- „დროება”, 1982** – გაზეთი “დროება”, 1982, №61.
- ი. ზურაბიშვილი, 1991** – ი. ზურაბიშვილი, მოგონებანი აკაკიზე: აკაკის სამრეკლო, თბ., 1991.
- ნ. კანდელაკი, 1961** – ნ. კანდელაკი, ქართული კლასიკური მჭევრმეტყველება, თბ., 1961.
- ა. წერეთელი, XI, 1960** – ა. წერეთელი, ტ. XI, პუბლიცისტური წერილები 1861-1880, თბ., 1960.
- ა. წერეთელი, 1960** – ა. წერეთელი, ტ. XII, პუბლიცისტური წერილები 1881-1889, თბ., 1960.
- ი. ჭავჭავაძე, 1987** – ი. ჭავჭავაძე, ტ. V, პუბლიცისტური წერილები, თბ., 1987.

MARIAM KOBERIDZE, TAMAR KOBERIDZE**Syntactical Means of Expressing Emotions in Oratorical Narratives of Akaki Tsereteli**

The words pronounced at the solemn or mourning meetings by Akaki Tsereteli and his acute polemic speeches are considered as the best patterns in oratorical speech. These speeches often were things of discussion and estimation. They are significant from the lingual point of view.

In his oratorical words Akaki Tsereteli has normally used and involved syntactic figures: rhetorical question, parenthetic, acceding and period – construction of forms, ellipses, parallelisms and particles in order to express his expressive and emotional proclaims. Their use in order to express emotions depends on the content of oratorical speech (grand, mourning and purpose) auditory and purpose.

ნესტან კუტივაძე

გივი კობახიძის ერთი კრიტიკული
ოპუსის შესახებ
("დანიელ ჭონქაძე და მისი "სურამის ციხე")

ქართული ემიგრაცია, რომლის ისტორიასაც შესაძლებელია თვალი გავადევნოთ XVII-XVIII საუკუნეების მიჯნიდან, წარმოიშვა სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ ნიადაგზე და უშუალოდ დაუკავშირდა ქვეყნის დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლას. ამ მხრივ, გამონაკლისს არც XX საუკუნის პირველი ნახევრის ემიგრაცია წარმოადგენს. 1921 წელს საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ოკუპაციას 1924 წლის აჯანყება და რეპრესიები მოჰყვა, 1930-იან წლებში კი საბჭოთა ტოტალიტარული სახელმწიფო განსაკუთრებული სისასტიკით დაუპირისპირდა განსხვავებულად მოაზროვნეებს. ამ ვითარებას არაერთმა ცნობილმა პიროვნებამ საზღვარგარეთ გამგზავრებით დააღწია თავი. შედარებით ნაკლები ინტენსივობით ეს პროცესი მეორე მსოფლიო ომის შემდგომაც გაგრძელდა. თუნდაც ის ფაქტი რად ღირს, რომ 1920-1940-იან წლებში, სხვადასხვა დროს, სამი კონსპირაციული ორგანიზაცია არსებობდა. XX საუკუნის ქართული ემიგრაციის გეოგრაფია მოიცავს როგორც ევროპის, ისე ამერიკის კონტინენტს. ყველაზე მრავალრიცხოვანი დიასპორა 1920-იან წლებში საფრანგეთში ჩამოყალიბდა, რაც დამოუკიდებელი საქართველოს (1918-1921) მთავრობის აქ ყოფნითაც იყო განპირობებული, არანაკლებ საყურადღებოა ამერიკის კონტინენტზე არსებული ქართული ემიგრაციის ისტორია.

გივი კობახიძე XX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ემიგრაციის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელია. იგი 1941 წელს გაიწვიეს მეორე მსოფლიო ომში, ტყვედ ჩავარდნილი, ომის დასრულების შემდეგ მიუნხენში დასახლდა, ხოლო საბჭოთა მთავრობის მიერ ზოგიერთი ევროპული სახელმწიფოსათვის ტყვეებისა და ემიგრანტების დაბრუნების მოთხოვნის გამო ამერიკაში დამკვიდრდა. ევროპაშიც და ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც პროფესიით ექიმი გივი კობახიძე სამეცნიერო, ფართო საზოგადოებრივ, ჟურნალისტურ საქმიანობასთან ერთად შემოქმედებით მოღვაწეობასაც ეწეოდა (რ. დაუშვილი, 2014, გვ. 178-180), წერდა როგორც მხატვრულ, ისე ლიტერატურულ-კრიტიკულ ტექსტებს, საქართველოში ყოფნის პერიოდში ერთ ხანს ფოლკლორულ მასალასაც კრებდა. კობახიძე თანამშრომლობდა (ზოგიერთის დაარსებაში თავადაც მონაწილეობდა) ევროპასა თუ ამერიკაში გამომავალ, დღეს უკვე საკმაოდ ცნობილ ჟურნალ-გაზეთებთან: "ქართველი ერი", "საქართველო", "ზედი ქართლისა", "კავკასიონი", "გუშაგი" და სხვა გამოცემებთან, რომლებშიც მისი პუბლიკაციები ქვეყნდებოდა ავტორის ნამდვილი გვართაც და სხვადასხვა ფსევდონიმითაც. "როგორც გივი კობახიძის ბიოგრაფიის თუნდაც ზოგადი გაცნობითაც დასტურდება, იგი მრავალმხრივი ინტერესებისა და

მისწრაფებების მქონე პიროვნება იყო, რომელმაც თავისი დიდი ინტელექტუალური შესაძლებლობები წარმატებულად გამოავლინა მწერლობაშიც, მეცნიერებაშიც, მედიცინაშიც და პრაქტიკული საქმიანობის სხვადასხვა სფეროებშიც“ - წერს ქართული ემიგრანტული ლიტერატურის ცნობილი მკვლევარი ა. ნიკოლეიშვილი (ა. ნიკოლეიშვილი, 2006, გვ. 548). მეცნიერი გივი კობახიძის შემოქმედებითი მემკვიდრეობიდან განსაკუთრებით მაინც მის ლიტერატურულ-პუბლიცისტურ წერილებს გამოყოფს, რადგან თვლის, რომ “მათში ყოველგვარი ცენზურული შეზღუდვისა და იდეოლოგიური დიქტატის გარეშეა გაანალიზებული როგორც საბჭოთა პერიოდის ჩვენი ყოფის საჭირბოროტო მოვლენები, ისე ისტორიული წარსულის პრობლემური საკითხები“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2006, გვ. 569). უნდა ითქვას, რომ ეს ფაქტორი საერთოდაც ძალზე ღირებულს ხდის ემიგრანტთა მხატვრულსა თუ არამხატვრულ ნააზრევს, წარმოაჩენს განსხვავებული რაკურსით განსჯილ არაერთ მწვავე თემას და ხელს უწყობს საბჭოთა თუ პოსტსაბჭოთა სტერეოტიპების სწრაფად მსხვრევას, ასევე, გავრცელებული შეხედულებების უფრო მასშტაბურად გააზრებას.

ამჯერად გვინდა შევჩერდეთ გივი კობახიძის ლიტერატურულ-კრიტიკულ ოპუსზე - “დანიელ ჭონჭაძე და მისი “სურამის ციხე“, რომელიც 1985 წელს “გუშაგის“ მე-7 ნომერში თედო რაჭველიშვილის ფსევდონიმით გამოქვეყნდა. წერილში განსხვავებულადაა ინტერპრეტირებული XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურის ეს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პროზაული თხზულება. მართალია, კრიტიკოსი თვლის, რომ “სურამის ციხე“ საყურადღებო ნაწარმოებია, მაგრამ არ იზიარებს მწერლის კონცეფციას. გივი კობახიძის აზრით, ტექსტში დამახინჯებულია ლეგენდა და ხელოვნურადაა გამძაფრებული სიუჟეტი, რასაც ავტორის დაბალი სოციალური წარმოშობით ხსნის. ზოგადადაც, მიიჩნევს, რომ პროზაიკოსის მსოფლმხედველობა ამ საფუძველზეა ჩამოყალიბებული. ჭონჭაძე “თუმცა სასულიერო წოდებას განეკუთვნებოდა, მაგრამ ის იყო ნაყმევთა შთამომავალი, და ყმა გლეხთა სოციალური ყოფა, მათი მძიმე ცხოვრება და განსაცდელი ასევე მძიმედ აწვა სულსა და გონებაზე. დანიელ ჭონჭაძის მთელი მსოფლმხედველობა სწორედ ამ საფუძველსა და წინაზრახვებზე შემუშავდა. ის გლეხთა ცხოვრებაში მხოლოდ სიღუბჭირეს ხედავდა და ვერ ამჩნევდა ნათლის თუნდაც ოდნავ სხივს“- წერს გივი კობახიძე (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 41). ყოველივე ეს კრიტიკოსს მიაჩნია იმის მიზეზად, რომ ნაწარმოებში “შემადრწუნებელი ეპიზოდებია მოთხრობილი ისეთი სიმძაფრითა და მხატვრული დახელოვნებით, რომ მისი წაკითხვა და აღქმა აუღელვებლად შეუძლებელია“ (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 41). გივი კობახიძისათვის მიუღებელია თემის ავტორისეული გააზრება, რაც შეეხება მხატვრულ ოსტატობას, ამ მხრივ, “სურამის ციხეს“ საკმაოდ მაღალ შეფასებას აძლევს და საგანგებოდ უსვამს ხაზს მის “ხალხურ“, “მარტივ“, “მაღალფარდოვანი სიტყვებისა და ფრაზებისაგან“ დაკლილ ენას, რომლის საშუალებითაც მძაფრდება შინაარსი და მოთხრობა, ემოციური თვალსაზრით, დიდ ზეგავლენას ახდენს მკითხველზე. გივი კობახიძემ ამით ახსნა ის “საპატიო ადგილი“, წილად რომ ხვდა “სურამის ციხეს“ ქართულ ლიტერატურაში და იქვე ისიც მიანიშნა, რომ ქართული პროზა “რიცხობრივად და ხარისხობრივად დიდად ჩამოუვარდება ქართულ პოეზიას“ (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 41). წერილში საკმაოდ დამაჯერებლადაა ჩამოყალიბებული დანიელ

ჭონჭაძის წარმატების მიზეზები, თუმცა ქართული მწერლობის ამგვარი დაყოფა და შეფასება, მიუღებელია და, ვფიქრობ, ის XIX საუკუნის 50-იანი წლების ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში კულტივირებული მოსაზრების გავლენით უნდა იყოს წარმოშობილი. ნიკოლოზ ბერძნიშვილის მიერ წამოჭრილ დისკუსიაში მაშინ მთელი სერიოზულობით ჩაერთნენ ამ პერიოდის მოღვაწეები, მაგრამ 1985 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში ამგვარი მოსაზრების გამოთქმა, რბილად რომ ვთქვათ, არასერიოზულია.

ოპუსში ავტორი უყურადღებოდ არ ტოვებს თხზულებისადმი მწერლის თანამედროვე კრიტიკის დამოკიდებულებას. ის ანტონ ფურცელაძესთან ერთად აქცენტს აკეთებს იმ ავტორებზე (ალ. ორბელიანი, გრ. ორბელიანი), რომელთაც არ გაიზიარეს ბატონყმობის მიმართ მწერლის კრიტიკული პათოსი. მართალია, კობახიძე არ თვლის, რომ ფეოდალიზმის ეპოქაში არ შეიძლებოდა ადგილი ჰქონოდა სისასტიკეს, მაგრამ მოთხრობის სიუჟეტი მან მაინც ხელოვნურად და უსამართლოდ მიიჩნია. “როდესაც ისტორია განგებ მახინჯდება, ცალმხრივად და სიძულვილით შუქდება ესა თუ ის ისტორიული მოვლენა — ეს უკვე სხვა ვითარებაა და სათანადო აწონდაწონას, გაანალიზებას მოითხოვს“, - წერს ის (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 43).

გივი კობახიძე, ვფიქრობ, შეგნებულად უგულვებელყოფს კედელში ჩატანებული კაცის მთავარ ფოლკლორულ სიუჟეტს, რადგან ძნელი სავარაუდოა, მას ამის შესახებ არ სცოდნოდა. მით უფრო, ასეთ რამეს წერს: “მაღალღირსეული და კეთილშობილური ლეგენდა ციხის მშენებლობის შესახებ საქართველოს მრავალ კუთხეში იყო შემორჩენილი, მაგრამ ბევრგან იგი ძველთაგანვე დამახინჯებული და განზრახ გადაკეთებულ-სახეცვლილი. ასე იყო ჭონჭაძის დროსაც. მან ლეგენდა ხალხში იპოვა, გადააკეთა, უკიდურესად გაამძაფრა, აიყვანა კულმინაციამდე და შექმნა შემადრწუნებელი მოთხრობა - დედისერთა ზურაბის ციხის კედელში ამოქოლვის ტრაგიზმით“ (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 43). სწორედ ამგვარი ნარატივის გამო, ეს ტექსტი, ქართველი ემიგრანტის აზრით, კარგად გამოიყენა შემდგომ საუკუნეში ბოლშევიზმით ნასაზრდოებმა პროლეტარულმა კრიტიკამ იდეოლოგიური პროპაგანდისათვის.

გივი კობახიძე ამავე წერილში გვაწვდის, მისი თქმით, “ჭეშმარიტად პატრიოტულსა“ და “მაღალიდეურ“, “შეურყვნელ და შეუცვლელ ლეგენდას“ (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 43), რომელიც, ფაქტობრივად, ციხეში კაცის ჩატანებასთან დაკავშირებული გადმოცემის განსხვავებული ვარიანტია. ავტორის მიერ მოთხრობილ ვერსიაში ამბავი შემდეგნაირად ვითარდება: დედისერთა ჭაბუკის კედელში ჩატანების გარეშე ვერ შენდება სამეფო ციხე. მეფე ამის შესახებ ხალხში გამოაცხადებს. დედებთან ერთად შეიკრიბება სამასი დედისერთა ჭაბუკი. თითოეული მათგანი ბედნიერად მიიჩნევს თავს, რომ შესაძლებლობა აქვთ ქვეყანას ასეთი სამსახური გაუწიონ. წილისყრის შედეგად შერჩეულ ჭაბუკს კი ღიმილი არ შორდება სახეზე, მიუხედავად იმისა, რომ კედელი უკვე მის კისრამდეა ასული. მაშინ მეფე გადაწყვეტილებას შეცვლის და გამოაცხადებს, რომ, როცა ერს ასეთი სამასი რაინდი და სამასი დედა ჰყავს, ვერავინ მოერევა. ყველანი ერთად ეკვეთნენ მტერს და იოლად დაამარცხეს ის (თ. რაჭველიშვილი, 1985, გვ. 44-45).

სამწუხაროა, რომ ამ თავისთავად საინტერესო ლეგენდის ჩაწერის ადგილისა თუ თარიღის შესახებ ავტორი არავითარ ინფორმაციას არ გვაწვდის, გარდა იმისა, რომ “ხალხური შემოქმედების ნამდვილ თვალ-მარგალიტს” უწოდებს მას. დასაინანია ეს მით უფრო, რომ ამგვარ ტექსტს ვერ მივაკვლიეთ ვერც ფოლკლორულ კრებულებში. ავტორი მხოლოდ დასძენს, რომ ზემოთ აღნიშნული ლეგენდის სულისკვეთება ტრიალებდა და ტრიალებს სურამის ციხესთან.

სტატიის მიხედვით გვიკვლიან კობახიძე წამოჭრის ამგვარი ტრაგიკის უმართებულობის საკითხს და მიუღებლად მიიჩნევს მურმან ლებანიძის მოსაზრებას, რომ “ყოველი ქართული ციხის კედელში დედისერთა ბიჭი იყო დატანებული” (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 45). თვლის, რომ მაღალფარდოვანი ფრაზებით არ უნდა დავამახინჯოთ “ქართველი ერის სახელოვანი და რაინდული ისტორია”, რომ არასწორი ინტერპრეტირებითა და ყალბი გმირული პათოსით “არ დავიყვანოთ ჩვენი წინაპრების სულიერი განწყობა პრიმიტიულობამდე და ველურობამდე; ჩვენი წინაპრების საარაკო აღმშენებლობითი ნიჭი, გონიერება და სინატიფე უნიჭობისა, უგუნერებისა და უშვერობის დონემდე” (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 45). თავის შეხედულებების კიდევ უფრო გასამყარებლად კობახიძე კონსტანტინე გამსახურდიასა (“დიდოსტატის მარჯვენა”) და გალაკტიონ ტაბიძის ნაწარმოებებს (“ქებათა ქება ნიკორწმინდას”) უპირისპირებს ერთმანეთს, ერთმნიშვნელოვნად უჭერს მხარს და შეძლებისდაგვარად ასაბუთებს კიდევ, რომ ქართულ ტაძრებზე გამოსახული მარჯვენა გააზრებულ უნდა იქნას მხოლოდ ადამიანის ნიჭიერების გამოვლინების, ხოლო თავად ამ ტაძრების აგება გმირობის სიმბოლოდ. ასეთი მიდგომა, რა თქმა უნდა, ძალზე რადიკალური და სუბიექტურია, თუმცა, მიუხედავად იმისა, ვეთანხმები თუ არა კრიტიკოსს, არსებობის უფლება ნამდვილად აქვს. აშკარაა, დანიელ ჭონქაძის მიერ XIX საუკუნის 50-იანი წლების მიწურულს გამოქვეყნებულ ამ ერთადერთ მოთხრობას გააჩნია ისეთი პლასტები, რომელთა გამოც ის დავიწყებას არ ეძლევა.

გვიკვლიან კობახიძე თავის წერილში მართებულად შენიშნავს, რომ თხზულება “ნაღმივით გასკდა თავის დროს და ძირფესვიანად შესძრა ქართ. საზოგადოებრივი აზრი. მაშინდელი ფეთქების ექო დღესაც გრგვინვა-ქუხილით გაისმის. სერგო ფარაჯანოვი კინოფილმსაც კი ამზადებს სურამის ციხის სიუჟეტზე” (თ. რაჭველიშვილი 1985, გვ. 41). ეს უკანასკნელი ფაქტი შესაძლებელია ერთ-ერთი განმაპირობებელი იმპულსი გახდა ამ სტატიის დასაწერად, იმასთან ერთად, რომ ავტორმა, ზემოთ გაანალიზებული საკითხების გარდა, კიდევ ერთხელ გაუსვა ხაზი საბჭოთა კავშირში არსებულ იდეოლოგიურ კლიშეებს.

ჭონქაძის “სურამის ციხე” აღმოჩნდა ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მხატვრული ნარატივი, რომელიც მუდმივად ექცევა ლიტერატურის მკვლევართა თუ ხელოვნების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენელთა თვალსაწიერში. თხზულების მიხედვით შეიქმნა ორი კონოფილმი. სერგო ფარაჯანოვის ცნობილ ფილმამდე დიდი ხნით ადრე, 1922 წელს ივანე პერესტიანმა გადაიღო ამავე სახელწოდების პირველი ქართული საბჭოთა ფილმი, რომელსაც საფუძვლად მხატვრული ნაწარმოები დაედო (<http://www.geocinema.ge/ge/index.php?filmi=004>).

მრავლისმთქმელია ის ფაქტი, რომ XX საუკუნის 30-იანი წლების ბოლოსა და 40-იანი წლების დასაწყისში გამოჩენილმა ქართველმა მწერალმა ნიკო ლორთქიფანიძემ მიაქცია ყურადღება დ. ჭონქაძის მოთხრობას. მისი

სტრუქტურული თვალსაზრისით საკმაოდ რთული მხატვრული ნარატივის - “ქედუხრელნი“ ერთ-ერთ ეპიზოდში ზურაბის ციხეში ჩაკირვა ინტერპრეტირებულია, როგორც ზნეობრივი გმირობის, თავგანწირვისა და მასში მთელი ერის თანამონაწილეობის ისტორია. ასევე, საგულისხმოა, რომ გურამ რჩეულიშვილს აქვს დაუსრულებელი პიესა - “სურამის ციხე“, რომელშიც, როგორც არსებული მასალიდან ირკვევა, კარგად ნაცნობ სიუჟეტზე აბსოლუტურად განსხვავებული მხატვრული კონცეფციის ტექსტის შექმნა ჰქონდა განზრახული XX საუკუნის ერთ-ერთი უნიჭიერეს პროზაიკოსს (<http://poetry.ge/poets/guram-rcheulishvili/prose/9374.suramis-cixe.htm>).

ლიტერატურათმცოდნეთათვის კარგადაა ცნობილი, როგორი გამოხმაურება მოჰყვა გამოქვეყნებისთანავე თხზულებას ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში (ან. ფურცელაძე, ალ. ორბელიანი...), შემდგომ პროლეტარული კრიტიკის წარმომადგენლებმა გამოიყენეს ეს ტექსტი კლასობრივი დაპირისპირების წარმოსაჩენად, დიდი ხნის განმავლობაში იგი საბჭოთა ქრესტომათიული თხზულება გახლდათ, 1980-იან წლებში ცნობილმა ქართველმა მოაზროვნემ აკ. ბაქრაძემ მოთხრობა გაიაზრა, როგორც ცოდვის, შურისძიებისა და პიროვნების პასუხისმგებლობის თემებზე აგებული თხზულება (ა. ბაქრაძე, 1986, გვ. 109-128). არანაკლებ ნაყოფიერია მისი კვლევა თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობითი კონცეფციების პოზიციებიდანაც უკვე XXI საუკუნეში. ამ თვალსაზრისით, უაღრესად მნიშვნელოვანი ინტერპრეტაცია შემგვთავაზა გიგა ზედანიამ, რომელმაც ერის კონსოლიდაციის სიმბოლო და სიმბოლიზების პრობლემატურობა დაინახა და მისი უაღრესად საგულისხმო ანალიზი შემოგვთავაზა (გ. ზედანია, 2003, გვ. 56-59).

ამ თხზულების შესახებ არსებული კრიტიკული დისკურსის გათვალისწინებით გივი კობახიძის “დანიელ ჭონქაძე და მისი “სურამის ციხე“ უდავოდ ღირებული ტექსტია, რომელშიც ერთ-ერთი თვალსაჩინო ქართველი ემიგრანტი სრულიად განსხვავებულ მიდგომას გვთავაზობს ქვეყნისათვის გაღებული მსხვერპლის გააზრებასთან დაკავშირებით, რაც შესაძლებელია მისი ცხოვრებისეული გამოცდილებითაც იყოს ნაკარნახები. გარდა ამისა, ეს კრიტიკული ოპუსი ნათლად ადასტურებს ქართული ემიგრაციის მიერ შექმნილ კულტურულმემკვიდრეობაში არსებულ უაღრესად მრავალფეროვან და საყურადღებო ტენდენციებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ბაქრაძე, 1986** - ა. ბაქრაძე, სულის ზრდა, თბ., 1986.
რ. დაუშვილი, 2014 - რ. დაუშვილი, ქართული ემიგრაცია ამერიკაში, თბ., 2014.
გ. ზედანია, 2003 - გ. ზედანია, “სურამის ციხე”: ინტერპრეტაციისათვის, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ჟურნალი “აკადემია“, ტომი 4, თბ., 2003.
ა. ნიკოლეიშვილი, 2006 - ა. ნიკოლეიშვილი, ქართული ემიგრანტული მწერლობა, ქუთაისი, 2006.
თ. რაჭველიშვილი, 1985 - თ. რაჭველიშვილი, ჟურნალი “გუმბაგი“, № 7, პარიზი, 1985.

NESTAN KUTIVADZE

ABOUT A CRITICAL OPUS BY GIVIKOBAKHIDZE (DANIEL CHONKADZE AND HIS NOVELLA ‘SURAMI FORTRESS’)

GiviKobakhidze is one of the prominent representatives of the Georgian emigration of the second half of XX century. Along with a wide variety of social activities he was engaged in other creative pursuits as well. He wrote both fiction and literary-critical texts, and during his stay in Georgia he gathered the folk material.

In 1985, in the 7th edition of ‘Gushagi’ (‘The Guardian’) GiviKobakhidze under the pseudonym TedoRachvelishvili published a critical letter – ‘Daniel Chonkadze and his novella ‘Surami Fortress’. As the article makes it clear, the author does not share the author’s concept according to which the legend is distorted and the theme is artificially exaggerated, which he explains by Chonkadze’s low social origin and believes that the outlook of the prose writer is based on these grounds.

G. Kobakhidze ignores the folk story of a young man to be bricked up alive. In addition, he offers a new version of the legend of the Surami Fortress. However, the publication does not make it clear whether he recorded it himself or used other sources. The letter also raises the issue of ‘the unfair tragedy’; the opinions about the works by KonstantineGamsakhurdia (‘The Great Master’s Hand’) and GalaktionTabidze (‘Praise to Nikortsmina’) are expressed. The author clearly supports and substantiates the idea that the right hand depicted on the churches should be only interpreted as a symbol of the manifestation of the human ability.

It should be noted that in the Georgian literature ‘Surami Fortress’ turns out to be one of the most important texts which always becomes the focal point for the literary criticism (An. Purtseladze, Al. Orbeliani, proletarian critique, Ak. Bakradze ...); two films, were shot, its studies are fruitful in terms of the concepts of the modern literary studies (G. Zedania). In this respect, the critical opus by Givi Kobakhidze is undoubtedly important.

შორენა ლომაია

სამურზაყანოს ზოგი ტოპონიმისათვის

სამურზაყანოს ტოპონიმია კარგად არის შესწავლილი ვრცელ მონოგრაფიაში “სამურზაყანოს გეოგრაფიული სახელები“ (ბ. ცხადაია, 2003). წიგნში თავმოყრილია დიდი მოცულობის მასალა, თუმცა რიგი ტოპონიმების ამ ლექსიკონში ვერ მოხვდა. ამჟერად შევეხებით რამდენიმე ტოპონიმს.

ჯალი. ეს არის სოფლის სახელი. მდებარეობს ოჩამჩირის თემში, სოფლების: მოქვის, აკვასკასა და გუფის საზღვრებს შორის. ქართულენოვან ვიკიპედიაშიც ვკითხულობთ: ჯალი, სოფელი აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, ოჩამჩირის მუნიციპალიტეტში (მოქვის თემი), მოქვისა და დალიძვის შუამდინარეთში, ზღვის დონიდან 160 მ, ოჩამჩირიდან 32 კმ, აკვასკიდან (უახლოესი რკინიგზის სადგური) 10 კმ. 2008 წლიდან ოკუპირებულია რუსეთის ფედერაციის მიერ.

სოფლის სახელწოდების ეტიმოლოგია მეცნიერულად შესწავლილი არ არის, ხალხური ეტიმოლოგიები კი ასეთია: 1) ამ ტერიტორიაზე თურმე ხარობდა საუკეთესო ჯიშის ხეები (უფრო ბზა), რომელიც გაჰქონდათ გასაყიდად თურქეთში. ამიტომაც ამ ადგილს ადრე ერქვა **ოჯალონი** (შდრ.: ოჯალეფე||| ოჯალე “ტყე”) (ი. ყიფშიძე, 1994). ნჯა/მჯა/ჯა ლაზ. შდრ. ძელი. მეგრ. ჯა (არნ. ჩიქობავა, 1938). ქართ. ძელ-ძელ-ი “ხე”; მეგრ. ჯა-ჯა “ხე”; ჯალ-ეფ-ი “ხეები; ო-ჯალ-ე-ში-ი “ძელისა; საძელისი (ვაზის ჯიში)” ჩე-ჯა “ალვის ხე; (სიტყვა-სიტყვით, თეთრი ხე); ლაზ. **ჯა/-ნჯა/-მჯა/-ჯა/ნჯა/მჯა** “ხე” ლაზურში დასტურდება აგრეთვე **ჯაილონი/ჯალონა** (თანდილავა, 2013). **ჯალონი** — მთის ტყიანი ზონა ლაკადიდან შეშელეთამდე (მთა), **ჯა** (მეგრ.) “ხე; - **ჯალონი** ტყე, ტყიანი“ (ბ. ცხადაია, 2003).

სხვა ვერსიით, ამ ადგილას არსებულა სოფელი, რომლის მკვიდრნი რაღაც უბედურებას უმსხვერპლია, გადარჩენილა მხოლოდ ერთი კაცი, რომელსაც არ მიუტოვებია მშობლიური მხარე, დაოჯახებულა და ისევ განახლებულა ცხოვრება. ე. ი. ის კაცი ყოფილა “ჯალი“. ამ მნიშვნელობით მეგრულში დღესაც გამოიყენება ეს სიტყვა: “კოჩიშ **ჯალი** (მძევალი) რექო? “კაცის მძევალი ხარ?” იმ შემთხვევაში ეუბნებიან ადამიანს, როცა ძალიან სახიფათო საქმეზე მიდის. არც ეს მნიშვნელობაა უცხო სხვა ქართველური ენებისთვის: ქართ. მძევალ-მძევალ-ი; მეგრ. ჯალ-ჯალ-ი “მძევალი“ გვხვდება ძველ ქართულში; ქართულ მძევალ- ფორმას შეესატყვისება მეგრული ჯალ“ჯალი-ჯაალი “კვერცხი, საგანგებოდ დატოვებული საბუდარში, (მძევალი) (ი. ყიფშიძე, 1994). საბუდარში შინაური ფრინველების მისაჩვევად კვერცხს დაუდებენ, რომელსაც მეგრულში ჯაილ კვერცხი ჰქვია. მარტვილურში ასევე დადასტურებულია ლძიალი//რზიალი ლექსიკური ერთეული (ნ. გულუა, 2006). შდრ.: დიალექტური მძევალი “ზუღეში დატოვებული კვერცხი“ (ს. ჟღენტე, 1953). შდრ. ასევე ჯალაბი “დედაწული ჯალაბიანი “ოჯახის პატრონი“ (ზ. სარჯველაძე, 2004). ჯალაბი “სახლეულობა“, ჯალაბობა “ოჯახი, კერძობა“ (ალ. ნეიმანი, 1978).

მსგავსი გამოთქმა მძევალ/ჯალ- სიტყვის მონაწილეობით მეგრულშიც დასტურდება — სი უჯალეთ ეშალაფირი “შე უმძევლოდ ამოგდებულო”. სემანტიკურად გასაგებია, თუ რატომ მიიღო სვანურში სიტყვამ ძირ-ფესვის გაგება; **ჯალ//ჯალ//ჯალ “მძევალი”** ზანიზმად უნდა ჩაითვალოს. თუ დავუშვებთ, რომ მ-ძევ-ალ ფორმა ძე- “მემკვიდრე, ვაჟიშვილი, ფუძეს” (მ. ჩუხუა) შეიცავს, მაშინ დასაშვებია სოფელ ჯალის ეტიმოლოგიის მეორე ვერსია უფრო სწორი იყოს. შდრ.: ქართ. მძევ-მძევალი; გარეკახური მძევარი; სვან. “ძირი, ფესვი”. ჯა-ლი “მძევალი” ჯა-ალ-ი “ბუდეში ჩადებული კვერცხი” (მ. ჩუხუა, 2000-2003).

საინტერესოა ის ფაქტი, რომ სოფელი ორად იყოფა: **მარგალეფიშ ჯალი** ანუ **ჯალაგრუა** “მეგრელების ჯალი” და **აფხაზებიშ ჯალი** ანუ **ჯალაფსუა** “აფხაზების ჯალი”. დაყოფა ომის შემდგომდროინდელია, რადგან ომამდე მეგრელების ჯალი ეკუთვნოდა მოქვის თემს, ხოლო აფხაზების ჯალი აკვასკის სოფლის საბჭოს.

რაც შეეხება აღნიშნული ტოპონიმების ჯალაფსუა და ჯალაგრუა სტრუქტურას, ნათელია, რომ მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობა პოსტპოზიციურია, მეგრულ **მა-** თავსართს ბუნებრივად შეესაბამება აფხაზური **-ა** სუფიქსი... **რგალ** ფუძე შეკუმშულია და რგ გადასმულია (გრ).

ჯალის მიმდებარედ არის სოფელი **მოქვი**, რომელიც რამდენიმე ფონეტიკური ვარიანტით გვხვდება **მუქუ//მოქუ**. მდინარეც ამავე სახელწოდების ჩამოუდის: მოქვი//მოქვეწყარი//მოქუშწყარი. ამ მდინარის რამდენიმე მიკროტოპონიმი ადამიანთა სახელების მიხედვითაა შერქმეული: პეტრემ ტომბა, კოტო,...

აქვე არის ცნობილი მოქვის ეკლესია **მოქვიშ ოხვამე//მოქვის ეკლესია**.

გუფი მოსაზღვრე სოფელია იქვე, რომელიც განთქმულია ამავე სახელწოდების ჩანჩქერით, თუმცა, სამწუხაროდ, მას რუსული შესატყვისით ახსენებენ “**გუფსკი ვადაპად**”. მას გუფწყარსაც ეძახიან.

საინტერესო მიკროტოპონიმებია **პატრინხაცუ//პატრანაცუ** და **ატიშადუ//ატაშადუ** (ასევე **გუფი, მოქვი**), რომელთა სტრუქტურა-ეტიმოლოგია შემდგომი კვლევის საგანია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. გულუა, 2006** - ნ. გულუა, ფრინველთა ლექსიკა ზანურში, თბ., 2006.
ალ. ნეიმანი, 1978 - ალ. ნეიმანი, ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, თბ., 1978.
ს. ჟღენტი 1953 - ს. ჟღენტი, ჭანურ-მეგრულის ფონეტიკა, თბ., 1953, <http://ka.wikipedia.org/wiki..>
ზ. სარჯველაძე, 2004 - ზ. სარჯველაძე, ძველი ქართული ენა, თბ., 2004.
ზ. სარჯველაძე, ჰ. ფენრიხი, 2000 - ზ. სარჯველაძე, ჰ. ფენრიხი, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 2000.

ი. ყიფშიძე, 1994 - ი. ყიფშიძე, რჩეული თხზულებანი, თბ., 1994.

არნ. ჩიქობავა, 1938 - არნ. ჩიქობავა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, 1938.

მ. ჩუხუა, 2000-2003 — მ. ჩუხუა, ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი, თბ., 2000-2003.

ბ. ცხადაია, ვ. ჯონჯუა, 2003 - ბ. ცხადაია, ვ. ჯონჯუა, სამურზაკანოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი, თბ., 2003.

SHORENA LOMAIA

ON THE ISSUE OF SOME TOPONYMS FROM SAMURZAKANO

Subject matter of the article is certain toponyms which can't be found in large monograph: "Geographical names of Samurzakano". Jali. The village situates in Ochamchire community, among the villages of Mokvi, akvaska and Gufi. The etymology of the village name isn't studied scientifically, as for the folk etymologies they are the following: 1) This territory used to abound with finest tree species (mainly box trees), which were sold to Turkey. That's why the initial name of this place is Ojalon (compare Ojalefe, Ojale - a forest) [Kipshidze, 1994]. nja//mja//ja Laz. compare dzeli. Mengrelian ja [Chikobava, 1938]. Georgian dzel-dzel-I "tree"; Mengrelian ja-ja "tree"; jal-ef-I "trees; o-jal-e-shi "dzalisa"; Sadzelsi (grape breed), che-ja "poplar"; (in ex white tree); Laz. ja/-nja-/mja/ja/-nja-/mja "tree" Laz dialect also confirms jailoni/jalona [Tandilava, 2013]. Jaloni - forest zone of a mountain from Lakadi to Sheheleti (mount), ja (Mengrelian) "tree": - jaloni forest [Tskhadaia, 2013].

According to different version, there was a village at that place, inhabitants of which had become the victims of certain misfortune, only one man had survived, Jali by name, who didn't abandon home, got married and lived his life there.

It's interesting part that the village is divided into two parts: Margalepish Jali, e.g. Jalagrua "Mengrelian jali" and Apkhazebish Jali, e.g. Jalapsua "Abkhazian Jali.

Next to Jali there is the village Mokvi, which has different phonetic version Muku/Moku. The river has the same name: Mokvi/Mokvtskhari/Mokushtsvari. Several micro toponyms of this river are given according to personal names of people: Petresh Tomba, Koto, ... Mokvi church situates nearby Mokvish Okhvame/Mokvi church.

Interesting micro toponyms are Patristsakhu/Patratsaxu and Atidashu/Atashadu, (also Gupi, Mokvi), the structure-etymology of which are the subjects of different research.

მარიამ მარჯანიშვილი

უნივერსიტეტის უპეიფაბლის კორტრები ემიგრანტთა მოზონებაში

დიდი ქართველი მეცნიერის, აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობის ამსახველ ეპიზოდებს ვრცელი ადგილი უკავია 1921 წლის ქართულ პოლიტიკურ ემიგრანტთა მოგონებებში.

უპირველესად, მოვიყვანთ ამონარიდებს ცნობილი ემიგრანტის მიხაკო წერეთლის მოხსენებიდან, რომელიც 1940 წელს ბერლინში ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილ საღამოზე გააკეთა: “ივანე ჯავახიშვილი ერთი იყო, როგორც ილია ჭავჭავაძე. მისი სახელის გაგონებაზე ქართველს წარმოუდგება ხატი დიდი ინტელექტის, საქართველოს დიდი მკვლევარისა, რომელიც საქართველოს მიწაზედ დაიბადა და მარადის მის დიდებად ჩაითვლება”.

მიხაკო წერეთლის ეს მოხსენება, ჟურნალ “Revue de Kartvelologie“-ში (vol. XXIV, პ.323-360) გამოქვეყნდა. მასში ავტორმა ღრმა მეცნიერულ დონეზე გაანალიზა ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლი “ქართველი ერის ისტორიის“ ორტომეულის გამოცემის საქმეში. მათში მოთხრობილია ქართველთა საწარმართო სარწმუნოებიდან დაწყებული საქართველოს პოლიტიკური ბედი, რთულ და ძნელ საერთაშორისო პირობებში ბრძოლა არსებობისათვის. ბოლოს კი პოლიტიკური გაერთიანება და ძლიერი სახელმწიფოს შექმნა, რომელმაც მაშინდელ აღმოსავლეთში დიდი როლი შეასრულა.

“ქართველი ერის ისტორია“ არის ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომების ნამდვილი მარგალიტი, რომელშიც დიდ ქართველთა, მეფეთა და სხვა მოღვაწეთა წარმოჩენით გადმოცემულია ქართველი ერის ისტორია და პოლიტიკა.

ავტორი “ქართველი ერის ისტორიის“ შემქმნელს ივანე ჯავახიშვილს ერის აღმზრდელად წარმოგვიდგენს, რომელმაც დამონებულ, სიკვდილის პირზე მისულ ქართველ ერს ამ წიგნებით გაუასკეცა სიყვარული თავისი ისტორიისა და მომავლის იმედი ჩაუსახა.

ბუნებით რაინდი, გულით სრული ქართველი ურყევი რწმენით იღვა სამშობლოს სადარაჯოზე.

მიხაკო წერეთელი მეცნიერის ფასდაუდებელ ღვაწლთან ერთად ეხება მის პიროვნულ ხატსაც. “ჩვენი უფროსი და ბატონი“ იყო ივანე, რომელსაც ბატონობა შეეძლო და იცოდა ბატონობა არა მარტო როგორც დიდგვარიანმა და ჩვეულმა ბატონობას, არამედ როგორც დიდ-სულოვანმა კაცმა. უაღრესად ტკბილი და პატივისმცემელი ყველასი და ყველასაგან პატივ-ცემული”.

მიხაკო წერეთლის სიტყვებს რემარკად გასდევს ის აზრი, რომ შეიძლება იყო დიდი მეცნიერი, მაგრამ არ იყო დიდი ადამიანი, მაშინ როდესაც ივანე ჯავახიშვილი შემკული იყო ორივე ნიჭით.

მისი მოხსენება ივანე ჯავახიშვილის “ქართველი ერის ისტორიის“ I ტომის 1908 წლის პირველი გამოცემის მესამე თავი, რომელიც ორიგინალში

დასათაურებულია: “ქართველების ეროვნული წარმართობა“ - ავტორმა თარგმნა და 1912 წელს სოლიდურ ინგლისურ სამეცნიერო ჟურნალ “The Quist“-ში (№2, №3) გამოაქვეყნა (“ლიტერატურული საქართველო“, 1987, გვ. 6-7).

ივანე ჯავახიშვილზე საყურადღებო მოგონება დაგვიტოვა ემიგრანტმა ვახტანგ ლამბაშიძემ ჟურნალ “კავკასიონის“ ფურცლებზე: “საერთო მშვენიერ სურათს აგვირგვინებდა პროფესორების ჯგუფი, რექტორის გარშემო მყოფი და მეტადრე ჩვენი სასიქადლო ისტორიკოსი ბ. ივანე ჯავახიშვილი, რომლის სახეც კმაყოფილების და აღტაცების შარავანდედით იყო მოცული. სხვა დიდსა და დაუფასებელ ამავთან ერთად, მან ის ამავცი დასდო ქართულ უნივერსიტეტს, რომ პირველი რექტორობა პროფესორ პ. მელიქიშვილს არგუნა და ამ რაინდული საქციელით მაგარი საფუძველი გაუსკვნა ჩვენს პირველ ტაძარს მეცნიერებისა: დამსახურებული, დიდი ხნის მუშაკი, მეცნიერი დააყენა სათავეში, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული და ნორჩი უნივერსიტეტისათვის“ (“კავკასიონი“, 1968, გვ.29).

ივანე ჯავახიშვილის დიდ პიროვნებაზე, მოქალაქეობრივ სიმამაცესა და მოწამის სულის მატარებელ მოძღვარზეა საუბარი ცნობილი ემიგრანტის გივი კობახიძის მოგონებაში, რომელიც 1956 წელს გაზეთ “ქართველ ერში“ დაიბეჭდა საგანგებო ნარკვევის სახით “ივანე ჯავახიშვილი“.

ავტორი აქ ერთ მრავლისმეტყველ ფაქტზე ამახვილებს ყურადღებას: “1937 წელს, სწორედ დიდი დაჭერების დროს, როდესაც სტალინისა და ბერიას ტერორმა დიდი ფიზიკური ვნება მიაყენა ქართველ ხალხს, ბერიამ გამოიძახა ივანე ჯავახიშვილი თავის დაწესებულებაში “სერიოზულ საკითხებზე სასაუბროთ“...

ბერიამ ივანეს “სთხოვა“ დაეწერა ქართული ბოლშევიკური პარტიის ისტორია. ალბათ, ვარაუდობდა, რომ ამ საშინელი ტერორის ხანაში ივანე შიშით უარის თქმას ვერ გაბედავდა, იკისრებდა “სახელოვანი“ კომპარტიის ისტორიის დაწერას და ამით ბოლოს მოუღებდა თავის დიდ სახელს, ქართველ ხალხში რომ ჰქონდა დამსახურებული. მაგრამ პატარა კაცუნა მწარედ მოსტყუვდა თავის ანგარიშში. დიდ ჯალათს დიდბუნებოვანმა, ქვეკაცს ზეკაცმა აჯობა! ივანემ ცივი უარი განუცხადა მას!

ეთქვა: “ჩემი მიზანი ახალგაზრდობიდან იყო საქართველოს ძველი ისტორიის შესწავლა. ამ მიზანს მინდა ვემსახურო სიკვდილამდე. თქვენ მრავლად გყავთ ახალგაზრდა ისტორიკოსები, რომელნიც პოლიტიკური პარტიის ისტორიას უკეთ დასწერენ“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 172).

გივი კობახიძე მოგონებათა დასასრულს ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლზე გადაუჭარბებლად აღნიშნავს: “ივანე გვასწავლის, როგორ მოვუაროთ ერს, ყოველ დროს, აწმყოში და მომავალში... გასულ საუკუნეში უსათუოდ ილია ჭავჭავაძემ იპყრა პირველობის გვირგვინი. XX საუკუნე კი ივანე ჯავახიშვილის საუკუნეა!“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 172).

ყურადსაღებია, მეცნიერის ხსოვნისადმი მიძღვნილი გივი კობახიძის ლექსი:

“თავდადებისკენ მძლედ მომყივანევ,

ძირს დასცი ივერთ მოპირდაპირე,

თაყვანი შენდა, წმინდა ივანევ,

ჩვენო ხანძთელო და ეფრემ მცირე“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 173).

დიდი მეცნიერისა და პიროვნების სრულყოფილი სახეა გამოკვეთილი მწერალ გრიგოლ რობაქიძის მოგონებაში - “ივანე ჯავახიშვილი“, რომელიც

ავტორს 1944 წელს დაუწერია ბერლინში და გამოქვეყნდა 1967 წელს პარიზში. მწერალს თბილისში წაკითხული მოხსენება აწყობილი და გამზადებული ჰქონია კრებულ “ქართველ ერში“ დასაბეჭდად, მაგრამ ამერიკელებისა და ინგლისელების მიერ ბერლინის დაბომბვისას სტამბა განადგურებულა. მოგვიანებით ვიქტორ ნოზაძეს მასთან დარჩენილი წერილის დედანი მაინც გამოუქვეყნებია: “1907 წელს საქართველოს დედა ქალაქში ქართველი სწავლული მოხსენებას კითხულობს. თეატრში ტევა აღარაა. მსმენელთა შორის იმყოფება დიდი ქართველი ჭავჭავაძე ილია, რომლის თანადასწრება მთელ კრებას საზეიმო იერსა ჰყენს.

მომხსენებელი ჯერ კიდევ ახალგაზრდაა, ხოლო გონებით უკვე მოწიფული. სწორი, კეთილმოყვანილი სახე, მყუდრო ძლიერების მეტყველი. უბადლო შუბლი, გონიერების ნათელ სათავსად ნაკვეთი. გამოხედვა ღრმა თითქო ჰინდური, რომელიც პირველივე ღიმილით ქართულ ხალას ხიბლად იფრქვევა. დინჯი, აუჩქარებელი - რადგან პასუხსაგებ საქმით დატვირთული... ლაპარაკობს ნელა, პაუზებით: ეტყობა - სწონის და ზომავს ნათქვამს...”

ბუნებრივია, დამსწრენი გულდასმით უსმენენ მომხსენებლის ყოველ სიტყვას და გრძნობენ რომ მათში თანდათან რაღაც იზრდება, რაღაც იმართება, ასე ტკბილი და ძალის მომგვრელი. მოხსენების დამთავრების შემდეგ მსმენელნი აღფრთოვანებით აცილებენ ახლად მოვლენილ სწავლულს, მაგრამ ყველას თვალი მაინც ილიასკენაა მიპყრობილი. უნდა გაიგონ, “თუ რას იტყვის დაუღალავი მოუხრავი საქართველოს კულტურისა.”

საბოლოოდ, ილიას სიტყვა ედება მთელ კრებას, - რიგიდან რიგებს - ვითარ მაღლით განფენილი დასტური. სიხარული მატულობს. ბოლოს ეს “განაჩენი“ მომხსენებელსაც სწვდება: “მის მშვიდ სახეს ნათელი ეფინება - თითქოს ჰსურს გამხნეებელს გასძახოს ხევსურულად: “ჯანი მამიმატის!“ ახალგაზრდა სწავლული ივანე ჯავახიშვილია“.

მწერალი გრიგოლ რობაქიძე თავის მოგონებაში ილიას ტრაგიკულად დაღუპვის შემდეგ წარმოგვიდგენს საქართველოს ყოფას და მის რჩეულ შვილს ივანე ჯავახიშვილს, სადაც აღნიშნავს: “ილია იღწვოდა საქართველოს მზეოსან ხელმწიფების აღდგენისათვის: სიტყვით, საქმით, მძიმე ცხოვრებით“.

ყოველივე ამას კურთხევამიღებული სწავლული ივანე ჯავახიშვილი ხედავს ეხლა ნათლივ: “მან უნდა განაგრძოს ეს გზა“.

მაგრამ როგორ? ჯავახიშვილი მემამტიანეა, მეისტორიე გამოიკვლევს საქართველოს თავგადასავალს - იგი ამით დაეხმარება მის ხელმწიფების აღდგენას. ეს არის ახლა მისი უღრმესი რწმენა, რწმენა უტყუარი და მართებული. გსურს გაიგო “ვინ ხარ,“ უნდა შეიგნო “ვინ იყავ“; გინდა იქცე “რამედ“, უნდა შეიტყო “რა განვლე“; “საითკენ?“ მიზანმხვედრია მაშინ, თუ ესეც იცი: “საიდან?“ ისტორია არამარტო ხსოვნაა წარსულისა - იგი თანვე ქმედითი მონაწილეა მომავლისა. ამ რწმენით იწყებს ჯავახიშვილი თავის მოწოდების ასრულებას...”

აქ მოგონების ავტორი ჩამოთვლის იმ სიძნელეებსაც, რომელიც დიდ სამეცნიერო გზასავალზე ივანე ჯავახიშვილს წინ ელობებოდა: “თავდადებულთა ერთი მცირე ჯგუფი ცდილობს დაარსდეს ქართული უნივერსიტეტი... ამ ჯგუფის თაოსანი და სულის ჩამდგმელი ივანი ჯავახიშვილია.

ქართული უნივერსიტეტი იქცევა ლაბორატორიად ქართული შეგნებისა. შუა გულში აქაც ივანე ჯავახიშვილია: თავგანწირული - რომელიც უმაგალითო თუ არა სამაგალითოა - აგრძელებს იგი ერთხელ დაწყებულ საქმეს...

...დიდია ნაშრომი ივანე ჯავახიშვილისა და ფასდაუღებელი მისი დანატოვარი...

ივანე ჯავახიშვილმა პირნათლად გაამართლა კურთხევა, დიდი ილიასაგან იღუმელი გზით მიღებული და ამით უკვდავყო თავისი პიროვნება ქართველი ერის დაუშრეტელ წილში“ (გ. შარაძე, 1991, გვ. 191-192).

გრივოლ რობაქიძე მთელი თავისი მწერლური ნიჭით, კალმის ერთი მოსმით ხატავს ივანე ჯავახიშვილის პიროვნულ და მეცნიერულ პორტრეტს, მის ფართო დიპაზონს.

საერთოდ, ემიგრანტები თავიანთ მოგონებებში ივანე ჯავახიშვილისადმი ღრმა პატივისცემასთან ერთად მისი მეცნიერული მემკვიდრეობის შესანიშნავ ცოდნასაც ამჟღავნებდნენ.

ამ მხრივ საინტერესოა ასევე გიორგი თარხან-მოურავის მოგონებაც: “...პეტერბურგში განსაკუთრებით მჭიდროდ დაუმეგობრდა ნინო (გიორგის ასული თარხან-მოურავი) ივანე ჯავახიშვილს, ლუარსაბ ანდრონიკაშვილს, ზურაბ ავალიშვილს და გიორგი ყაზახაშვილს.

1903 წელს მისი თაოსნობით, მისი დედის ბინის დიდ დარბაზში ივანე ჯავახიშვილს, რომელიც იმ წელს დაბრუნდა გერმანიიდან, სადაც უნივერსიტეტის მიერ მივლინებული იყო 2 წლით სადისერტაციო შრომის მოსამზადებლად, - მისცეს შესაძლებლობა ქართველი სტუდენტებისა და ოჯახის ნაცნობებისათვის წაეკითხა “ქართველი ერის ისტორიის“ კურსი ქართულ ენაზე, რაზედაც მას უნივერსიტეტში პირობა არ ჰქონდა.

1903 წელს ივანე ჯავახიშვილთან ერთად, მას ესტუმრა, აგრეთვე, საზღვარგარეთიდან დაბრუნებული ახალგაზრდა მეცნიერი იურისტი ზურაბ ავალიშვილი...

ამ დარბაზობის დროს ი. ჯავახიშვილი მოუყვა ზურაბსა და ნინოს “ქართული ეკლესიის ისტორიას“, რასაც საკმაოდ დიდი დრო მოუწია.

ორივე მსმენელი დიდი ყურადღებით უსმენდნენ “ლექტორს“, მაგრამ ზურაბ ავალიშვილი, იმავე დროს, სუფთა ქაღალდზე რაღაცას ხატავდა.

საუბრის დამთავრებისას ნინომ და ივანემ სთხოვეს ზურაბს ეჩვენებია ნახატი და მან გადასცა ნახატი “რუსეთის სინოდის მიერ შებოჭილი ქართული ეკლესია და მისი მოციქული ვანო ჯავახიშვილი“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 352).

ქართულ ეკლესიაზე შემოხვეული სამი მახრჩობელა ნიშნავს პეტერბურგის, მოსკოვისა და კიევის მიტროპოლიტებს, ხოლო ნახატის კუთხეში გამოსახულია ახალგაზრდა ივანე ჯავახიშვილი, როგორც “ქართული ეკლესიის მოციქული“.

აქვე საყურადღებოა, ქართული პოლიტიკისა და კულტურის ორგანოს გაზეთ “საქართველოს“ ფურცლებზე (მიუნხენი №3 ნომერში (1951 წ.) ი. კ-ს ინიციალებით დაბეჭდილი მოგონება უნივერსიტეტის ცხოვრებიდან: “1925 წელს ტფილისის უნივერსიტეტს ესტუმრნენ საკავშირო მთავრობის წარმომადგენლები, მათ შორის მიხეილ კალინინი და საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი გიორგი ჩიჩერინი.

უნივერსიტეტის ეზოში აუარებელმა სტუდენტმა მოიყარა თავი. ჩიჩერინმა სიტყვა რომ გაათავა, სტუდენტობამ ატეხა ყვირილი: “გაიყვანეთ რუსის წითელი ჯარი საქართველოდან!“, “მოგვეციოთ სახალხო რეფერენდუმი!“

უფროსი კურსის სტუდენტებმა ქართული დროშები აღმართეს და უნივერსიტეტის შესავალ კარებთან ქართული ეროვნული ჰიმნი “დიდება” იმღერეს...

1925 წლის დასასრულს ტფილისში ჩამოვიდა და უნივერსიტეტს ეწვია ცნობილი მეცნიერი ნიკო მარი. მის გამოჩენას სტუდენტობა დუმილით შეხვდა, მაგრამ როცა დარბაზში გამოჩნდა უნივერსიტეტის რექტორი ივანე ჯავახიშვილი, სტუდენტობა ფეხზე ადგომით და “ვაშას” ძახილით მიეგება საყვარელ მასწავლებელს. ნიკო მარის ლექცია არ შემდგარა“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 186-187).

ერთი შეხედვით ამ ფაქტს დეტალი ეთქმის, მაგრამ იგი მრავლის მთქმელია და გამოხატავს ახალგაზრდობის გულწრფელ, უღრმეს პატივისცემას და მოკრძალებას ერის სასიქადულო შვილისადმი.

ემიგრანტთა მოგონებები ივანე ჯავახიშვილზე მრავალია, მაგრამ ის მაინც ერთ ფოკუსში იყრის თავს და საბოლოოდ მიხაკო წერეთლის მოგონებებში გაჟღერებულ ჭეშმარიტებამდე მივყავართ: “ჯავახიშვილი იმ დროს რომ დაბადებულყო, იგი იქნებ სხვა ექვთიმე ან გიორგი მთაწმინდელი, ან ეფრემ მცირე ყოფილიყო, ან თუ გინდ გრიგოლ ხანძთელი, რადგან იგი ახალ საქართველოში იგივე მოვლენა იყო, როგორც იყვნენ ეს დიდი მამანი ძველ საქართველოში“.

დღეს საქართველოს პირველი დედა უნივერსიტეტი სიამაყით ატარებს მისი დამაარსებლის სახელს, რაც მისი ფასდაუდებელი მოღვაწეობის ნიშანსვეტია.

დამოწმებული ლიტერატურა

გ. ღამბაშიძე, 1968 - გ. ღამბაშიძე, პეტრე მელიქიშვილის ხსოვნას, ჟურნალი “კავკასიონი” XIII, პარიზი, 1968.

გ. შარაძე, 1987 - გ. შარაძე, ქართველების ეროვნული წარმართობა, გაზეთი “ლიტერატურული საქართველო” (№39, 25. 09), თბ., 1987.

გ. შარაძე, 1991 - გ. შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, ტ. I, თბ., 1992.

გ. შარაძე, 1992 - გ. შარაძე, ამერიკელი ქართველები თვალის ერთი გადავლებით, თბ., 1992.

მ. წერეთელი, 1940 - მ. წერეთელი, ივანე ჯავახიშვილი, ჟურნალი "Revue de Kartvelologie", ტ. XXIV, ბერლინი, 1940.

MARIAM MARJANISHVILI

THE PORTRAIT OF THE FOUNDER OF UNIVERSITY – IN EMIGRANT’S MEMORIES

It is said that “a great man is great even in details”. This is how we should discuss the episodes of life and work of a great scientist, academician Ivane Javakhishvili, which are depicted in the memories of Georgian political emigrants.

First of all, we will cite the report of a famous emigrant Mikhako Tsereteli, which he made in 1940 in Berlin at the event dedicated to Ivane Javakhishvili: “Ivane Javakhishvili died!” I heard this terrible news several weeks ago and it broke my heart, I suppose the news broke the hearts of all Georgians alike, all for whom Ivane Javakhishvili was familiar name.

I don’t say “Professor Ivane Javakhishvili” or “Scientist Ivane Javakhishvili”, I just mention him by name and surname since he was unique like Ilia Chavchavadze. The latter’s name and surname has always been connected with “greatness” and similarly, Ivane Javakhishvili’s name is associated with great intellect, research of Georgia’s past, with great personality, who was born on Georgian land and will always remain its pride.

Ivane’s titles were numerous – he was a professor, academician, scientist, he was the rector of the university for a long time, etc. There were other academicians, professors, university rectors, but they didn’t have the same value as Ivane Javakhishvili, that’s why we are gravely sorry to lose him as we knew him, knew his invaluable contribution to the Georgian science. We value him and feel all the greatness, power and purity of his personality.

In his report, which was published in the magazine “Revue de Kartvelologie” (vol. XXIV, p. 323-360), the author gives a deep scientific analysis of Ivane Javakhishvili’s contribution to the publication of “The History of the Georgian Nation” in two volumes.

“The History of Georgian Nation” is a real pearl among Ivane Javakhishvili’s works, in which he depicted the lives of great kings and other public figures and described the history of Georgian nation and its politics.

Alongside with Ivane Javakhishvili’s scientific contribution, Mikhako Tsereteli mentions his personal qualities. Ivane Javakhishvili’s great personality, his bravery and strong will are discussed in Givi Kobakhidze’s essay “Ivane Javakhishvili”, which was published in 1956 in the newspaper “The Georgian Nation”. Here, the author pays special attention to one fact: “In 1937, during the great repression, when Stalin and Beria’s terror physically affected Georgian people, Beria called Ivane Javakhishvili to his office “to talk about serious issues”... He “asked” Ivane to write a history of Georgian Bolshevik Party. Beria must have thought that at the time of terror Ivane Javakhishvili would not dare to refuse, would agree to write the history of “outstanding” Communist Party and would lose his name which he had deserved and gained among Georgian people. But he was bitterly mistaken. Ivane Javakhishvili refused! He said: “Since my youth, my goal has been to learn the Old History of Georgia. I want to

serve this goal till death. You have a lot of young historians who will write the history of political party much better”.

At the end of his memories Givi Kobakhidze remarks on Ivane Javakhishvili's contribution: “Ivane teaches us how to take care of our nation, every time, in the present and future... Last century, it was Ilia Chavchavadze who led the way. The XX century belongs to Ivane Javakhishvili!”

Ivane Javakhishvili's great personality is also mentioned in the emigrant Vakhtang Ghambashidze's memoir: “The wonderful group photo was crowned by a group of professors around the rector, and among them was our precious Ivane Javakhishvili whose face was full of satisfaction and awe. One of his noble actions was to appoint Professor P. Melikishvili the first rector, who created strong roots for Georgian education: he put an experienced scientist as a head which had a great importance for a young university”. The complete image of the scientist and a great personality is given in Grigol Robakidze's memoir “Ivane Javakhishvili”, which he wrote in Berlin 1944 and which was published Paris in 1964.

There are a lot of memories about Ivane Javakhishvili in emigrants' works : “If Javakhishvili had been born in those times, he might have been another Ekvtime or Giorgi Mtatsmindeli, Efrem Mtsire or Grigol Khantsteli, for he had the same importance in present day Georgia as those great fathers did in Georgia of old times”.

მაია მიქაბერიძე

ემიგრანტული პერიოდული გამოცემები –
საბჭოთა ცენზურის მკაცრი თვალყურის რეჟიმი

1921 წელს დამოუკიდებელი საქართველოს ოკუპაციის შემდეგ ქვეყნიდან გაქცეული პოლიტიკური ემიგრაცია ევროპის ქვეყნების მთავრობებთან და სხვადასხვა პოლიტიკურ გაერთიანებებთან მჭიდრო ურთიერთობის საშუალებით ცდილობდა მათი მხარდაჭერის მოპოვებასა და ამ გზით გავლენის მოხდენას საბჭოთა ხელისუფლებაზე. ემიგრირებულმა ქართველმა პოლიტიკოსებმა და საზოგადოების სხვა წარმომადგენლებმა დაიწყეს უცხოეთში წიგნებისა და ჟურნალ-გაზეთების გამოცემა, რომელთა ძირითადი შინაარსი საქართველოს ანექსიის თემას შეეხებოდა.

ასეთივე მდგომარეობა იყო კავკასიისა და სხვა ბოლშევიკების მიერ დაპყრობილი ხალხების ემიგრაციაში, მათ შორის თვით რუსეთიდან წითლებისაგან განდევნილ პოლიტიკურ, ე.წ. “თეთრი ემიგრაციაში”. რუსული ემიგრაცია ბევრად ძლიერი იყო დანარჩენებზე, რადგან, ერთი მხრივ, რადიკალიზაციით აღემატებოდა სხვებს, ამავე დროს, ფლობდა მეტ ფინანსურ რესურსს და ჰქონდა გავლენა ევროპის წამყვანი ქვეყნების პოლიტიკურ წრეებზე, რომლებიც ბოლშევიკურ რუსეთს ახალ პრობლემად აღიქვამდნენ. გამოიცემოდა ანტისაბჭოთა წიგნები და ჟურნალ-გაზეთები, რომლებსაც სერიოზული იდეოლოგიური ზიანის მიტანა შეეძლოთ საბჭოთა კავშირისათვის. ახალგაზრდა საბჭოთა ქვეყანა, რომელსაც გადატანილი სამოქალაქო ომის შემდეგ სჭირდებოდა სტაბილურობა შიდა ეკონომიკური და სოციალური საკითხების მოსაგვარებლად, ემიგრანტულ პრესას განიხილავდა როგორც მძლავრ პროპაგანდისტულ იარაღს კონტრრევოლუციონერთა ხელში; ამიტომ ქვეყნის უმაღლეს ეშელონებში ყურადღებით აკვირდებოდნენ, თუ რა იბეჭდებოდა ემიგრანტულ გამოცემებში, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო კონტრპროპაგანდის წარმოება და სხვა სახის, ფარული თუ აშკარა, ქმედებების განხორციელება.

ემიგრანტული გამოცემები საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი წლებიდანვე ვრცელდებოდა ქვეყნის ტერიტორიაზე, რომლებსაც კითხულობდნენ და ანალიზებდნენ სკპ(ბ) ცკ-ში, მაგრამ ეს ძირითადად ეხებოდა რუსულ ჟურნალ-გაზეთებს. ქართული ემიგრანტული პრესის პუბლიკაციების შესწავლას თავიდან, როგორც ჩანს, არაორგანიზებული ხასიათი ჰქონდა. ყოველ შემთხვევაში 20-იანი წლების ქართულ საბჭოთა გაზეთებში სულ რამდენიმე გამოხმაურება დაიბეჭდა ემიგრანტული პუბლიკაციების შესახებ. მაგალითად, 1922 წლის გაზეთ “კომუნისტი” (18) გამოქვეყნდა მიმოხილვა რუსულ ემიგრანტულ ჟურნალში “Социалистический Вестник” (118) დაბეჭდილი მარტოვის წერილისა, რომელიც რუსეთის ახალ ეკონომიკურ პოლიტიკას ეხებოდა. სავარაუდოდ ეს მიმოხილვა გადმობეჭდილი უნდა იყოს რუსული წყაროდან [“კომუნისტი”, 1922]. 1923 წელს ასევე გაზეთ “კომუნისტი” მან-ის ფსევდონიმით დაიბეჭდა ორი წერილი, რომლებშიც ავტორი დასცინის ქართულ ემიგრანტულ გაზეთ “ერთობას” მასში გამოქვეყნებულ იანტისაბჭოთა პუბლიკაციების გამო (1-2).

უცხოური პრესის გამოწერა შეეძლოთ პარტიულ და სამეცნიერო დაწესებულებებს, ასევე ცენტრალური გაზეთების რედაქციებს. გამოწერის, მათი შეძენისა და გავრცელების პროცესს ხელმძღვანელობდა სსრკ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატის ლიტერატურული განყოფილება, ხოლო გამოსაწერი გამოცემების სიას ამტკიცებდა მთავლიტი. მათ გარკვეული დროის შემდეგ არასასურველად მიიჩნეეს ემიგრანტული ლიტერატურის ასეთი, შედარებით თავისუფალი გავრცელება ქვეყნის ტერიტორიაზე. საქმე იმაში იყო, რომ პოლიტიკოსების გარდა დევნილობაში მყოფი რუსული ინტელიგენცია — მწერლები, მეცნიერები, ფილოსოფოსები და ა.შ. სერიოზულ ძალას წარმოადგენდა იდეოლოგიური პაექრობის ასპარეზზე, რომელსაც შეეძლო ზემოქმედება მოეხდინა არა მარტო კომპარტიის რიგითი წევრების, არამედ მალალ საფეხურზე მდგომი პარტიული ხელმძღვანელების აზროვნებაზე.

მე-20 საუკუნის 20-იანი წლების შუა პერიოდიდან საბჭოთა კავშირში გაძლიერდა ცენზურა, დაწესდა მკაცრი კონტროლი ქვეყნის შიდა ბეჭდურ პროდუქციაზე, აიკრძალა ბევრი გამოცემა, დაიწყო ხელისუფლებისათვის არასასურველი ავტორების წიგნების ფიზიკური განადგურება, ბიბლიოთეკებს დაევალიათ რეპრესირებული წიგნების ამოღება ფონდებიდან და მათი დახურულ ფონდებში, ე.წ. სპეციალური შენახვის ფონდებში, გადატანა. რეპრესირული პოლიტიკა გავრცელდა ემიგრანტულ გამოცემებზეც. დაიწყო მათი გამოწერის შეზღუდვები. მკაცრად შეიკვეცა როგორც გამოსაწერი გამოცემების რაოდენობა, ასევე გამოწერის უფლების მქონე ორგანიზაციათა და პირთა რიცხვიც. 1926 წლის ბოლოს სკპ(ბ) ცკ-მა მიიღო გადაწყვეტილება, რომლის მიხედვით საბჭოთა კავშირის ყველა პარტორგანიზაციას და დაწესებულებას (მოკავშირე რესპუბლიკების ჩათვლით) ეკრძალებოდა საზღვარგარეთული ჟურნალ-გაზეთების დამოუკიდებლად გამოწერა. ცოტა ხანში ეს შეზღუდვა ფაქტობრივი აკრძალვით შეიცვალა. დარჩა პრესის მიმღებთა მკაცრად განსაზღვრული წრე, როგორც შუალედური რგოლი ემიგრანტულ პრესასა და მკითხველს შორის, რომლის მოვალეობა მტრული პუბლიკაციების შესწავლა და ხელისუფლების ინფორმირება იყო. გამოიცა სკპ(ბ) ცკ-ს დადგენილება, რომელშიც ნათქვამი იყო, რომ “პარტორგანიზაციებისათვის ემიგრანტული პრესის შესახებ ინფორმაციების მიწოდების მიზნით სკპ(ბ) ცკ-ს საინფორმაციო განყოფილებას დაევალია ზემოთ დასახელებული გამოცემებიდან უმნიშვნელოვანესი პუბლიკაციების ამონარიდების კრებულების შედგენა”. ასეთი კრებულების რეგულარული (ყოველკვირეული) გამოცემა დაიწყო 1927 წლის 23 იანვრიდან (“Сводки белоэмигрантской прессы”). დადგინდა იმ ორგანიზაციებისა და პირების სია, ვისაც ეს კრებულები გაეგზავნებოდა. ადრესატები კრებულებს მიიღებდნენ გრიფით “სრულიად საიდუმლოდ” ცკ-ს საიდუმლო მასალების მსგავსად. ემიგრანტული პრესის მიმოხილვათა კრებულები ფაქტობრივად მთლიანად ჩაენაცვლა აკრძალულ უცხოურ ჟურნალ-გაზეთებს (ნ. მიხაილოვი).

ასეთი ქმედებით ხელისუფლებამ სცადა ორი პრობლემის გადაჭრა – სერიოზულად შეზღუდა ემიგრანტული გამოცემების იდეოლოგიური ზემოქმედების არეალი საბჭოთა კავშირში. ამავე დროს, ფინანსური სტაბილურობა შეუწყია ემიგრანტულ გამომცემლობებს საზღვარგარეთ, რომლებიც დიდწილად საბჭოთა გამოწერების ხარჯზე არსებობდნენ.

1927 წლის თებერვლიდან საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკების ცენტრალურმა კომიტეტებმა ზოგიერთი ნაციონალური ემიგრანტული პრესის (მაგ.,

უკრაინული) გამოწერის თხოვნით მიმართეს პარტიულ ხელმძღვანელობას მოსკოვში.

სკპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტმაც ასევე მიმართა შესაბამის სტრუქტურას. მიმართვაში გამოთქმული იყო სურვილი, რომ გამოცემულიყო ამიერკავკასიის ხალხთა ენებზე გამომავალი ემიგრანტული პრესის მიმოხილვათა ორკვირეული ბიულეტენი რუსულ ენაზე, რისთვისაც გამონაკლისის სახით სთხოვდნენ შესაბამისი ემიგრანტული გამოცემების გამოწერის უფლებას (ნ. მიხაილოვი). საბოლოოდ, 1927 წლის 25 აპრილს სკპ(ბ) ცკ-მა დააკმაყოფილა მათი თხოვნა და დაუშვა ემიგრანტული გამოცემის გამოწერა განსაზღვრული სიით და ამ გამოცემათა პუბლიკაციების მიმოხილვათა კრებულის შედგენა ხელმძღვანელ პარტიულ ორგანოებისთვის მიწოდების ვალდებულებით. კრებულს ეწოდა "Бюллетень зарубежной белой прессы (Закавказской)" - ("ამიერკავკასიის) საზღვარგარეთული თეთრი პრესის ბიულეტენი") (შემდეგში ყველგან "ბიულეტენი" - მ.მ.).

სსრკ კპ(ბ) ცკ-ს გადაწყვეტილებით ბიულეტენის მომზადებისათვის სხვებთან ერთად მუშავდებოდა 11 ქართული ემიგრანტული გამოცემა: "ბრძოლა", "ახალგაზრდა სოციალ-დემოკრატი", "თეთრი გიორგი", "დამოუკიდებელი საქართველო", "სახალხო საქმე", "მამულიშვილი", "სამშობლო", "ბრძოლის ხმა", "საქართველო", "ახალი ივერია", "საქართველოს გუშაგი", "პრომეთე" (ეს უკანასკნელი იბეჭდებოდა ფრანგულ ენაზე და წარმოადგენდა კავკასიის ხალხებისა და უკრაინის ემიგრანტთა გაერთიანებულ ორგანოს. რედაქტორი - გიორგი გვაზავა).

ქართულის გარდა ბიულეტენში იბეჭდებოდა შემდეგ გამოცემათა მიმოხილვები:

სომხური: დროშაკ (დროშა), აირენიკი (სამშობლო), უსაბერ (იმედი), არაჩ (წინ), აზდარარ (მაცნე); აპაგა (მომავალი), არევ (მზე), პაიკარ (ბრძოლა), ასპარეზ (არენა), ერითასარდ-აიასტან (ახალგაზრდა სომხეთი), ნორ-ერკირ (ახალი ქვეყანა), ნორ-ორ (ახალი დღე), მარტკოც (ბატარეა) (14 გამოც.).

აზერბაიჯანული: ენი კავკასია (თურქეთი), აზერბაიჯანი, ენი თურქესტან (ახალი თურქესტანი), აზერი-თურქ (აზერბაიჯანელი თურქი), ოდლუ-იურტ (ცეცხლოვანი მხარე), ბილდირიშ (მაცნე), იაშილ-თურქესტანი (მწვანე თურქესტანი), ისტიკლიალ (თავისუფლება) (8 გამოც.).

ამ გამოცემებს 1931 წლიდან დაემატა არაემიგრანტული უცხოური პერიოდიკის პუბლიკაციები ფრანგულ, გერმანულ, თურქულ და სპარსულ ენებზე.

ბიულეტენის პირველი ნომერი გამოვიდა 1927 წლის ოქტომბერში. 1930 წლამდე მასში მხოლოდ ამიერკავკასიის ემიგრანტული გამოცემების მასალა იბეჭდებოდა. 1931 წლიდან ნაწილობრივ შეიცვალა ბიულეტენის თემატიკა. გაფართოვდა შესასწავლი პრესის გეოგრაფიული და პოლიტიკური არეალი და ემიგრანტული პრესის პარალელურად ყურადღება გამახვილდა უცხოური პრესის იმ პუბლიკაციებზე, რომლებიც ამა თუ იმ ფორმით ენებოდა ამიერკავკასიის რესპუბლიკებს. უცხო ქვეყნების ოფიციალური სამთავრობო გამოცემებთან ერთად დაკვირვება ხდებოდა ოპოზიციურ გამოცემებზეც (მაგალითად, სტამბოლში გამომავალი ოპოზიციური გაზეთები "ვაკიტ" - დრო, "იარინი" - ხვალინდელი დღე და ა.შ.). შესაბამისად ბიულეტენს შეეცვალა სახელწოდებაც და ახლა მას ეწოდა "Бюллетень заграничной печати (О Закавказьи)" - ["საზღვარგარეთული ბეჭდვითი

სიტყვის ბიულეტენი (ამიერკავკასიის შესახებ)“]. გაიზარდა ყურნალის მოცულობა. მცირედით შეიცვალა სტრუქტურაც. მასალა აღარ იყო ენების მიხედვით დაყოფილი. ამის ნაცვლად შემოიღეს თემატური რუბრიკები.

ბიულეტენის 1931-1933 წლების ნომრებში გამოყენებული იყო შემდეგი ძირითადი რუბრიკები: ა/კ სსრ –ს ზოგადი მდგომარეობა; ა/კ კომუნისტური ორგანიზაციების შიდა პარტიული მდგომარეობა; ამიერკავკასიის ემიგრანტები სსრკ-ს შესახებ; ამიერკავკასიის ემიგრანტთა პროგრამა და ტაქტიკა; ამიერკავკასიის ფედერაციის შესახებ; განხეთქილება ქართველ მენშევიკთა პარტიაში; დაშნაკ ცუტუნის პარტიის ორმოცი წლის იუბილე; დისკუსია ქართველ ნაციონალ- და “სოციალ“- ფაშისტებს შორის; ქართველ სოციალ-ფაშისტების არალეგალური კონფერენცია; ქართველი მენშევიკები და ნაციონალ-ფაშისტები; ჩვენი მეზობლები და სხვა.

ბიულეტენში პერიოდული გამოცემების პარალელურად ყურადღებით სწავლობდნენ და ამუშავებდნენ წიგნებსაც. მაგალითად დაიბეჭდა ფრაგმენტები ნაშრომებიდან - გ. გვაზავა. საქართველო და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია (ბიულეტენი, 1928, 14, 12), ნ. ჟორდანიას. ჩვენი უთანხმოებანიდან (ბიულეტენი, 1928, 15/6), კ. კანდელაკი. რას ამბობენ ფაქტები (ბიულეტენი, 1928, 17).

ბიულეტენებში მასალა წარმოდგენილია ორგვარად. ერთი მხრივ, იბეჭდებოდა ემიგრანტული პუბლიკაციების ფრაგმენტები ყოველგვარი კომენტარის გარეშე, მეორე მხრივ კი, ვრცელი ამონარიდები ჩართული იყო მიმოხილვის ტექსტში, როგორც დასტური მიმოხილველის პოზიციისა. ყველა შემთხვევაში ბიულეტენი არ იცავდა ობიექტურობას და ეს, ალბათ, არც იყო ამ გამოცემის მიზანი. ბიულეტენი იძლეოდა ზუსტ ინფორმაციას რაიმე ფაქტის შესახებ უცხოეთში გამოქვეყნებული პუბლიკაციების ფრაგმენტების დაბეჭდვის ფორმით, მაგრამ შეფასება ხდებოდა გაბატონებული იდეოლოგიის შესატყვისად. ტენდენციური მიდგომა ჩანს თვით რუბრიკების სათაურებში (მაგ., დისკუსია ქართველ ნაციონალ- და „სოციალ“- ფაშისტებს შორის; ქართველ სოციალ-ფაშისტების არალეგალური კონფერენცია; ქართველი მენშევიკები და ნაციონალ-ფაშისტები). საყურადღებოა, რომ ტერმინი “ფაშისტური“ გამოყენებულია მხოლოდ ქართული პარტიების მიმართ, რაც, სავარაუდოდ, ბიულეტენის სარედაქციო ჯგუფის არაქართული შემადგენლობისა და მათი პარტიული ხელმძღვანელების განწყობის გამოვლინებაა.

ბიულეტენები ქართული პრესის მასალების პარალელურად შეიცავს საქართველოსა და ქართველი პოლიტიკოსების შესახებ ინფორმაციას უცხოურ ემიგრანტულ გამოცემებში. მაგალითად, 1927 წლის პირველივე ნომერში თურქულენოვანი პრესის განყოფილებაში დაბეჭდილია მიმოხილვა აზერბაიჯანული გაზეთ “ენი კავკასიაში“ დაბეჭდილი სტატიისა “განგაში რუსიფიზმის გამო“ (Тревога за русифизм). მასში ნათქვამია, რომ რუსულ ემიგრანტულ გაზეთში “უკანასკნელი ამბები“ (Последние новости) დაიბეჭდა თავისი ლიბერალიზმით ცნობილი მილიუკოვის სტატია “ნოე ჟორდანიასა და ნ. რამიშვილის სადირექტივო წერილები“. მოლიუკოვი იწონებდა ქართველთა მოსაზრებას საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ იმპერიალისტურ ძალებთან გაერთიანებისა და ერთიანი ფრონტით შეტევის საკითხში, თუმცა უკმაყოფილებას გამოხატავდა მათი, მისი აზრით, “ვიწრო ქართული შეზღუდულობის“ გამო“.

1927 წლის მე-2 ნომერში მიმოხილულია სომხურ გაზეთ “დროშაკში“ (დაშნაკ ცუტუნის პარტიული ორგანო) ს. მანსურიანის ფსევდონიმით (ს. ვრაციანი)

დაბეჭდილი სტატია “ქართული მენშევიზმის კრიზისი“, რომელშიც სომეხი ავტორი საკუთარი პარტიული (და სომხური) პოზიციებიდან აფასებს ქართული პარტიის მდგომარეობას.

ზოგადად, უცხოური პუბლიკაციებში კარგად ჩანს ის წინააღმდეგობები, რაც არსებობდა ემიგრაციამდე და მის შემდეგაც საქართველოსთან მიმართებაში რუსეთისა და კავკასიის ქვეყნების მხრიდან.

“საზღვარგარეთული თეთრი პრესის ბიულეტენი (ამიერკავკასიის)“ მკაცრად გასაიდუმლოებულ გამოცემას წარმოადგენდა. იგი იბეჭდებოდა გრიფით “სრულიად საიდუმლოდ“. თავდაპირველად ბიულეტენები რიგდებოდა უფასოდ. 1928 წლის 15/6 ნომერში ჩაქრულია ფურცელი, სადაც საკავშირო კპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტი იუწყება, რომ ამ ნომრიდან შეწყდებოდა ბიულეტენების უფასო დარიგება. სურვილის შემთხვევაში, მიმღებებს უნდა გადაეგზავნათ გამოწერის თანხა დასახელებულ მისამართზე. ერთი თვის ღირებულება იყო 1 მანეთი.

1927 წლის პირველ ნომერს ახლავს რედაქციის მიმართვა მომხმარებლისადმი, რომ მათ ეგზავნებოდათ სკპ (ბ) ა/კავკასიის სამხარეო კომიტეტის ბეჭდვითი სიტყვის განყოფილების მიერ გამოცემული ორკვირეული ბიულეტენის საცდელი ნომრები და სთხოვდნენ, გამოეთქვათ თავიანთი შენიშვნები და სურვილები. 1928 წლის 17-დან ყოველ ნომერს წინ ერთვოდა სკპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის დადგენილების ტექსტი ბიულეტენის გამოყენებისა და შენახვის წესის შესახებ. დადგენილება შედგებოდა ოთხი პუნქტისაგან:

1. ბიულეტენი უნდა შეინახოს ან პირადად იმ ამხანაგმა, რომელსაც ეგზავნება, ან მისმა ნდობით აღჭურვილმა პირმა; ბიულეტენი უნდა ინახებოდეს ცეცხლგამძლე კარადაში;

2. დაგზავნილი ეგზემპლარები უკან დაბრუნებას არ ექვემდებარება, ხოლო სამი თვის მერე უნდა დაიწვას განსაკუთრებული აქტის შესაბამისად.

3. ცალკეულ ამხანაგებს (ამიერკავკასიის კომიტეტების, ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტების, ნაციონალური ცკ, ცენტრალურ დაწესებულებათა ხელმძღვანელებს და ა.შ.) შეუძლიათ, საკუთარი პასუხისმგებლობით, გააცნონ ბიულეტენის შინაარსი ამხანაგების მხოლოდ ვიწრო წრეს - სკპ (ბ) წევრებს, თუკი ეს მათ სამსახურებრივი აუცილებლობისთვის ნამდვილად სჭირდებათ;

4. ნაციონალური ცკ-ს, საოლქო კომიტეტების, სამაზრო კომიტეტების მდივნებს შეუძლიათ ბიულეტენი გააცნონ მხოლოდ პარტკომების წევრებს, შესაბამისი სამხარეო კომიტეტების წევრებს, გაზეთების პმგ რედაქტორებს და ცკ-ს პროპაგანდის ხელმძღვანელებს.

1930 წლიდან გარკვეული ცვლილება განიცადა დადგენილების ტექსტმა. მთავარი პრინციპული სხვაობა შეეხებოდა დამუშავებული ბიულეტენების შემდგომ ბედს. თუ მანამდე ამ ბიულეტენებს წვავდნენ, 1930 წლიდან მათი უკან დაბრუნების გადაწყვეტილება მიიღეს. დადგენილების მეორე პუნქტში ჩაიწერა:

- ბიულეტენის ყველა დაგზავნილი ეგზემპლარი უნდა დაბრუნდეს სკპ(ბ) ა/კავკასიის სამხარეო კომიტეტის აგიტაცია-პროპაგანდის პარტიულ განყოფილებაში აღწერისთვის 2 ეგზემპლარად;

- ეგზემპლართა დაბრუნება ხდება შემდეგ ვადებში:

ა) თბილისში მცხოვრებთათვის - 2 თვე;

ბ) ამიერკავკასიის სხვა ადგილებში მცხოვრებთათვის - 3 თვე;

- თბილისში დაბრუნება ხდება პირადად ნდობით აღჭურვილი პირების საშუალებით, სხვა ქალაქებში მცხოვრები ამხანაგები ბიულეტენებს აბრუნებენ ა/კავკასიის მთავარი პოლიტსამმართველოს ფელდკავშირის გზით (ფელდეგერული კავშირგაბმულობა-საიდუმლო დოკუმენტების გაგზავნის ფორმა რუსეთში - მ.მ).

1931 წლიდან, როდესაც ნაწილობრივ შეიცვალა ბიულეტენის სახელწოდება და შინაარსი, საკავშირო კპ (ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტმა მიიღო ახალი დადგენილება “საზღვარგარეთის ბეჭდვითი სიტყვის ბიულეტენის (ამიერკავკასიის შესახებ)” გამოყენებისა და შენახვის წესის შესახებ.

დადგენილებაში შედარებით გამკაცრებულია ბიულეტენის გამოყენებისა და შენახვის წესები: თუკი ადრე ბიულეტენის წაკითხვა მიმღები პირის გარდა შეეძლო მისივე ნდობით აღჭურვილ პირსაც, ახალ ვითარებაში მხოლოდ მიმღებს ჰქონდა ბიულეტენის გამოყენების უფლება. ნაწილობრივ აღდგა გამოყენებული ბიულეტენების დაწვის პრაქტიკაც. შემცირდა სკპ (ბ) ა/კ სამხარეო კომიტეტის საიდუმლო განყოფილებაში ეგზემპლარების დაბრუნების ვადა და განისაზღვრა იგი მიღებიდან არაუგვიანეს ერთი თვით. ნაციონალური კომპარტიის ცკ-ს და საოლქო კომიტეტებს შეეძლოთ ბიულეტენების ადგილზე დაწვა მიღებიდან არაუგვიანეს 3 თვისა. ამავე დროს სკპ (ბ) ა/კ სამხარეო კომიტეტის საიდუმლო განყოფილებისთვის უნდა გამოეგზავნათ დაწვის შესახებ შესაბამისი აქტი. იმ პირებს, რომლებიც დროულად არ დააბრუნებდნენ გამოყენებულ ეგზემპლარებს ან იმ ორგანიზაციებს, რომლებიც დააგვიანებდნენ ბიულეტენის დაწვის შესახებ აქტის გამოგზავნას შესაბამის უწყებაში, ჩამოერთმეოდათ ამ გამოცემის გამოწერის უფლება. ცალკეულ პირებს შეეძლოთ პირადი პასუხისმგებლობით გაეცნოთ ბიულეტენის შინაარსი ძალიან ვიწრო წრისათვის, ისიც მხოლოდ კპ-ს წევრებისათვის, რომლებსაც სამსახურეობრივი აუცილებლობისათვის სჭირდებოდათ ეს ინფორმაცია.

ბიულეტენის ყოველი ნომრის თითოეული ეგზემპლარი დანომრილი ეგზავნებოდა კონკრეტულ პირს, რომელიც ხელის მოწერით ადასტურებდა ერთეულის მიღებას. ამ გამოცემისადმი ასეთი გასაიდუმლოებული და გამკაცრებული დამოკიდებულება თავისთავად ამძაფრებდა ადამიანებში პასუხისმგებლობის გრძნობას. მაგალითად, ეროვნულ ბიბლიოთეკაში დაცული ბიულეტენის ერთ-ერთი ნომრის ბოლოს მეღნიტ მიწერილია, რომ მან (გვარი გაურკვეველად) დაამთავრა წაკითხვა 1928 წლის 21 იანვარს, ღამის 12 საათზე.

გამოცემას არ აწერია სარედაქციო ჯგუფის წევრთა ვინაობა, რედაქტორი ან სხვა პირი. მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაში არის დანართი, სადაც რედაქცია აფრთხილებს ბიულეტენების მიმღებთ, რომ მათი მისამართების შეცვლის შემთხვევაში ახალი მისამართი დაუყოვნებლივ უნდა შეატყობინონ ბიულეტენის რედაქციას. ბიულეტენთან დაკავშირებით მთელი მიმოწერა საიდუმლოების დაცვის წესით უნდა გადაეგზავნოს ა/კ კპ(ბ)-ში პასუხისმგებელ რედაქტორს, ამხანაგ კილეროგს. მეორე შემთხვევაში მიმღებად დასახელებულია ა. თუმანიანი, თუმცა მითითებული არ არის მისი სტატუსი.

ამრიგად, ამ ჩანართიდან ჩანს, რომ გამოცემის რედაქტორი 1931-1933 წლებში იყო პარტიული მუშაკი, გვარად კილეროგი. საინფორმაციო წყაროებიდან ცნობილია, რომ ძველი რევოლუციონერი, უკრაინის სოციალისტ-რევოლუციონერთა პარტიის ყოფილი წევრი, მიხეილ მარკის ძე კილეროგი, რომელიც

დახვრეტამდე, 1937 წლამდე, მუშაობდა უკრაინისა და რუსეთის სსფრ-ს კომპარტიების სხვადასხვა მაღალ თანამდებობებზე, 1931-1933 წლებში მოვლინებული იყო ამიერკავკასიაში და ხელმძღვანელობდა სკპ (ბ) აკავკასიის სამხარეო კომიტეტის კულტურულ-პროპაგანდისტულ განყოფილებას (მ. კილეროვი).

“(ამიერკავკასიის) საზღვარგარეთული თეთრი პრესის ბიულეტენი”/ “საზღვარგარეთის ბეჭდვითი სიტყვის ბიულეტენის (ამიერკავკასიის შესახებ)“, გასაგები მიზეზების გამო, არ ეგზავნებოდა ბიბლიოთეკებს. საქართველოს ეროვნულ ბიბლიოთეკაში იგი მოხვდა მარქსიზმ-ლენინიზმის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკის გაუქმების შემდეგ, სადაც ეს გამოცემა დაცული იყო ე.წ. “განსაკუთრებულ ფონდში“. საინტერესოა თვით ამ კონკრეტული ეგზემპლარების ბედი. წლიური კომპლექტები აკინძულია ძვირფას ყდაში და მათზე სათაური და სხვა ცნობები დაბეჭდილია ოქროსფერად. 1927 წლის თითოეული ნომრის სატიტულო ფურცლებზე, სადაც ცარიელი ადგილია დატოვებული ბიულეტენის მიმღების ხელმოსაწერად, ამოჭრილია გვარის ადგილი. იგივე მდგომარეობაა 1928-1929 წლების კომპლექტებზეც, რაც ნიშნავს, რომ ეს ადამიანები მოგვიანებით დააპატიმრეს და, სავარაუდოდ, დახვრიტეს.

“საზღვარგარეთული თეთრი პრესის ბიულეტენი (ამიერკავკასიის)” მკაცრად გასაიდუმლოებული გამოცემა იყო და წარმოადგენდა ტოტალიტარული რეჟიმისათვის დამახასიათებელი რეპრესიული ინფორმაციული პოლიტიკის ტიპურ ნიმუშს.

დამოწმებული ლიტერატურა

მან. 1 - მათი ერთობა : [მენშევიკების გაზეთ “ჩვენი ერთობა”-ს გამოცემის განახლების შემდეგ] // კომუნისტი, 1923, 14 ივნ., N134, გვ.1

მან. 2 - ჭორიკანობის ახალი ფორმა : [მენშევიკურ “ერთობის” ნომერში მოთავსებული წერილების შესახებ] // კომუნისტი, 1923, 25 ივლ., N169, გვ.1.

მენშევიკური პრესა : [Социалистический Вестник-ის N18-ში ა. მარტინოვის წერილის მიმოხილვა მიმართული კომუნისტური პარტიის ეკონომიკური პოლიტიკის წინააღმდეგ] // კომუნისტი, 1922, 11 იანვ., N8, გვ.1-2.

ბიულეტენი, 1 - Бюллетень зарубежной белой прессы (Закавказской), 1927-1930, Тбилиси.

ბიულეტენი, 2 - Бюллетень заграничной печати (О Закавказьи)", 1931-1933, Тбилиси.

მ. კილეროვი - Киллеров Михаил Маркович: [биографические сведения] // Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898-1991. <http://www.knowbysight.info/KKK/03139.asp>

ბ. მახაილოვი - Н. М. Михалев, Русская эмигрантская периодика как инструмент формирования мирового общественного мнения // <http://www.mediascope.ru/?q=node/442>

MAIA MIKABERIDZE

**EMIGRANT LITERATURE – THE OBJECT OF STRICT
SOVIET SURVEILLANCE**

The Soviet Government considered the emigrant literature as a strong ideological weapon having an adverse impact on Soviet people worldview. That was why to bring the emigrant literature to the Soviet Union first restricted and lately banned. Among the forbidden newspapers and magazines were the Georgian emigrant publications. Instead, it was decided to publish a reference book of the most important publications.

In the years of 1927-1933 Tbilisi was issued in Russian “Foreign White Press Bulletin (Transcaucasia) ”Bulletin of Foreign Printed Materials ”(about Transcaucasia)”, which included the reviews and paragraphs of not only the Georgian emigrant literature but the Transcaucasian publications as well. Due to materials printed in these bulletins the Soviet Government knew about the emigrant circles, their point of views and goals. Thorough analysis of emigrant literature gave a possibility to the Soviet Government to react efficiently and undertake relevant actions. The Bulletin was strictly confidential and it was a sample of totalitarian regime repressive politics.

მაია მიქაუტაძე

სიტყვაწარმოების გობიერტი საკითხისათვის ტაოურში
(2010-2014 წწ. ექსპედიციის მასალების მიხედვით)

სიტყვაწარმოების წესები და საშუალებები ტაოურში ძირითადად ქართულია, თუმცა ტაოელთა მეტყველებაში განსხვავებული ელემენტებიც დასტურდება, რაც მოცემულ დიალექტზე თურქული ენის ოთხსაუკუნოვანი გავლენით იხსნება. შედეგად, სიტყვაწარმოების თვალსაზრისით ტაოურში მრავალფეროვანი და საინტერესო სურათია.

კუთვნილების აღმნიშვნელი სახელების წარმოებისას -ოსან და **-იან** სუფიქსები ენაცვლება ერთმანეთს, თუმცა უფრო გავრცელებულია **-იან** სუფიქსიანი წარმოება: "იმხნამდი ქი მიცემ, მარქტალი წყლიანი გომოა"; "კაი მიწა-ნა იყრეს, ყუმიანი მიწა-ნა იყრეს, ფუმფლი"; "მზიანი ჰავა-ნა იყრეს ქი დაღუზა მარქტალი გომოა"; "ჰე, ჰენჰ ბევრ გურევთ, ასე ქი წუმუაგდებ, გაცივდება ჰენჰიანი, ქონი"; "ბაყალში შედი, იქ არი, ბევრ წვერიანი დედეა"...

წარმომავლობის მაწარმოებელი **-ურ/-ულ** და **-ელ** სუფიქსებიც თავისუფლად ენაცვლება ერთმანეთს. არ არის განსაზღვრული მათი ადგილი: "ზაბა კადა, ნათურელია, ნათურელი"; "ადნი ჩტენი აქევრი მიწა ლაზული დაღუზი მოა, ფუმფლია"; "ე ღარჰ თქტენ ქი გახლავს, სადეურია ისა, სადეველია?"...

-ოვან სუფიქსით ზედსართავებში თანაბრობითი ხარისხი გამოიხატება; ასეთ სიტყვებს სიმრავლის გაგებაც აქვთ: დიდრუანი, მაღალვანი, ლამაზვანი... "ზაბა დიდრუანი თუ არი, ნა დაჭრა"...

-ნარ/-ნალ სუფიქსი ტაოურში, სხვა ქართველური დიალექტების მსგავსად, მცენარეთა აღმნიშვნელ ფუძეებს დაერთვის და იმ ადგილს გამოხატავს, სადაც ეს მცენარე ბლომად ხარობს: თხილნარი, ნაძუნარი... ტაოურში **-ნარ/-ნალ** სუფიქსი მრავლობითობის **-ებ** ბოლოსართს სხვა დროსაც ენაცვლება: "ტყე, ჩტენი ტყევნარი (ტყეები) აქა, გაყოფილია ტყევნარი, გაყოფილი"; "კარნალი (კარები) გელო" (შ. ფუტკ., 1993); "ასე ჩომოვყრით დედევენარში (დედეები), გამოაანეთ გზაზე"; "რუვენალი (რუები) უუმსია" (შ. ფუტკ., 1993) ...

წინავითარებას **ნა-** და **ნა-** — **-არ** აფიქსები ასახავს: "ემიას გოგო ყავდა ნათხვარი" (შ. ფუტკ., 1993); "გომოანებ ნაწველსა, მაქინაში ნაწველ გომოანებ"; "ჩემი ღენჰები ნაკითხნი არიან, დიდრუან მექთებები"; "ამ ალაგს ასე ნასყიდ ვეტყვით, ნასყიდი, ნასყიდი" ...

¹მაგალითებს ვიმოწმებთ 2010-2014 წლებში ტაოში მოწყობილი ექსპედიციის პერიოდში მოპოვებული მასალიდან; ცალკეულ შემთხვევებში ნიმუშები მოტანილია ნ. მარისა (1911) და შ. ფუტკარაძის (1993) ტექსტებიდან; ასევე, ვიყენებთ აწსუ ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრში დაცულ მასალას.

აქტიურად გამოიყენება **უქონლობის** მაწარმოებელი **უ-** — **-ო** და **უ-** — **-ურ** აფიქსები: "არი ლებულო **უსარო**. ერთი სარიანი არი, ამა ორ-სამი სოღ არი ლებუები"; "**უქეიფური** დემინახე, ზალიანაც გეგინარდა" (შ. ფუტკ., 1993) ...

ასევე პროდუქტიულია **დანიშნულების** მაწარმოებელი **სა-** — **-ე**, **სა-** — **-ელ**, **სა-** — **-არ** და **სა-** — **-ო** აფიქსები:

"ჰო, ი ვარები ქი დუაბმიდით, ი სა... **სახვნელზე** წუმუდებდით იმასა, ი **სახვნელი** იმა გასწორებდა ასე"; "მასუკან ემევიქმოდით, ასე გემეგტანდით, დავჯონდით, **სათივრე** ვეტყოდით"; "ასე ორ ხევნარ არ არი და, ტყე არ არი იქა, მარტო **საძიარი**, ძონ მალე"; "ე კიბილი, **საფორჩხელი** კიბილი, ჰო. ე ტარი, ე ტარ ბოლაზი დანი. ე **საფორჩხელისი** ყუი, დანი, ყუი"; "ონდანსორა, **სანაცრიე**, **სანაცრიე**, ოქუზბოდანი, ჰიშკარი, შორადი..."; "მალა ერთი ჭალა გუაქუა, **სახარე** ვეტყვით" ...

ხელობის აღმნიშვნელია **-ობა** და **მე-** — **-ე** აფიქსები:

"ჩემ ბერ **შოძერობა** იჯოლა, არაბა ბევრ ხან ემე იჯოლა, **შოძერობა**, ართუხ დუეჩვიენით და. მოვდოდეს იუსუქელი, ბოდნა **თერჯუმანობა** მათჯონებდეს, მალაზიეფში შევდოდეს, **თერჯუმანობა** მათჯონებდეს"; "**მეცხვერე**, ჰო, პირტყვებ მოაძოვეს, ზროხებ მუაძოვეს, ი **მეცხურე**. ბითთუმ წაასხამს ასე იმათ, **მეცხურეა**" ...

თავისებურებით გამოირჩევა ზოგიერთი მიმღეობური ფორმა: **უმურწყველა** (მოურწყველი), **დაბადული** (დაბადებული), **დამარჩალი** (დარჩენილი), **ახუჭებული** (აყვანილი ხელში), **მომდრელი** (მიზანში მსროლელი), **შეწკარებული** (ერთმანეთზე შემოწყობილი) (შ. ფუტკ., 1993)...

ტობონიმების წარმოებისას ტაოურში იგივე მაწარმოებელი აფიქსები გამოიყოფა, რომელიც თანამედროვე სალიტერატურო ქართულსა თუ სხვა დიალექტებში.

სტრუქტურული თვალსაზრისით ტაოს მიკროტობონიმები მრავალფეროვანია:

ა) **მარტივფუძიანი, უაფიქსო ტობონიმები** იშვიათია და მცირე გეოგრაფიული ობიექტების აღმნიშვნელია, მაგალითად: ბაწარი, ვაკე, ჩირდილი, გაღმაი...

ბ) ტობონიმთა უმრავლესობა აფიქსებითაა გაფორმებული; საკმაოდ ხშირია **სუფიქსებით ნაწარმოები ფუძეები**. აქ გამოიყოფა **-ეთ**, **-თი**, **-ნარ** (>ნალ), **-ა**, **-ებ** სუფიქსები:

-ეთ სუფიქსით ნაწარმოები ტობონიმები: კანკლ-ეთ-ი, კუპრ-ეთ-ი, ქაცან-ეთ-ი, ქორი-ეთ-ი, ყორი-ეთ-ი...

-თი: წყარო-თი, ფოსვა-თი, ჰამფიენ-თი ...

-ნარ/-ნალ: გურდ-ნალი, ღოდ-ნარ-ი ...

-ა: გობზეველ-ა, დოლურ-ა, კანაფურ-ა, მურუდ-ა(ი) ...

-ებ: ჩუხურ-ებ-ი, ფაცან-ებ-ი ...

გ) მრავალფეროვანია **პრეფიქს-სუფიქსური წარმოების ტობონიმები**. პრეფიქსებად გვხვდება **სა-** და **ნა-**, ხოლო სუფიქსებად **-ეგ**, **-ე**, **-ო**. მაგ.:

სა-ე: სა-თიხ-ე, სა-ნაცრი-ე, სა-ფერხულ-ე, სა-ფურ-ე, სა-ჯიმქკლ-ე ...

სა-ო: სა-მრავლ-ო, სა-პწკინალ-ო, სა-ფალანთ-ო, სა-მანჯახ-ო ...

ნა-ეგ: ნა-ტბ-ეგ-ი, ნა-ჭალ-ეგ-ი ...

ნა-ე: ნა-კავლო-ე/ნაკველო-ე ...

დ) **პრეფიქსით ნაწარმოები** გეოგრაფიული სახელები მცირე რაოდენობით დასტურდება. ძირითადად **სა-** და **ნა-** პრეფიქსიანია:

სა-: სა-სვენი, სა-თარი, სა-ცორი.

ნა-: ნა-ყორი, ნა-სყიდი.

ე) ტაოს გეოგრაფიულ სახელწოდებებში განსაკუთრებით მრავლად გვხვდება კომპოზიტური აგებულების ტოპონიმები. ისინი მიიღება სხვადასხვა ტიპის სახელთა (სიტყვათა) შეერთებით. საზღვრულად წარმოდგენილია საზოგადო სახელები: კარი, ვაკე, ტყე, ხევი, ღელე, ჭალა... მსაზღვრელად გვხვდება ზედსართავი და ნათესაობით ბრუნვაში მდგარი სახელი (ვრცლად იხ. ქვემოთ).

ტაოურ დიალექტში სიტყვაწარმოების შედეგად მიღებული ფორმებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას სწორედ კომპოზიტები იქცევს. სამწიგნობრო ქართულსა და დიალექტებთან მიმართებით, წარმომავლობის მიხედვით, კომპოზიტები პირობითად სამ ჯგუფად შეიძლება დავყოთ:

I. საერთოქართველური;

II. დიალექტური (ტაოური);

III. უცხოური (თურქ., არაბ., სპარს.) ფუძეების შემცველი.

I. ტაოურ დიალექტში კომპოზიტთა ძირითადი ნაწილი ქართული წარმომავლობისაა; გვხვდება როგორც ფუძეგაორკეცებული, ასევე ნაირფუძიანი თხზული სახელები.

მარტივი გაორკეცების შედეგად მიღებული კომპოზიტებია:

ახლა-ახლა, წრილ-წრილი, გზელ-გზელი, წინა-წინ, მალ-მალ, ნელა-ნელა, უკან-უკან, შორ-შორ, შუა-შუა...

"ახლა **ნელა-ნელა** გუაგდით ისა, ალა ვიჯებით"; "ელეთრიქი ჩვენ ენ **წინაწინ** არ იყო და ახლა მოსულა"; "ენ **წინაწინ** ვწველიდი ფურს"; "**სამ-სამი** თანე უნა ჩააყარო, ერთი-ორი ყარიში-ნა ქნა და"; "ოთხი მტკაელი **ძორ-ძორ**-ნა ქნა და"; "ო, დაჭრა... **ო, მოკლე-მოკლე**-ნა დაჭრა, მეიტანო ღელეში, გუდმოყარო, წედღებ, დახიზრავ"; "პირუტყვ აღარ არიან, მალევისაც აბლი-აბლი, **ორ-ორი**, თითო შეიქნეს, თივა ყოფნის, ნეკერ აღარ ვიჯებით"; "ჰო, კად თაფლია, ჰო, **ახლა-ახლა** იჯებიან ბოდნანი. **ახლა-ახლა** ჰყიდვენ. იმხან არ იყიდებოდა. ახლა" ...

ნაირფუძიან კომპოზიტებში რამდენიმე ქვეჯგუფი შეიძლება გამოიყოს:

მსგავსი სემანტიკის სიტყვებისგან შედგენილი კომპოზიტები: ჭალა-ყანა, სახლ-კარი, ბალი-ბაღია, პურ-წყალი, გზა-კვალი ...

"წვეღეფთ, ამა **ჭალა-ყანაში** თუ ვქენით ჩუენ ჭალეფჩი, იმაზე არ გიგჷირევა"; "ენ კად შეშა ნაძვი და სხალი. ტყეში ნაძვი, **ჭალა-ყანაში** სხალი"; "გვეიდა ქალმა, **კელ-პირი** დეიბანა"; "ეერია **გზა-კვალი** ი კაცსა"; "ღმერთმა კად **პურ-წყალზე** დასვას" (შ. ფუტყარ., 1993) ...

ანტონიმური კომპოზიტები: მთა-ბარი, ტოლ-მოკლე, დილა-საღამოს, ზეით-ქუეით, მისულა-მოსულა, ასაწევ-დასაწევი ...

"თქვენს უკან **მივდივართ-მოვდივართ**"; "ედა, ართუხ **დედამთილ-მუამთილ** მყავს, ალაღ მყავსა, ადაფაზარს არი ალაღ" ...

მსაზღვრელ-საზღვრულისგან შედგენილი კომპოზიციები:

ა) **ატრიბუტულმსაზღვრელიანი:** ორფეხი (ადამიანი), ოთხფეხი (საქონელი), მამამთილი, დედამთილი, ღმერთგამჩენელი, ფეჭშველაი, ხმამალა, თავლია, დედაბერი, ნებდაცემული, ოთხყური, სამყური (მცენარე) ...

ტოპონიმები: დიდი-ტყე, დიდ-ვაკე, დიდ-ჭალაი, უკანაი-ტყე, დამპალ-წყარო, კაკლიან-ლეღე, ნაღვა(რ)ა-ლეღეი, წინ-ყანა ...

ბ) **მართულმსაზღვრელიანი:** სადილობიხან, ტანისამოსი, ცეცხლიპირი, ჰელიგული, მუკლითავი, დელითავი, გულიპირი, ყურბალიში ...

ტოპონიმები: ტყის-პირი, ელიასვევი, წყაროთვალი, წვერსიქითი, ველისთაი, ხიდი-თავი...

II. ტაოურში გვაქვს დიალექტური წარმოების კომპოზიციები, რომელთაც პირობითად ვუწოდებთ ტაოური, ვინაიდან ისინი თავისუფლად შეიძლება შეგვხვდეს სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვა კილოებშიც; მაგალითად:

არადეგვანარ-ა "არ იქნა შესაფერისი ჩვენთვის" - "ეს საქმე **არადეგვანარა**, მეზარებიან დათესვა ჩუენა, მიწის საქმე";

აითითი "თითებით თამაშის სახელი" - "პატარაობიხან **აითითის** თამაშობა გუიყურადა";

გულერთი "ერთგული, გულითადი" - "სულ **გულერთი** მოზობელები გუყავდა სოფელჩი";

ერთამი "ერთი დრამი, ცოტა, პატარა" - "**ერთამ** ამბავ-ნა გითხრა";

თვალნაჭირავი "თვალი რომ უჭირავს, შეყვარებული" - "**თვალნაჭირავი** ყოფილა ი ქალზე";

წითვალი "მზისთვალი, მზე" - "**წითვალივით** ბგანები ყავსა ჩემ ძმასა";

ღელე-ღურდანი "ხევი-ხრამი, ხევ-ხუვი, ღელის მიდამოები" - "**ღელე-ღურდანიში** დევეხეტებოდით და ჩომა ვეძებდით";

ღორბეჩაი "ფიზიკურად მაგარი, მაგრამ ცოტათი გონებასუსტი" - "ერთი **ღორბეჩაი** კაცი ცხოვრობდა ი თი ძირას";

ყველინარში "ყველით, კვერცხითა და ერბოთი მომზადებული კერძი" - "**ყველინარში** იცი შენ? ყველი-ნა კვერცხი უნდა, გერმელია";

ხიჭი-ბუჭაი "წვრილმანი საგნები" - "სუ კარგავდა **ხიჭი-ბუჭა** რაცხეფს ი დეკაცი, მასუკა - ეძებდა";

რახანცხა "როდესაც": "**რახანცხა** გინდა, იმხან გააკეთე. გელი მოკლა სერბეთია. **რახანცხა** დეინახავ, მოკლავ";

მასუკა "მას შემდეგ": "**მასუკასაც** გეზარდენით, ასკერში წაველით"; "**მასუკა** ჩომალთ ვევა, ჩუენი ალაგი ვევადა";

ყოლღამე "ყოველ ღამე": "ედა, დათვი **ყოლღამე** იარება აქობაში" ...

ამ ქვეჯგუფში მარტივი გარკვევებით მიღებული თხზული სახელების ("ამა ასე ქი დემეძგეროს, ისე ასაფანია ქი, ფარჩი არ ჩავა ჩემი დაბლა, მოვკდები. **ფარჩა-ფარჩა** შევქნები, დანი") გვერდით საკმაოდ ხშირია და ყურადღებას იქცევს ისეთი **ფუძეგაორკეცებული** კომპოზიციები, რომელთა მეორე წევრის **ფუძე** შეცვლილია.

გვზვდება როგორც ხმოვანთა, ასევე თანხმოვანთა მონაცვლეობით მიღებული კომპოზიტები:

რედუქციისას ფუძისეული ხმოვნები, როგორც წესი, უ ხმოვნით იცვლება: ყველაზე ხშირია ა>უ: პაშკა-პუშკაი (თივის სახელი); პაკა-პუკითა; ფათათა-ფუთათა “მოუწყობელი, დაულაგებელი”; ფანგა-ფუნგი “მტკრევა-ლეწვა, ჭახა-ჭუხი” ... ე>უ: მეზობელი-მუზობელი, ... ი>უ: ჯღინკი-ჯღუნკაი “პატარ-პატარა” ...

თანხმოვანთა მონაცვლეობით მიღებულ კომპოზიტებში სიტყვა მეორდება თავკიდური თანხმოვნის ან თანხმოვანთკომპლექსის შეცვლით. ტაოურში, მსგავსად ქართული სალიტერატურო ენისა და დიალექტებისა, მონაცვლე თანხმოვანია “მ”, მაგ.: “ვაშლი-მაშლი, სხალი-მალი არ აი აქა”; “ღონთორ-მონთორ, ღერმან-მერმან არ გინდა”; “შომოქხვებდა დათვი-მათვი” ...

ფუძეგარკეცების შემთხვევები სალიტერატურო ენისა და დიალექტებისთვის უცხო არ არის. სალიტერატურო ენაში უმთავრესად ფუძეუცვლელი კომპოზიტები გვხვდება; ასონანსური ვარიანტები უმთავრესად დიალექტებში გამოიყენება, თუმცა ზოგჯერ სამწიგნობრო ენაშიც დასტურდება. ამ ტიპის თხზულ სიტყვათა გამოყენების სიხშირე ტაოურში თვალმისაცემია. ამგვარი წარმოების გააქტიურება, შესაძლოა, თურქულის გავლენით აიხსნას, თუმცა წარმოების პრინციპი და წესები აქაც ქართულია.

ნაირფუძიანი კომპოზიტები:

სინონიმური კომპოზიტები: ფუტიან-მურიანი “შინაური ტანსაცმლით”; ფარა-ფასი “საფასური” ...

მსგავსი სემანტიკის სიტყვებისაგან შედგენილი კომპოზიტები: კედელ-კუთხე, ჭადი-პური, თიკნებ-კრავებ, კლიტე-სადლოლი, ცხვირ-ბუკი, წვიმა-წყალი ...

ანტონიმური კომპოზიტები:

არგარგი “უვარგისი, არასასურველი, აკრძალული”; **ძილ-ჭკუაში** “ძილ-ბურანში”; **ბერ-დედაბერი//ბერ-ბებერნი-ი** “მოხუცი ცოლ-ქმარი” ...

მსაზღვრელ-საზღვრულისგან შედგენილი კომპოზიტები:

ა) **ატრიბუტულმსაზღვრელიანი: მალმოსული** “ნაადრევი”; **ფენშავიანი** “შავფეხა, უბედურების მომტანი”; **დეკაცი** “დედაკაცი”; **თივაწველაი**; **ამდენის** “ამდენი ხნის, ხანშიშესული” ...

ტოპონიმები: **ქონობანი, კაკათქედი, ლონჯიქეთქედი, დითქედი, ქეთქედი, ჭორახლაქეთი** ...

ბ) **მართულმსაზღვრელიანი:** “აქო ამას, აქობასა ხეიყანა ვეტყვით”; “მალლა კილო ერთი ყანა გუაქტა, იქაც შინდიძირი”; “მე პეტერაობინან ანას უკან წევდოდი, ნეკერ ვიჯებოდი”; “სადამობირა მოსწველიდეს, დილაჲ მოსწველიდეს”; “იქ ჭალა გუაქტა, ემე ვეტყვით, კალოსწინი”; “ბლიხმელი - გამხმარი ბალი. ბალს ახმობენ და საზამთროდ ინახავენ” (შ. ფუტყარ., 1993) ...

ტოპონიმები: **ბალხითა, ბაგიწყალი, ქელაზორიწვერი, სამრავლოწვერი, სახაიწვერიო, კაას-წინი (<კარის-წინი), ქესადგურიწვერი** ...

III. უცხოური (თურქ., არაბ., სპარს.) სიტყვების შემცველი კომპოზიტები შედგენილობის მიხედვით ორ ქვეჯგუფად შეიძლება დაგვით:

1. კომპოზიტები, რომლის ერთ-ერთი კომპონენტი ქართულია;

2. ორივე კომპონენტი უცხოურია.

1) შერეული ტიპის კომპოზიტებში ქართულ და უცხოურ სიტყვათა მიმდევრობა განსაზღვრული არაა:

კომპოზიტის პირველი წევრი ქართულია, მეორე - უცხოური:

თიბავახტი "თიბვის დრო" (არაბ. "vakit" "დრო, ხანი") - "მასუკა **თიბავახტი** მოა, მაქტილივახტი მოა, მარქტულ დავთხრით";

გულჩორიანი "გულით ავადმყოფი" (თურქ. cor "დაავადება") - "გულჩორიანი იყო ჩემი ანაი";

დოშორვა "წვნიანი კერძი, რომელიც მზადდება დოს, ფქვილის, ხახვის, ქინძის გამოყენებით" (თურქ. corba "წვნიანი, შეჭამანდი") - "შუადღისან **დოშორვას** აკეთებდა დედაბერი";

ერთანე "ერთი ცალი" (სპ. tane "ცალი, წვეთი") - "**ერთანე** პური უყიდა და მუუტანა სახში";

ყურიყაფა "ყრუ" (ყური + თურქ. kapalı "დახშული, დახურული") - "**ყურიყაფანი** ხდებიან ე ბგანები";

ძაფიგორა "ძაფის მიხედვით" (თურქ. gora "მიხედვით, შესაბამისად") - "**ძაფიგორა** მოუქსოვდით იმასა" ...

ტოპონიმები: **ზემო მეელე, ქომო მეელე** (არაბ. mahalle "უბანი, რაიონი") ...

რთული სახელის პირველი წევრი უცხოურია, მეორე - ქართული:

ანამისი "დედამისი" (თურქ. anne "დედა") - "ლამაზი ქალია **ანამისი**";

ანაგზა "დედა გზა", "მთავარი გზა" (თურქ. anne "დედა") - "ი სოფლამდე **ანაგზით** მიდიხარ";

ენდიდი "უფრო დიდი, უდიდესი" (თურქ. en "გაძლიერებითი ნაწილაკი, უფროობითი ხარისხის მაწარმოებელი") - "**ენდიდი** სახლი რო დგანა, მისია";

აღ-ყველი (თურქ. yag "ცხიმი, კარაქი, ერბო") - "ნენეი **აღ-ყველ** აკეთეფს ყოელ საღამო";

ჩომა-ცხუარი (თურქ. coma "პირუტყვი") - "**ჩომა-ცხუარს** მოასხამდა ი მეცხტერე" ...

ტოპონიმები: **ყიშლი-წვერი** (თურქ. kıslak "საზამთრო საძოვარი"),

ტუზი-ჭალაი (თურქ. tuz "მარილი") ...

ბ) უცხოური (თურქ., არაბ., სპარს.) სიტყვებისაგან მიღებული თხზული სახელები:

ხისიმ-ახრაბა "ახლო და შორეული ნათესავები, მთელი მოდგმა" (არაბ. hisim "ნათესავი" + არაბ. akraba "ნათესავი, ახლობელი") - "ა, ჩემი ხისიმ-ახრაბა აქედამ ისტამბოლ ჩასვლამდე ხისიმ-ახრაბანი მყავან" ...

გერიყალანი "დარჩენილი, დანარჩენი, სხვა" (თურქ. geri - უკან, kalan - დარჩენილი, ნარჩენი) - "**გერიყალანი** რა-ნა გითხრა, მეველავ დედაბერი";

ანა-ბაბა "დედ-მამა" (თურქ. anne "დედა" + თურქ. baba "მამა") - "მე ისტანბულ ვარ, **ანა-ბაბაი** სოფელჩი რჩებიან";

ანალუდი "დედინაცვალი" (თურქ. analık) - "გაჭერსიანდა ი **ანალუდი** და გააგდო სახლიდამ ბგანი";

ენსივთა "სულ პირველად" (თურქ. en "უფრო, ყველაზე" + არაბ. siftah "თავდაპირველი, ადრინდელი") - "**ენსივთა** ჩემი ბოსტანი ჩანა";

საბახნაში “დილის ლოცვის ჟამი“ (არაბ. sabah “დილა“ + სპარს. namaz “ლოცვა“) - “ადგებოდა ყოველ **საბახნაში** მაამთილი და ლოცულობდა“ ...
toponimi: ოქუზ-ბოდანი (თურქ. öküz “ხარი“ + თურქ. boğazi “ყელი“); **ყარა-გოლი** (თურქ. kara “შავი“ + თურქ. göl “ტბა“); **ყარა-ტაში** (თურქ. kara “შავი“ + თურქ. taş “ქვა“); **ყარა-თადი** (თურქ. kara “შავი“ + თურქ. dağ “მთა“)...

გვაქვს უცხოური ძირ-ფუძეების გავრცელებით მიღებული კომპოზიციებიც: **დილიმ-დილიმ** (თურქ. dilim “ნაჭერი, ნატეხი“); **აშლი-აშლი** (თურქ. yaşıl “ასაკოვანი“); **აგაშ-აგაშ** (თურქ. yavaş “ნელი, წყნარი“); **სირა-სირა** იქნება (თურქ. sira “რიგი“); **ჩეშიტ-ჩეშითი** (თურქ. çeşit “ნაირ-ნაირი“); **ჩიზგილ-ჩიზგილი** (თურქ. çizgili “ზოლებიანი“); **ხას-ხასები** (თურქ. has “სუფთა, წმინდა, ნამდვილი“) ...

მაგალითები: "აქ ზათი ბევრი არ ვთესავთ, **აბლი-აბლი**"; "დიდი ყანები არ გუაქნა, **აბლი-აბლი** გირმა ყანები, ჩოხი ჭალებია"; "გავალთ თუელზე, მოვჭრავთ, **გირმა-გირმა** დავჭრავთ, ჩომოვყრით ასე, მოტორით მოვჭრავთ"; "იმ ხე გააპობენ, თანთა იქმენ, **გირმა-გირმა** ემესა, იმით მოქსოვენ ასე"...

ბუნებრივია, ხშირად დასტურდება ასონანსური კომპოზიციებიც:

"ემეში, ჩარში ბევრნი შეიყარნეს ართუხ, ბევრი საქმე არი, **ბარაჯები-მარაჯები**, ბევრი საქმე არი, ართუხ ისინი იყიდვენ"; "ემეთ, თივა დავგვიტ ჭალაში, ერთ ადგილა მოვკრიფავთ, აქობაში **ჩოფები-მოფები** იქნება, დავგვიტ, ერთ ადგილა მოვკრიფავთ"; "ხევნარი, ემენი, ალაჯები ფარა იჯება, **სანდულები-მანდულები**, მობილიები ფარა იჯებაო"...

ამგვარად, ტაოურ დიალექტში ზოგადად სიტყვაწარმოებისა და კონკრეტულად კომპოზიტთა თხზვის წესები და პრინციპები ძირითადად ქართულია. ქართულ ფორმებთან შედარებით, მცირეა ხვედრითი წილი უცხო ენებიდან შემოსული კომპოზიტებისა, რომელთა წარმოებაც არსებითად ქართულ წესებს ემყარება. ასეთი თხზული სახელების დიდი ნაწილი ქართულ სიტყვაწარმოებით ყალიბშია მოქცეული.

დამოწმებული ლიტერატურა

ე. დადიანი, მ. მიქაუტაძე, 2013 - ე. დადიანი, მ. მიქაუტაძე, სოფელ ხევას (ტაო) მიკროტოპონიმია; "ონომასტიკური კრებული", ახალციხე-თბილისი, 2013, გვ. 45-58.

ნ. მარი, 1911 - Марр Н.Я., Дневник поездки в Шавшетию и Кларджетию: «Георгий Мерчуле. Жизнь св. Григория Хандзтийского», С.-Петербург, 1911.

მ. ფალავა, 2005 - მ. ფალავა, მ. ცინცაძე, ე. მაკარაძე, რ. დიასამიძე, ლ. თანდილავა, ტაოური მეტყველების ნიმუშები, ბათუმის უნივერსიტეტის კრებული, IV, ბათუმი, 2005.

შ. ფუტყარაძე, 1993 - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებულების ქართული, ბათუმი, 1993.

შ. ფუტყარაძე, 1995 - შ. ფუტყარაძე, ქართული ენის სამხრულ-დასავლური დიალექტების თავისებურებანი ისტორიული ტაო-კლარჯეთისა და მუშაჭირი ქართველების მეტყველების მიხედვით, სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1995.

ნ. ცეცხლაძე, 2000 - ნ. ცეცხლაძე, შავშეთ-იმერხევის ტოპონიმია, ბათუმი, 2000.

აწსუ ქართველოლოგიის სამეცნიერო-კვლევით ცენტრში დაცული ტაოური ტექსტები.

MAIA MIKAUTADZE

ABOUT THE WORD-BUILDING ISSUE IN TAO DIALECT (ACCORDING TO THE MATERIALS OF 2010-2014 EXPEDITION)

Tao dialect is rich with diverse and interesting aspects in terms of word-building. Means and rules of word-building and are primarily Georgian (generally Kartvelian), however due to the fact of long established co-habitation in the Turkish environment, emerging different elements in Tao dialects tends to be natural. We meet all the types of derivative nouns in Tao dialect: with double roots and diverse roots as well.

Principle forming foreign roots is primarily based on Georgian language rules; Major part of composites are contained in Georgian word-formation framework. The relative part of foreign elements comparing to Georgian forms is small.

In terms of Literary Georgian language and dialects, composites in Tao dialects by origin can be conventionally divided into three groups: a. general Kartvelian, b. dialectic (Taoish) c. foreign (containing Turkish, Arab, Persian) roots.

My work analyses main types of composite formation due to each group.

საიდ მულიანი

თანდებულები ფერეიდნულ ქართულში

საქართველო თავისი მნიშვნელოვანი ადგილმდებარეობიდან გამომდინარე ყოველთვის წარმოადგენდა ცივილიზაციათა გზაჯვარედინს, დიდი იმპერიების შეხვედრისა და ქიშპის ადგილს.

1614 წელს შაჰ აბას I-ის შემოსევამ კახეთს არანახული ზიანი მიაყენა: განადგურდა მრავალი ქალაქი და სოფელი, ცეცხლს მიეცა ეკლესია-მონასტრები და საცხოვრებლები, მოიშალა სამეურნეო ცხოვრება, გაწყდა მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი. დამპყრობლებმა თითქმის მთელი კახეთი დაიკავეს. ყიზილბაშები ანგრევდნენ სახლებს, ეკლესია-მონასტრებს, ჩეხდნენ ბაღებსა და ვენახებს. შაჰ აბას I-ის გამანადგურებელი შემოსევების შედეგად აღმოსავლეთი საქართველო საშინლად აოხრდა და განადგურდა. განსაკუთრებით მძიმე გამოდგა ეს ლაშქრობები კახეთისთვის. 100 ათასი ქართველი დაიღუპა ყიზილბაშებთან ბრძოლაში, 200 ათასი დატყვევებული ქართველი კი შაჰმა ირანში გადაასახლა.

ქართველები ირანის სხვადასხვა მხარეში ჩაასახლეს. ისინი მაზანდარანში, ხორასანში, ფარსსა და ისპაჰანში დასახლდნენ. დროთა განმავლობაში ისპაჰანიდან ფერეიდანში ჩავიდნენ და დანარჩენ ადგილებში უკვე ქართული დავიწყებას მიეცა, თუმცა მათი შთამომავლები ახლაც ქართული მეობის რომელიმე ელემენტს ატარებენ.

ფერეიდანი ირანის პროვინციაა, რომელიც ისპაჰანის ოლქში შედის. ფერეიდნელი ქართველები იმათი შთამომავლებია, ვინც მე-17 საუკუნეში ირანის შაჰმა კახეთიდან აპყარა და ირანში ჩაასახლა. ფერეიდნელი ქართველები დიდი სიამაყით თავიანთ კუთხეს “პატარა საქართველოს” უწოდებენ. ფერეიდნულის მონაცემებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქართულ დიალექტთა ისტორიისა და, საერთოდ, ენის განვითარების შინაგანი კანონების შესასწავლად.

ფერეიდნული ქართული მრავალმხრივ საინტერესოა. მან შემოინახა კახურ-ინგილოური კილოსათვის მე-17 საუკუნის დამახასიათებელი ძირითადი თავისებურებანი და თანაც ევოლუციის შედეგად შეიძინა ის ახალი მოვლენები, რომლებმაც დამოუკიდებლად იჩინეს თავი რიგ ქართულ დიალექტებში. ასევე, ის იმითაცაა საინტერესო, რომ ოთხსაუკუნოვანი უშუალო კონტაქტი ჰქონდა ირანულ ენებთან, რასაც, ბუნებრივია, უკვალოდ არ ჩაუვლია.

თანდებულის საკითხი ფერეიდნულში ძალიან საინტერესოა, იმიტომ რომ ზოგიერთი თანდებული, რომელიც თანამედროვე ქართულში გვაქვს, ფერეიდნულში არ გვხვდება, ზოგი შეცვლილია, ზოგის ფუნქცია კი ძალიან გაზრდილია და სხვა თანდებულთა ნაცვლად გამოიყენება. ქვემოთ მოტანილი იმ ტექსტის მიხედვით ვიმსჯელებთ თანდებულთა შესახებ ფერეიდნულში, რომელიც ფერეიდანში არის ჩაწერილი; შევეცდებით ნიმუშების დამოწმებით ვიმსჯელოთ.

“მე რო მეზნები, შეწყენ მიამბეო, რა გინდა ჩემყე ვიამბო? ბევრ რამე არ ვიცო. მამ გეთყი ყმაწილობისყე. ქენყენ წინ მე ბაძტა ყმაწილი რო ვიყავ,

მადრესაში სწავლა რო გათავდისყე, გაზაფხულში პირიტყი მინდორი გავრეკითყე. დილობას მალე ჩემ დედამ ადგისყე და ცხორები და ფურები მოწელისყე. იმიშინ ცხორები ემესყენ ქანდასაყენ გარეკისყე ჩობანჩიგ და ანსები მეჩობნემ მინდორი გარეკისყე ავადანულსაყე. დავარდისყე ბატკნები და ციკნები და წარები, ფურები და ვირი. იმის უკავ ჩემ დედამ, მე და ჩემ დიდ ძმა გოგოლიძისყე და პური შაფჰამითყე და ჩემ დედამ სუფრაში პურ-მური რამე-რუმე ჩუგუდისყე და მზე რო ამოადისყე და განათდისყე, ჩონ ჩონ ოლტაშებთან ის პირიტყი მინდორი გორების წარაზე გავრეკითყე. მისაც რომელ წარაზე მამული ქონდა იმ წარაზე გარეკისყე. პირველა დღებში რო გორაზე ნამაჲ ბალახი იყვისყე იქ გავრეკითყე. ჩონ გავრეკითყე ჩონ მიწებთან ახლო, იქ რო ჩონ მინდორიც იყვისყე.

ვირებზენ შავაჯიდიტყე და გუხაროდისყე რო გზაში ვირებს ვარბენავდითყე. სახლსაყენ გორას მინდორამდი სუს წთამაშობდითყე. ზოგის ვირი ძრიალ წყრან დადიოდისყე და ზოგისა ჩიქარ, მის ვირიც ჩიქარ დადიოდისყე მითან ძრიალ უხაროდიყე რო ნამი ვირი ყავდა. მინდორი რო გავრეკითყე, უნდოდა გოფთხილდეთ, რო არ დაფკარგოტყე და გელმა ანსენი არ შუგუჰამოს. ზოგჯერ ბიჭებმა შექციანყე თამაშობას და პირიტყები დაიკარგისყე და ზოგჯერ გელი დერვისისყე და გახვისყე. გელსაყე დიახ გოშნიდისყე.

მინდორი ბევრ რამე ვითამიშითყე. ზოგჯერ ბიჭებმა ერთმანერთთან იშუღლიანყე რასათი არცრასათინ. სადილზე შავაქუჩითყე და წყალი დავალევინიტყე და დავაწვინითყე ერთ ადგილზე რო ყაშს დავძახოდითყე. ჩაი გავაკეთითყე, სუფრა გაწშალიტყე და პური შაფჰამითყე და გერიმ ვითამაშითყე. ზოგს ბევრ რამე ქონდისყე, ზოგს ცოტა ქონდისყე და ერთგან სუფრა გაფშალიტყე და შაფჰამითყე, ზოგმა გაგუდისყე და თავის პირიტყი გაცალქევისყე და მარტო აძოვისყე. დღეში ოვრ-სამ ჯერ პირიტყი დავაწვინითყე და ჩონთინაც პურ-მური შაფჰამითყე. ზოგჯერ წყალსაყე რო უნდოდა გადავრეკოტ იქთენ წყალი იყვისყე რო ის პირიტყი წადისყე. სალომოს რო მზე ჩაიდისყე, წყრან-წყრან შამოფყართყე ჩონ პირიტყები და გორასყე ქოვით ჩამოვრეკითყე და გზასაყე მოიდიტყე ავადანულში. ზაფხულში რო თავორაზე ბალახი აღარ იყვისყე ანქ აღარ გავრეკითყე და თითომ თავინტ მინდორებში გარეკისყე და ღონჯა, შავღონჯა, თეთრი ღონჯა და ცხო რამები ვაძოვითყე. სალომოს რო მზე ჩადისყე, შამოვრეკითყე ანსენი გავაცალკევიტყე. ზოგჯერ გუჯავრდიანყე ეგედო მალე რათი მადრეკავტო.

სალომოს რო შამოვრეკითყე დათოლიანტყე და თუ ეკლისყე მემელეს უთხრიანყე რო დაიკივლოს. ანსიც აიდისყე მაღალ სახლის გომზე და დაიკივლისყე დიდ ღმაით: აშანდებულად ერთ ბატკანი დაკარგულა მისაც მონახავ მაყვანოს ემინტას. მეჩობნემ რო ცხორი მორეკისყე, დედამ ია დიდიდამ მოწელიანყე და ემის უკან ბაღტა ციკან-ბატკანები შოშითყე რო ამანტაც ცოტა მოწოვონ და გაძღენ და ღამით ერთგან იყენ.

ემის უკან ჩონ ყალას კარჩი წაიდიტყე და ჩონ ოლტაშებთან ვითამაშითყე და ერთმანერთს უამბითყე რო დღეს სად ყოფილვარ და რები შაქნილა. იმიშინ რო ნამა შადამდისყე გერიმ თითონი თავინტ სახლში წადითყე და ვანშამი შაფჰამითყე და დაიძინითყე, რო დილობას მალე გომოგოლიძოს და ძილმა არ წუგუღლოს და დილობას რაჰათად ავდგეტ. ეგეითი იყვისყე ჩონ ბაღტობა.

ძრიალ გუხაროდისყე. ეს დღეს და აბა ხულამდი ვნახოთ, რა გაილის და რა მამაგონდების ალა საიდემი. აბა ჩონყენ რალა გინდა“.

სიტყვა / ფუნქცია	გან (ყე-ყენ)	დან (ყე-ყენ)	ზე (ზენ-ზე-ყე)	ში (ჩი-ჩინ-ჩიგ)	შესახებ (ყენ-ყე)	თან (თან)	თვის (თი-თინ)	მდე (დინ)
	შენყე	გზასაყე	გორაზენ	გაზაფხულიჩი	ჩემყენ	მიწებთან	რათი	ჩასლამდინ
	გელსაყე	ლოლბასყე	ვირებზე	ჩობანჩინ	შენყე	ჩონთან	რასათინ	ხულამდინ
	ჩონყენ	სუფრასყენ	ადგილებზე	მინდორჩი	ქენყე		ნონთი	
		წყალსაყე	გომზენ	სუფრაჩი				
		გზასაყე	ემისყე	დღებჩი				
		ქონდასყე	ქენყე	გზაჩიგა				
			ჩემყე	კარჩინ				
				სახლჩი				

-ყე ნაწილაკი ფერეიდნულში ორი სრულებით განსხვავებული მნიშვნელობის მატარებელია. ერთ შემთხვევაში წარმოადგენს თანდებულს, რომელიც მოითხოვს ნათესაობით ან მიცემით ბრუნვას და მნიშვნელობით უდრის თანამედროვე სამწერლო ქართულის -გან თანდებულს, ხანდახან კი -კენ თანდებულს. ეს თანდებული ფერეიდნულში გამოიყენება გამოსვლითობის ფუნქციის გამოსახატავად; დაერთვის უპირატესად მიცემითი ბრუნვის ფორმას, გვხვდება ნათესაობითთანაც.

1 -გან, -დან: გელსაყე (მგელისგან), შენყენ (შენგან), ჩონყე (ჩვენგან).

2 -დან: გზასყე (გზიდან), სუფრასყენ (სუფრიდან), წყალსაყე (წყლიდან) ქანდასყე (ბოსელიდან). აქ ცოტა განსხვავდება სიტყვა დილობასყე, რომლის თანდებული -ყე დანიშნულების დასაწყისზეც მიუთითებს.

3 -ზე: ემისყე წინ (ამაზე ადრე), ქენყე (თქვენზე-ჩემ შესახებ), ჩემყე (ჩემზე-ჩემ შესახებ), გორაზენ (გორაზე), ვირზე (ვირზე).

4 -კენ თანდებული ქართული ენის დიალექტებში სხვადასხვა ვარიანტების სახით გვხვდება (კენ||-კე||-კ; -ყენ||-ყე||ყ). ის გამოხატავს მიმართულებას გარკვეული პუნქტისაკენ. ფერეიდნული ამ მხრივ თავისებურია. -კენ თანდებულის მოქმედების არე აქ საკმაოდ გაფართოებულია. იგი გამოხატავს მიმართულების საწყის პუნქტსაც (-იდან) და მიმართულებასაც გარკვეული პუნქტისაკენ (-კენ). მაგ.: სახლსაყენ მინდორამდი სუს ფთამაშობდითყე. თუმცა მიმართულების გარკვეული პუნქტისაკენ ამ თანდებულის გამოყენება ძალიან იშვიათად გვხვდება. ამ ფუნქციას ასრულებს სიტყვა - ვარაზე. მაგ.: ჩემსკენ მოიხედე, ჩემ ვარაზე გამაიხედე. აღსანიშნავია, რომ -თი ზოგ შემთხვევაში -კენ თანდებულის ფუნქციას ასრულებს.

მაგ.: ჩულრუთსათი წავიდეს (ჩულრუთისაკენ წავიდნენ), თუმცა ასეთი შემთხვევები იშვიათად გვხვდება.

5 -ში თანდებული წარმოდგენილია, როგორც -ჩი || -ჩიგ(ა)|| ჩინ: კარჩინ, სახლჩი, გზაჩიგა.

6 -თვის თანდებულის ნაცვლად -თი||-თინ, რომელიც დაერთვის მიცემითი და ნათესაობითი ბრუნვის ფორმებს: რასათი (რისთვის-რის გამო-რატომ), რასათინ, არცრასათი(ნ) (არაფრის გამო-არაფრისათვის), წყალსათი (წყლისთვის).

დამოწმებული ლიტერატურა

არნ. ჩიქობავა, 2010 — არნ. ჩიქობავა, შრომები, თბ., 2010.

ტ. ფუტკარაძე, 2014 — ტ. ფუტკარაძე, ქართველოლოგიის შესავალი, თბ., 2014.

ბ. ჯორბენაძე, 1989 — ბ. ჯორბენაძე, ქართული დიალექტოლოგია, თბ., 1989.

SAID MULIANI**PREPOSITIONS IN FEREYDAN GEORGIAN**

Fereydan (part of Isfahan region) is an Iranian province. Fereydan Georgians are ancestors of people who were exiled from Kakheti region by Iranian Shah in 17th century. Fereydan Georgians proudly refer their land as “Small Georgia”. Fereydan dialect preserves important information about the history of Georgian dialects and enables us to study the development of the language structure.

Fereydan dialect is interesting from different aspects. It preserves the peculiarities of 17th century Kakhetian-Ingilo local accent and with the process of evolution it acquired the new phenomena, which independently showed oneself in number of Georgian dialects. Also it inspires interest in terms of four century contact with Iranian languages, which suffered from certain influence.

Issues of prepositions in Fereydan dialect is very interesting, as some of them existing in contemporary Georgian doesn't occur in Fereydan dialect, some them are changed, some has increased their functions and replace other prepositions. According to the text, recorded in Fereydan, mentioned below we'll try to discuss about prepositions in Fereydan dialect with the help of samples.

According to text recorded in Fereydan we'll try to discuss - khe preposition in Fereydan speech.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

ნიკოლო მიწიშვილი ემიგრაციაში

მეოცე საუკუნეში მოღვაწე იმ ქართველ მწერალთა შორის, რომელთაც თავიანთი ჟანრობრივად მრავალფეროვანი შემოქმედებით საგულისხმო წვლილი შეიტანეს ჩვენი ლიტერატურის ისტორიაში, უსათუოდ უნდა მოვიხსენიოთ ნიკოლო მიწიშვილის ფსევდონიმით ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ნიკოლოზ სირბილაძე (1896-1937 წწ.). აშკარად გამოვლენილ იმ შინაგან წინააღმდეგობათა მიუხედავად, რითაც მისი მსოფლმხედველობრივ-მოქალაქეობრივი მრწამსი ხასიათდება, თავისი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თვალთახედვით ნ. მიწიშვილის ნააზრევი არა მარტო შესაბამისი პერიოდის ქართული სინამდვილის საფუძვლიანად შესაცნობადაა უაღრესად საინტერესო, არამედ ჩვენი ქვეყნის განვითარების სამომავლო პერსპექტივებზე დასაფიქრებლადაც წარმოადგენს იმპულსის მომცემ სულიერ ფასეულობას.

მიუხედავად იმისა, რომ ნ. მიწიშვილმა ცხოვრების გარკვეული პერიოდი ემიგრაციაში გაატარა, იგი თავისი შემოქმედებითა და ყოველდღიური საქმიანობით იმჟამადაც განუყოფელად იყო დაკავშირებული მშობელ ქვეყანასთან. სწორედ ამ განუყოფელობის ერთ-ერთ ნათელ გამოვლინებად შეიძლება მივიჩნიოთ ის ფაქტი, რომ ემიგრაციაში მიმავალმა მწერალმა თავისი სოფლის შემოგარენიდან ფარულად წაღებული ერთი მუჭა მიწით არა მხოლოდ ამ მიწისადმი თავისი ფანატიკური სიყვარული გამოხატა სიმბოლური სახით, არამედ თითქოსდა მისი წილი საქართველოც წაიღო თან, როგორც მარადიული სულიერი განძი და სამომავლო ცხოვრებისათვის იმედისა და დაუშრეტელი სულიერი ენერჯის მიმცემი შინაგანი ძალა.

აი, როგორ გვაუწყებს თავად მწერალი მისი პატრიოტული ემოციის უმძაფრესი ფორმით წარმომჩენ ამ ფაქტს: “როცა მამლის ყვილზე უკანასკნელად გადმოვდგი ფეხი ჭიშკარზე — თითქოს საბოლოოდ მოსწყდა გულს ბავშვობის უმანკო ოცნება და მართალი ძახილი სოფლის მიწისა. და ალბათ, ამიტომ წამძლია გრძნობამ, რომ ეზოს ბოლოში ჩუმად ავუსვი ხელი ვენახის ძირში ერთ მუჭა მიწას, ჩუმად შევახვიე ცხვირსახოცში და ჩავიდე ჯიბეში.

ხშირად ვფიქრობდი შემდეგ: ეს მიწა მშვიდობით მიმბრუნებს მე თავის დედასთან-თქო“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 15).

სამშობლოსთან განშორებით განპირობებული თავისი იმჟამინდელი ემოცია, სისხლბორცეულად დაკავშირებული მშობლიური სოფლიდან წაღებულ სწორედ ამ ერთ მუჭა მიწასთან, მწერალმა ამგვარი ემოციური შთამბეჭდაობითაც გამოხატა: “— მშვიდობით, მშვიდობით, ჩემო ქვეყანავ, მე არაფერი მიმაქვს შენი, გარდა ერთი მუჭა მიწისა და ერთი გულის, რომელიც სავსეა შენი სიყვარულით. არ გეთხოვები და არ მინდა შეგხედო უკანასკნელად. მინდა ვიყო შენი ღირსი, თუ არადა, მოაკლდეს შენს ნიდაგს ერთი მუჭა ქვიშა, ავგაროზად რომ რჩება ჩემს გულში“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 17).

მშობლიურ მიწასთან სიმბოლურად და სისხლხორცეულად დაკავშირებული პატრიოტული გრძნობის ამგვარი ემოციური სიმძაფრით წარმოჩენა გამჭოლ ნაკადად გასდევს ნიკოლო მიწიშვილის მთელ შემოქმედებას და ამ გრძნობით არა მარტო თავად მწერალია “განუკუჩრებლად დაავადებული“, არამედ მისი პერსონაჟების დიდი ნაწილიც.

როგორც ცნობილია, ნ. მიწიშვილი ემიგრაციაში 1922-1925 წლებში იმყოფებოდა. თავდაპირველად, 1922 წლის ივნისიდან 6 დეკემბრამდე, იგი სტამბოლში ცხოვრობდა, შემდეგ კი პარიზში გადავიდა, სადაც 1925 წლამდე დარჩა. 1924-1925 წლებში ნ. მიწიშვილი აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა პარიზში გამომავალი ქართული გაზეთის — “ახალი საქართველოს“ გამოცემაში.

მასში გამოქვეყნებულ წერილებსა და ქართველ ემიგრანტებთან გამართულ შეხვედრებზე გამოვლენილ პროსაბჭოურ შეხედულებათა გამო ემიგრანტთა ერთმა ნაწილმა მწერალს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ევროპაში წარგზავნილ აგენტობაში დასდო ბრალი, რასაც საბოლოოდ ის შედეგი მოჰყვა, რომ საფრანგეთის სასამართლომ მას ქვეყნიდან გაძევება მიუსაჯა.

სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ნ. მიწიშვილი აქტიურ საზოგადოებრივ მოღვაწეობას ეწეოდა და სხვადასხვა საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე მუშაობდა. სამწუხაროდ, მისი ამგვარი აქტიურობა დიდხანს არ გაგრძელებულა — 1937 წლის 1 ივნისს იგი კონტრრევოლუციური საქმიანობის ბრალდებით დააპატიმრეს, 12 ივლისს გაასამართლეს, მეორე დღეს კი დახვრიტეს.

წინამდებარე ნაშრომის მიზანდასახულობიდან გამომდინარე, ქვემოთ შევეცდები რამდენადმე მაინც განვმარტო და არგუმენტირებულად წარმოვაჩინო ის გარემოებანი, რის საფუძველზეც მწერალმა ემიგრაციაში წასვლის გადაწყვეტილება მიიღო.

მიუხედავად იმისა, რომ თავის ნაწერებშიცა და საჯარო გამოსვლებშიც ნ. მიწიშვილი საბჭოთა ხელისუფლებისადმი დროდადრო მეტად მწვავე და კრიტიკულ დამოკიდებულებასაც გამოხატავდა ხოლმე, თავისი პოლიტიკურ-იდეოლოგიური თვალთახედვით იგი ამ ხელისუფლებისადმი ბოლომდე ნეგატიურად განწყობილი მაინც არ ყოფილა და მისი მსოფლმხედველობა ამ თვალსაზრისით აშკარად წინააღმდეგობრივია და გაორებული.

კერძოდ, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შედეგად შექმნილმა რეალობამ და ამ ხელისუფლების მესვეურთა მიერ სიტყვიერად დეკლარირებულმა დაპირებებმა ნ. მიწიშვილს ამ მოვლენის მოხდენიდან რამდენიმე თვეში იმის იმედი გაუჩინა, რომ ისინი აღნიშნულ დაპირებებს აუცილებლად შეასრულებდნენ. სწორედ აქედან გამომდინარე ჩათვალა მან თავის მოქალაქეობრივ მოვალეობად, აქტიურად ჩამდგარიყო ახალი ხელისუფლების მსახურთა რიგებში და გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ევროპაშიც წასულიყო იქაურ ქართველ ემიგრანტებში პროსაბჭოური პროპაგანდის გასაწევად.

ყოველივე ზემოთქმულის დამადასტურებელ არგუმენტებს საკმაოდ მრავლად გვაწვდის თავად მწერალიც. კერძოდ:

1. ნ. მიწიშვილისავე ინფორმაციით, ემიგრაციაში წასვლის ნებართვა მისთვის საქართველოს მთავრობის მაშინდელ თავმჯდომარეს სერგო ქავთარაძეს მიუცია (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 53). ეს ამბავი ევროპაში მცხოვრებ ქართველებში მაშინ იმდენად ფართოდ გახმაურდა, რომ ბევრმა მათგანმა იგი

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ უცხოეთში მიზანმიმართულად გაგზავნილ აგენტადაც კი მიიჩნია.

2. სწორედ იმის გამო, რომ საქართველოს ყოფილი მთავრობის წევრთა უდიდესი ნაწილიცა და ქართველი ემიგრანტებიც ნ. მიწიშვილს ბოლშევიკად მიიჩნევდნენ და არა საბჭოთა ხელისუფლებისგან დევნილ პიროვნებად, საფრანგეთის საკონსულომ მას ამ ქვეყანაში შესასვლელი ვიზის მიღება საკმაოდ გაუართულა. ამ გარემოებას თავად მწერალიც არაერთგზის უსვამს ხაზს “ქართულ ქრონიკაში.”

3. საფრანგეთში ჩასული ნ. მიწიშვილი 1924-25 წლებში აქტიურ მონაწილეობას იღებდა საბჭოთა კავშირის იქაური საელჩოს დაფინანსებითა და გრიგოლ ვეშაპელის (ვეშაპიდის) რედაქტორობით 1924 წელს დაარსებულ პრობოლშევიკურ გაზეთ “ახალი საქართველოს” გამოცემაში. აღნიშნულ გარემოებასთან ერთად, აქვე არც ის ფაქტი უნდა დავტოვოთ უყურადღებოდ, რომ ხსენებული გაზეთი მაშინ საქართველოშიც იყიდებოდა შეუზღუდველად.

4. საბჭოთა ხელისუფლებისადმი ნ. მიწიშვილს იმჟამად მართლაც ლოიალური დამოკიდებულება რომ ჰქონდა, ამას ხსენებული გაზეთის პირველ ნომერში გამოქვეყნებული მისი საპროგრამო წერილის თუნდაც ეს ფრაგმენტიც ადასტურებს ყოველგვარი დაეჭვების გარეშე: “ოქტომბერმა საბოლოოდ და რადიკალურად გადაჭრა ეროვნული საკითხი და არა მარტო საქართველოს მასშტაბით...”

ამიტომ ჩვენ მთელის პოლიტიკური შეგნებით ვღებულობთ საბჭოთა ფედერაციაში მყოფ საქართველოს რესპუბლიკას, როგორც უდავო ფორმას ქართველი ხალხის ეროვნულ მისწრაფებათა განხორციელებისათვის...

საბჭოთა ფედერაციაში მყოფი საქართველოს რესპუბლიკა იმ უფლებებით და მოვალეობით, როგორც მას აქვს დღეს, — ჩვენ მიგვაჩნია თანამედროვე ეპოქის უდიდეს პოლიტიკურ მიღწევათ და ამ მხრივ — საბჭოთა საქართველოს მთავრობა, რომელიც ზრუნავს ამ უფლებების განმტკიცებისათვის — ქართველი მშრომელი ხალხის ინტერესების დამცველ მთავრობად.”

5. ქართველ ემიგრანტებში (და არა მარტო მათში) იმ შეხედულების დამკვიდრებას, ნ. მიწიშვილი ქართულ ემიგრაციაში საბჭოთა სპეცსამსახურის მიერ შეგზავნილ აგენტს რომ წარმოადგენდა, არსებითად მნიშვნელოვანმა შემდეგმა გარემოებამაც შეუწყო ხელი: მწერალს 1925 წელს არა მარტო სამშობლოში დაბრუნების უფლება მისცეს ყოველგვარი სირთულის გარეშე, არამედ იგი ჩამოსვლისთანავე ჯერ სახელმწიფო გამომცემლობის მხატვრული ლიტერატურის განყოფილების გამგედ დანიშნეს, 1926 წელს კი ჟურნალ “ქართული მწერლობის” მთავარი რედაქტორობა დააკისრეს.

ემიგრაციაში ნიკოლო მიწიშვილის ცხოვრებასა და მსოფლმხედველობასთან დაკავშირებულ საკითხთა არსში გასარკვევად უაღრესად საინტერესო მასალებს ვხვდებით მის მხატვრულ-დოკუმენტურ ტექსტებსა და პუბლიცისტურ წერილებში. ამ თვალსაზრისით რამდენიმე სიტყვა მინდა ვთქვა “ეპოპეიას” ციკლში შემავალ ნარკვევებზე: “ქართული ქრონიკა რევოლუციის დროიდან” და “ახალგაზრდობა,” რომლებიც მწერალმა ემიგრაციიდან სამშობლოში დაბრუნებიდან ორი წლის შემდეგ, 1928 წელს, დაწერა. “ქართულ ქრონიკაში” მწერლის ცხოვრების

სტამბოლური პერიოდის შესახებაა მოთხრობილი, ხოლო “ახალგაზრდობაში” — პარიზისა.

როგორც უკვე ითქვა, სტამბოლში ნ. მიწიშვილი 1922 წლის ივნისიდან 6 დეკემბრამდე იმყოფებოდა. ამ ხნის მანძილზე სტამბოლში მისი ყოფნა არსებითად აღმოჩნდა განპირობებული საფრანგეთში წასასვლელი ვიზის აღებასთან დაკავშირებით წარმოქმნილი სირთულით.

აქედან გამომდინარე, ნაწარმოებში საკმაოდ დაწვრილებითაა მოთხრობილი ჩვენი ქვეყნის სათავეში ბოლშევიკური ხელისუფლების მოქცევის შედეგად შექმნილი რთული პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი მდგომარეობის გამო სტამბოლს იმხანად თავშეფარებული ჩვენი თანამემამულეების ცხოვრების ამბავი. ნ. მიწიშვილის ხაზგასმით, “რევოლუციით აფორიაქებულ ფენათა ყოფა და ფსიქოლოგია” და “უცხოეთიდან თანამედროვე საქართველოს ხედვა” “ქართულ ქრონიკაში” ფაქტოლოგიური სიზუსტით იყო მოცემული.

ამდენად, “ქართული ქრონიკა” უადრესად საინტერესო ნაწარმოებია არა მარტო თავად ავტორის ეროვნულ-პოლიტიკური მრწამსის შესაცნობად, არამედ გასული საუკუნის ოციან წლებში საქართველოში მიმდინარე მოვლენებისადმი ქართველ ემიგრანტთა დამოკიდებულების არსში გასარკვევადაც. მიუხედავად იმისა, რომ ხსენებული მხატვრულ-დოკუმენტური ნარკვევი მწერალმა 1928 წელს, ემიგრაციიდან სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ დაწერა, იგი იმჟამინდელი იდეოლოგიური დოგმატიზმით ნაკლებად შებოჭილ ნაწარმოებს წარმოადგენს და ნათლად წარმოაჩენს იმ მსოფლმხედველობრივ გარეობას, რითაც აშკარად ხასიათდებოდა მწერლის იმდროინდელი ცხოვრება და შემოქმედება.

თუ გავითვალისწინებთ წარმოუდგენლად რთულ იმ სიძნელეებსა და წინააღმდეგობებს, რაც ნიკოლო მიწიშვილს უცხოეთში მისი ხანმოკლე ყოფნის დროს შეხვდა, ბუნებრივია, გაგვიჩნდება კითხვა: რა მიზანი ამოძრავებდა მწერალს, როცა მან ემიგრაციაში წასვლა გადაწყვიტა?

სამწუხაროდ, თავისი ამ მიზანდასახულობის შესახებ თავად ნ. მიწიშვილი არც ერთ ნაწარმოებში დაზუსტებით არაფერს გვეუბნება. ერთადერთი ყველაზე მეტად მნიშვნელოვანი ინფორმაცია, რასაც იგი “ქართულ ქრონიკაში” ამასთან დაკავშირებით გვაუწყებს, ისაა, რომ უცხოეთში წასასვლელი ნებართვა მისთვის მთავრობის თავმჯდომარეს — სერგო ქავთარაძეს მიუცია (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 53).

ემიგრანტ ქართველებში განმეორებულმა ამ ფაქტმა და მათთან საუბრების დროს ბოლშევიკებისადმი აშკარად გამოხატულმა მხარდამჭერმა დამოკიდებულებამ პოლიტიკურ ნიადაგზე უცხოეთში გადახვეწილ ჩვენს თანამემამულეებს სავსებით ლოგიკურად გაუჩინა ეჭვი იმასთან დაკავშირებით, ნ. მიწიშვილი უცხოეთში საბჭოთა ხელისუფლების მიერ გაგზავნილ აგენტს ხომ არ წარმოადგენდა. ისინი მასთან შეხვედრების დროს თავიანთ ამ ეჭვს არც მალავდნენ და მწერალს პირდაპირაც კი ეუბნებოდნენ ამის შესახებ.

ბოლშევიკად მიჩნევის საფუძველს მწერალი, პირველ ყოვლისა, ქართველ ემიგრანტებთან შეხვედრების დროს საბჭოთა ხელისუფლების შესახებ მისი საქებარი საუბრებით ქმნიდა. ამის თაობაზე “ქართულ ქრონიკაში” თავად იგი გვაუწყებს არაერთგზის. მაგალითად, საქართველოს სტამბოლურ საკონსულოში

გამართულ ერთ-ერთ შეხვედრაზე, სადაც სტამბოლში ახლად ჩასული ნ. მიწიშვილი საქართველოში არსებულ მდგომარეობასთან დაკავშირებით გამოვიდა მოხსენებით, მწერალმა ბოლშევიკური ხელისუფლების მიღწევებზე იმდენი ისაუბრა, რომ ამით დამსწრეთა აღშფოთება გამოიწვია.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, საბჭოთა ხელისუფლებისადმი ამგვარად განწყობილი მწერლის მიერ სამშობლოს ნებაყოფლობით (თუკი ეს მართლა ასე მოხდა) დატოვება და ემიგრაციაში წასვლა სავსებით ლოგიკურად აჩენს ისეთ კითხვებს, რომელთათვისაც ზუსტი და სათანადოდ არგუმენტირებული პასუხის გაცემა ჭირს.

კერძოდ, 1. თუ მწერალმა მართლაც საკუთარი ნებით დატოვა სამშობლო, რამაც, როგორც მისეული მონათხრობიდანაც თვალნათლივ ჩანს, მას უდიდესი სულიერი ტკივილი მიაყენა, რატომ გადადგა ეს ნაბიჯი? მით უფრო, რომ იგი საბჭოთა ხელისუფლებისადმი იმხანად უკვე იყო საკმაოდ პოზიტიურად განწყობილი? უცხოეთში ყოფნის დროს კი ეკონომიკურადაც და მორალურადაც იმდენი გასაჭირი და განსაცდელი გადაიტანა, რომ ლამის ფიზიკურადაც შეეწირა თავის მიერ მიღებულ ამ გადაწყვეტილებას.

2. ზოგიერთი ავტორის მიერ გამოთქმული მოსაზრების მიხედვით, თუ მწერალი უცხოეთში მართლა საკუთარი ნება-სურვილით კი არ იყო წასული, არამედ საბჭოთა სპეცსამსახურების მიერ გაგზავნილ პირს წარმოადგენდა, მაშინ ფინანსურად რატომ ამყოფებდნენ მას ესოდენ უმძიმეს მდგომარეობაში. ხომ შეიძლებოდა, ასეთ პირობებში მოქცეულს, მისთვის დაკისრებული მოვალეობის შესრულებაზე პროტესტის ნიშნად უარი ეთქვა?

3. და ბოლოს, თუ ნ. მიწიშვილი ემიგრაციაში მართლა საკუთარი ნება-სურვილით იყო წასული, რაც იმჟამინდელი ხელისუფლების შეფასებით, საკუთარი ქვეყნის ღალატს წარმოადგენდა, მაშინ როგორ შეძლო მან სამშობლოში არა მარტო უპრობლემოდ დაბრუნება, არამედ დაბრუნებისთანავე მეტად საპასუხისმგებლო თანამდებობების დაკავება?

სამწუხაროდ, მეტად მნიშვნელოვან ამ კითხვებზე, დღესდღეობით ჩვენთვის ხელმისაწვდომ მასალებზე დაყრდნობით, სათანადოდ არგუმენტირებული და ბოლომდე დამაჯერებელი პასუხების გაცემა, ფაქტობრივად, შეუძლებელია.

“ქართულ ქრონიკაში“ უცხოეთში წასვლის განმაპირობებელ ერთ-ერთ მთავარ ფაქტორად ნ. მიწიშვილმა მოგზაურობისადმი მისი განსაკუთრებული ინტერესი დაასახელა: “ვიჩქეი ევროპულ გემზე. გემი მიდიოდა ჰამბურგში და მე მივყვებოდი მას. ეს იყო ჩემი ოცნება ბავშვობიდან — როგორმე მენახა უცხოეთი. ეს ოცნება ასრულდა... მე მივდიოდი, მაგრამ სად, ვისთან, რისთვის, რა იმედით?“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 12).

თუმცა თავის მეორე დოკუმენტურ ნარკვევში — “ახალგაზრდობა“ ხანგრძლივი დროით სამშობლოს დატოვება და საცხოვრებლად უცხოეთში წასვლა მწერალმა, მართალია, ნახევრად შენიღბული ფორმით, მაგრამ მაინც მისახვედრი სახით, მის მსოფლმხედველობრივ თვალთახედვას დაუკავშირა და ერთგან ამგვარი განცხადება გააკეთა: “სამშობლო. გავექეცი თუ გამაქეცია მან“.

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, უცხოეთში ყოფნის დროს მწერალს იმდენი სირთულე და გასაჭირი გადახდა თავს, რომ ლოგიკური იქნებოდა, ასეთ

მდგომარეობაში ყოფნაზე იმთავითვე ეთქვა უარი და სასწრაფოდ დაბრუნებულიყო სამშობლოში. მით უფრო, რომ ახალი ხელისუფლებისადმი მას მაშინ უკვე ჰქონდა იმდენად პოზიტიური დამოკიდებულება, რომ უცხოეთში მყოფ ქართველ ემიგრანტებსაც კი ურჩევდა სამშობლოში დაუყოვნებლივ დაბრუნებას.

რაც შეეხება ბოლშევიკური ხელისუფლების აგენტობას, ამაში დასაქვებლად, ჩემის აზრით, საკმაოდ ანგარიშგასაწევ არგუმენტს წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ უცხოეთში მყოფი მწერალი უაღრესად მძიმე ეკონომიკური მდგომარეობის გამო რეალურად იღვა შიმშილით სიკვდილის წინაშე. ეს ფაქტი კი ბუნებრივად გვიჩენს კითხვას: თუ ნ. მიწიშვილი მართლა წარმოადგენდა უცხოეთში ხელისუფლების მიერ გაგზავნილ აგენტს, მაშინ რატომ არ ეზმარებოდნენ მას ფინანსურად და რატომ ამყოფებდნენ ასეთ გაუსაძლის ყოფაში?

ყოველივე ზემოთქმულზე უფრო ნათელი წარმოდგენის შესაქმნელად დავიმოწმებ რამდენიმე ამონარიდს მწერლის დოკუმენტური პროზიდან. როგორც თავად ავტორისეული მონათხრობიდანვე ვიცით, სტამბოლში ყოფნის პერიოდში მან მხოლოდ მოსესხების გზით შეძლო საფრანგეთში წასასვლელი ვიზის მისაღებად საჭირო ხუთი ლირის შოვნა, მგზავრობისთვის მოსამარაგებელი საგზლის შესაძენად კი ერთა ლიგის მიერ დასახმარებლად მიცემული მცირედი თანხა გამოიყენა, რისი მეშვეობითაც შეძენილი პროდუქტი გზაში სანახევროდაც არ ეყო. ამას დაემატა ისიც, რომ ზამთარში გემით გამგზავრებულს არც თბილი ტანსაცმელი გააჩნდა.

კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა პარიზში ჩასული მწერალი. მაგალითად, აი, როგორ აღწერს იგი თავისი ემიგრანტული ცხოვრების პარიზულ პერიოდს ქრონიკაში — “ახალგაზრდობა”: “განა მე მარტო ვშიმშილობდი იმ დროს, როცა პარიზში დავებეტებოდი უმუშევარი და უსახლკარო?.. შიმშილზე უფრო მწარე იყო ის ყოფნა და როცა ვიგონებ ამ წუთებს, მღელვარებისაგან ველარ ვიმორჩილებ ვერც გულს, ვერც კალამს“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 161).

ანდა: “გარეთ თოვს. ოთახში ცივა. მე ვწევარ ბერანჟესთან და ვთბები უზარმაზარ კიღობანში, რომელსაც ფრანგული საწოლი ჰქვია.

ხვალ თენდება ახალი წელი.

ესაა პარიზი, მაგრამ მე ჯერ არა ვარ აქ. მე მხოლოდ ამ დიდ საწოლში ვწევარ და ამის უფლება ვიყიდე სამი დღით თხუთმეტ ფრანკად. ამ საწოლით იწყება და აქვე თავდება მსოფლიო ჩემთვის. სამი დღის შემდეგ ამ საფლავიდან ამომათრევს ვერდენელი სალდათი და მე გავალ მდინარის პირას“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 176).

ასეთ პირობებში მყოფი მწერალი თავის თავს მსოფლიოში ყველაზე უბედურ ადამიანად მიიჩნევდა და თავის იმჟამინდელ სულიერ აპათიას ამგვარად გამოხატავდა: “ნათელი დღე ფეთქავს პარიზის ცაზე და მე მგონია — არ მოიპოვება ამ ცის ქვეშ კაცი, ჩემზე უბედური. მე ვერ გავეჭეცი საკუთარ თავს, ის მომყვა თან, მშიერი, მწყურვალი, მუდამ უკმაყოფილო ნაშიერი ჩემი ქვეყნისა... ეს ბაბილონი უცხოა ჩემთვის და შორეულია ჩემთვის პარიზი“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 165).

უცხოეთში მწერლის ცხოვრებასთან დაკავშირებული ასეთი ეპიზოდების წაკითხვის შემდეგ მკითხველს სავსებით ლოგიკურად უჩნდება კითხვა იმასთან

დაკავშირებით, თუ ეს ყველაფერი მართლა ასე იყო, რატომ უფრო ადრე არ მიიღო მან გადაწყვეტილება სამშობლოში სასწრაფოდ დაბრუნების თაობაზე; მით უფრო, რომ აქ, მისივე მტკიცებით, ბევრად უკეთესი პირობები არსებობდა ქვეყნისთვის სასარგებლო საქმეთა საკეთებლად.

მაგალითად, აი, რას წერს პარიზში ახლად ჩასული ნ. მიწიშვილი ამასთან დაკავშირებით ერთგან: “ხვალ-ზეგ შემხვდებიან პარიზში ქართველები. პირადი მტერი არა მყავს მათში, მაგრამ თუნდაც მარტო ისა ვთქვა, რომ მე ერთი პატარა მემუსიკე ვარ ლენინის დროშით მებრძოლ ჯარისა, ესეც საკმარისია, რომ მე მათი მტერი გავხდე და ისინი ჩემი.

რა ბედნიერი ვიქნებოდი, რომ აღფრთოვანებით ვიდგე ამ დროშის ქვეშ და არ მაწუხებდეს ახალგაზრდა რეკრუტების გრძნობები.

და მძულს მე ასეთს საკუთარი თავი“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 178).

არა მარტო საკუთარი თავისადმი, არამედ მშობლიურ წიაღს მოწყვეტილი ყოველი ემიგრანტისადმი სიძულვილისა თუ პროტესტის ეს გრძნობა ნ. მიწიშვილის მხატვრულ-დოკუმენტურ პროზაში სტამბოლში ერთ-ერთი სახლის სარდაფში მდებარე ქართველთა თავშესაფარში ცოლ-შვილთან ერთად მცხოვრები ქართველი ემიგრანტის ოჯახში სტუმრობის დროსაც გამოვლინდა განსაკუთრებული ძალით.

ნათქვამის არსში უფრო მეტად გარკვევის მიზნით დავიმოწმებ ფრაგმენტს ხსენებული ეპიზოდისადმი: “რა ეწოდება ისეთ სცენას, როცა ხუთი წყვილი დაკოჟრებული, გაზიფთული ხელი გადმოხვეწილი მუშებისა გამოწვდილია შენკენ და გეკითხება: “რისთვის, რადა, რა მიზეზის გულისათვის, ვინ გვიქნა ეს?” და როცა იქვე, ამ თათრის ჯურღმულში, ქართველი დედა ჩასტირის პატარა ბავშვებს და ამ ბავშვების გაყვითლებული სახეები ათრთოლებს სისხლისაგან დამშრალ მამის მარჯვენას.

მოდით და გაეცით პასუხი — “რისთვის?”

ეს ათი ხელი, რომელსაც მე ვხედავდი იმ წუთს, სწორედ ის ხელებია, საბჭოთა სახელმწიფოს რომ აშენებენ ზღვას გაღმა. რა უნდა ამ ხელებს აქ, თურქეთში, რისთვის, მართლა და რისთვის?

ეს ბავშვები, ამ თურქის ცივ სარდაფში რომ ახველებენ, რისთვის საქართველოს მზის ქვეშ არ უნდა ითბობდნენ ახლა ძვლებს და რატომ იქ არ უნდა სწოვდნენ ჩვენი ნაძვნარების ტკბილ ჰაერს“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 179).

ნ. მიწიშვილის შემოქმედება უაღრესად საინტერესო იმ მხრივაცაა, რომ იგი არა მარტო რიტორიკულად სვამს ამ და მსგავს კითხვებს, არამედ მათთვის სათანადო პასუხის გაცემასაც ცდილობს აქტიურად და ქვეყანაში უმძიმესი მდგომარეობის შექმნის საქმეში მთავარ დამნაშავედ ერის ინტელიგენტულურ ნაწილს, მათ შორის საკუთარ თავსაც, მიიჩნევს: “ყველაფერი ეს ჩემისთანების მიერ ჩადენილი საქმეა... ესაა ბრალი მოლაყბო, მოჭოჭმანო, ყოველ დროს პრივილეგიებში მყოფ ინტელიგენციისა და ეს ინტელიგენცია, ქვეყნის ბელადად რომ თავი მიაჩნია, ღირსია შეჩვენების“ (ნ. მიწიშვილი, 2006 (2), გვ. 180).

როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, შვიდთვიანი მცდელობის შემდეგ, 1922 წლის დეკემბერში, ნ. მიწიშვილმა საფრანგეთის ვიზა მიიღო და შემდგომში იქ გააგრძელა საქმიანობა. თავად მწერლის ინფორმაციით, ქართველ ემიგრანტებში აქტიურად გაწეული პროსაბჭოური პროპაგანდის გამო, საფრანგეთის სასამართლომ მას სამჯერ მიუსაჯა ქვეყნიდან გაძევება.

ყოველივე ამის შესახებ ნ. მიწიშვილს საინტერესოდ აქვს მოთხრობილი მხატვრულ-დოკუმენტურ ნარკვევში “ალექსანდრია“ (1928 წ.). კერძოდ, აი, რა ინფორმაციას გვაწვდის თავად ის საფრანგეთიდან მის დეპორტაციასთან დაკავშირებით: “გემი “ალექსანდრია“ დასტოვებს მარსელის პორტს ნახევარი საათის შემდეგ და წამიყვანს მე საქართველოსაკენ.

ალბათ, აწი ვერასოდეს ველარ შემოვალ საფრანგეთში: უკვე სამჯერ მაძევებენ საფრანგეთის საზღვრებიდან, როგორც არასაიმედო ელემენტს — კომუნისტური პროპაგანდის გულისათვის. ყოველ შემთხვევაში მე ასე გამომიცხადა პრეფექტურამ და პარიზული გაზეთებიც ამას იტყობინებია. აშკარაა, რომ ეს უკანასკნელი გამოძევება და საფრანგეთში ჩემი დარჩენა ამის შემდეგ შეუძლებელი ხდება“ (ნ. მიწიშვილი, 1958, გვ. 162).

ამ დეპორტის შედეგად ნ. მიწიშვილი ფაქტობრივად არა მარტო საფრანგეთსა და მის დედაქალაქს ემშვიდობებოდა სამუდამოდ, არამედ მთელს ევროპასაც. თუმცა, როგორც თავად მწერლის ჩანაწერებიდანაც თვალნათლივ ჩანს, ამ დამშვიდობების გამო იგი სევდითა და იმედგაცრუებით კი არ იყო შეპყრობილი, არამედ ახალი ძალითა და ენერგიით გულანთებული ბრუნდებოდა უკან ქვეყნის სამსახურში კიდევ უფრო მეტი შემართებითა და აქტიურობით ჩასადგომად.

კერძოდ, აი, როგორ გამოხატავს თავად ნიკოლო მიწიშვილი თავის იმჟამინდელ სულიერ ოპტიმიზმსა და მოქალაქეობრივ შემართებას პარიზული შთაბეჭდილებების ამსახველ მხატვრულ-დოკუმენტურ ნარკვევში — “პარიზი“: “მშვიდობით, ევროპავ. და მშვიდობით ახალგაზრდობავ. მშვიდობით, ძმაო ნიკოლოზ, რომ გექმდები და ვერ გნახე. დაინგრა ყველაფერი, რაც გაწვალებდა შენ. მოკვდი, თუ ცოცხალი ხარ. ეწამები კვლავ, თუ განათდება შავი ვარსკვლავი შენი.

ახალი გზით. სხვა ფიქრით — ისევ უკან. შინისკენ... შინ. შინ. სახლისკენ. მიწისაკენ. ჩემო მიწა და ჩემო თავსაფრიანო დედა. ზარებმა შესწყვიტეს თურმე რეკვა ჩვენს სოფელში. მაგრამ ხარები ისევ ბლავიან ჩვენსას, ჰკოცნიან მწვანე მიწას და ელიან დაკარგულ პატრონს“ (ნ. მიწიშვილი, 2007, გვ. 152).

როგორც ითქვა, საქართველოს გასაბჭოებიდან ორიოდ წლის შემდეგ ნიკოლო მიწიშვილმა ახალი რევოლუციისა და ხელისუფლებისადმი დამოკიდებულება შეიცვალა და ირწმუნა, რომ ქვეყნის სამომავლო განვითარებასთან დაკავშირებით მისი პარტიული ლიდერები მათ მიერ დეკლარირებულ სიტყვიერ მოწოდებებს რეალურად მართლაც შეასრულებდნენ. სწორედ ამ იმედით გულანთებული დგება იგი საბჭოთა ხელისუფლების სამსახურში და მიემგზავრება საფრანგეთში ევროპაში ემიგრირებულ ჩვენს თანამემამულეებში პროსაბჭოური აგიტაციის გაწევის მიზნით.

ალბათ, არ შევცდები, თუ ვიტყვი, რომ ნ. მიწიშვილის მიერ გადადგმული ეს ნაბიჯი არ ყოფილა ხელისუფლების მიერ მოსყიდული კაცის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება და ეს ყველაფერი მან იმის გულწრფელი რწმენით გააკეთა, საბჭოთა ხელისუფლების პარტიული ლიდერების მიერ ხალხისთვის სიტყვიერად მიცემული დაპირებანი რეალურად ნამდვილად რომ განხორციელდებოდა, რის შედეგადაც ჩვენი ქვეყანა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების სასურველ გზაზე დადგებოდა.

საბჭოთა ხელისუფლებასთან დაკავშირებული ეს იმედია იმ მოლოდინი ნ. მიწიშვილის შემოქმედებაში პირველად სწორედ საფრანგეთში დამკვიდრების დროს გამოვლინდა როგორც იქ გამოცემულ პროსაბჭოური სულისკვეთების ქართულ გაზეთ “ახალ საქართველოსა” და საქართველოში გამომავალ გაზეთ “კომუნისტში” გამოქვეყნებულ წერილებში, ისე აქტიურ პრაქტიკულ საქმიანობაში.

პირველი სერიოზული ბზარი ნ. მიწიშვილის პროსაბჭოურ იდეოლოგიურ თვალთახედვას 1928 წლის მარტში გაუჩნდა. მწერლის შვილის — ილამაზ მიწიშვილის მართებული აღნიშვნით, სრულიად საქართველოს მწერალთა მეორე ყრილობის მიერ იმხანად შექმნილ “საბჭოთა მწერლების ფედერაციაში” გაერთიანებულმა პროლეტარულმა მწერლებმა რიცხობრივ უპირატესობასთან ერთად მაშინ “ზოგადად სამწერლო საქმიანობაზე ზეწოლის შესაძლებლობაც მოიპოვეს, მ. შ. — ხელმძღვანელი თანამდებობების დაკავებითაც. არ გვეჩვენება შემთხვევითად, რომ სწორედ ამ პერიოდში მოუხდა თავად ნ. მიწიშვილს მის მიერ დაარსებული ჟურნალ “ქართული მწერლობის” მთავარ რედაქტორობაზე უარის თქმა“ (ნ. მიწიშვილი, 2011, გვ. 414).

1931 წლის მაისში მწერალთა კავშირში ჩატარებული “წმენდის” დასაგმობად და მსგავს ღონისძიებათა აღსაკვეთად ნ. მიწიშვილმა მაშინ წერილობითი თხოვნით მიმართა ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის მდივანს ლ. ქართველიშვილს, სასწრაფოდ ჩარეულიყო ამ საქმეში. იმის ნათელსაყოფად, მისი ეს მიმართვა, რომლის ფრაგმენტებიც ნ. მიწიშვილმა საქართველოს მწერალთა კავშირის პრეზიდიუმის გაფართოებულ სხდომაზე 1937 წლის 7 მაისს მოხსენებით გამოსვლის დროსაც დაიმოწმა, ფაქტობრივად მეტად გაბედული და სრულიად უკომპრომისო მხილება იყო იმ დიქტატორული იდეოლოგიური პოლიტიკისა, რომელსაც იმჟამინდელი პარტიული ხელისუფლება და მის მიერ განუზომელი ძალაუფლებით აღჭურვილი მწერალთა კავშირის მესვეურები ატარებდნენ ხალხის მტრებად და მოლაღატებად შერაცხულ მწერალთა მიმართ.

წარსულში დაშვებულ დანაშაულებრივ ქმედებათა ამგვარ მხილებასთან ერთად, პრეზიდიუმის ხსენებულ სხდომაზე გამოსვლისას ნ. მიწიშვილმა იმხანად არსებული მდგომარეობაც შეაფასა და გულისტკივილით აღნიშნა ის გარემოება, რომ ზემოთ აღნიშნული თვალსაზრისით ვითარება არც ხუთი წლის წინათ წარდგენილი მისი მამხილებელი მოხსენების შემდეგ იყო შეცვლილი სასიკეთოდ.

დამოწმებული გამოსვლა გამონაკლისი არ ყოფილა და საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობითი პოლიტიკა სხვა დროსაც არაერთგზის ქცეულა ნ. მიწიშვილის კრიტიკულ-ობოზიციური განსჯის საგნად.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, მაინც ვფიქრობ, რომ არსებული სახელისუფლებო რეჟიმისადმი ნ. მიწიშვილის ამგვარი კრიტიკული დამოკიდებულება საბჭოთა რეჟიმისაგან მის სრულ განდგომას კი არ გულისხმობდა, არამედ ამ რეჟიმის გამოსწორებისა და მისთვის დამახასიათებელ მანკიერებათა დაძლევის კეთილშობილური სურვილით იყო განპირობებული. ეს რომ ნამდვილად ასეა, ამას 1937 წლის 27 მაისს გამართულ საქართველოს მწერალთა კავშირის პრეზიდიუმის გაფართოებულ სხდომაზე მის მიერ წარმოთქმული სიტყვის თუნდაც ეს ფრაგმენტიც ადასტურებს:

“ვიხსენებ რა ჩემს შეცდომებს, მთელი გულახდილობით უნდა განვაცხადო, რომ იმ თხუთმეტი წლის განმავლობაში, რაც მე თქვენს წრეში ვიმყოფები,

ცხადია, მქონდა სხვადასხვა სახის შეცდომები,... მაგრამ თუ მე ჩამიდენია შეცდომები, მე არ ჩამიდენია არც ერთი შეგნებული დანაშაული პარტიისა და ხელისუფლების წინაშე. მე ვიყავი საბჭოთა ხელისუფლების ერთგული, რიგითი მუშაკი და როგორც შემეძლო, ვიბრძოდი ჩემი ქვეყნის კულტურული აღორძინებისათვის, რომელიც მე საბჭოთა სინამდვილის გარეშე არ მაქვს წარმოდგენილი“ (ნ. მიწიშვილი, 2011, გვ. 389).

ნ. მიწიშვილმა თავისი მოღვაწეობის შესაფასებლად ნათქვამი ეს სიტყვები მწერალთა კავშირის პრეზიდენტის იმ სხდომაზე წარმოთქვა, რომელიც საქართველოს კომუნისტური პარტიის X ყრილობაზე ლ. ბერიას მიერ გაკეთებულ მოხსენებაში ქართველ მწერალთა “იდუღი გადახრების“ მხილებასა და კრიტიკას მიეძღვნა.

მკაფიოდ გამოხატული თავისი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი შეხედულებებით მწერალი არაორაზროვნად ემიჯნებოდა და უპირისპირდებოდა საბჭოთა იდეოლოგიის ფუძემდებლურ პრინციპებს, რაც იმჟამინდელი ხელისუფლების მესვეურთა შეფასებით, საკუთარი ქვეყნის ღალატსა და უპატივებელ დანაშაულს წარმოადგენდა. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ის ფაქტიც იძენს, რომ ეს ყველაფერი გასული საუკუნის 30-იან წლებში — სისხლიანი რეპრესიების აღზვევების ჟამს — ხდებოდა.

სამწუხაროდ, ნიკოლო მიწიშვილის ამქვეყნიურ ცხოვრება შემოქმედებითი სიმწიფის ასაკში შეწყდა და მას ბევრი მნიშვნელოვანი ლიტერატურული ოცნება დარჩა განუხორციელებელი. მაგრამ ის, რისი შექმნაც მან თავისი ხანმოკლე მოღვაწეობის განმავლობაში შეძლო, მყარად დამკვიდრდა საბჭოთა პერიოდის ქართული ლიტერატურის ისტორიაში, როგორც დღესაც ანგარიშგასაწევი სულიერი ფასეულობა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. მიწიშვილი, 1958** - ნ. მიწიშვილი, რჩეული, თბ., 1958.
- ნ. მიწიშვილი, 2006** - ნ. მიწიშვილი, ქართული ქრონიკა რევოლუციის დროიდან, თბ., 2006.
- ნ. მიწიშვილი, 2007** - ნ. მიწიშვილი, სამარადისო ზღაპარი, თბ., 2007.
- ნ. მიწიშვილი, 2011** - ნ. მიწიშვილი, პუბლიცისტიკა, თბ., 2011.

AVTANDIL NIKOLEISHVILI**NIKO MITSISHVILI IN EMIGRATION**

Among the Georgians doing the public work in 20th century and playing the significant roles in the history of our literature with their diverse creative works in terms of genres, we should mention the writer and public man Nikoloz Sirbiladze (1896-1937) known with the nickname Nikolo Mitsishvili. Despite the prevalent inner resistance characterising his world and civil views, His ideas are very interesting not just in terms of perceiving Georgian reality of certain period fundamentally, but also it holds the spiritual value making us recall the development perspectives of our country.

N.Mitsishvili lived in emigration between 1922-1925. Initially he lived in Istanbul, then he went to Paris where he stayed until 1925. Between the years of 1924-1925 he actively participated in the publication of the Georgian newspaper "New Georgia" in Paris. He was slandered to be the spy of Soviet State resided in Europe by the part of Georgian emigrants for his pro soviet views revealed in his articles and meetings with them, based on this French court sentenced him exile from the country.

After returning to Georgia N. Mithishvili took active participation in public work and held different responsible posts. Unfortunately his active movements didn't last long - in July 1, 1937 he was imprisoned and executed for accusation of contr revolutionary work.

ოთარ ნიკოლეიშვილი

მორღესაი მიხაკაშვილი–ისრაელში მოღვაწე
ქართველი ებრაელი

საქართველოდან ისტორიულ სამშობლოში ქართველ ებრაელთა მიგრაციის პროცესი ისრაელის სახელმწიფოს შექმნამდე დიდი ხნით ადრე დაიწყო. მაშინ ეს პროცესი ერთეული შემთხვევებით განისაზღვრებოდა, ძალზე იშვიათ მოვლენას წარმოადგენდა და ისტორიულ სამშობლოში მუდმივ საცხოვრებლად წასვლას ძირითადად მხოლოდ ეკონომიკურად შეძლებული ებრაელები და ცალკეული სასულიერო პირები ახერხებდნენ. ამ თვალსაზრისით უალრესად საინტერესოა გურამ ბათიაშვილის ისტორიული რომანი “ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა” (2007 წ.), რომელშიც მწერალი ემოციურად ღრმად შთამბეჭდავი ფორმით მოგვითხრობს წმინდა მიწაზე იმ მოხუცებულ ებრაელთა წასვლის ამბავს, რომლებიც უკვე სიკვდილ-სიცოცხლის ზღვარს იყვნენ მიახლოებულნი და იერუსალიმში იმისთვის მიემგზავრებოდნენ, იქ რომ ეპოვათ სამუდამო განსასვენებელი.

გ. ბათიაშვილის ცნობით, საქართველოდან იერუსალიმის წმინდა მიწაში დასამარხად ყოველწლიურად დაახლოებით 10-15 კაცი მაინც მიემგზავრებოდა, დავით აღმაშენებლის დროს კი 60-70 კაციც წასულა. გურამ ბათიაშვილის მიერ მოწოდებულ ამ ცნობას ალექსანდრე ფრონელიც ადასტურებს 1914 წელს გამოცემულ მოგონებათა წიგნში “დიდებული მესხეთი”. აი, რას წერს იგი აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით: “ქართველ ებრაელებს ერთი ჩვეულება აქვთ — იერუსალიმში წასვლა და იქ დაბინავება, სიბერის ჟამი რომ მოაწევს. ამ ჩვეულებას უფრო შეძლებულები მისდევენ” (ალ. ფრონელი, 1991, გვ. 135).

საქართველოდან ებრაელთა მიგრაციის პროცესის შედარებითი გააქტიურება გასული საუკუნის 10-იან და 20-იან წლებში იწყება, რაც პირდაპირ აღმოჩნდა დაკავშირებული მსოფლიო მასშტაბით ებრაელთა სახელმწიფოს შექმნის იდეის გააქტიურებასთან. იმ ხანად მოღვაწე ქართველ ებრაელთა ცნობილი წარმომადგენლები (დავით და გერცელ ბააზოვები, ნათან ელიაშვილი, დავით აჯიაშვილი (პალესტინელი), ნორა (სამწუხაროდ, ფსევდონიმი გაუშიფრავია), ხაიმ თეთრუაშვილი და სხვები) თავიანთი მხრივ, საქართველოშიც აქტიურად უწევდნენ ამ იდეას პროპაგანდას და პრაქტიკულადაც ცდილობდნენ რეალური საფუძვლის მომზადებას ისტორიულ სამშობლოში აქ მცხოვრებ ებრაელთა გარკვეული ნაწილის გადასახლებადად.

ამ თვალსაზრისით დავით ბააზოვემა და ნათან ელიაშვილმა რეალურადაც შეძლეს პირველი ნაბიჯის გადადგმა და 1925 წელს, დიდ წინააღმდეგობათა დაძლევის შედეგად, მიიღეს კიდევ უფლება ქართველ ებრაელთა ერთი ნაწილის მიგრაციისა ისტორიულ სამშობლოში. ამ ნებართვის მისაღებად ისინი თავად იმყოფებოდნენ ერეც-ისრაელში (ისრაელის ტერიტორიის ერთ-ერთი ისტორიული სახელწოდება სახელმწიფოს აღდგენამდე), საიდანაც ჩამოიტანეს ასობით

სერთიფიკატი ებრაელთა იქ გასამგზავრებლად, რის შედეგადაც ბირველი ჯგუფი 50 ოჯახის რაოდენობით მართლაც დაასახლეს წმინდა მიწაზე.

სამწუხაროდ, საბჭოთა კავშირში იმხანად არსებული პოლიტიკურ-იდეოლოგიური ვითარების გამო ეს პროცესი ამის შემდეგ შეწყდა და ამ დროიდან მოყოლებული წინაპართა მიწაზე ქართველ ებრაელთა მიგრაციას ისრაელის სახელმწიფოს შექმნამდეც და მისი ჩამოყალიბების მერეც დიდი ხნის განმავლობაში დაესვა წერტილი და მისი განახლება მხოლოდ XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისიდან ხდება. ამ დროიდან მოყოლებული, თავის ისტორიულ სამშობლოს უკვე საქართველოში მცხოვრებ ებრაელთა დიდი ნაწილი დაუბრუნდა (ამასთან დაკავშირებით იხ.: პ. ბააზოვი, 2000).

როგორც სათანადო დოკუმენტებით დასტურდება, წმინდა მიწაზე დამკვიდრებულ ქართველ ებრაელთა არაერთი წარმომადგენელი აქტიურ მონაწილეობას იღებდა თავისი ქვეყნის აღმშენებლობის პროცესში. ერთ-ერთი მათგანი იყო “ქართველ როტმილად” წოდებული მორდებხი მიხაკაშვილი, რომელმაც საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალ სფეროში მიაღწია თვალსაჩინო წარმატებებს. სამწუხაროდ, ამ პიროვნების მეტად მნიშვნელოვანი დამსახურება დღემდე არ არის სათანადოდ შესწავლილი. წინამდებარე ნაშრომის დაწერის უმთავრესი მიზანია, ისრაელში გამოცემულ ქართულ პერიოდიკაში გამოქვეყნებულ მასალებზე დაყრდნობით შეძლებისდაგვარად წარმოვაჩინო მორდებხი მიხაკაშვილის ეროვნულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობის ცალკეული მხარეები.

მორდებხი მიხაკაშვილის ეროვნულ-საზოგადოებრივი საქმიანობა არსებითად განსაზღვრა იმ მნიშვნელოვანმა მოვლენებმა, რომლებიც ისრაელის სახელმწიფოს აღდგენის წინარე ხანაში, გასული საუკუნის 20-40-იან წლებში განვითარდა ამ რეგიონში. როგორც ცნობილია, აღნიშნული ტერიტორია 1920 წლიდან მოყოლებული 1948 წლამდე — ისრაელის სახელმწიფოს აღდგენამდე — ბრიტანეთის სამანდატოს წარმომადგენელს და მას პალესტინა ეწოდებოდა. აღნიშნული ვითარებიდან გამომდინარე, სხვადასხვა ქვეყნებიდან თავიანთ მამაპაპისეულ მიწაზე ასულ ებრაელებს, რომელთა რაოდენობაც თავდაპირველად 500-600 ოჯახს არ აღემატებოდა, ისტორიულ სამშობლოში დამკვიდრება საკმაოდ დიდ წინააღმდეგობათა და სირთულეთა დაძლევის შედეგად უხდებოდათ.

მორდებხი მიხაკაშვილის ეროვნულ-საზოგადოებრივი ღვაწლის წარმოჩენის დროს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ის ფაქტი, რომ არაერთმა ებრაელმა, რომელთა შორის საქართველოდან ემიგრირებულებიც მრავლად იყვნენ, სწორედ მისი ფინანსური და მატერიალური დახმარებით შეძლო წმინდა მიწაზე დამკვიდრება. აი, რას წერს ამასთან დაკავშირებით ისრაელში 1972 წელს დაარსებული და დღემდე უწყვეტად გამომავალ გაზეთ “ალიას” დამფუძნებელი და უცვლელი რედაქტორ-გამომცემელი აბრაამ საპირი (სეფიაშვილი) თავის ენციკლოპედიურ ნაშრომში “ალიას” 40 წელი: “მორდებხი მიხაკაშვილმა ააშენა დიდი სახლი, სადაც ყველა მსურველს შეეძლო მიეღო ბინა, საჭმელი და სასმელი. ეს იყო დრო, როდესაც მთელს ახლო აღმოსავლეთში და კერძოდ, ერეც-ისრაელში შიმშილი მძვინვარებდა, ხალხი რამოდენიმე გრომისათვის მთელი დღე მუშაობდა“ (ა. საპირი, 2010, გვ. 192).

გარდა ზემოთქმულისა, მ. მიხაკაშვილის სახელთან სხვა ბევრი საქველმოქმედო საქმიანობაცაა დაკავშირებული, რის დასტურადაც დავიმოწმებ ამონარიდს გაზეთ “ალიას” 1974 წლის 30 სექტემბრის პუბლიკაციიდან: “თითოეული ებრაელი, თუ მას თელ-ავივში ბინის აშენება, ან ბალის დარგვა უნდოდა, თხოვნით მიმართავდა მორღეხ მიხაკაშვილს “პირველ ებრაელ ბანკირს” ერეც-ისრაელის მიწაზე.

ყველა იმათგანს, რომლებმაც მაშინ ფეხი მოიდგეს ისრაელის მიწაზე, ახსოვთ, თუ რა დიდი დანხარება გაუწია ებრაელებს იმ ათასობით სესხმა, რომელიც გასცა მორღეხ მიხაკაშვილმა, ის იყო ყველა იმ ამოსულის შემწე, ვისაც კი უნდოდა ერეც-ისრაელის მიწაზე ბარი დაეკრა და ჩვენი სამშობლოს აშენების პიონერი გამხდარიყო...

მიხაკაშვილი არა მარტო ბაღების გაშენებაში ეხმარებოდა ხალხს, არამედ თვითონ პირადადაც აშენებდა სახლებსა და ბაღებს. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ბინა, რომელიც მან გააშენა, დღესაც ამშვენებს იაფოს, ეს არის ყოფილი საოლქო სასამართლოს შენობა...

ეს ბინა აშენებულ იქნა მის მიერ 1936 წელს; ამ დროს დიდი არეულობა იყო იაფოში, რომელიც არაბთა ერთ-ერთ ცენტრალურ დასახლებად ითვლებოდა, მაშინ, როდესაც იაფოდან ყველა ებრაელი გაიქცა, მიხაკაშვილის სახლი იყო ერთადერთი ადგილი, სადაც შეეძლოთ ებრაელებს თავშესაფარი ეპოვათ...

ბევრი ჩვენთაგანი, რომლებიც ახლა მის მიერ გაშენებულ ან მისი დანხარებით შექმნილ ბინებში ვცხოვრობთ, აზრზედაც კი არ მოვსულვართ, თუ ვინ იყო ის ერთ-ერთი პირველთაგანი, ვინაც ბარი დაასო თელ-ავივის სიღებში და დასაწყისი მისცა ახალი ქალაქის დაარსებას“ (გაზეთი “ალია,” 1970წ. №4, 30 სექტემბერი).

მიუხედავად მ. მიხაკაშვილის ამგვარი ღვაწლისა თავისი ხალხისა და სამშობლოს წინაშე, მისი ბიოგრაფიული დეტალების შესახებ, სამწუხაროდ, ბევრი რამ ჭირაც უცნობი და დაუზუსტებელია. მაგალითად, ჩემ მიერ მოძიებული მასალებიდან გამომდინარე, უცნობია, თუ სად და როდის დაიბადა იგი, ან რომელი წლიდან იწყებს მოღვაწეობას თავის ისტორიულ სამშობლოში.

წყაროების სიმცირის გამო, მ. მიხაკაშვილის პიროვნების შესახებ ზოგჯერ ლეგენდად ქცეულ ისეთ ამბებსაც კი ვხვდებით, რომლებიც ნაკლებად შეესაბამებიან რეალობას. მაგალითად, როგორც გაზეთ “ალიას” ზემოთ დამოწმებული პუბლიკაციიდან ჩანს, გავრცელებული მოსაზრების თანახმად, მ. მიხაკაშვილი ქალაქ თელ-ავივის ერთ-ერთ დამაარსებლადაც კი ყოფილა მიჩნეული.

ამავე ფაქტს აღნიშნავს გურამ ბათიაშვილიც თავის წიგნში “მზე ღრუბლებში.” კერძოდ, აი, რას წერს იგი აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით: “ეფრაიმ გური სიამაყით გვესაუბრებოდა:

თელ-ავივის განაშენიანება ამ საუკუნის დამდეგს დაიწყო — 1903 წელს. ექვსი კაცი ჩაუდგა ამ საქმეს სათავეში. ექვსი კაცის გონება და ფული აშენებდა ქალაქს და ამ ექვსი კაციდან ერთი ქართველი იყო — მორღეხი მიხაკაშვილი“ (გ. ბათიაშვილი, 1989, გვ. 108).

სამწუხაროდ, ჩემ მიერ თელ-ავივის ისტორიასთან დაკავშირებით ინტერნეტით მოძიებული მასალების მიხედვით აღნიშნული ფაქტი არ დასტურდება და ამ ქალაქის საფუძვლის ჩამყრელ პიროვნებათა შორის მ. მიხაკაშვილი

სადმე მოხსენიებული არ არის. ნათქვამის დასტურად მოვიყვან მოკლე ექსკურსს თელ-ავივის ისტორიიდან: თელ-ავივი დაარსებულ იქნა 1909 წლის 11 აპრილს 66 ებრაული ოჯახის მიერ. კონკრეტულ პიროვნებათა სახელები და გვარები (სულ 129 ადამიანი) შეგიძლიათ იხილოთ ინტერნეტში შემდეგ საიტზე: <http://www.geni.com/projects/Founders-of-Tel-Aviv-Ahuzat-Bait/5620>.

ახალი ქალაქი, რომელიც ისრაელის ერთ-ერთი უძველესი პორტის — იაფოს მახლობლად დაარსდა, მალევე გახდა ქვეყნის სავაჭრო-ეკონომიკური ცენტრი. 1948 წელს, ისრაელის სახელმწიფოს აღდგენის შემდეგ, კი იგი გაეროს მიერ ქვეყნის დედაქალაქად იქნა გამოცხადებული.

მზარდი სავაჭრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ისრაელის მთავრობამ 1949 წლის 4 ოქტომბერს მიიღო დადგენილება თელ-ავივისა და იაფოს გაერთიანების შესახებ. აღნიშნული გადაწყვეტილება ძალაში 1950 წლის 24 აპრილს შევიდა, იმავე წლის 19 აგვისტოს კი გაერთიანებულ ქალაქს თელ-ავივ-იაფო ეწოდა.

სამწუხაროდ, ჩემ მიერ ასევე ინტერნეტით მოძიებულ მასალებზე დაყრდნობით, არც იერუსალიმის ახალი უბნების, უხუნათშინლერისა და მეკორბარუხის დაარსებაში დასტურდება მ. მიხაკაშვილის რაიმე წვლილი, როგორც ეს გაზეთ “ალიას” 1974 წლის 15 ოქტომბრის სტატიაშია ნათქვამი.

როგორც “ალიას” ხსენებული პუბლიკაციიდან ვგებულობთ, მ. მიხაკაშვილი, გარდა ზემოთ აღნიშნული ადამიანური ღირსებებისა, მრავალმხრივი ნიჭით დაჯილდოვებული პიროვნებაც ყოფილა. მაგალითად, გაზეთის ინფორმაციით, მ. მიხაკაშვილმა ისტორიულ სამშობლოში დამკვიდრებიდან “სულ მალე, ერეც-ისრაელში ჩამოაყალიბა ათობით საფეიქრო წარმოება და მალე იგი იაპონიას დაუკავშირდა. იქ ტოკიოში თავისი ფირმის ფილიალი გახსნა.

მალე მ. მიხაკაშვილი გადაიქცა საფეიქრო ნაწარმის ერთ-ერთ უდიდეს შემომტანად ახლო აღმოსავლეთში, მაგრამ ამით როდი ამოიწურებოდა მისი საქმიანობა. მამის (არონ მიხაკაშვილი, ცნობილი ვაჭარი — ო.ნ.) რჩევით, მან ისრაელში პირველი ბანკი გახსნა“ (გაზეთი “ალია,” 1974წ. №5, 15 ოქტომბერი). სწორედ ამიტომ უწოდებს მას გაზეთი “პირველ ებრაელ ბანკირს ერეც-ისრაელის მიწაზე“.

სამწუხაროდ, წყაროთა სიმცირემ აქაც იჩინა თავი, რის გამოც ვერც იმის დაზუსტება ხერხდება, ზემოთ აღნიშნული ინფორმაცია რამდენად შეესაბამება სიმართლეს.

სიცოცხლის უკანასკნელი წლები მ. მიხაკაშვილმა რელიგიის საფუძვლიანად შესწავლას მიუძღვნა და რაბის წოდებაც კი მიიღო. აქედან გამომდინარე, ალბათ სიმბოლურია, რომ “იგი გარდაიცვალა პარასკევ საღამოს ლოცვაზე წასვლის წინ 1962 წლის 21 სექტემბერს“ (ა. საპირი, 2010, გვ. 193).

წყაროთა სიმცირის მიუხედავად, საბოლოოდ მაინც შეიძლება დავასკვნათ, რომ მ. მიხაკაშვილი თავისი ქვეყნისა და ხალხის უდიდესი მოამაგე პატრიოტი იყო, რის გამოც იგი უდიდესი სიყვარულით სარგებლობდა თანამემამულეებში. მისი ღვაწლის ამგვარ შეფასებაში გადაჭარბებული რომ არაფერია, ამას ის ფაქტიც ადასტურებს, რომ იგი სიცოცხლეში აღიარეს ისრაელში ქართველ ებრაელთა თემის ხელმძღვანელად და ერთხმად აირჩიეს ქართველთა გაერთიანების

საპატიო პრეზიდენტად. გარდაცვალების შემდეგ კი, ბატონ აბრაამ საპირის ინიციატივითა და ქალაქ აშდოდის ხელმძღვანელობის მიერ 1974 წლის 20 ოქტომბერს მიღებული გადაწყვეტილებით, აშდოდის ერთ-ერთ ცენტრალურ ქუჩას მორდენხაი მიხაკაშვილის სახელი ეწოდა.

აქვე აღვნიშნავთ იმასაც, რომ აღნიშნულ ცერემონიალს არა მარტო ქალაქ აშდოდის მერიის მაღალჩინოსნები დასწრებიან, არამედ ქვეყნის პოლიტიკური ელიტის წარმომადგენლებიცა და მაღალი რანგის რელიგიური პირებიც. ნათქვამის დასტურად დავიმოწმებ ფრაგმენტს გაზეთ “ალიის“ იმ პუბლიკაციიდან, რომელიც ამ ღირსშესანიშნავი მოვლენისადმია მიძღვნილი:

“1974 წლის 28 ნოემბერი, დღის 16 საათია. ქალაქ აშდოდის აღმოსავლეთ ნაწილში, იქ, სადაც ახლამოსულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ცხოვრობს და სადაც შენდება ქართველი ებრაელების სალოცავი...”

როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, ქალაქის საბჭომ დაამტკიცა აბრაამის წინადადება ეზორვავის ერთ-ერთი ცენტრალური ქუჩისათვის მორდენხაი მიხაკაშვილის სახელის მინიჭების თაობაზედა. აი, დღეს მისი გახსნის ზეიმი...

ამ დღეს ზეიმზე მონაწილეობის მისაღებად გვესტუმრნენ: ისრაელის სახელმწიფოს რაბი რიშონ-ლეციონი ოვადია იოსები, თელ-ავივის მთავარი რაბი ხაიმ დავიდ ჰალევი, რაბი ხანამ რეფაელ ელაშვილი, შინაგან საქმეთა მინისტრი დ-რი იოსებ ბურგი, ჩვენი ჯამაათის რაბინები, ქალაქის მერი ბატონი ცვი ცილკერი, ქალაქის საბჭოს წევრები, ქართველ ებრაელთა ინტელიგენციის წარმომადგენლები და სხვა საზოგადო მოღვაწენი.

აბრაამ სეფიაშვილმა წაიკითხა მენახემ ბეგინის (ისრაელის გამოჩენილი პოლიტიკური მოღვაწე, ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი 1977-1983 წლებში, 1978 წლის ნობელის პრემიის ლაურეატი მშვიდობის დარგში — ო.ნ.) მოსალოცი დეპეშა.

მორდენხაი მიხაკაშვილის მოღვაწეობაზე ილაპარაკეს ისრაელის მთავარმა რაბიმ ოვადია იოსებმა, რაბი ხაიმ დავიდ ჰალევიმ, ქალაქის მერმა ცვი ცილკერმა, რაბი რეფაელ ელაშვილმა.

პოეტმა აბრაამ მამისთვალვამა წაიკითხა ლექსი მიძღვნილი მორდენხაი მიხაკაშვილის ხსოვნისადმი.

ლენტი, რომელმაც ოფიციალურად აღიარა მიხაკაშვილის ქუჩის გახსნა, გაჭრა რაბი ხაიმ დავიდ ჰალევიმ.

ცერემონია, რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ განსვენებულის შვილები, დაიხურა“ (გაზეთი “ალია“, 1974წ. №9, 24 დეკემბერი).

ვფიქრობ, მ. მიხაკაშვილის მოღვაწეობასთან დაკავშირებით ჩვენთვის ხელმისაწვდომი მასალების სიმწირის მიუხედავად, ყოველივე ზემოთქმული მაინც საკმარისია იმ დიდმნიშვნელოვანი ეროვნულ-საზოგადოებრივი ღვაწლის წარმოსაჩენად, რისთვისაც ისტორიულ სამშობლოში დამკვიდრებულმა ამ გულმხურვალე პატრიოტმა სავსებით ბუნებრივად დაიმსახურა თანამემამულეთა სიყვარული და პატივისცემა.

ყოველივე ზემოთქმულთან ერთად, საბოლოოდ იმასაც ვიტყვი, რომ სათანადო დოკუმენტური მასალების სიმწირისა და ხელმოუწვდომლობის გამო, წინამდებარე ნაშრომი მხოლოდ მოკრძალებული ცდაა მორდენხაი მიხაკაშვილის ეროვნულ-საზოგადოებრივი მოღვაწეობის მეცნიერული შესწავლისა და ამ საკითხის უფრო ღრმად და საფუძვლიანად გამოკვლევა სამომავლოდ გასაკეთებელი საქმეა.

დამოწმებული ლიტერატურა

- "ალია," 1974 – გაზეთი "ალია", №4, 30. 09, 1974.
 "ალია," 1974 – გაზეთი "ალია", №5, 15. 10, 1974.
 "ალია," 1974 – გაზეთი "ალია", №9, 24. 12, 1974.
 პ. ბააზოვი, 2000 - პ. ბააზოვი, ფურცლები წარსულიდან - ბააზოვების ოჯახი, თელ-ავივი, 2000.
 გ. ბათიაშვილი, 1989 - გ. ბათიაშვილი, მზე ღრუბლებში, თბ., 1989.
 გ. ბათიაშვილი, 2007 - გ. ბათიაშვილი, ჟამი დუმილისა და ჟამი უბნობისა, თბ., 2007.
 ა. საპირი, 2010 - ა. საპირი, ალიის 40 წელი, ენციკლოპედიური ნაშრომი, ტ. I, ისრაელი, გაზეთ "ალიას" გამომცემლობა, 2010.
 ალ. ფრონელი, 1991 - ალ. ფრონელი, დიდებული მესხეთი, 1991.
<http://www.geni.com/projects/Founders-of-Tel-Aviv-Ahuzat-Bait/5620>

OTAR NIKOLEISHVILI

MORDEKHAI MIKHAKASHVILI - GEORGIAN JEW DOING PUBLIC WORK IN ISRAEL

The process of migration of so called Georgian Jews from Georgia to their historical homeland began long before the formation of the State of Israel. At that period the migrants were quite few. And of those successfully settled in the Holy Land we should specifically distinguish Mordekhai Mikhakashvili, nicknamed "the Georgian Rothschild", who succeeded in many spheres of social life. His national and social contribution is especially visible if we consider the fact that many of his compatriots, among whom there were migrants from Georgia as well, managed to settle in Israel thanks to his financial support.

In conclusion, it can be said that Mordekhai Mikhakashvili was a true patriot of his country and people, which earned him great love and respect among his fellow-countrymen. This evaluation of his deeds is not at all exaggerated and the fact that he was proclaimed as the leader of the Georgian community in Israel and the honorary president of their union is just another proof of the above mentioned. After the death of Mordekhai Mikhakashvili one of the streets in Ashdod was named after him.

ნიკოლოზ ოთინაშვილი

დეპორტირებულ მესხთა ლექსიკა
(გორის რაიონის სოფელ წითელუბანში ჩამოსახლებულთა
მეტყველების მიხედვით)

საქართველოს გაუტეხელი მხარის — მესხეთის — ტრაგედია მეთექვსმეტე საუკუნიდან დაიწყო, როცა ოსმალთა იმპერიამ მიიტაცა მესხეთის ტერიტორიის ნაწილი და იქ ახალციხის საფაშო დააარსა. მეჩვიდმეტე საუკუნიდან დაიწყო ისლამის გავრცელება; თურქეთი ცდილობდა, მესხები თურქებზე უფრო მეტ მართლმორწმუნე მუსლიმებად ექცია.

1828 წელს, ახალციხის ბრძოლაში გამარჯვების შემდეგ, ცარიზმი მესხების მტრად გადაიქცა; ცდილობდა, ისინი თურქეთში გაეძევებინა და მესხეთში რუსები და სომხები დაესახლებინა, რასაც ნაწილობრივ მიაღწია კიდეც.

XIX საუკუნის დამდეგიდან ყველა ქართველ მუსლიმს “თათრები” შეარქვეს, მაგრამ მათი ენა მაინც ქართული იყო, მაგრამ ცარიზმი ყველანაირად ხელს უშლიდა ყოველივე ქართულის განვითარებას. ცარიზმი თურქეთიდან საგანგებოდ იწვევდა მოღებებს და მხარეში ისლამს ავრცელებდა. მათ გაუხსნეს აზერბაიჯანული სკოლები და აზერბაიჯანელებად ჩაწერეს.

ერთ დამეს, 1944 წლის 15 ნოემბერს, ქართველი მუსლიმების — მესხების 20000 კომლი აჰყარეს და შუა აზიაში გადაასახლეს.

უცხო მხარეში გადასახლებული მესხები არ იფიქვებდნენ სამშობლოს და ყოველთვის ახსოვდათ თავიანთი სოფლები: აწყური, აგარა, წნისი, წინუბანი, მულარეთი, გიორგიშინდა, ტყემალა, საყუნეთი, კოლათხევი, ფერისციხე, ტობა, ასპინძა, იღუმალა, ხერთვისი, გაბიეთი, ახაშენი, ვარნეთი, ერკოტა, როკეთი, ტოლოში, ენთელი, ჩოჩანი, ანდრიაშინდა, კლდე, ფანაკეთი, შალოშეთი, ურავეთი, ხევაშენი, ბოლაჯური, წრე, ადიგენი, ფლატე და სხვები, რომლებიც პატარა უბნებით ერთად ასობით ერთეულია.

მესხებს არ შეუწყვეტიათ ბრძოლა სამშობლოში დაბრუნებისათვის, მაგრამ ყველა გზა დახშული აღმოჩნდა. სამშობლოსთან უფრო ახლოს ყოფნის ოცნებით, შუა აზიის რესპუბლიკებიდან სათანადო ნებართვის შემდეგ აზერბაიჯანში 13 ათასი ოჯახი ანუ 30000 კაცი გადმოსახლდა.

გორის რაიონის სოფელ წითელუბანში, საქართველოს მთავრობის ნებართვით, კერძოდ პრემიერ-მინისტრის 2007 წლის №382 განკარგულებით, აზერბაიჯანის რესპუბლიკის რეგიონის მულანიდან შერჩევით ექვსი ოჯახი ჩამოსახლდა. ესენია: ჰეიდარ ლატიპოვი-პიპინაძე მეუღლითა და სამი შვილით. დედა ზუბეიდა შავაძე, ხოზრევანიძეების სამი ოჯახი, ყაყუნაშვილების ორი ოჯახი, სულ კი 13 ოჯახია, რომლებიც უკვე შეეჩვივნენ ქართულ ყოფა-ცხოვრებას.

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენი რესპუბლიკის ლტოლვილთა და განსახლების სამინისტრომ ხსენებულ ოჯახებს შეძენილი ბინები დროებით გადასცა, რადგან იყო მაგალითები, რომ ზოგიერთი პირი ვერ შეეგუა აქაურ

ყოფას და უკან გაბრუნდა — აზერბაიჯანში. დარჩენილი ოჯახები არჩევანის წინაშე არიან, რადგან მოქალაქეობა არა აქვთ მინიჭებული და ამიტომ ამის გამო ძალიან არიან შეწუხებულები და საკითხის მოგვარებას მოთმინებით ელოდებიან.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ჩვენმა ხელისუფლებამ უკვე აქ არსებულ ოჯახებს პრობლემა აღარ უნდა შეუქმნას და დროზე მიანიჭოს მოქალაქეობა, რათა ამათ აღიდგინონ ძველი ქართული გვარები, ინტეგრირებული იყვნენ საზოგადოებაში და, რაც მთავარია, როგორც თვითონ გაგვიცხადეს, არჩევნებში მიიღონ მონაწილეობა, რომ შემდგომში სხვა არანაკლები პრობლემებიც მოაგვარონ.

ჩვენ რამდენჯერმე შევხვდით ამ ადამიანებს და ჩვენ შორის შეუამავლობს ქართული ენის კარგად მცოდნე ჰეიდარ ლატიპოვი, რომლის ადრინდელი გვარია ბიბინაძე. ის თსუ-ს იურიდიული ფაკულტეტის კურსდამთავრებულია. ადიგენის სოფელ ჭეჭლადან არიან და ფაქტობრივად ამ ოჯახის ინტეგრაცია ქართულ გარემოსთან წარმატებით მიმდინარეობს: ჰეიდარის შვილები მარიამი, გიორგი და დავითი სოფლის რვაწლიანი სკოლის დაწყებითი კლასების მოსწავლეები არიან და, სხვა მოსწავლე-მესხების მსგავსად, კარგად ლაპარაკობენ ქართულად.

ზემოთ უკვე ვახსენეთ, რომ 1828 წლის ახალციხის ომის შემდგომ ცარიზმი მესხების მტრად გადაიქცა, ცდილობდნენ მშობლიური მიწა-წყლიდან თურქეთში გაედევნათ მკვიდრი მოსახლეობა; ამ მიზნით მოიგონეს უაზრო ტერმინი “თურქი მესხი“, რომელიც მერე ყველგან, მათ შორის საქართველოშიც დამკვიდრდა. ამას დაერთო თურქეთიდან აყრილი და მესხეთში ჩამოსახლებული ათასობით სომხის ოჯახი; როგორც ინფორმატორები მოგვითხრობენ, მათგან მოხდა თურქული ენის, ყოფის დანერგვა მესხებში. მესხების გათურქებას საყოველთაო ხასიათი ჰქონდა, რაც ცარიზმის მიერ მიზანმიმართულად ხორციელდებოდა. მიუხედავად ამისა, გადასახლებამდე მესხთა დიდი ნაწილი ქართულ გვარს ატარებდა, ცნობიერებაც ქართული ჰქონდათ შემდეგ სოფლებში: აგარა, მუღარეთი, საყუნეთი, ნესა, ჯოხთა, ბოგა, უდე, წნისი, წინუბანი, კლდე, ინდუსა, ტობა, ახაშენი, ლობარეთი, თოკი, ქილდა და სხვა.

გადასახლებამდე მესხების გარკვეული ნაწილი გამუსლიმანდა. ისლამი მხარეში აქტიურად ინერგებოდა და ენობრივ-სარწმუნოებრივ აქტიურობაში გამოიხატებოდა; ეს, ცხადია, გათურქებას ნიშნავდა და ამან გამოიწვია კიდევ გადაგვარება, რაც საქართველოს დაშლასაც ითვალისწინებდა; ყოველივე ეს მოვიწოდებთ რუსული ხელისუფლების მიერ კარგად იყო გათვლილი.

გადასახლებული მესხები, როგორც შუა აზიაში, ისე შემდგომ ნაწილი აზერბაიჯანში გადმოსულები, სწრაფი ასიმილაციის მიზნით, მოლებისა და რელიგიური ფანატიკოსების გაძლიერებული პროპაგანდის ქვეშ მოექცნენ, მარწუხები კი ძლიერი იყო და ნაწილობრივ მიზანს მიაღწიეს ჩვენმა საერთო მტრებმა. ეს იმაში გამოიხატა, რომ გარკვეულმა პროცენტმა თურქად აღიარა თავი, ბევრი ახალგაზრდა აზერბაიჯანიდან სასწავლებლად და სამუშაოდ თურქეთში წავიდა. წასულები არიან სხვა ქვეყნებშიც, მაგრამ დიდი ნაწილი თავის ფესვებს არ არის მოწყვეტილი; ამის მაგალითები კი საკმაოდ არის, ალბათ მომავალში სახელმწიფოს შესაბამისი სამსახურების მეოხებით ამ საქმესაც მოგვარება უწყრია, რომ ინტეგრაციამ მეტი მასშტაბები მიიღოს.

1944 წელს გასახლებულმა ადამიანებმა ტრაგიკული წლები გადაიტანეს; რამდენიმე თაობა წავიდა ამ ქვეყნიდან, მაგრამ ისინი შთამომავლობას გადასცემენ იმ ცოდნის მარაგს, რაც დამკვიდრებული იყო ხალხში. ჩამოსულთა მეტყველებაში კანონზომიერ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ როგორც სიტყვის ფორმა, ისე მისი მნიშვნელობაც. ეს საკითხი ძირითადად გამოწვეულია როგორც ბგერითი კომპლექსის შეცვლით, ისე სიტყვის გამომსახველობის შესაძლებლობით. მაგრამ ეს ყოველ ლექსიკურ ერთეულზე არ ითქმის, რადგან ცვლილება გამოწვეულია, როგორც გარეგანი ისე შინაგანი ფაქტორებით.

ისლამის მიმდევარ მესხთა მეტყველებაში ამა თუ იმ სიტყვის დამკვიდრება გამოიწვია გენეტიკურმა კოდმა, ისტორიულმა მესხიერებამ, ძირითად მიზეზად კი შეიძლება დავასახელოთ ქართული გვარების ტარება, რომელიც ბევრს არ შეუცვლია და ატარებს დღესაც. სწორედ ეს ადამიანები უზბეკეთში გადასახლების დროსაც და შემდეგში თავს ქართველებად თვლიდნენ. მოვიყვანთ ამონარიდს ყაბარდო-ბალყარეთის სოფელ ყოყოში გამართულ მესხთა ყრილობიდან: “საქართველო ძველი კულტურის ქვეყანაა და ჩვენ ქართველებმა ეს კულტურა არ უნდა დავკარგოთ. ჩვენ საქართველოში ქართველებად, ქართველი ხალხის კეთილი ნებით უნდა დავბრუნდეთ (ხალილ-უმაროვ გოზალიშვილი, 2005, გვ. 132).

ამავე ავტორს მოაქვს სტატისტიკური ცნობები, რომლებიც 1870 წელს არის დასტამბული “ტფილისის გუბერნიის აღწერის მასალათა კრებულში“. ცნობებში მოცემულია დასახლებულ პუნქტთა სახელწოდება, კომლთა რაოდენობა, მცხოვრებთა რაოდენობა, მცხოვრებთა ეროვნება, აღმსარებლობა. მესხეთის 155 სოფლიდან ყველას უწერია ეროვნება ქართველი (ხალილ-უმაროვ გოზალიშვილი, იქვე, გვ. 53-60).

მესხთა მეტყველებაში ხმოვანფუძიან გეოგრაფიულ სახელებთან დასტურდება **დ(იოტა)** ნახევარხმოვანი (სუსტი), რომელიც არ შედის სიტყვის ძირში: წრიოხაე, ტობაე, ოდუნდაე, შოკაე, ბოგაე, ანდაე, ხონაე, ჭალაე, ოთაე, ჭეჭელაე, გამოითქმის ასევე, როგორც ჩეჩლა, ჩეჩლაე.

დ(იოტა) დასტურდება ხმოვანფუძიან ადამიანთა სახელებთან: ოქრიმაე, ქასანაე, როზაე, ანჟელაე, სალიმაე, მევლუდაე, ოსმანაე, არაბაე, ჭეიდარაე... ასევე დასტურდება საზოგადო სახელებთან: პაპაე, ბებერაე, დედაე, ბაბოე, სისვაე, პატიკაე (ლეკვი).

ამ ადამიანების მეტყველებაში შესამჩნევია სახელების ფუძის სახით წარმოთქმა, მაგალითად: კაკალ -კაკალი, კობ - კობი, წარმოთქვამენ ასევე, როგორც კობერ, წიწმატ - წიწმატი, ჩარხალ - ჭარხალი, ქუნჯ - მწვანისის ერთი სახეობა, კულმახ - სიმინდის ფქვილი, ტატახ - ტალახი, გოროხ - გოროხი და სხვა.

განსხვავებული სემანტიკა აქვთ მთელ რიგ სიტყვებს და ბუნებრივია ამის მიზეზი ქართულ ენასთან უკონტაქტობას უნდა მიეწეროს. ასეთი სიტყვებია: ელჩი, რომელიც მოლაპარაკეს უწოდებენ, ხოლო სულხან-საბასთან განმარტებულია, როგორც დესპანი (ს.-ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 236).

დურაკი არის სალანძღავი სიტყვა, ხოლო საბასთან განმარტებულია როგორც საწველი ჭურჭელი (ს.-ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 227).

დარანი — ესმით როგორც ხვრელი, საბას ლექსიკონში კი არის “კლდეში ანუ მიწის ქვეშ შესასვლელი, სახლი მიწის ქვეშ ნაგები, გინა მიწა და კლდე, შეთხრილი უჩინრად“ (ს.-ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 197).

ელა — არის მთაში აგებული ქოხი მწყემსებისათვის, მაგრამ, როგორც ჩანს, მისი ნამდვილი სახელი არის **ელია**, მესხური მეტყველების მიხედვით.

ორმო — ქართველ ტომებში გამოიყენებოდა მარცვლეულის შესანახად, თავზე კი ბრტყელი ფიქალი ედო. სულხან-საბა ორმოს განმარტავს, როგორც “მთხრელი მიწისა“ (ს.-ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 606).

ინადი — ეს სიტყვა განიმარტება როგორც ჯიუტი, კერპი, ხოლო სულხან-საბასთან არ არის განმარტებული.

მაშა — არის რკინის ერთგვარი ჯოხი, სულხან-საბასთან “მაშა თურქთა ენაა, ქართულად ტყეცი ეწოდების“ (ს.-ს. ორბელიანი, 1991, გვ. 449).

პაპა — მესხების მეტყველების მიხედვით, არის მოხუცი ადამიანი დედის ან მამის მამა.

იჯადი — ოჯახი იხმარება ბუხრის სახელად, ამჟამად ოჯახი ესმით, როგორც საცხოვრებელი სახლ-კარი.

თაფა — არის მოხვეული თმა თავზე.

თახთახი — არის ცახცახი.

თალან — მოტაცება და სხვა.

ფუძის სახით მოცემულ სახელებში ხშირად იკარგვის მიცემითი ბრუნვის ნიშანი:

ბოშვი წიგნ მოიტანს

სკოლაში კარგ ნიშნებ იღებს

სახლ დედა ჰპატრონობს

თ სუფიქსი გამოყენებულია შტოგვარის მრავლობითობის აღსანიშნავად: მასურათ - მასურაძე, კობათ - კობაძე, გოჩათ - გოჩაძე, წაწათ - წაწანიძე და სხვა.

სამომავლოდ დებორტირებულ მესხთა მეტყველების ნიმუშების მოპოვება, მათი ანალიზი, შედარება მნიშვნელოვან საქმედ უნდა მივიჩნიოთ. ის გაამდიდრებს ქართულ ლექსიკოლოგიას და ენის სხვა დარგებისათვის მნიშვნელოვანი მონაპოვარი იქნება.

დამოწმებული ლიტერატურა

ხალილ უმაროვ გოზალიშვილი, 2005 — ხალილ უმაროვ გოზალიშვილი, მესხთა ტრაგედია, თბ., 2005.

ს.-ს. ორბელიანი, 1991 — სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, თბ., 1991.

NIKOLOZ OTINASHVILI**THE LEXIS OF DEPORTED PEOPLE FROM MESKHETI
(ACCORDING TO VERBAL SPEECH OF PEOPLE SETTLED IN THE
VILLAGE TSITELUBANI, GORI REGION)**

Tragedy of Meskheta starts from the 16th century, when ottoman's empire started sizing most territory of the region. Ottomans subordinated these territories and they called 'Tatar' to Georgians, as some of them started believed in Islam. Anyway, they didn't change their mother-tongue.

Ottomans deported Meskhi people in mid-Asia in 1944. Migrated people didn't stop struggle for returning to home- country and the struggle is still alive.

The Prime-minister of Georgia according to order #382th enabled families from Azerbaijan republic to migrate in Tsitelubani.

We had the chance to meet them with the help of our mediator Heydar Latipov-Pipinadze, whose ancestors were from a village of Tchetcheli.

Most of Meskhi people are far from their hangovers. They remember names of villages from Meskheta and the vocabulary is unchanged in some families. Also there are cases when these changes took place for different circumstances.

მაკა სალია

"შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?"

(მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლის, აბდულაჰ ჩელებიოღლუს ერთი ლექსის ანალიზი)

მუჰაჯირი არაბული სიტყვაა და იგივეა რაც “გადასახლებული, ემიგრანტი“. რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად (მე-19 საუკუნე) ქართული მოსახლეობა იძულებული გახდა, დაეტოვებინა საკუთარი მიწა-წყალი და თავშესაფრის საძებნელად უცხო ქვეყანაში გახიზნულიყო. სწორედ ამ უბედურების შედეგად, აჭარის, ტაო-კლარჯეთის, ლაზეთის ძირძველ ქართველებს,¹ რომლებიც ამჟამად თურქეთში ცხოვრობენ, ვეძახით მუჰაჯირ ქართველებს. თურქეთში მცხოვრებ ეთნიკურად ქართველ მწერლებზე საინტერესო ნაშრომი ეკუთვნის ავთანდილ ნიკოლეიშვილს (ა. ნიკოლეიშვილი, 2015). როგორც ავტორი შენიშნავს, “მათ პოეტურ შემოქმედებაში უაღრესად საინტერესოდ გამოვლინდა მუჰაჯირობის შედეგად მშობლიურ მიწა-წყალს მოწყვეტილი პიროვნების სულიერი სასოწარკვეთა“. საინტერესოა და მეტად საყურადღებო მუჰაჯირ ქართველთა ნოსტალგიური განცდები. მათი სახელებისა და სახეების წარმოჩენა აუცილებელია. ამჯერად, ჩვენ კიდევ ერთ ძირძველ ქართველს გაგაცნობთ.

“შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?“ — ლექსის ავტორი, თურქეთში მცხოვრები ეთნიკური ქართველი, აბდულაჰ ჩელებიოღლუ, იგივე ჩელებადეა. ეს ლექსი მისი ცხოვრების ექოა, ამიტომაც სანამ უშუალოდ ლექსზე გადავიდოდეთ, მანამდე აბდულა ჩელებადის ბიოგრაფიას გაგაცნობთ.

აბდულაჰ ჩელებიოღლუ დაიბადა 1958 წლის 20 ოქტომბერს. გირესუნის პროვინციის სოფელ ამბარალაში. აქვე დაამთავრა სოფლის დაწყებითი სკოლა. შემდეგ ოჯახი საცხოვრებლად გოლიაქაში გადმოსულა. საშუალო სკოლა მას გოლიაქაში დაუმთავრებია. ა. ჩელებიოღლუ პროფესიით ისტორიის მასწავლებელია. წლების განმავლობაში მუშაობდა სხვადასხვა საჯარო სამსახურში. წერს ლექსებს. მისი ლექსები და სხვადასხვა ხასიათის წერილები დაბეჭდილია ჟურნალ-გაზეთებში.

ამჟამად, აბდულაჰ ჩელებიოღლუ ოჯახთან ერთად ცხოვრობს დუზჯეში. ჰყავს მეუღლე და ორი შვილი.

ამ ავტობიოგრაფიის მიღმა პოეტის მეტად საინტერესო ცხოვრების გზაა. გზა ბათუმიდან გირესუნამდე... ტკივილითა და მწუხარებით აღსავსე გზა, ბედისწერა ათასობით ქართველისა. ბატონი აბდულაჰი, მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავალია. მისი წინაპრები აჭარიდან მოსულან გირესუნის სოფელ ამბარალაში. ამბარალა ქართული სოფელია. პოეტის ახსნით, მის ბავშვობაში, აქ, ქართულის გარდა, სხვა ენას ვერც გაიგონებდით. აბდულას, ისევე როგორც

¹ ბათუმის ნავსადგურიდან ოსმალეთისკენ — მუჰაჯირობის ისტორია პრესაში <https://oldbatumi.wordpress.com/2009/11/> (10. 10 2016).

ბევრ მის თანატოლ ქართველს, სკოლაში შესვლამდე არც სცოდნია თურქული ენა. თურმე ამის გამო, მშობლები ხშირად იღებდნენ შენიშვნებს მასწავლებლებისგან. თუმცა, დღევანდელი მისგან განსხვავებით, მაშინ არც მშობლებს სცოდნიათ, ქართულის გარდა, სხვა ენა.

დრო გავიდა. მშობლიური ფესვების სიყვარული და სამშობლოს მონატრება არ განელებიათ მუჰაჯირ ქართველებს. ტკივილიც ტკივილად დარჩა. მეტიც, დრომ და ახალმა გარემომ მათ ყველაზე ძვირფასს - დედაენას - შეუქმნა საფრთხე და დღეს, სამწუხაროდ, ახალ თაობაში იშვიათად თუ იპოვით ქართული ენის მცოდნეს. ბატონი აბდულაჰი ძალიან სწუხს ამ ფაქტის გამო. თავად აჭარულ დიალექტზე საუბრობს. გულისტკივილით აღნიშნავს, რომ დრომ მასაც გადაავიწყა დედაენა, არადა, პოეტის ახსნით, დედაენა დედის ენაა; ეს "გემიელი" ქართულია (ტკბილქართული - მ. ს.); ჩვენი დედებუები, ჩვენი ნენები ამ ენაზე "გველაპაიკებოდნენ", როდესაც ფიქრს დავიწყებ საქართველოზე ის ძველი სიტყვები, ბავშვობის სიტყვები გამახსენდება. ზოგჯერ რაღაც სიტყვა ამომიტივტივდება, მნიშვნელობა კი არ მახსენდება... ვინც ენას დაკარგავს, ის კაცი არ არის - ამბობს პოეტი. ენადაკარგულ ქართველზე იტყვიან "ზღაყვი გურჯიან". ბატონი აბდულას მამულიშვილობაზე როცა ვსაუბრობთ, არ შეიძლება არ აღვნიშნოთ ის ფაქტიც, რომ დუზჯეს უნივერსიტეტში ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობის განხილვაში დიდი წვლილი, სხვა დიდებულ ქართველებთან ერთად, ბატონ აბდულასაც მიუძღვის. ბატონი აბდულა ხშირად სტუმრობს დუზჯეს უნივერსიტეტს, ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობის სტუდენტებსა და პროფესორ-მასწავლებლებს და მაღლიერებას გამოხატავს იმის გამოც, რომ თურქულის არმცოდნე თანამემამულეებთან საუბრებმა მას ბევრი მივიწყებული ქართული სიტყვა გაახსენა.

რაც შეეხება გვარს ჩელებიოღლუ, ავტორის ახსნით, მისი წინაპრები ჩელებადები ყოფილან. გვარის ამდაგვარი გაფორმება ბოლოკიდური ოღლუს (-ოღლუ "შვილი") დართვა თურქულისთვის დამახასიათებელია, შდრ.: ზოროღლუ (ზოიძე).

და მაინც ვინ არის აბდულა ჩელებიოღლუ, ამაზე ნათელ პასუხს მისი ემოციებით აღსავსე ლექსი "შენ იცი, რა არის მუჰაჯირობა?" გაგცემს. საანალიზო ლექსი, თურქულ ენაზეა დაწერილი და მისი ქართული თარგმანი ეკუთვნის დუზჯეს უნივერსიტეტის ასოც. პროფ. ნანული კაჭარავას. ამჯერად ჩვენ ლექსის შინაარსობრივ მხარეს უფრო შევხებით. ეს არის წრფელი განცდები, გულში ვერდატეული ტკივილი.

შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?! - პოეტი სვამს რიტორიკულ კითხვას და ასე დიალოგს მართავს მკითხველთან. თავად ვეთავაზობს პასუხს; ეძებს ენაში ტკივილის, წუხილის, დარდის, შფოთის გამომხატველ სიტყვებს და მაინც ბოლომდე ვერ ამოუთქვამს სათქმელი. ალბათ, ეს არის მიზეზი იმისაც, რომ ლექსის რამდენიმე ვარიანტი არსებობს. შინაარსი იგივეა. პოეტი ეძებს ისეთ ფორმებს, რომ სათქმელი ბოლომდე მიიტანოს მკითხველამდე... ლექსის პირველი ვარიანტი 2014 წელსაა დაწერილი და იმის მერე რამდენჯერმე ცვლილება განიცადა მან. ლექსის საბოლოო ვარიანტი (20.11.) 2016-ით თარიღდება.

ბატონმა აბდულამ ლექსის დაწერის მიზანი ასე ჩამოგვიყალიბა: მინდა, ეს ტკივილი მართო მუჰაჯირებმა კი არა, სრულიად ქართველობამ გაითავისოს

და ამ ტკივილმა - მუჰაჯირობის ტკივილმა - გააერთიანოს ქართველობა. შეიგნოს ყველამ, რომ ეს განსაცდელი, მარტო მუჰაჯირი ქართველებისა კი არა, ზოგადად, ქართველობის განსაცდელიაო.

როგორც აღვნიშნეთ, ამ ლექსის რამდენიმე ვარიანტი არსებობს. ასე მგონია ჩასწორებების მერე, ლექსი დაზიანდა. თუმცა ყოველი სიტყვა თუ ფრაზა მაინც შთამბეჭდავად ჟღერს. გთავაზობთ ლექსის საბოლოო ვარიანტს, კომენტარებით:

შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?

**ჩამოშლაა კლდის,
მდინარის აღმა დინებაა,
გაოგნებაა მუჰაჯირობა.**

მუჰაჯირობის სიმწვავეზე მიგვანიშნების შემდეგი შესიტყვებები “კლდის ჩამოშლა”. მუჰაჯირობა არის ბუნების საწინააღმდეგო ქმედება ანუ “მდინარის აღმა დინება”.

**ყველაფრის მიტოვება და წასვლაა;
სიზმარი არ არის, სინამდვილეა,
მწუხარებაა მუჰაჯირობა.**

ავტორი გულისტკივილით შენიშნავს, რომ მუჰაჯირობა არ არის სიზმარი, გამონაგონი, სამწუხაროდ, ეს არის სინამდვილე. მწუხარებაა მუჰაჯირობა.

**ბებიების, ბაბუების,
დედების, ბავშვების დაღუპვაა გზაში,
ჩამქრალი კერაა,
მინავლული ცეცხლია,
უბედურებაა მუჰაჯირობა.**

სიტუაცია მძაფრდება; მუჰაჯირობა ადამიანების ზოცვასთან ასოცირდება. ყველაზე ძვირფასი, რაც შეიძლება გაგაჩნდეს, ეწირება მუჰაჯირობას, ამიტომაც მას უბედურება ჰქვია.

**არცოდნაა, სად წახვიდე,
სად დათესო,
სად მოიმკა, სად მოთიბო...
მიუსაფრობაა მუჰაჯირობა.**

მწარეა მუჰაჯირთა ხვედრი. მიწათმოქმედი ქართველობა სრულ გაურკვევლობაში აღმოჩნდა - არ იცის სად დათესოს, სად მოთიბოს, სად მოიმკას... მისი სარჩო მიწაა და მუჰაჯირობაში - მიუსაფრობაში, მან ეს სარჩო დაკარგა.

**წინაპართაგან ნასვამი წყლის ველარ დაღევაა,
უცხოეთში გაქრობაა
გადაკარგვაა მუჰაჯირობა.
ქვეყნიერების ზურგზე წამოკიდებაა,
ყინულზე ჩაჭიდების ცდაა, დაცემაა,
სიცარიელეა მუჰაჯირობა.**

განცდა იმისა, რომ მთელი ქვეყნიერება ზურგზე გაქვს აკიდებული. უნდა შეძლო, დაუპირისპირდე რეალობას, დროს, გარემოს - ბედისწერას, რომ გადაარჩინო მოდგმა, მაგრამ როგორ? ეს ისეთივეა, ჩაეჭიდა ყინულს; “დაცემა”, დამარცხება გარდაუვალია და სიცარიელის განცდა გიპყრობს.

რაც არ უნდა უცნაური იყოს, მაინც არსებობს ფიქრი დაბრუნებაზე; თუმცა პოეტი იმწუთშივე აცამტვერებს ამ იმედსაც - "ვერ დაბრუნებაა", უცხოობა და სიღარიბეა ხვედრი მუჰაჯირისა:

**უკან დაბრუნების იმედია,
მაგრამ ვეღარასოდეს დაბრუნებაა...
უცხოთა ხელში დაობლებაა,
უცხოობაში მარტოობაა მუჰაჯირობა.
ცეკვა-სიმღერის, ტრადიციების მოშლაა,
დედაენის დაკარგვაა,
დაკარგვაა მუჰაჯირობა.**

მუჰაჯირობაში იშლება ტრადიციები, მათ შორის ქართველობის ერთ-ერთი ნიშანი - ქართული ცეკვა-სიმღერა და ყველაზე ძვირფასი - დედაენა იკარგება და ეს ნიშნავს საბოლოოდ დაკარგვას.

**რაც უფრო შორდები, მეტია შიში,
წარსულში ჩანაცრებაა,
ტკივილია მუჰაჯირობა.**

შენი ფიქრი და ჯავრი წარსულს დასტრიალებს, შეიძლება დაგწვას, ნაცრად გაქციოს ამ სატანჯველმა და მაინც ვერ შორდები მას. რაც დრო გადის, მეტია შიში; დაკარგვის შიში, ქართველობის დაკარგვის შიში.

**შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?
ნაცნობი გემოს ვერ მიგნებაა,
სამოსის ვერ მორგებაა,
გემებში ჩასხდომაა,
წყალში ჩაძირვაა,
დანრჩობაა მუჰაჯირობა!**

**შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?
ბათუმია, აჭარაა,
"ჩვენებურია",
ჭირთათმენაა მუჰაჯირობა.
მიუხედავად ყველა სირთულისა,
მაინც ფეხზე დგომაა,
წარმატების მიღწევაა,
ძალიან ძნელია მუჰაჯირობა.**

ჭირთათმენა ქართველთა ხვედრია. მიუხედავად, საშინელი ქართველისა, ისინი მაინც ახერხებენ ფეხზე დგომას, მაინც აღწევენ წარმატებას. ცხოვრება გრძელდება, მაგრამ ტკივილი აღარ ნელდება; რადგანაც ეს ტკივილი მათ სისხლშია, ხორცშია, სულშია! ეს ტკივილი გადადის თაობიდან თაობაში.

**შენ იცი რა არის მუჰაჯირობა?
ბაბუაჩემია, ბებიაჩემია,
დედაჩემია, ჩემი ოჯახია,
ჩემი მოდგმაა, ჩემი სისხლია,
ჩემი სულია, ჩემი გულია მუჰაჯირობა.**

ახალგაზრდობაში იმდენად ვერ გრძნობ ამ ტკივილს; მხოლოდ წლების განმავლობაში დაგროვილმა განცდებმა შეიძლება ასე ამოხეტქონ:

**სიმწარეა, სიძნელეა, სისასტიკეა,
სიკვდილია, სიკვდილია მუჰაჯირობა,
ნამდვილი სიკვდილია მუჰაჯირობა!**

ასეთია, ჩვენი თანამემამულის, ძირძველი ქართველის, აბდულა ჩელებადე-ჩელებიოღლუს სულის შემძვრელი ლექსი მუჰაჯირობაზე. შეუძლებელია ამ ტკივილმა არ გაგვაერთიანოს. უდავოა, რომ ავტორმა მიზანს მიაღწია. ჩვენც ისევე განვიცდით, გვტანჯავს და გვტკივა მუჰაჯირთა მიერ განვლილი გზა, როგორც ლექსის ავტორს, როგორც თითოეულ მუჰაჯირს.

დამოწმებული ლიტერატურა

ა. ნიკოლეიშვილი, 2015 - ა. ნიკოლეიშვილი, ქართულენოვანი ზეპირსიტყვიერება და მწერლობა თურქეთში, ქუთაისი, 2015.

ბათუმის ნავსადგურიდან ოსმალებისკენ - მუჰაჯირობის ისტორია პრესაში

<https://oldbatumi.wordpress.com/2009/11/> (10. 10 2016).

MAKA SALIA

“DO YOU KNOW HOW DOES IT FEEL TO BE A MUHAJIR?”
(ANALYSES OF ONE POEM BY THE DESCENDANT OF GEORGIAN
MUHAJIR ABDULLAH CELEBIOGLU)

Muhajir is the Arab word and means “exiled, emigrant”. After the Russia-Turkey war (19th century) Georgian population was forced to leave their own land and seek shelter in a foreign country. This misfortune is the reason why we call Muhajir Georgians to the old Georgians from Adjara, Tao-Klarjeti, Lazistan nowadays.

Nostalgic emotions of Muhajir Georgians deserve interest and attention. Emphasizing their names and faces is essential. At this time let us introduce one very old Georgian.

The author of the poem “Do you know how does it feel to be a Muhajir?” is the ethnic Georgian living in Turkey Adullah Celebioglu (Chelebadze). This poem is the echo of his life.

რუსუდან სალინაძე

თურქეთელ ქართველთა ენობრივ-ლიტერატურული
მემკვიდრეობიდან

ჩვენი ქვეყნისთვის თანამედვემა ისტორიულმა ქართველებმა და ძნელბედობამ ბევრი ქართველი დააშორა საკუთარ მიწა-წყალს და შორს გადახვეწა, მაგრამ მათი ფესვები საქართველოში დარჩა. გამოთქმა “თანაფესვებიც” ასე გაჩნდა.

საქართველოს ფარგლებს გარეთ, სხვადასხვა ქვეყანაში მყოფ ქართველთაგან ყველაზე მრავალრიცხოვანია მეზობელ სახელმწიფოში, თურქეთის რესპუბლიკაში, მცხოვრები ქართველობა. როგორც ძირძველ ქართველებს, ისე მუჰაჯირობის დროს იძულებით გადასახლებულებს ერთი საერთო ტერმინი აერთიანებთ. ისინი “ჩვენებურები” არიან. ტერმინი **ჩვენებურები** ყოველივე ქართულს უკავშირდება. ეთნოსის გარდა, ასე იწოდება პირველი ქართული ჟურნალი თურქეთში (დაარსებული ახმედ მელაშვილის მიერ), ფოლკლორული ანსამბლი “ჩვენებურები” (2001 წ.), რადიო “ჩვენებურები”, აგრეთვე, ინტერნეტსაიტი “ჩვენებურები” (chveneburi.net), რომელიც ქართულ, თურქულ და ინგლისურ ენებზე ავრცელებს თურქეთ-საქართველოს ურთიერთთანამშრომლობისა და კულტურული მოვლენების ამსახველ მასალებს...

ჩვენებურებს **გურჯებსაც** უწოდებენ. “გურჯი ხარ?” — ესაა მათი პირველი შეკითხვა. მას რომ ჰკითხავ: “ქართველი ხარ?” — დაუყოვნებლივ გიპასუხებს: “ჰო, გურჯი ვარ”. ტერმინ **გურჯი**-ს ეტიმოლოგიის შესახებ განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. ამაზე აქ არ შევჩერდებით. მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ იგი უკავშირდება ქართველს, ქართულსა და საქართველოს. ქართულ დიალექტურ კორპუსში (corpora.co) **გურჯ** ძირის შემცველი 54 სიტყვაა ასახული. აქედან ზოგი ტოპონიმი — **გურჯისტანი** (საქართველო), ზოგი — ეთნონიმი — **გურჯი** (ქართველი), ზოგი — ქართული ენის აღმნიშვნელი — **გურჯიდილი / გურჯიჯე**.

გურჯი თურქეთელ ქართველთა მეტყველებაში გავრცელებულია ფართო მნიშვნელობითაც: გურჯი სოფელი, გურჯი ოჯახი, გურჯი სიტყვები, გურჯი თქმა, გურჯი სკოლა, გურჯი სახელი, გურჯი ხორუმი... საინტერესოა გამოთქმა **გურჯის ჭიბი**, რაც ნიშნავს ნამდვილ ქართველს, სუფთა სისხლის ქართველს: “გურჯი ჭიბი მაქ, გერჩექ ხასი გურჯი ვარ” (სტამბ., შ. ფუტკარაძე)... **გურჯი** სინტაგმაში თურქულ სიტყვასთანაც ხშირად არის: **გურჯიდილი** (თურქ. gürcüdil = ქართული ენა): “არ დეიკარქვის **გურჯიდილი**” (მურღული, ქდკ, ჩვენებურების ქართული ლექსიკონი, შ. ფუტკარაძე); **გურჯიჯა დერსი** (არაბ. დერს = გაკვეთილი): “ოქულებში გურჯიჯა დერსი იყოს, კაი იქნება” (იქვე); **გურჯი ვაიზი** (თურქ. gürcü vaiz = ქადაგება) (შავშ., ქდკ, ფალავა მ., ცინცაძე მ., შიოშვილი თ.)... შდრ.: **გურჯი** ფერეიდნულში, შესიტყვებაში: **გურჯი ბაიან** = ქართულად მოლაპარაკე (ქურთისტანის სოფელი, ქდკ, ფერეიდნული ლექსიკონი, მ. ბერიძე, ლ. ბაკურაძე), აგრეთვე, ტოპონიმში

გურჯი მაჰალე = ქართველების სოფელი ირანის პროვინცია მაზანდარანში (იქვე)... **გურჯი** ადამიანის სახელის მსაზღვრელადაც გვხვდება. ასეთია ოსმალეთის ისტორიაში ცნობილი ქართველი ქალის სახელი **გურჯი ხათუნი**. ამ ტიპისაა, მაგალითად, **გურჯი მენმედი** (რიზეს ფაზარის რაიონის მცხოვრები).

ქართულ დიალექტურ კორპუსში არ დასტურდება ზმნური ფორმა **გურჯობს**, თუმცა საფიქრებელია, რომ ეს ზმნაც იყოს ჩვენებურების ქართულში. **გურჯობს** ზმნა უცხო არ არის ქართული სინამდვილისთვის. მაგალითად: “როცა გურჯი გურჯობდა, აღმოსავლეთსაც გავუძელით და ჩრდილოეთსაც” (გ. ქართველიშვილი, “აიშე” (მოთხრ.): “გააგრძელე საქართველოს ისტორია”: <https://www.facebook.com>).

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში არ არის არც ეთნონიმი **გურჯი** და არც **გურჯობს** ზმნა. არის მხოლოდ ტოპონიმი **გურჯისტანი**, რომელიც განმარტებულია, როგორც ქართველთა ქვეყანა — საქართველო (www.ena.ge).

თურქეთელი ქართველებისთვის “გურჯისტანი” და “მემლექეთი” საქართველო-სამშობლოს გამომხატველი ცნებებია. ზეპირსიტყვიერებაში “მემლექეთი” უფრო სჭარბობს, ხოლო ნაწერებში, აგრეთვე, იმ ქართველთა მეტყველებაში, რომელთაც საქართველოსთან აქვთ ურთიერთობა, უფრო მეტად არის ცნებები — **საქართველო** და **სამშობლო**.

საინტერესოა თურქეთელ ქართველთა ენობრივ-ლიტერატურული მემკვიდრეობის გაცნობა. ბევრი მხატვრული ნაწარმოები ქართველი მკითხველისთვის ცნობილი გახდა ჟურნალების “ჩვენებურები”, “ფიროსმანი” მეშვეობით. ამასთან, “ჩვენებურების ისტორიაში პირველად, თანამედროვე თურქული ლიტერატურის რამდენიმე წარმომადგენელი (ფაჰრედინ ჩილოღლუ (ფარნა-ბეჰა ჩილაშვილი), ეშრეფ ილმაზი (მახარაძე), სულეიმან ინოღლუ (ინაშვილი) გარდა თურქული ენისა, ქართულადაც წერს მხატვრულ ტექსტებს” (ა. ნიკოლეიშვილი, 2015, გვ. 236). როგორც ა. ნიკოლეიშვილი აღნიშნავს, მათი ნაშრომები მხატვრულობით ვერ შეედრება თურქულ ენაზე დაწერილ მათსავე ნაწარმოებებს, მაგრამ მთავარია, “პირველი ნაბიჯები გადაიდგა და ოთხსაუკუნოვანმა ყინულმა დნობა დაიწყო” (იქვე).

მდიდარი და მრავალფეროვანია ჩვენებურების ზეპირსიტყვიერება. მათ მონათხრობში ჩანს სამშობლოსთან, ენასთან, ყოველივე ქართულთან კავშირი, სწრაფვა იმ წიაღისკენ, საიდანაც მოდიან. მათი გადმოცემები, ზღაპრები, ფრაზები, გამოთქმები... ინახავს ქართულ ენას, წარმოდგენებს მშობლიურ მიწა-წყალზე. მათში ცოცხლობს სახე-ხატები **დედასამშობლოსი, დედაენისა...**

თურქეთის რეგიონების მიხედვით განსხვავებულია ეთნიკურ ქართველთა მეტყველება, მაგრამ მათ ერთი საერთო ენა — ქართული ენა და “მემლექეთი” აერთიანებთ. თავადაც ამბობენ, “ქართულ ენის მოლაპარაკე ერთი ვაზის ტოტნი ვართ” (შ. ზედგინიძე, 1971: ა. ნიკოლეიშვილი, 2015, გვ. 246).

ჩვენებურების შემოქმედებაში მოჭარბებულია “მემლექეთის” მოგონება, რაც მეტაფორულად არის გამოხატული სიტყვაფორმებში, შესიტყვებებსა და ფრაზეოლოგიზმებში. მაგალითად, ნური ეფენდი თავდგირიძის ლექსებში ცოცხლობს სამშობლოსთან ასოციაციურად დაკავშირებული ქართული სიტყვაფორმა **კილდე** (= კლდე):

“მოგვეტიროდა ნადიკვარი, ნიგვზნარების **კილდე**,

სამახსოვროდ წამოვიღე ჩემი სახლის **კილტე**“

(უცხოეთში შექმნ. ქართ. პოეზიის ანთოლ., 2014, გვ. 326).

განზოგანებული ფუძე **კილდე** გვხვდება არა მარტო ჩვენებურების მეტყველებაში (იხ., აგრეთვე: “დიდუანი **კილდეები** გადმოგორდა გზაში მეგემ“ — ბახ., შ. ფუტკარაძე, 1993, გვ. 485), არამედ ქართული ენის სხვა დიალექტებშიც. მაგალითად: **კილდე** (ხევსურ.) კლდე (ა. შან.). შდრ.: **კილტავაში** (აჭარ.) ნ. კლდის ვაში (ალ. ლლონტი, 1984, გვ. 294).

რაც შეეხება ლექსში ნახსენებ სიტყვაფორმას **კილტე**, მისი შესატყვისი ძველ ქართულ ენაში, აგრეთვე, მომდევნო პერიოდის ქართულში, იყო **კლიტე**, რომელიც მიჩნეულია ბერძნულ ნასესხობად (ბ. ფოჩხუა, 1974, გვ. 362). ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, **კლიტე**-ს აქვს სამი მნიშვნელობა: 1. საკეთი მოწყობილობა (კარისა, უჯრისა და მისთ.)... 2. ბოქლომი. 3. გასაღები (www.ena.ge). სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით, “**კლიტე** არს გასაღებელი, ხოლო **მოქლონი** დასაკეტელი კართა (6.17 ბარუქ.) (ს.ს. ორბელიანი, 1949, გვ. 169).

ერთი ველის ფარგლებში, მაგრამ განსხვავებული სემანტიკური ნიუანსებით, გვხვდება **კლიტე** როგორც ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში, ისე მწერლობაში, ორიგინალურსა და ნათარგმნ ლიტერატურაში, კერძოდ, ბიბლიურ წიგნთა თარგმანებში, “ვეფხისტყაოსანში“, თეიმურაზ I-ის, სულხან-საბას, ვასილ ბარნოვის... ენაში. **კლიტე** || **კილტე** გავრცელებულია დიალექტებში.

კილტე მეტწილად დამახასიათებელია გურული, აჭარული (ქვემოაჭარული და ქობულეთური), აგრეთვე, ფერეიდნული კილოებისთვის. ქართული ენის სხვა დიალექტებში, მაგალითად, ქართლურში, კახურში, ხევსურულში, სამცხურ-ჯავახურში, რაჭულში... გავრცელებულია **კლიტე**. ეს ფორმა არის, აგრეთვე, ჩვენებურების ქართულშიც: შავშურ-იმერხელურში, ლივანურში, მუჭაჯირულ-ზემოაჭარულში, მუჭაჯირულ-ქობულეთურში, ზედამაჭახლურში... ვფიქრობთ, ნური ეფენდი თავდგირიძის ლექსის ერთ ტაეპში ნახსენები სიტყვაფორმა **კილტე** (“სამახსოვროდ წამოვიღე ჩემი სახლის კილტე“) ავტორის მეხსიერებაში ჩარჩენილი, საქართველოდან გამოყოფილი ფორმა უფრო არის, ვიდრე თურქული ენის გავლენით გაჩენილი ნასესხობა. ასეთად მიგვაჩნია ჩვენებურების ქართულში გავრცელებული სიტყვა **ქილითი** (თურქ. **Kilit** = ბოქლომი). შ. ფუტკარაძის განმარტებით, **ქილითი** არის ბოქლომი: ქილითი დაადე მაგ ბელელსა“ (ფათსა/ ფაცა) (შ. ფუტკარაძე, 1993, გვ. 602). სხვა მოსაზრებით, **ქილითი** არის კლიტეც და ბოქლომიც (შ. ფალავა, მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, 2014, 211).

კლიტე, **გასაღები** თურქულად არის **Anahtar**, **ბოქლომი** — **asma Kilit**. ეს ფაქტები მიუთითებს საერთოენობრივ პროცესზე. ჩვენებურების ქართულშიც ენობრივ ფორმათა გამიჯვნა წარიმართა სემანტიკური დიფერენციაციის პრინციპით (**კლიტე** || **კილტე** = გასაღები, **ქილითი** = ბოქლომი).

თურქეთელ ქართველთა შესიტყვებებში, სიტყვათკავშირებში გამოსჭვივის მონატრება საკუთარი მიწა-წყლისა:

ჩირუხის წყალი (= ჭოროხის წყალი): “ჩირუხის წყალს მივეფერე, წყალი პირზე შევსხი...” (ნური ეფენდი თავდგ.);

თოვლიანი კარჩხალი (= თოვლიანი მწვერვალი): “აგიანიდან გავხედე, ჩანდა თოვლიანი კარჩხალი“ (ეშრეფ ილმაზი-მახარაძე, “საგოდავი“: ჟურნ. “ჩვენებ.“: ა. ნიკოლეიშვილი, ნ. კუტივაძე, 2014, გვ. 332); ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, **კარჩხალი** კუთხ. (ქიზიყ.) წყალში წაქცეული ტოტებიანი ხე, რომელიც ზედაპირზე არ ჩანს... **კარჩხალი** მთა კუთხ. (გურ.) კლდოვანი, ტიტველი მთა (www.ena.ge);

ვარსკვლავიანი სამშობლო: “დაბრუნდი ცადატყორცნილ შენს ზვიად მთებში, მწვერვალებიდან ჩამოკიდებულ შენს ვარსკვლავიან სამშობლოში“ (ეშრეფ ილმაზი-მახარაძე, “ჯეირანი ლალელში“: ჟურნ. “ჩვენებ.“: ა. ნიკოლეიშვილი, ნ. კუტივაძე, 2014, გვ. 332)...

სამშობლოსთან დაშორებით გამოწვეული დარდი და ტკივილი ჩანს ფრაზეოლოგიზმებში: **გულის გამოკოჭვა** (= გულის შეკუმშვა): “გულმა იმფრათ გამეიკოჭა, ნენეიც ვეღარ ვიცან“; **გულის ჭამა** (= დადარდიანება): “გორგიელზე რომ ჩამველით, დერდი გულე ჭამდა“...

ავტორი სათქმელის მაქსიმალური გრძნობით, ემოციით გადმოსაცემად მიმართავს პლეონაზმსაც: “ეს ნამსხმანი (სხეული — რ. ს.) თვლებიდან **მწარე ნაღველს ცრიდა**“ (ნური ეფენდი თავდგ.); “**ცხელი ცრემლი მიწას წვავდა**, ლომანავრში წვიმდა“ (იქვე)...

სამშობლოდან გადაკარგვის სევდა გამოსჭვივის ხალხურ ლექსში “თეთრო მამალო“. შესიტყვება “თეთრი მამალი“ ალევორიული სახეა ქართველობის დამცხრალი სულისა. იგი აღარ ყვივს, თითქოსდა შეგუებია “სოფლის გადაკარგვას“:

“თეთრო მამალო,
რატომ არ ყვირი?
ლამაზი ქალო,
რატომ არ ტირი?
ჩვენ სახლი კარზე
იყო ნიშანი,

გადაკარგულა ჩვენი სოფელი“ (თ. შიოშვილი, 2011, გვ. 472).

ეს ბოლო ფრაზა (“გადაკარგულა ჩვენი სოფელი“) არ არის ლექსის იმ ვარიანტში, რომელიც შ. ფუტყარაძემ ადრე (1989 წ.) ჩაიწერა ინგოლის ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლებისგან (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 53).

მრავალგზის ჭირგადანახადი ჩვენებურების ცნობიერებაში ცოცხლობს ხატება აყვავებულ, ერთიანი და ძლიერი საქართველოსი. ამ ყველაფერს ისინი თამარ დედოფალს უკავშირებენ. განსაკუთრებით მდიდარია იმერზევი თქმულება-გადმოცემებით. თამარს ჩვენებურები “დიდ დედად“ მოიხსენიებენ. თურქულის გავლენით “დიდ ანასაც“ (თურქ. Anne = დედა) უწოდებენ.

თამარ მეფე მნათობს — მზეს გაუტოლა ქართველმა ხალხმა და შემთხვევითი არ არის, რომ ჩვენებურები მას **ზითვალს** (< მზისთვალს) ადარებენ: “ზითვალ გიგავს პირო, მე შენთვინა და ვტირიო, რას დაგვაკლებს მტერიო...“ საინტერესოა ამ სიტყვაფორმასთან დაკავშირებით მ. ფაღავას მსჯელობა: “კარგი შედარებაა “ზითვალა“ (< მზისთვალა)... რამდენ საიდუმლოს ინახავს ხალხის მეტყველება, ენა ზოგადად. ხანდახან ისეთ შედარებებს გამოიყენებს მთხრობელი, გული გაგიბებია... ჩაიწერ უბრალო ადამიანის “მზექართულს“ (მ. ფაღავა, 2016, გვ. 16).

ქართული ენა ცოცხლობს თურქეთელ ქართველთა არა მხოლოდ წარმოდგენებში, არამედ მათ იციან, რომ “გურჯობის“ მთავარი ნიშანი ქართული ენა არის. წუხან იმაზე, რომ უმცროსმა თაობამ არ იცის ქართული

ენა და ბაბუა-ბებუის შვილიშვილთან სალაპარაკოდ ქართულის მცოდნე შუამავალი სჭირდება: “გურჯი ვარო, ჩემ ბადიშს გუუხარდება, ჰამა გემოს ვერ მუუხტება, ვერ გეიგებს და“. მართლაც, “გურჯობას რომ “გემო გაუგო“, ქართულის ცოდნა აუცილებელი (მ. ფალავა, 2016, გვ. 134).

შავშურ ზეპირსიტყვიერებაში გავრცელებულია რელიგიურ-ფოლკლორული ხასიათის ლექსი “გურჯიე ვაიზი“ (“გურჯი ვაიზი“, “გურჯული ვაიზი“). ჩვენებურები მას “ქართულ მევლედს“ უწოდებენ (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 453). ამ ლექსის შავშურ ვარიანტებში ჩანს ქართული ენისადმი განსაკუთრებული პატივისცემა: “ახლა უნდა ვთქვათ **გურჯიჯა ენით...**“ (თ. შიოშვილი, 2011, გვ. 492). ეს განწყობა კიდევ უფრო კარგად ჩანს შ. ფუტყარაძისეულ ვარიანტშიც:

“იცოდე, **გურჯული** რომ ქართულია,
ქართული მეტად ტკბილია.

იმ დუნის ენა ჩვენებურია“ (შ. ფუტყარაძე, 1993, გვ. 271).

ქართული ენის შენარჩუნებით თავს იწონებენ თურქეთელი ქართველები და ამას გამოხატავენ ფრაზებით: “**ქართული არ დავკარქე**, ქითაბები გვქონდაო“ (რ. სალინაძე, მ. კიკვაძე, 2016, გვ. 16). სხვაგვარად ამბობენ, **სიტყვა არ დავკარგე**, თუმცა, რაც დაიკარგა, იმის გამოც წუხან: “**გედვირცხა ჩვენი გურჯიე**, აღარ დარჩა“ (მ. ფალავა, 2016, 247); “ოქულებში გურჯიჯა დერსი რომე იყოს, ასე **არ დეიკარქვის გურჯი დილი**“ (შ. ფუტყ., ლივან.). სარფის “რკინის კარის“ გახსნის შემდეგ ჩვენებურებს იმედი გაუჩნდათ, რომ **ქართული არ დაიკარგება**: “აქ ბევრი ლაპარაკოფს (ქართულად). კარი არ გახსნილიყო, დაამიწყდებოდა, ახლა აღარ დეიკარქვის. იმფო ადრე გახსნილიყო, იმფო კაი იყო“ (მ. ფალავა, 2016, გვ. 97).

ქართული ენის მნიშვნელობაზე წერს ისმაილ ყარა (შავიშვილი) რომანში “მაჭახლის უღელტეხილი“. რომანის მთავარი პერსონაჟი ახმედი აღიარებს, რომ თურქეთში მცხოვრები მისი თანამემამულეები კვლავაც “სათუთად და უვნებლად“ ინახავენ ქართულ ენას. მშობლიური ენისადმი თავის დამოკიდებულებას ახმედი იმით გამოხატავს, რომ ამჟობინებს, სამართალდამცავებს ჩვენება ქართულად მისცეს. “უსაზღვროდ გამეხარდა, რომ შემძლო ჩემი გასაჭირი მშობლიურ ენაზე ამეხსნა ჩემს ენაზევე მოლაპარაკე პირისთვის“. როგორც ა. ნიკოლეიშვილი აღნიშნავს, ეს ნაწარმოები “თურქეთში მცხოვრები ჩვენი თანამემამულე მწერლის ქართული ცნობიერების წარმოჩენი მხატვრული ქმნილებაა... რომანში არაერთგზის ესმება ხაზი იმ გარემოებას, რომ შავშეთისა და იმერხევის მცხოვრებთა უმეტესობას ქართველები წარმოადგენენ და მათი ყოველდღიური სამეტყველო ენა ქართულია“ (ა. ნიკოლეიშვილი, 2015, გვ. 265).

თურქეთელ ქართველთა ენობრივ-ლიტერატურული მემკვიდრეობა, მათ ცნობიერებაში შემორჩენილი სახე-ხატები და მათი შესატყვისი გამომსახველობითი საშუალებები, ენობრივი ფორმულები, გამოთქმები, ფრაზები იმის მაჩვენებელია, რომ ჩვენებურებში “სისხლი სტორია“, როგორც თავად ამბობენ, ანუ სისხლი არ შეცვლილა. მართალია, შესუსტდა ქართული ენა (იგი მხოლოდ უფროს თაობაში ცოცხლობს), მაგრამ ის შესაძლებლობა, რაც ორი ქვეყნის - საქართველოსა და თურქეთის - მთავრობათა გადაწყვეტილების შედეგია, და ქართული ენის სწავლებას გულისხმობს, ორივეს გადაარჩენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ა. ნიკოლეიშვილი, 2015** - ა. ნიკოლეიშვილი, ქართულენოვანი ზეპირსიტყვიერება და მწერლობა თურქეთში, ქუთაისი, 2015.
- რ. სალინაძე, მ. კიკვაძე, 2016** - რ. სალინაძე, მ. კიკვაძე, მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლები ფაზარის ჰამიდიეში (ყოფა და ენობრივი სიტუაცია): გელათის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალი, 1-2, თბ., 2016.
- ს.-ს. ორბელიანი, 1949** - ს.-ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბ., 1949.
- უცხოეთში შექმნილი ქართული პოეზიის ანთოლოგია** (შემდგენლები: ა. ნიკოლეიშვილი, ნ. კუტივაძე), ქუთაისი, 2014.
- მ. ფაღავა, 2016** - მ. ფაღავა, მუჰაჯირთა შთამომავლებთან, ბათუმი, 2016.
- მ. ფაღავა, მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, 2014** — მ. ფაღავა, მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, კლარჯული კილო (მასალები): კრებ. VIII, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტ. მეცნ. ფაკ., ქართველოლოგიის ცენტრი, ბათუმი, 2014.
- ბ. ფოჩხუა, 1974** - ბ. ფოჩხუა, ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974.
- შ. ფუტყარაძე, 1993** - შ. ფუტყარაძე, ჩვენებურების ქართული, ბათუმი, 1993.
- ალ. ღლონტი, 1984** - ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, თბ., 1984.
- თ. შიოშვილი, 2011** - თ. შიოშვილი, შავშური ფოლკლორი: კრებ. "შავშეთი", ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ქართველოლოგიის ცენტრი., თბ., 2011.

RUSUDAN SAGINADZE**FROM LINGUISTIC-LITERARY INHERITANCE OF TURKISH
GEORGIANS**

Majority of Georgian people living in different places outside the country is found in the neighbour state, Republic of Turkey. We mean not only natives of Georgia, but also those who were exiled to Turkey during the Muhajir period. Millions of Georgian people living in the territory of Turkey, are united under one common term “Chveneburebi” (meaning “of us”). They are also known as “**Gurjebi**”. Words containing the **gurj** base are toponyms – **Gurjistan** (Georgia), as well as – ethnonyms – **Gurji** (Georgian), and others – **Gurjidili** / **Gurjije** (Georgian Language). In general, **Gurji** is used in broad sense in Turkish Georgians’ speech: Gurji village, Gurji family, Gurji words, Gurji saying, Gurji school, Gurji name, Gurji Khorumi (dance)... It can also be found as the name determiner (Gurji Khatuni, Gurji Mekhmedi...) There are the verb forms as well in Georgian: **gurjobs**, but there is no word **gurji** nor the verb **gurjobs** in Georgian Language Vocabulary. There is only **Gurjistan**, which is defined as the country of Georgians – Georgia.

Linguistic-Literary inheritance of Turkish Georgians is worth noticing. In the writings and stories of “Chveneburebi”, one can obviously see the connection with all the Georgian, striving for those depths they come from. Their folklore, legends, fairy tales, phrases, expressions... keep the Georgian language, beliefs on native land. The article implies the word forms, phrases, phraseologisms, in which face- icons of motherland, mother-tongue and – values of “Chveneburebi” are artistically, metaphorically expressed.

ნათია სვინტრაძე

ამბაკო ჩელიძე სპარსული პოეზიის მთარგმნელი და საზოგადო მოღვაწე

ამბაკო ჭელიძე, როგორც მთარგმნელი და საზოგადო მოღვაწე, მეოცე საუკუნის ქართულ-სპარსული კულტურული და ლიტერატურული ურთიერთობების სფეროს საინტერესო ფიგურაა. ის არ იყო აღმოსავლეთმცოდნე, ამ სიტყვის კლასიკური გაგებით, საუნივერსიტეტო დონეზე არ შეუსწავლია სპარსული. 1926 წელს საბჭოთა ხელისუფლებამ მიავლინა თეირანში როგორც სპეციალისტი, საბჭოთა და ირანული ერთობლივი ბანკის დაარსებაში მონაწილეობის მისაღებად. მან ექვსი წელი დაყო ირანში. შესანიშნავად გამოიყენა ეს საშუალება და შეისწავლა სპარსული ენა. ამბაკო ჭელიძის დაინტერესება სპარსული ენითა და ლიტერატურით იმდენად დიდი იყო, რომ მან, არაირანისტმა, აღადგინა სპარსულიდან ქართულად თარგმნის დიდი ხნის მივიწყებული ტრადიცია და საფუძველი ჩაუყარა მეოცე საუკუნეში სპარსული ლირიკის თარგმნას, საიდანაც დაიწყო ახალი ეტაპი ქართულ-სპარსულ ლიტერატურულ ურთიერთობაში. მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ-სპარსულ ლიტერატურულ ურთიერთობებს საუკუნეთა სიღრმეში აქვს გადგმული ფესვები, რაც უნდა უცნაურად მოგვეჩვენოს, უშუალოდ სპარსული ლირიკის თარგმნას მე-20 საუკუნის 30-იანი წლებიდან ეყრება საფუძველი. მისი პირველი მთარგმნელია იუსტინე აბულაძე, შემდეგ კი ამბაკო ჭელიძე (ნ. ბართაია, 2014, გვ. 38).

ამბაკო ჭელიძე 1895 წლიდან მუშაობდა გაზეთ “ივერიის” რედაქციაში. იყო თბილისის ქართველ მუსლიმთა დამხმარე კულტურული საზოგადოების წევრი. მისი თარგმანები გავრთიანებულია კრებულებში: “სპარსული ლირიკოსები”, “ირანელი ლირიკოსები”, “მოლა ნასრედინის ანეკდოტები”, ომარ ხაიამის “რობაიათი”. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დავალებით სრულად თარგმნა ნიზამის პოემები “ლეილი და მაჯნუნი”, “ზოსროვი და შირინი”, “საიდუმლოებათა სალარო”, საადის “ბუსთანი” და “გოლესთანი”.

ამბაკო ჭელიძემ ირანში რამდენიმე წელი გაატარა, ეს დრო მან გამოიყენა ფერეიდნელ ქართველებთან კავშირის აღსადგენად. შეისწავლა ფერეიდნელთა კილო, ყოფა, რასაც მიუძღვნა მეტად საინტერესო წიგნები: “ფერეიდნელი ქართველები” და “ექვსი წელი სპარსეთში”.

წიგნი “ფერეიდნელი ქართველები” მოგვითხრობს ამბაკო ჭელიძის 1927 წელს ფერეიდანში მოგზაურობის შთაბეჭდილებების, ფერეიდნელი ქართველების ყოფის, მათი ისტორიული წარსულის შესახებ. ეს წიგნი პირველად ჯერ კიდევ 1935 წელს გამოვიდა, თუმცა, ცუდი რედაქტირების გამო, საბჭოთა ცენზურამ აკრძალა. ამ განადგურებული ტირაჟის შემდეგ “ფერეიდნელი ქართველები” მხოლოდ 1951 წელს გამოიცა ხელახლა გერონტი ქიქოძის რედაქტორობით. ამ დროს ავტორი უკვე გარდაცვლილი იყო, მაგრამ მის არქივში ინახებოდა იმ პირველი გამოცემის ერთი ეგზემპლარი, ავტორის ხელითვე ნასწორები, რომელიც ბოლო გამოცემას დაედო საფუძვლად. 2011 წელს გამოიცა გიორგი ლეონიძის

სახელობის ქართული ლიტერატურის სახელმწიფო მუზეუმის მიერ მომზადებული სრულყოფილი ტექსტი, სადაც ორი დამატებითი თავიცაა შესული და თან ახლავს ძალიან ძვირფასი ფოტომასალა. გამოცემა ილუსტრირებულია ცნობილი ირანელი ფოტოგრაფის ანტუან სევრუგინის, მაჰმად ხანისა და სხვათა ფოტოებით. წიგნის დამატება — ირანელი სომხები და ირანელი ებრაელები, იოსებ გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა მუზეუმში დაცული გამოცემიდანაა აღებული. ნაშრომი საინტერესოა იმით, რომ ახლოდან გვაცნობს ფერეიდნელი ქართველების ყოფით რეალიებს. წიგნში ავტორი საკმაოდ კრიტიკულ დამოკიდებულებას გამოხატავს ჩვენი ფერეიდნელი თანამემამულეების მიმართ. მაგრამ ესაა — ზრუნვით, თანაგრძნობითა და სინანულით სავსე კრიტიკა. ასევე უმნიშვნელოვანესია ის რეალიები, რომლებიც წიგნმა შემოგვინახა, ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მასალა, და, გარდა ამისა, წიგნი იმითაცაა საინტერესო, რომ აქ თავად მთხრობელიც ძალიან კარგად ჩანს და ხშირად სწორედ მისი მონაწილეობა სძენს ამბავს განსაკუთრებულ ხიბლს: შეიძლება ითქვას, რომ ის სინამდვილე, რომელსაც აღწერს ამბაკო ჭელიძე თავის “ფერეიდნელ ქართველებში“, დღეს პრაქტიკულად აღარ არსებობს. ბევრი რამ შეიძლება შენარჩუნებულია, მაგრამ იმ სახით, როგორც ამ წიგნშია, აღარ არსებობს. ამიტომ, ეს ნაშრომი მნიშვნელოვანია ფერეიდნელი ქართველების ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისითაც.

კრიტიკას რაც შეეხება, ამბაკო ჭელიძე ძალიან ბევრს საუბრობს ქართველების მავნე ჩვევებზე, უუნარობაზე, სიზარმაცეზე. წერს “საუკუნეობით მიწასთან დაკავშირებულ, უკულტურო ქართველს ჯერ ვერ ჩაუხედავს მიწის გულში, თუ რა სიმდიდრეს იძლევა ის და მის თვალწინ მისივე ხელით ისპობა ის, რაც მას დღიურ ლუკმას გაუდიდებდაო“. ხშირად ახსენებს ფერეიდნელი ქართველების გაუნათლებლობას, ცნობის წადილის უქონლობას. ფერეიდნელი ქართველი ჯარისკაცებიც კი ვერაფერს აღწევენ ერთი მარტივი მიზეზის გამო, რომ განათლება არ ჰყოფნით. ცალკე საუბრის თემაა ჩვენებულების ცრურწმენები, რაზეც არაერთხელ ამახვილებს ყურადღებას ამბაკო ჭელიძე (მ. ხარბელია, 2012).

ყველაზე შთამბეჭდავი და დასამახსოვრებელი ფერეიდნელი ქალების აღწერებია. ავტორი, პირველ რიგში, იმას აღნიშნავს, რომ ირანული ცხოვრების გავლენა ქალს ყველაზე ნაკლებად ეტყობა: “ფერეიდნელი ქართველი ქალი დღემდე სრულიად კარჩაკეტილია. ის დაბადებიდან არ გამოვლინავს თავის ოჯახს... ქალის ენა უფრო საღია, რბილი და სიამით მოსასმენი. ლაპარაკის დროს ზოგჯერ სრულიად გავიწყდება, რომ ვინმე სხვას, სხვაგან, ნახევრად გადაგვარებულ ადამიანს ელაპარაკები და არა შიდაქართლელს ან კახელ დედაკაცს. ქალი მამაკაცზე უფრო გულკეთილი და მხიარული ჩანს“ (ა. ჭელიძე, 2011, გვ. 138). საგულისხმო და მნიშვნელოვანია, რომ ლამის ყველა ფერეიდნელს პირზე ეკერა თხოვნა და სურვილი სამშობლოში დაბრუნებისა.

ფერეიდნში მოგზაურობა ძალიან დიდხანს იყო ქართველებისათვის პრობლემა. პირველად იქ ლადო აღნიშნული ჩავიდა 1894 წელს, მეორედ ამბაკო ჭელიძემ იმოგზაურა. მან ირანში გაიცნო ფერეიდნელ ქართველთა ლიდერი სეიფოლა იოსელიანი. მისი მეშვეობით კი იქაური ქართველები. ამბაკო ჭელიძეს ფერეიდნში მოგზაურობისას თან ახლდა მეფულე (რომელმაც

ძალიან საინტერესო მოგონებები დაგვიტოვა ფერეიდნელ ქართველთა შესახებ) და ირანელი ფოტოგრაფი მაჰმადხანი, რომლის ფოტომასალის ნეგატივებიც და პოზიტივებიც ასევე ინახებოდა ლიტერატურის მუზეუმში. მის მიერ ირანში მოპოვებული და შექმნილი ფოტომასალა ფასდაუდებელია.

თბილისის ლიტერატურის მუზეუმში ირანის თემაზე უნიკალური ფოტომასალა ინახება, ფოტოები გადაღებულია მე-19 საუკუნის დასასრულს და მე-20 საუკუნის დასაწყისში, რომლებზეც ასახულია ფერეიდნელი ქართველების, ირანელებისა და ირანში მცხოვრები სხვა ხალხების ცხოვრება, ხოლო ფოტომასალის ავტორები არიან ირანელი ფოტოგრაფი მაჰმადხანი და მსოფლიოში ცნობილი ფოტოგრაფი ანტუან სევრიუგინი. ეს ფოტომასალა ლადო აღნიაშვილის მიერ მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს და ამბაკო ჭელიძის მიერ გასული საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისშია ჩამოტანილი. როგორც ჩანს ეს ძვირფასი მასალა ამბაკო ჭელიძემ ირანში ყოფნისას შეისყიდა. მსოფლიოს ისეთი ცნობილი მუზეუმები, როგორებიცაა სმიტსონის ინსტიტუტის აზიური ხელოვნების მუზეუმები ვაშინგტონში, ან ლეიდენის ეთნოგრაფიული მუზეუმი ამაყობენ, რომ მათ საცავებში სევრიუგინის ფოტოები ინახება.

ანტუან სევრიუგინი ყაჯარების დინასტიის კარის ფოტოგრაფი იყო (1785-1925 წწ.) და ყველაზე წარმატებული ფოტოატელიეს მფლობელი ირანში. მისი ფოტოები ყაჯარებისა და ადრეული ფეჰლევის დინასტიისდროინდელი ირანის შესასწავლად ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი წყაროა, როგორც ზოგადად ირანული საზოგადოების, ისე ამ პერიოდის ისტორიისა და კულტურის თვალსაზრისით. სევრიუგინმა ფოტოგრაფია თბილისში, ერმაკოვთან ისწავლა. იგი თეირანში დაიბადა, მამამისი სომეხი იყო და თეირანში რუსეთის საელჩოში მუშაობდა, დედა კი ქართველი ჰყავდა. ქმრის გარდაცვალების შემდეგ მან შვილები თბილისში ჩამოიყვანა და აქ გაზარდა. საგულისხმოა დიმიტრი ერმაკოვისა და ანტუან სევრიუგინის მეგობრობა და თანამშრომლობა. ისინი ერთმანეთს 1870-იანი წლებიდან იცნობდნენ. ამ პერიოდში ირანი მრავალი ფოტოგრაფის ინტერესის სფეროს წარმოადგენდა. სევრიუგინი და მისი ძმები შეუერთდნენ ფოტოგრაფების ამ დიდ სწრაფვას ირანისაკენ და თავრიზში დასახლდნენ. მოგვიანებით ანტუან სევრიუგინმა შექმნა ისტორიული მნიშვნელობის ფოტოების სერია ირანსა და ირანელებზე (მუზეუმი, 2013, გვ. 24) .

განსაკუთრებით საინტერესო და ფასეულია ამბაკო ჭელიძის მოღვაწეობა მთარგმნელობით სფეროში. მას ნიჰამის სამი პოემა უთარგმნია. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ნიჰამი ერთ-ერთი ყველაზე ძნელად გასაგები პოეტია, მით უფრო დასაფასებელი გახდება მთარგმნელის ღვაწლი. ნიჰამის გაგებას ხელს უშლის მისი სტილი, მისი მეტაფორების ლაბირინთები, რომელთაც ყველა ბოლომდე ვერ ჩასდევს. კიდევ ერთ სიძნელეს პოემების ლირიკული ხასიათი ქმნის. კერძოდ ის, რომ ბაითები უმეტეს შემთხვევაში არც კი უკავშირდებიან ერთმანეთს შინაარსობრივად. ყოველი ბეითი გარკვეული შინაარსის მქონე დამოუკიდებელი ერთეულია. ხშირად ისინი შეგიძლიათ ამოიღოთ ან ადგილი გადაუნაცვლოთ და ამით შინაარსი არ ირღვევა, რადგან პოემის უმეტესი ნაწილი ლირიკული წიადსვლების, პერსონაჟთა მონოლოგებისა თუ ლირიკული აღსარებისგან შედგება. სპარსულ ლირიკაში კი ოსტატობად ასეთი ბაითების მქონე ლექსის შეთხზვა ითვლებოდა (მ. თოდუა, 1964, გვ. 20).

სპარსულიდან ქართულად თარგმნისას ერთმანეთს ხვდება განსხვავებული ლიტერატურული ტრადიციები. ცნების აღქმისა და მოვლენების შეფასების განსხვავებული კრიტერიუმები. მთარგმნელი რთული ამოცანის წინაშე დგას, რადგან მან მკითხველს საკუთარი კულტურის კონტექსტზე მორგებული მაღალმხატვრული თარგმანი უნდა შესთავაზოს, რაც მეტად რთულია, თუ საქმე ეხება ნიჰამის ნაწარმოებების თარგმნას. ა. ჭელიძეს თარგმანისთვის თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსი აქვს შერჩეული ორ-ორ ტაეპიანი სტროფებით (მრჩობლელი). ასეთი სახის ქართული ლექსი ყველაზე უფრო შეესაბამება სპარსულს და მთარგმნელთა უმეტესობა სწორედ თოთხმეტმარცვლოვანი ლექსით სარგებლობს.

საინტერესოა წიგნის რედაქტორის მ. თოდუას შეფასება, რომელსაც “ხოსროვისა და შირინის” შესავალ წერილში აძლევს თარგმანს: “რა თქმა უნდა, ეს თარგმანი ნიჰამის გენიას ვერ გვაგრძნობინებს, მისი თარგმანი ხომ თითქმის შეუძლებელია, ძნელია ჯერ გაგება და მერე გადმოცემა”, მაგრამ მას დიდი სამსახურის გაწევა შეუძლია ქართველი მკითხველისათვის. მისი ფორმაცა და შინაარსიც სრულყოფილია.

ა. ჭელიძეს “ხოსროვი და შირინი” თავიდან ბოლომდე უთარგმნია. მთარგმნელი არ ტოვებს არც ერთ ბეიტს, დასათაურებაც ცალკეული თავებისა დედნიესეულია, მის დამსახურებად უნდა ჩაითვალოს ისიც, რომ ქართულ თარგმანში შეიტანა ვაჰიდ დასთგარდის მიერ არანიჰამისეულად მიჩნეული ადგილები. ნიჰამის შემოქმედების შემდგომმა კვლევამ დაადასტურა, რომ ზოგჯერ ეს უკუგდებული სტრიქონები ავტორს ეკუთვნის. ასეც რომ არ იყო, ნიჰამის პოემის ჩამატებებიც იწვევენ ფართო ინტერესს.

როგორც აღვნიშნე, მის სახელთანაა დაკავშირებული სპარსულიდან ქართულად თარგმნის დიდი ხნის მივიწყებული ტრადიციის აღდგენა. არაერთი სპარსელი ლირიკოსის შემოქმედება გახდა ცნობილი საქართველოში მის მიერ შესრულებული თარგმანების მეშვეობით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ომარ ხაიამის რობაიების პირველი პოეტური თარგმანები ქართულ ენაზე ამბაკო ჭელიძის მიერ იქნა შესრულებული. 1933 წელს გამოქვეყნდა კრებული “სპარსული ლირიკა“, კრებულში, სხვა ირანელ ავტორებთან ერთად, საპატიო ადგილი აქვს დათმობილი ხაიამს. მთარგმნელი კარგად ფლობდა სპარსულ ენას და იცნობდა იმ სამყაროს, საიდანაც თარგმნიდა, რაც საუკეთესო წინაპირობაა ადეკვატური თარგმანის შესასრულებლად. მოვიყვანთ ერთ მაგალითს, რომელიც, ვფიქრობთ, საუკეთესოა ომარ ხაიამის რობაიების ამბაკო ჭელიძისეულ თარგმანთა შორის:

ორი დღის თავშესანახი თუ გაქვს ერთი პური,
ყელმოტეხილ დოქში წყალი ცივი, საამური,
რატომ უნდა ემსახურო სხვა კაცს, შენზე მცირეს,
ან თვითონ შენ რაღად გინდა სხვისი სამსახური.

პწკარელი:

ერთი პური ორი დღის (სამყოფი) თუ ექნება კაცს,
გატეხილი დოქით ცოტა ცივი წყალი (თუ ექნება),
რატომ უნდა იყო თავისზე ნაკლები კაცის მსახური,
ან თავისი ტოლი კაცის სამსახური რა საჭიროა.

თარგმანი შესანიშნავადაა შესრულებული, დაცულია ფორმისა და შინაარსის ერთიანობის კანონი და მხატვრულადაც კარგადაა გამართული. შენარჩუნებულია დედნის ყველა ლექსიკური ერთეული. ამ შემთხვევაში მთარგმნელი ახერხებს შექმნას დედნის ტოლფასი მხატვრული ნაწარმოები. ნ. ბართაია ომარ ხაიამის რობაიების ამბაკო ჭელიძისეული თარგმანების შეფასებისას აღნიშნავს: “სამწუხაროდ, ეს რობაი თითქმის ერთადერთი აღმოჩნდა მთელ თარგმანებში, სადაც მთარგმნელმა მიაღწია ფორმისა და შინაარსის მთლიანობას და შექმნა დედნის ტოლფასი მხატვრული ნაწარმოები. დანარჩენ რობაიებში გვხვდება ცალკეული პოეტური ტაეპები, მაგრამ ისინი მთლიანობაში პოეტურად მოუწესრიგებელ ლექსებში სამწუხაროდ ფერმკრთალდებიან” (ნ. ბართაია, 2014, გვ. 39). სამაგალითოდ ვნახოთ რობაი, რომლის თარგმანი, მიუხედავად იმისა, რომ თითქმის სიტყვასიტყვით მიჰყვება ორიგინალის ტექსტს, მხატვრული თვალსაზრისით ორიგინალს ჩამოუვარდება და მკითხველზე სათანადო შთაბეჭდილებას ვერ ახდენს:

ვინ იყო ქვეყნად, ვინ გადარჩა აქ უცოდველი?

ვინც არ შესცოდა, როგორ განვლო წუთისოფელი?

მე ვქენი ცული და შენც ცულით გადამიხადე,

სადღაა ჩვენში განსხვავება, მე პასუხს ველი.

პწკარედი:

ცოდვა რომ არ ჩაუდენია ქვეყნად ისეთი ვინ არის მითხარი?

ის ვისაც ცოდვა არ ჩაუდენია, როგორ ცხოვრობს მითხარი?

მე ცუდს ჩავიდენ და შენც ცულით მიხდი,

მაშ, განსხვავება ჩემსა და შენს შორის რა არის მითხარი?

რუმის სახელის შემოტანაც ქართულ ლიტერატურაში ამბაკო ჭელიძის სახელთანაა დაკავშირებული. მას რუმის მხოლოდ რობაიები უთარგმნია. მიუხედავად იმისა, რომ თარგმანსა და დედანს შორის დიდი სხვაობაა, მთარგმნელი ახერხებს დასრულებული თარგმანის შექმნას, რომელიც ძირითადად დედნის ადეკვატურია. თარგმანის ენა ლარიბია, არ არის დაცული რობაის გარითმის წესი. ხშირ შემთხვევაში დაკარგულია პოეტური სამკაულები და თარგმანი სასურველ ემოციურ ზემოქმედებას ვერ ახდენს მკითხველზე. სანიმუშოდ მოვიტანთ ერთი რობაის თარგმანს:

კაცის ღირსებას უმნიშვნელოს მე არ ვადიდებ,

მსურს ყოველივე დიდი იყოს მიუწვდომელი,

მე ღარიბი ვარ, წვრილ ლალის ქვებს ხელს არ მოვკიდებ,

მე მიყვარს ლალი მთისოდენა, ცეცხლისმფრქვეველი (ა. ჭელიძე, 1936, გვ. 19).

თარგმანი მეტ-ნაკლებად ღირებულია ქართველი მკითხველისთვის, როგორც მხატვრული, ისე შემეცნებითი თვალსაზრისით. მთარგმნელის მიერ გაწეული შრომა დასაფასებელია იმის გამო, რომ ეს იყო საქართველოში რუმის პოეზიის თარგმნის პირველი მცდელობა.

ჰაფეზის ლირიკაც ამბაკო ჭელიძემ გააცნო ქართველ მკითხველს. მის მიერ თარგმნილ ირანულ ლირიკოსთა შორის ჰაფეზს საპატიო ადგილი უჭირავს, როგორც ნაწარმოებთა რაოდენობის, ისე თარგმანის შესრულების ხარისხის მხრივ.

როგორც აღვნიშნეთ, ჰაფეზის შემოქმედება ამბაკო ჭელიძის თარგმანებში საკმაოდ ვრცლად და სხვებთან შედარებით პოეტურად სრულყოფილად არის წარმოდგენილი. მთარგმნელი, თითქოს, ამ შემთხვევაში უფრო იმორჩილებს

ლექსს და უნარჩუნებს მას პოეტურ ელფერს (ნ. ბართაია, 2014, გვ. 128). მაგალითისათვის მოვიტანთ ჰაფეზის ერთ-ერთი ყაზალის თარგმანს.

მე ვარ სანთელი გამფანტველი ოდნავ წყვდიადის,
შენ კი სხივებში მოელვარე მზე განთიადის,
ოღონდ შენ იყავ, შენ ენთე ეგრე!...
თუმც შენი სხივი უცებ ჩანთქავს სინათლის ნელ შუქს,
მაგრამ მე მაინც ვფიცავ ჩემს თავს, ოღონდ შენ იყავ,
რომ შენს სხივებში დავიწვა, გავქრე!..
შენკენ ვილტვოდი სიყვარულის ეშხით დამწვარი,
თუმც ქვეყნის ძრახვით ბევრჯერ ეს გზა მე ამერია,
მე საიდუმლო ჩემი გულის როგორ დავფარო,
რომ დაფარული ქვეყანაზე არაფერია.
(ირ. ლირიკოსები, 1936, გვ. 179).

ლექსის თარგმანი ბუნებრივი ქართული ენითა და პოეტური ოსტატობით არის შესრულებული. თარგმანში ისე ზუსტად და დახვეწილადაა გადმოცემული ორიგინალის აზრი, რომ მკითხველს მხატვრულობის თვალსაზრისით უკმარისობის გრძნობა არ რჩება.

უდიდესი ღვაწლი მიუძღვის ამბაკო ჭელიძეს ქართულ-სპარსული ლიტერატურული ურთიერთობების განვითარებაში. მის მიერ ირანიდან, ფერეიდნიდან ჩამოტანილი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მასალა ფასდაუდებელია ფერეიდნელ ქართველთა ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით. დასაფასებელია უნიკალური ფოტომასალის შენარჩუნებისათვის გაწეული მისი ძალისხმევა. საინტერესო და პროდუქტიულია მისი მოღვაწეობა როგორც მთარგმნელისა. როგორც ვნახეთ, ამბაკო ჭელიძის სახელს უკავშირდება არაერთი ირანელი პოეტის სახელის შემოტანა ქართულ ლიტერატურაში. მის მიერ შესრულებული თარგმანებით დაიწყო ახალი ეტაპი ქართულ ირანისტიკაში. ამ თარგმანებმა, მეტ-ნაკლები აკარგიანობის მიუხედავად, გარკვეულ დონემდე დააკმაყოფილა ქართველი მკითხველის მოთხოვნა და საფუძველი მოამზადა ქართული მთარგმნელობითი სკოლის შემდგომი განვითარებისათვის. სპარსული პოეზიის ნიმუშების ამბაკო ჭელიძისეული თარგმანები დღესაც არ კარგავს აქტუალურობას და საინტერესოა როგორც სამეცნიერო, ისე მხატვრული და შემეცნებითი თვალსაზრისით.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ნ. ბართაია, 2014** - ნ. ბართაია, ქართულ-ირანული ლიტერატურულ-ენობრივი ურთიერთობანი, თბ., 2015.
- მ. თოდუა, 1964** - მ. თოდუა, ნიზამი განჯელი, ხოსროვი და შირინი, შესავალი წერილი, თბ., 1964.
- ირანული პოეზია, 1977** - შეადგინა, შესავალი წერილი და შენიშვნები დაურთო ვ. კოტეტიშვილმა, თბ., 1977.
- მუზეუმი, 2013** - საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, ფოტოგრაფია

საქართველოში, № 2, დეკემბერი, 2013.

http://museum.ge/files/documents/GNM_Journal_2013.pdf

მ. ხარბედია, 2012 - მ. ხარბედია, ბიბლიოთეკა, ამბაკო ჭელიძის “ფერეიდნელი ქართველები“, ოქტომბერი 21, 2012 .

<https://www.radiotavisupleba.ge/a/library/24746063.html>

ა. ჭელიძე, 2011 - ა. ჭელიძე, ფერეიდნელი ქართველები, თბ., 2011.

ა. ჭელიძე, 1936 - ა. ჭელიძე, ირანელი ლირიკოსები, თბ., 1936.

NATIASVINTRADZE

AMBAKO CHELIDZE – TRANSLATOR AND PUBLIC FIGURE IN PERSIAN POETRY

Ambako Chelidze was a Georgian translator and public figure. He is an interesting representative of Georgian-Persian cultural and literary relations of the 20th Century. He lived several years in Iran and dedicated his time to restoring the communication with the Fereydanian Georgians. He studied the Fereydanian dialect, life, and gained lots of experiences. He devoted the most interesting books to Fereydanian Georgians: “Fereydanian Georgians” and “Six Years in Persia” He restored the elapsed tradition of translating the Persian into Georgian and began to translate the Persian literature of the twentieth century, from which the new stage in Georgian-Persian literary relations was launched.

A. Tchelidze translated Nizami Ganjevi’s poems „Hüsrevve ‘irin”, „Leili and Majnun”, „Haft peikar”, Saadi’s „Bustan” and „Golestan”.

According to the consequences after making comparison between translated and original versions the number of examples were revealed where: translator precisely scrolls the oriental elements in the Georgian text, thoroughly makes the precision and in this case we have the adequate translated version; translation consists of some changes which are not right action in our opinion, the extreme loyalty towards the original text, it’s poorly constructed in a view of fiction.

Despite the fact that, there are differences between the translated version and the original text, from an artistic view translator tries to create the completed versions, which are primarily relevant to original. They are more or less valuable for Georgian readers in both artistic and cognitive views.

ტარიელ ფუტკარაძე

ქართული ენის სწავლება საქართველოს სახელმწიფოს
ამჟამინდელ საზღვრებს მიღმა მცხოვრები
ქართველებისათვის
/უახლოესი ამოცანები/

ქორონიმი “საქართველო“ ორი სემანტიკის მქონეა:
საქართველო - ქართველების საცხოვრისი;
საქართველო - მსოფლიოს მიერ აღიარებულ საზღვრებში არსებული
სახელმწიფო (რომლის მეოთხედი ნაწილი დღეს ოკუპირებული აქვს
რუსეთს).

“საქართველოს“ პირველ მნიშვნელობას აქვს ორი ასპექტი:
ქართველთა ამჟამინდელი საცხოვრისი - საქართველოს სახელმწიფო
დღევანდელ დე ფაქტო საზღვრებში (ჰერეთის, ტაო-კლარჯეთის, ლაზეთის...
ჩათვლით);¹

ქართველთა ისტორიული საცხოვრისი - ვრცელი ტერიტორია, სადაც
ცხოვრობდნენ ისტორიული ქართველური ტომები: მუშქები/მოსხები, დიაუხები/
ტაოხები, კოლაელები, ტიბარენები, სასპეირები, ქუთები/კვიტები, კორაქსები,
ჰალიძონები/ხალიძები, ხალდეები/ქალდეები, დიქერები, ბიქერები, ძიდრიტები,
მაკრონები/მაკროკეფალები, ფასიანები, ეკრიკტიკეს მცხოვრებნი, ჰენიოხები,
სანები/ჭანები, სანიგები, ლაზეები, აფხაზები (ებზეები/ობეზეები), აფსარები,
სვანები/მისიმიელები, ტუსკები, კახები, კუხები, ცხუმები, ფხოველები, ჰერები...
ძველი ბერძნული, ურარტული, ქართული და სომხური წყაროების შეჯერებით
ქართველურ ტომთა განსახლების ასეთი რუკა შეიძლება წარმოვადგინოთ:²

¹ ორიოდ წლის წინ შავშეთის რაიონის ერთ-ერთ ქართულენოვან სოფელში ჩემმა
სტუდენტმა ჰკითხა ადგილობრივ ასაკოვან კაცს, თუ როდის ეწვეოდა საქართველოს;
სტუდენტმა მკაცრი პასუხი მიიღო. დიალოგი დაახლოებით ასე წარიმართა:

- როდის გვეწვევით საქართველოში?
- რას მეკითხები?! არ იცი, რომ მე საქართველოში ვცხოვრობ! ათაღან და ბაბაღან
აქ უცხოვრია ჩუენ წინაპრებს; აქ არი ჩემი შობილების საფლავი; აქ გავიზარდე; აქ
ყუელაფერს ქართული სახელი ჰქვია! მე რე რა, რომ სახელმწიფო თურქეთია, მიწა-
წყალი საქართველოა - ქართველების საკუთარი ადგილია იმერხევი! ეს თუ არაა
საქართველო, აბა რა არის?!
- მართალი ბრძანდებით - უბასუხა შეცბუნებულმა სტუდენტმა. მე ჩავერეე:
- სტუდენტმა საქართველოს სახელმწიფო იგულისხმა...

მასპინძელი დამწვიდდა და თქვა:
- მიტხუდი, რა უნდოდა ეთქუა; მე ის არ მომწონს, რომ თქუენ მხარეში ბევრმა არ
იცის, რომ აქ ნამდვილი ქართველები ვართ, ვინც ამდენ ხანს მევინახეთ ოჯახის ენაც
და მიწა-წყლის ენაც და სისხლიც! ჩუენ ქართველობას არც ერთი მთავრობა არ
ხედავს და სტუდენტს რას ვერჩი...

² რუკა შედგენილია ჩვენ მიერ შემდეგი წყაროებისა და ნაშრომების მიხედვით: თ.
ყაუხჩიშვილი, 1955; თ. ყაუხჩიშვილი, 1957; თ. ყაუხჩიშვილი, 1967; თ. ყაუხჩიშვილი,
1976; თ. ყაუხჩიშვილი, 1983; ს. ყაუხჩიშვილი, 1952; ა. როდოსელი, 1975; საქართველოს
ისტორიის ხარკვეები, 1970... სწვა წყაროების ანალიზისა და მსჯელობისათვის იხ.,
ტ. ფუტკარაძე, 2005, გვ. 79-159.

“საქართველოს“ მეორე მნიშვნელობასაც ორი განსხვავებული შინაარსი აქვს:

საქართველო - 9 აპრილის დამოუკიდებლობის აღდგენის აქტის საფუძველზე მსოფლიოს მიერ აღიარებული საქართველოს რესპუბლიკა 1991 წლის საზღვრებში;

საქართველო - ქართველთა მიერ დაფუძნებული მრავალსაუკუნოვანი მონარქიული წყობის სახელმწიფო, რომელიც მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი სახელმწიფო იყო XII საუკუნეში.

ძვ.წ. IV საუკუნიდან გიორგი ბრწყინვალის პერიოდის ჩათვლით საქართველოს სახელმწიფო უფრო დიდი იყო, ვიდრე ქართველთა საცხოვრისი. დღეს გაცილებით პატარაა “სახელმწიფო საქართველო“ ქართველების საცხოვრისთან შედარებით.

თანამედროვე მსოფლიოში დაახლოებით 8 მილიონი ეთნიკური ქართველი ცხოვრობს; ამათგან სულ მცირე 4 მილიონი საქართველოს სახელმწიფოს ამჟამინდელ საზღვრებს მიღმაა. საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრებს გარეთ მცხოვრები ქართველები რამდენიმე ჯგუფად შეიძლება წარმოვადგინოთ:

ავტოქთონი ქართველები - ჰერეთის, ტაო-კლარჯეთის, ლაზეთის მკვიდრი ქართველები;

400 წლის წინ საქართველოდან ირანში დეპორტირებულ ქართველთა შთამომავლები (ისტორიული მიგრანტები). ირანში მცხოვრები ქართველების სინონიმად ნამდვილად ვერ გამოდგება შესიტყვება: “ფერეიდნელი ქართველები“, რამდენადაც ქართველთა დიდი ნაწილი სხვა პროვინციებში ცხოვრობს;

138-190 წლების წინ ოსმალეთში გადასახლებულ ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლები (ისტორიული მიგრანტები);

ბოლო 30 წელიწადში საქართველოდან წასული ახალი მიგრანტები. ზოგ ოფიციალურ დოკუმენტშიც კი საქართველოს ამჟამინდელ საზღვრებს მიღმა მცხოვრები ქართველები **ქართულ დიასპორად** იხსენიება. ტერმინი “დიასპორა“ (ბერძნ. *διασπορά* - “გაბნევა“) აღნიშნავს ისეთ ეთნიკურ უმცირესობას (ეთნიკურ ჯგუფს), რომელიც გადასახლდა, ცხოვრობს და მოღვაწეობს მიმღებ ქვეყანაში; ამასთან აქვს ძლიერი სენტიმენტალური და მატერიალური კავშირები წარმოშობის ქვეყანასთან.

ვფიქრობთ, შეცდომაა, უბრალოდ, “ქართულ დიასპორად“ ჩაითვალოს: თურქეთსა და აზერბაიჯანში მცხოვრები ავტოქთონი ქართველობა; ასევე, საუკუნეების წინ ირანსა და ოსმალეთში იძულებით გადასახლებული ქართველთა შთამომავლები (გარკვეული პირობითობით, მათ შეიძლება ეწოდოთ ისტორიული დიასპორა); თანამედროვე გაგებით, დიასპორულ ორგანიზაციებს ქმნიან ახალი მიგრანტები.

ქართული ენის, როგორც ისტორიული დედაენის, სწავლების დაგეგმვის მიმართულებით, დასახელებულ ქართველთაგან პირველი სამი განსახილველია ერთ კატეგორიაში; მათი დედაენის დაცვის თვალსაზრისით სხვა რანგის აქტივობებია განსახორციელებელი იმ სახელმწიფოების ხელისუფლებებთან ერთად, რომელთა მოქალაქეებიც ეს ქართველები არიან; ახალმიგრირებული ქართველების ენობრივი უფლებების დაცვა სხვა რიგის საკითხია; კერძოდ:

ავტოქთონი ქართველებისა და ისტორიული ქართული დიასპორების ენობრივი უფლებების დაცვის უზრუნველსაყოფად გამოყენებული უნდა იქნას დაახლოებით ისეთივე სტანდარტი, რომელსაც გვთავაზობს **ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობების ენების შესახებ³**, ხოლო ახალი მიგრანტების ენობრივი უფლებების დაცვის თემა განხილული უნდა იყოს **“რეგიონული ან უმცირესობის ენების შესახებ ჩარჩო-კონვენციის“** ფარგლებში.⁴

ენობრივი უფლებების დაცვა პირველ რიგში გულისხმობს დედაენის სწავლების ორგანიზებას. წლების მანძილზე ვსწავლობდი საზღვარგარეთ მცხოვრები ავტოქთონი ქართველებისა და ისტორიული ქართული დიასპორების წარმომადგენელთა ენობრივ კომპეტენციასა და მათთვის შექმნილ სახელმძღვანელოებს; ასევე, ჩვენ მიერ შედგენილი კითხვარების (კითხვარები იხ., სტატიის დანართში) საფუძველზე შევისწავლეთ ქართული ენის სწავლების პერსპექტივა ახალი მიგრანტებისათვის. დოკუმენტური მასალების ანალიზის საფუძველზე არსებული გამოწვევები ასე შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ:

ქართული ენის შესწავლის აუცილებლობის გაცნობიერების პრობლემა;

ქართული ენის სწავლის სურვილის შემთხვევაში კვალიფიციური პედაგოგის პრობლემა;

³“ენის ქარტია“ მოწოდებულია, ხელი შეუწყოს **ისტორიული (ავტოქთონი) უმცირესობის** ენობრივ-კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებას; სრული ინფორმაციისათვის იხ.: ტ. ფუტკარაძე, ე. დადიანი, რ. შეროზია, 2010.

⁴ჩარჩო კონვენციით განსაზღვრულ “უმცირესობათა უფლებებში“ მოიაზრება პიროვნების **ინდივიდუალური უფლებები** და არა - მოცემული უმცირესობის ენობრივ-კულტურული მემკვიდრეობის დაცვა; მსჯელობისათვის იხ.: ტ. ფუტკარაძე, ე. დადიანი, რ. შეროზია, 2010.

ქართული ენის სწავლის სურვილის შემთხვევაში A1, A2, B1 და B2 დონეების მიხედვით შექმნილი აკადემიური სახელმძღვანელოს პრობლემა; ქართული ენის სწავლის სურვილის შემთხვევაში სწავლებისათვის აუცილებელი ფართის, ინფრასტრუქტურის, სათანადო აღჭურვილობისა თუ, ზოგადად, ფინანსების პრობლემა.

მოკლედ თითოეული მიმართულების შესახებ:

ქართული ენის შესწავლის აუცილებლობის გაცნობიერების პრობლემა:

მოცემული საზოგადოების ეთნიკური იდენტობის (თვითაღქმის) მიმართულებით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სათანადო განათლებას (ინფორმაციას), რამდენადაც საკუთარი ფესვების ცოდნა არსებითაა ეთნიკური მეობის ფორმირების პროცესში. თვითაღქმის მიმართულებით ასევე მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ენა, როგორც მსოფლაღქმის სისტემა და მოცემული სოციუმის ენობრივი ისტორია.

სოციუმის (ეთნიკური ჯგუფის, ერის) ენობრივ ისტორიასა თუ მოცემულ აწმყოში სწავლების პროცესში შეიძლება გამოიყოს ხუთი მნიშვნელოვანი წახნავი:

საოჯახო ენა (უმწერლობო ენა, დიალექტი/ყარგონი...);

დაწყებითი განათლების ენა;

აკადემიური განათლებისა და კულტურის ენა/ენები;

საქმისწარმოების ენა (სახელმწიფო ენა);

ღვთისმსახურების ენა.

არის შემთხვევა, როდესაც ხუთივე წახნავით სხვადასხვა ენაა გამოყენებული და პირიქით: ხუთივე დონეზე ერთი და იგივე ენა გამოიყენება.

საქართველოს ამჟამინდელ საზღვრებს მიღმა მცხოვრებ ქართველთა ნაწილი იბრძვის რა ახალ საზოგადოებაში ადაპტაციისათვის, არსებითად თვლის სახელმწიფო ენის შესწავლას, რის გამოც ყველგან არის ტენდენცია, რომ ოჯახშიც კი მშობელმა ილაპარაკოს მოცემული სახელმწიფოს სახელმწიფო ენაზე და არა - ისტორიულ დედაენაზე; არაიშვიათად, ფსიქოლოგების რჩევასაც ითვალისწინებენ: დაწყებითი განათლების მიღების პროცესში მოზარდს უჭირს ორი ენის ათვისება და ფსიქოლოგიური პრობლემები ექმნება. შესაბამისად, მაგ., რუსეთში, საბერძნეთსა თუ ამერიკაში ბავშვის საოჯახო ენა, პირველდაწყებითი განათლების ენა, აკადემიური განათლების ენა, კულტურის ენა, საქმისწარმოების ენა და ღვთისმსახურების ენა, ხშირ შემთხვევაში, არის მოცემული სახელმწიფო ენა (შდრ.: თურქეთსა და ირანში ღვთისმსახურების ენა იქნება არაბული).

საზღვარგარეთ არაიშვიათად შემხვედრია ისეთი ქართულენოვანი ოჯახებიც, სადაც ოჯახში ქართულად საუბრობენ, პირველდაწყებითი და შემდგომი განათლება კი სახელმწიფო ენით ხორციელდება. ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი, რის გამოც ქართველი (თუ სხვა ეროვნების) მშობლები უარს ამბობენ დედაენის სწავლებაზე, არის უცხო ქვეყანაში ქართული ენის ცოდნის ყოველდღიურ პრაქტიკაში გამოუყენებლობა და

ნაკლებსარგებლიანობა; მაგ., თურქეთის მოქალაქე ქართველს დასაქმებისათვის უფრო გამოადგება თურქული, ინგლისური, ფრანგული და სხვა მრავალრიცხოვანი ხალხების ენები. ბუნებრივია, ამგვარი რეალობა დიდი საფრთხის ქვეშ აყენებს საზღვარგარეთ ქართული ენის, როგორც დედაენის სწავლებას.

დედაენის (შე)სწავლის სირთულის პროპორციულად სერიოზული საფრთხე ემუქრება ქართველთა ეთნიკურ იდენტობასაც; გამომდინარე აქედან, აუცილებელია, საქართველოს სახელმწიფომ ორგანიზება გაუწიოს უცხო ქვეყნებში მცხოვრები ქართველობისათვის ქართული კულტურისა და ხელოვნების ისტორიის გაცნობას, რომ მოცემული სუბიექტისათვის ქართველობა გახდეს საინტერესო. ასეთ შემთხვევაში გაჩნდება სერიოზული მოტივაცია, შესწავლილ იქნას ქართული ენა, როგორც დედაენა; პარალელურად, ქართული ენის შემსწავლელს უნდა მიეწოდოს ქართული ენის ისტორია (რამდენადაც, ჩვენს შემთხვევაში, ენობრივი და ეთნოკულტურული ისტორია ერთმანეთს მოიცავს).

სამწუხაროდ, ამ მიმართულებით არ არსებობს სახელმწიფო სტრატეგია; მეტიც, **ორმაგი მოქალაქეობის მიღების სრულიად გაურკვეველი პრინციპები საზღვარგარეთ მცხოვრებ უფრო და უფრო მეტ ეთნიკურ ქართველს უკარგავს ხალისს, ისწავლოს ისტორიული დედაენა.** ვფიქრობ, ხელისუფლებამ და აკადემიურმა წრეებმა ერთობლივად დროულად უნდა შეიმუშაონ ისეთი კონცეფცია, რომელიც ხელს შეუწყობს უცხოეთში ქართული ცნობიერების მქონე პიროვნებების აღზრდასა თუ გადარჩენას.

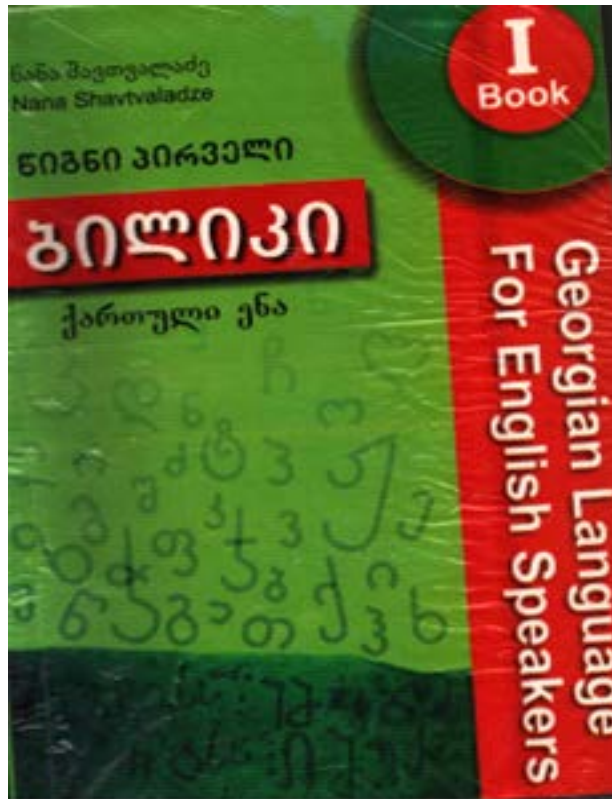
კვალიფიციური პედაგოგის პრობლემა:

უცხოეთში მცხოვრებ ქართველებთან 25-წლიანი ინტენსიური ურთიერთობისა და საქართველოს დიასპორის სამინისტროსთან (/საპარლამენტო კომიტეტთან) რამდენიმეწლიანი თანამშრომლობის საფუძველზე შემიძლია დანამდვილებით ვთქვა, რომ ავტოქთონი ქართველებითა და ისტორიული მიგრანტი ქართველებით დასახლებულ სოფლებსა თუ ქალაქებში დღემდე არც ერთი კვალიფიციური პედაგოგი არ მუშაობს. ახალი მიგრანტების დიასპორულ ორგანიზაციებში ოდნავ უკეთესი ვითარებაა, რამდენადაც, ემიგრაციაში წასულ პედაგოგთაგან მხოლოდ რამდენიმე თუა დაკავებული ქართული ენის სწავლებით.

A1, A2, B1 და B2 დონეების მიხედვით შექმნილი აკადემიური სახელმძღვანელოს პრობლემა:

საქართველოს განათლების სამინისტროს ენის სამმართველოს მიერ (ხელმძღვანელი მარია ოძელი) მალე დასრულდება ოთხდონიანი ელექტრონული სახელმძღვანელო “ადმარტი” (“ქართული, როგორც უცხო ენა”),⁵ რომელიც ორიენტირებული არ არის უცხოეთში მცხოვრებ ქართველებზე; მსგავსი მიზანდასახულობისაა სხვა სახელმძღვანელოც: “ბილიკი”:

⁵ http://geofl.ge/#!/page_home

დასახელებული სახელმძღვანელოების ავტორებმა დიდი საქმე გააკეთეს, თუმცა ავტორების სამიზნე ჯგუფი არ ყოფილა საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართველები.

აღნიშნავ ორ არსებით მომენტსაც:

ქართული ენა აგლუტინაციური ტიპის ენაა და უმჯობესია, მეტი აქცენტი გაკეთდეს სახელური და ზმნური პარადიგმების წესებზე; ასევე, ყურადღება გამახვილდეს ქართული ენის ბუნების შესაბამის გრამატიკულ კატეგორიებზე;

თანამედროვე სახელმძღვანელო მდიდარი უნდა იყოს ვიდეოგაკვეთილებით, ვიდეოსიუჟეტებით, ვიდეოდილოგებითა და მრავალფეროვანი ელექტრონული ტესტებით.

სწავლებისათვის აუცილებელი ფართის, ინფრასტრუქტურის, სათანადო აღჭურვილობისა თუ, ზოგადად, ფინანსების პრობლემა:

ჩემი ინფორმაციით, ქართველთა თითქმის ყველა ჯგუფს, რომელიც საზღვარგარეთ სწავლობს ქართულ ენას, აქვს ფინანსური პრობლემები (დიასპორული ორგანიზაციების შეხვედრაზე მხოლოდ უკრაინის წარმომადგენელმა განაცხადა, რომ სწავლების დაფინანსება არ უჭირთ), შესაბამისად, არასაკმარისია ინფრასტრუქტურა და სასწავლო აღჭურვილობა. ამ მიმართულებითაც აუცილებელია საქართველოს მთავრობის მხარდაჭერა (როგორც ამას აკეთებენ სხვა ქვეყნების ხელისუფლებები).

ახლა მოკლედ შევეხებით ირანსა და თურქეთში ქართული ენის სწავლების საკითხებს.

ირანი:

ირანში ამჟამად ცხოვრობს 50 000-მდე ქართველი, რომელიც ქართულად საუბრობს; თუმცა, რამდენიმე წლის წინ საქართველოში სტუმრად მყოფმა ირანის პარლამენტის ქართველმა დეპუტატმა მუჰამად ალი ასპანანმა (ფანიაშვილმა) გაცილებით დიდი ციფრი დაასახელა: 300 000 ქართველი.

ამჟამად მხოლოდ ოთხი ჯგუფი სწავლობს ქართულს:

ფერეიდუნშაჰრში, რუჰულა სეფიანის ხელმძღვანელობით, დაახლოებით 30 კაცამდე;

ისპაჰანში, სოსო მიქელაძის ხელმძღვანელობით, დაახლოებით 60 კაცამდე (სოსო მიქელანმა თავისი სახელმძღვანელოც კი მოამზადა);

ფულდშაჰრში (ისპაჰანიდან 30 კმ.), ჰამიდ გუგუნანის ხელმძღვანელობით, დაახლოებით 35 კაცი;

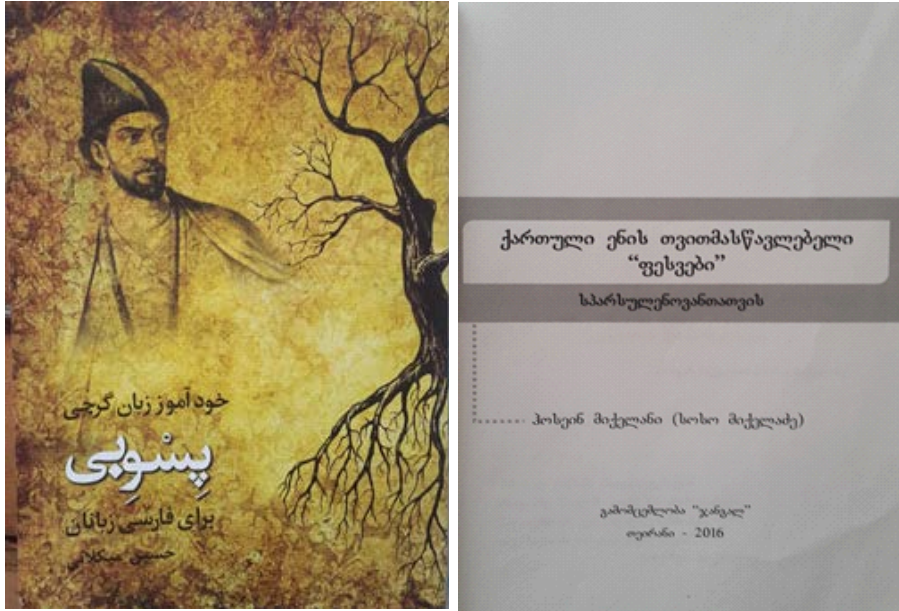
თეირანში, ამინ ნაგელიანის ხელმძღვანელობით, დაახლოებით 30 კაცამდე.

დასახელებულ არც ერთ მასწავლებელს არა აქვს ქართული ენის მიმართულებით სპეციალური განათლება; არა აქვთ საჭირო სახელმძღვანელოები, მაგრამ მაინც წარმატებულად საქმიანობენ. საიდ მულიანის მიერ შექმნილი სახელმძღვანელო და სოსო მიქელანის სახელმძღვანელო ამ მიმართულებით მხოლოდ კარგ დასაწყისად შეიძლება ჩაითვალოს.

საიდ მულიანის მიერ შექმნილი სახელმძღვანელო:

- სოსო მიქელანის მიერ შედგენილი სახელმძღვანელო:

თურქეთი:

თურქეთის ხელისუფლებამ ახლახან მიიღო დადგენილება, რომ სკოლებში არჩევით საგნად შეიტანოს “ცოცხალი ენების და დიალექტების” კურსი. ჩანს, თურქეთის ხელისუფლებამ ევროსაბჭოს მოთხოვნების შესაბამისად მიიღო ეს გადაწყვეტილება; ამ გზით ხდება საფრთხის წინაშე მყოფ ენობრივ ერთეულებზე ზრუნვა - არათურქული ენობრივი სამყაროს სტიმულირება...

ამ პროექტის ფარგლებში საშუალო სკოლის V-VII კლასებში არჩევით საგნად შეტანილია ქართული ენა; ამჟამად ქართული ენა არჩეულია მხოლოდ მურღულის საშუალო სკოლაში ფათიჰ მეიდან ცვარიდის (Fatih Meydan Tsvaridze) აქტიურობით (რომელიც ასწავლის ქართულს). ქართული ენა, როგორც არჩევითი საგანი, მხოლოდ ორი წლის (2015-2016 წწ.) მანძილზე იყო არჩეული საქარის გუბერნიის, გეივეს რაიონის სოფელ ნურიოსმანიეში; მასწავლებელი იყო მუსტაფა ქოლათი (კოლათაშვილი); კლასში 24 მოსწავლემდე იყო.

თურქეთის სკოლებში ქართული ენის არჩევის პერსპექტივას ამცირებს ის, რომ ადგილობრივი ენა თუ დიალექტი რელიგიური საგნების ალტერნატივაა. აქვე აღვნიშნავთ, რომ თურქული კანონმდებლობით, სკოლაში მასწავლებლობა არ შეუძლია პირს, რომელიც არ არის თურქეთის მოქალაქე; ამჟამად თურქეთის არც ერთი მოქალაქე არ არის ქართული ენის კვალიფიცირებული მასწავლებელი; შესაბამისად, სერიოზული პრობლემა შეექმნება ყველას, ვინც მოისურვებს ქართული ენის შესწავლას.

საშუალო სკოლის გარდა, ქართული ენის სწავლება ნებადართულია ე.წ. საზოგადოებრივი კურსების ფორმატით; კერძოდ, ქალაქის მერიასთან შეიძლება დაფუძნდეს სასწავლო კურსები, რომელსაც ადგილობრივი ხელისუფლება დააფინანსებს. მუნიციპალიტეტის მიერ დაფინანსებული ასეთი კურსები ერეკლე დავითაძის (ერდოგან შენოლის) აქტიურობით ფუნქციონირებდა (და ახლაც ფუნქციონირებს) საქარიაში, სადაც სწავლება მიმდინარეობდა კვირაში ერთ დღეს (გასულ წლებში მასწავლებლები იყვნენ თურქეთის მოქალაქე მედიკა თავდგირიძე და დუზჯეს უნივერსიტეტის საქართველოდან მიწვეული მასწავლებლები). ახლა ამ კურსებს გაუძღვება მესუთ ქოჩაქი, რომელმაც დაამთავრა დუზჯეს უნივერსიტეტი.

რამდენიმე წლის წინ “დუზჯეს ქართული კულტურის ასოციაციის” აქტიურობით სასწავლო კურსები გაიხსნა ქალაქ დუზჯეში. აქვე ასოციაციის მოწვევით კვირაში ორჯერ მსურველებს ქართულ ხალხურ სიმღერებსა და ქართულ მუსიკალურ საკრავებზე (დოლი, ფანდური, სალამური) დაკვრას ასწავლის სტამბოლის ქართული ხელოვნების სახლის ხელმძღვანელი **მაესტრო იბერია ოზგან მელაშვილი**. ასოციაციის დაფინანსებით ტარდებოდა ქართული ხალხური ცეკვის გაკვეთილებიც. თვეში ერთხელ ტრადიციად იქცა “ქართული სამზარეულოს დღე“, კერძოდ: ასოციაციაში იკრიბებიან ქართველები და ადგილზე ამზადებენ მათთვის ტრადიციულ ქართულ კერძებს: ფხალობოს, მალახთოს, მჭადს, ხაჭაპურს; დუზჯეს უნივერსიტეტის დოცენტი მაკა სალია ქართული ენის სწავლებასთან ერთად აქაურებს ქართულ მენიუსაც უმრავალფეროვნებს: ასწავლა ელარჯი, გეგუალია და სხვ.; 2017 წლიდან ქართული ენის სწავლებას დუზჯეს უნივერსიტეტის მაგისტრატურის პროგრამის სტუდენტები გაუძღვებიან.

სტამბოლში ბოლო წლებში ფუნქციონირებდა და ახლაც იგეგმება სამი ფასიანი კურსები:

სტამბოლის სეფაქოს რაიონში “ქართული კულტურის ცენტრისა” და “შავშეთის კულტურის ასოციაციის” დახმარებით ფუნქციონირებდა სასწავლო კურსები, რომელსაც აფინანსებდნენ გალიფ აიღინი და სეზენ გონეჩი; აქ სწავლობდა 25 მოსწავლე. მასწავლებელი იყო ნატალია დვალი. “ახლა კი ქართული კულტურის ცენტრის” ორგანიზებით ბაჰჩელიველერში არსებობს ქართული ენის კურსები; სწავლებას უძღვება ნატალია დვალი.

ქადიქოიში, ქართული ხელოვნების სახლში არსებულ კურსებზე მასწავლებელია თამარ თევდორაძე.

ქართულ ენას სწავლობენ, ასევე, სტამბოლის “ქართული კულტურის სახლში”.

უახლოეს პერიოდში იგეგმება სასწავლო კურსები გაიხსნას ინეგოლში; მრავალრიცხოვანი ქათული დიასპორის ამ არეალში - ინეგოლში.

გასულ წლებში ქართული ისწავლებოდა ბურსას რეგიონის ქალაქ ორჰანგაზში; მასწავლებელი - ბაჩანა სტურუა (ამჟამად რომში სწავლობს; სწავლება შეჩერებულია).

ქართული ენის კურსები გაიხსნა ქოჯაელის პროვინციის გოლჯუკის რაიონში. კურსები ფინანსდება ქოჯაელის მერიის მიერ; მასწავლებელი - მაია წიკლაური.

ამჟამად ქართული ენა ისწავლება, ასევე, ყარსის (მაია მესხიძე), არტანისა (პროფ. როინ ყავრელიშვილი) და რიზეს (დოქტ. ჰარუნ ჩიმქე, დოქტ. რუსუდან სალინაძე, დოქტ. მაია კიკვაძე) უნივერსიტეტებში.

ამჟამად, რომ თურქეთში დიდი დაინტერესებაა, ისწავლონ ქართული ენა; რეალურად არსებობს სერიოზული შესაძლებლობა, თურქეთის მოქალაქე, ქართული წარმომავლობის მრავალმა პიროვნებამ დაიბრუნოს **ენობრივ-ეთნიკური იდენტობა**. აქვე ერთი ფაქტიც: თურქეთში მილიონობით ქართველი ცხოვრობს; ქართულ ენას ცოტა სწავლობს, რამდენადაც **ქართული ენის შესწავლის პრაქტიკული საჭიროება არ აქვთ**; სამწუხაროდ, ბევრმა არ იცის, რომ **დედაენის შესწავლა დიდ ღირსებას შეჰმატებს მათ მეობას** (ამ მიმართულებით წინ კიდევ ბევრი სამუშაოა გასაწევი).

რუსეთში არსებულ მსგავს ცენტრებზე ინფორმაცია ნაკლებად გვაქვს; რამდენადაც ჩემთვისაა ცნობილი, სანტ-პეტერბურგში ქართული ენის სწავლებას ხელს უწყობს **ბ-ნი ავთანდილ ბუთხაშვილი**; ლომონოსოვის უნივერსიტეტში კი ქართულ ენას ასწავლის **ქ-ნი ლია ბაშალეიშვილი**. ქართული ენის სწავლებისათვის პლასტუნკაში ზრუნავს **ბ-ნი რაულ ჭინჭარაძე**.

მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში ქართულენოვან მართლმადიდებლურ ეკლესიებთან არსებობს საკვირაო სკოლები. ქართული ენა, როგორც არჩევითი საგანი, ისწავლება, აგრეთვე, ევროპისა და ამერიკის ზოგი უნივერსიტეტში; მაგ., .საფრანგეთში ქართული ენა ისწავლება პარიზის აღმოსავლურ ენათა და ცივილიზაციათა ნაციონალურ ინსტიტუტში...

აქვე აღვნიშნავთ:

საზღვარგარეთ ქართული ენის სწავლებაში არსებული პრობლემების, ასევე, სწავლების მეთოდოლოგიის, სასწავლო პროგრამების, სახელმძღვანელოებისა თუ სხვა სახის სასწავლო მასალების მომზადება-შერჩევის მიმართულებით გამოცდილების გაზიარების მიზნით, საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის ქართველოლოგიის ცენტრმა 2014 წლის 11-12 აპრილს ჩატარა საერთაშორისო კონფერენცია თემაზე: **“ქართული სალიტერატურო ენის სწავლება საქართველოს ეთნიკური უმცირესობების წარმომადგენლებისა და სხვა ქვეყნების მოქალაქეთათვის: შედეგები, პრობლემები, პერსპექტივები”**. გამოიკვეთა რამდენიმე კონკრეტული საკითხი; კერძოდ:

უმჯობესია ერთენოვანი თუ ორენოვანი სწავლების მოდელი? ზოგი სპეციალისტი მხარს უჭერს საკვირაო სკოლებში ორენოვან სწავლებას;

სწავლების საწყის ეტაპზე უმჯობესი ხომ არ იქნება სიმღერით სწავლება?

ინტერნეტსწავლების აქტუალურობიდან გამომდინარე, ინტერაქტიული ვებგვერდების შექმნის აუცილებლობა;

სხვადასხვა ქვეყანაში ქართული ენის სწავლების კოორდინირება თბილისიდან (რომ მოხდეს გამოცდილების ინტენსიური გაზიარება) და სხვ.

კონკრეტულად ჩვენს საკონფერენციო მოხსენებაში აღვნიშნეთ, რომ, პირველ რიგში, აუცილებელია, შეიქმნას ისეთი ახალი სახელმძღვანელო, რომელშიც:

წარმოჩენილი იქნება ქართული ენის ზმნის თავისებურებები (გვერდი არ აველება ფორმათა სიმრავლეს); ახლებურად ჩამოყალიბდება ზმნური ფორმაწარმოების წესები და თანდათანობით მიეწოდება მოსწავლეს; ზოგადად, გათვალისწინებული იქნება ქართული ენის ბუნება;

ქართული ენის სახელის პარადიგმაში გამიჯნული იქნება ცალკე მდგომი თანდებულები და ბრუნვის ნიშანთან შერწყმული “თანდებულები”;

სასწავლი მასალა და პრაქტიკული სამუშაოები ორიენტირებული იქნება თანამედროვე ტექნოლოგიებსა და სწავლების ახალ მეთოდებზე;

ლექსიკა და ფრაზეოლოგია დამუშავდება ინტერნეტრესურსების საფუძველზე;

ყველა სასწავლო ტექსტი მოსწავლეს მიეწოდება ვიდეოდიდლოგის სახითაც და სხვ.

ასეთი ახალი სახელმძღვანელოს შექმნის მიზნით, ჩვენ, ბ-ნ ზაზა ბაღდავაძესთან ერთად შევქმენით “ქართველთა დედაენის საერთაშორისო ფონდი”, რომლის მიზანია ჯერ ერთენოვანი სახელმძღვანელოს, შემდეგ კი მის ბაზაზე ოთხი (ქართულ-თურქული, ქართულ-რუსული, ქართულ-სპარსული, ქართულ-ინგლისური) ორენოვანი სახელმძღვანელოს შექმნა: ახალი ორენოვანი სახელმძღვანელო უნდა ადაპტირდეს იმ სახელმწიფოს ენისა და კულტურის მიხედვით, სადაც მოცემული ჯგუფის ქართველები ცხოვრობენ. სახელმძღვანელოები ორიენტირებული იქნება საერთაშორისო სტანდარტებზე; იგულისხმება სწავლების ორი ძირითადი დონე:

A - ენის ელემენტარული ფლობა,

B - მომხმარებლის დონეზე ენის კარგი ფლობა.

თითოეულ მათგანში ორ-ორი ქვედონე გამოიყოფა:

A1 - გასაღები; A2 - საფუძველი; B1 - ზღვრული; B2 - ზღვრული განვითარებული.

მესამე - C დონე - სპეციალისტის დონეზე ენის თავისუფალი ფლობა (C1 - მაღალი; C2 - სრულყოფილი) უმაღლესი სასწავლებლის კომპეტენციაა.

შდრ., თითოეული დონის სახელმძღვანელოს კომპეტენციები (ძირითადი სქემა მოამზადა ქ-მა მარია ოძელმა; ქვემოთ წარმოვადგენთ ჩვენ მიერ ტრანსფორმირებულ ვარიანტს¹):

A1 დონე:

მოსმენა: მოსწავლეს შეუძლია ნასწავლი სიტყვებისა და მარტივი ფრაზების გაგება; თანხმობისა სამეულებში ასხვავებს მკვეთრ ხშულებსა და შესაბამისი ლოკალური რიგის ყრუ ფშვინვიერებს. შეუძლია გაარჩიოს კბილბაგისმიერი ვ და წყვილბაგისმიერი ვ.

კითხვა: მოსწავლეს შესწავლილი აქვს ყველა ასონიშანი, შესაბამისად, თავისუფლად შეუძლია კითხვა.

ლაპარაკი: მსმენელს შეუძლია ნასწავლი სიტყვებისა და მარტივი ფრაზების გამოყენება ყოფითი საჭიროებების მიხედვით (ელემენტალური კომუნიკაცია); წარმოთქვამს ყ-ს; ცდილობს, სწორად წარმოთქვას

¹მ. ოძელი, ქართველოლოგიის აქტუალური პრობლემები, ... (ამას დავაზუსტებ!)

თანხმოვანთკომპლექსები. საუბრისას შეუძლია გამოიყენოს ამ დონით გათვალისწინებული ზმნების პირის ფორმები აწმყოსა და წარსულ დროში.

წერა: მსმენელი წერს ყველა ასოს; ნელი კარნახის შემთხვევაში შეუძლია ჩაწეროს ტექსტი.

A2 დონე:

მოსმენა: მსმენელს შეუძლია ამ დონეზე ნასწავლი სიტყვებისა და წინადადებების გაგება;

კითხვა: მსმენელს შეუძლია ადაპტირებული ტექსტის კითხვა და გააზრება;

ლაპარაკი: მსმენელს შეუძლია ნასწავლი სიტყვებისა და მარტივი წინადადებებით საკუთარი თავის წარდგენა და თემატურ საუბრებში (აერობორტი, სადგური, ბაზარი, მაღაზია, პროფესია, გეოგრაფია...) მონაწილეობა; საკუთარი გარემოს მარტივი ასპექტებისა და მარტივი საჭიროებების გადმოცემა. ძირითადად სწორად წარმოთქვამს თანხმოვანთკომპლექსებს. საუბრისას შეუძლია, გამოიყენოს ამ დონით გათვალისწინებული ზმნების ძირითადი მწკრივების ფორმები შესაბამისი პირის ფორმების ჩათვლით.

წერა: კარნახით შეუძლია ყველა სახის ტექსტის ჩაწერა; შეუძლია მცირეოდენი შეცდომებით დაწეროს საკუთარი მარტივი ტექსტები ნაცნობი თემების გარშემო.

B1 დონე:

მოსმენა: შეუძლია ძირითადი საკითხების შესახებ სხვისი საუბრის გაგება ნაცნობი თემატიკის ირგვლივ, როგორებიცაა: სამუშაო, სკოლა, თავისუფალი დრო და სხვ.

კითხვა: კითხულობს მხატვრულ ლიტერატურას; ტექსტს საკუთარი პროფესიის მიხედვით;

ლაპარაკი: შეუძლია ძირითადი საკომუნიკაციო სიტუაციების დაძლევა და კონკრეტული გამოცდილების, ოცნებების, იმედებისა და ამბიციების გაზიარება მათი მარტივი დასაბუთებით. სწორად წარმოთქვამს თანხმოვანთკომპლექსებს. საუბრისას შეუძლია გამოიყენოს ამ დონით გათვალისწინებული ზმნების ყველა მწკრივის ფორმები შესაბამისი პირის ფორმების ჩათვლით.

წერა: შეუძლია მინიმალური გრამატიკული და ლექსიკურ-სტილისტური შეცდომებით დაწეროს ტექსტი ნაცნობი თემების გარშემო.

B2 დონე:

მოსმენა: შეუძლია მოსმენით გაიგოს სხვადასხვა თემებზე შედგენილი კომპლექსური ტექსტების დედააზრი, მათ შორის - საკუთარი სპეციალობის ირგვლივაც;

კითხვა: შეუძლია კონკრეტულ და აბსტრაქტულ თემებზე შედგენილი კომპლექსური ტექსტების წაკითხვა და გააზრება;

ლაპარაკი: შეუძლია ენის მატარებელთან სპონტანური დაუგეგმავი ინტერაქცია ენის შეუფერხებელი ფლობის გარკვეული ხარისხით; შეუძლია გარკვევით, დეტალურად ილაპარაკოს მთელ რიგ საკითხებზე დადებითი და უარყოფითი მხარეების მიმოხილვით. საუბრისას შეუძლია გამოიყენოს

ამ დონით გათვალისწინებული ზმნების ძირითადი ყალიბების ყველა მწკრივის ფორმები შესაბამისი პირის ფორმების ჩათვლით.

წერა: შეუძლია სხვადასხვა თემებზე მინიმალური გრამატიკული შეცდომებით დაწეროს კომპლექსური ტექსტები.

დასასრულს, კიდევ ერთხელ აღვნიშნავ:

საზღვარგარეთ მცხოვრებ ქართველთათვის დედაენის სწავლება ენობრივ-ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნების ერთადერთი გზაა; რეალურად არსებობს სერიოზული შესაძლებლობა, ქართული წარმომავლობის მრავალმა პიროვნებამ - სხვა ქვეყნების ბევრმა მოქალაქემ - დაიბრუნოს **ენობრივ-ეთნიკური იდენტობა: მათ ქართული ენის შესწავლის პრაქტიკული საჭიროება შეიძლება არ აქვთ, მაგრამ დედაენის შესწავლა და მისი საშუალებით მრავალსაუკუნოვანი ქართული სამწიგნობრო კულტურის გაცნობიერება დიდ ღირსებას შეჰმატებს მათ მეობას.**

საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართველებისათვის სერიოზულად თუ არ დაიგეგმება ქართული ენის სწავლება, უახლოეს მომავალში სრული ასიმილირება ელის მილიონობით ქართველს.

TARIEL PUTKARADZE
**TEACHING GEORGIAN LANGUAGE TO GEORGIANS LIVING
ABROAD AT PRESENT MOST NEW PROBLEMS**

Approximately four million Georgians living across the present day borders of Georgia nowadays. They can be represented in several groups:

- Autochthon Georgians in Turkey and Azerbaijan (Tao-Klarjeti, Lazeti, Saingilo);
- Descendants of Georgians deported in Iran (Phereidan, Ispahan) 400 years ago
- Descendants of Georgian Muhajirs exiled in Turkey 150 years ago
- Migrant Georgians left the country in 20s and 90s of 20th century.

From above mentioned Georgians first three groups should be analysed in one category; Preserving their mother tongue (teaching, functioning...) should be conducted by governments of the states where they belong as citizens; of course Georgian side should take part in organizing Georgian language teaching (guide books, teachers ...).

Defending linguistic rights for Georgians newly migrated in Europe, USA and Asia is the prerogative of receiving countries; first of all Georgia should be interested in teaching Georgian language to them.

According to present day data, there are many reasons why learning Georgian language is problematic for all four groups, due to this fact it the urgent problem for Georgia to publish modern guide book of Georgian language for millions of Georgians living in different states, which will consider the nature of Georgian language, in particular real paradigm of noun and verb existing nowadays. Besides, new guide book should be adapted to the language and culture where the given groups live. Besides publishing guide book, it's necessary to launch a strong web page for distance learning and plan the training for teachers.

For Georgians living abroad, teaching mother tongue is the only way to retain linguistic-ethnic identity; otherwise millions of Georgians face the threat of full assimilation in the nearest future.

Concerning legal status teaching Georgian abroad should be reviewed in several dimensions:

1. Teaching Georgian as mother tongue to autochthon Georgians living across the present day borders of Georgia nowadays (considering them as the representatives of diaspora won't be the precise qualification).

2. Teaching Georgian as mother tongue to descendants of Georgians also for descendants of Muhajirs exiled in Iran long time ago; particularly in Pereidan, Mazandaran, Pars, Ispahan and Khuzistan, also in middle Turkey (Adapazar, Bursa-Inegol, Amasia, Samsun-Patsa, Gonen, Ankara, Istanbul ...).

Teaching Georgian as a mother tongue to the representatives of new diasporas. Receiving country has no liability to teach mother tongue (USA, Greece, France ...), however for Georgians included in first and second groups - Autochthon Georgians and Muhajir descendants , or Georgians deported in Iran 400 hundred years ago - according to international standards relevant states have certain responsibility to teach Georgian language.

დანართი 1

კითხვარი
ქართველთა დიასპორული ორგანიზაციებისათვის

1. კითხვარის შემვსების სახელი და გვარი -----
2. კითხვარის შემვსების თანამდებობა დიასპორულ ორგანიზაციაში -----
3. დიასპორული ორგანიზაციის მასპინძელი ქვეყნის დასახელება -----
4. დიასპორული ორგანიზაციის იურიდიული დასახელება, მისამართი, ელექტრონული ფოსტა, ტელეფონი-----
5. დიასპორული ორგანიზაციის საკონტაქტო პირის ელექტრონული ფოსტა, ტელეფონი-----
6. დიასპორული ორგანიზაციის რეგისტრირებულ წევრთა რაოდენობა-----
7. დიასპორული ორგანიზაციის ფაქტობრივ წევრთა რაოდენობა-----
8. დიასპორული ორგანიზაციის მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო ენა/ენები----
9. ზოგადი ინფორმაცია დიასპორულ ორგანიზაციასთან არსებული სკოლებისა და მასპინძელ ქვეყანაში არსებული სხვა ქართული სკოლების შესახებ (თუკი რომელიმე საკითხის შესახებ ინფორმაციას არ ფლობთ, დაწერეთ ტირე).

სკოლის დასახელება	სკოლის სტატუსი /საკვირაო, კერძო, სახელმწიფო/ მისამართი, ელფოსტა	სკოლაში საკონტაქტო პირის სახელი, გვარი, ელფოსტა, ტელეფონი

10. კონკრეტული ინფორმაცია დიასპორულ ორგანიზაციასთან არსებული სკოლის შესახებ (თუკი რომელიმე საკითხის შესახებ ინფორმაციას არ ფლობთ, დაწერეთ ტირე).

შენიშვნა: თუკი დიასპორასთან არსებობს ერთზე მეტი სკოლა, ქვემოთ წარმოდგენილი ცხრილი დააკოპირეთ, აქვე ჩასვით და შეავსეთ.

სკოლის სრული დასახელება:	
სკოლის მისამართი, ტელეფონი, ელფოსტა	
სკოლის სამართლებრივი სტატუსი	
სკოლის საკონტაქტო პირის სახელი და გვარი, ტელეფონი, ელფოსტა	
სკოლის ფართი	
ქართული ენის მასწავლებელთა რაოდენობა	
ქართული ენის მასწავლებელთა განათლება	
ქართული ენის მასწავლებელთა ხელფასის წყარო	
სკოლაში ქართული ენის მსმენელთა რაოდენობა	
ქართული ენის მსმენელთა ასაკი	
ქართული ენის მსმენელთა ისტორიული დედაენა	
ქართული ენის მსმენელთა სალაპარაკო ენა	
სკოლაში გამოყენებული სახელმძღვანელოები (სახელმძღვანელოს დასახელება, ავტორი, გამოცემის წელი, გამომცემლობა)	
სკოლაში გამოყენებული ძირითადი სახელმძღვანელოს სულ მცირე სამი ლირსება	
სკოლაში გამოყენებული ძირითადი სახელმძღვანელოს სულ მცირე სამი ნაკლი	

11. ქართული ენის სწავლის მსურველნი, რომლებიც დიასპორულ ორგანიზაციასთან არსებულ სკოლაში არ დადიან (ანდა, თუკი ასეთი სკოლა არ არსებობს), სად სწავლობენ ქართულ ენას? (თითოეულ პასუხს მიუწერეთ მიახლოებითი პროცენტული მაჩვენებელი; საჭიროების შემთხვევაში დაამატეთ სხვა პასუხი):

- ქართულენოვან ეკლესიასთან არსებულ საკვირაო სკოლაში
- კათოლიკურ ეკლესიასთან არსებულ ქართულენოვან სკოლაში
- მუსლიმანურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
- კერძო სკოლაში
- კერძო მასწავლებელთან
- მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო სკოლაში (როგორც არჩევით ენას)
- სახლში ინტერაქტიული ვებგვერდის საშუალებით
- სახლში სტატიკური ვებგვერდის საშუალებით
- სხვადასხვა ინტერნეტ რესურსებით

- სახლში დამოუკიდებლად (მშობლების დახმარებით)
- არსად!
- _____

12. თქვენს მასპინძელ ქვეყანაში მცხოვრები ქართველები სად სწავლობენ ქართულ ენას? (თითოეულ პასუხს მიუწერეთ მიახლოებითი პროცენტული მაჩვენებელი; საჭიროების შემთხვევაში დაამატეთ სხვა პასუხი):

- დიასპორულ ორგანიზაციასთან არსებულ სკოლაში
- ქართულენოვან მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან არსებულ საკვირაო სკოლაში
- კათოლიკურ ეკლესიასთან არსებულ ქართულენოვან სკოლაში
- მუსლიმანურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
- სხვა რელიგიურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
- კერძო სკოლაში
- კერძო მასწავლებელთან
- მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო სკოლაში (როგორც არჩევით ენას)
- სახლში ინტერაქტიული ვებგვერდის საშუალებით
- სახლში სტატიკური ვებგვერდის საშუალებით
- სხვადასხვა ინტერნეტ რესურსებით
- სახლში დამოუკიდებლად (მშობლების დახმარებით)
- არსად!
- _____

13. დაასახელეთ სამი (ან მეტი) პრობლემა, რომელიც, თქვენი აზრით, ხელს უშლის ქართული ენის სწავლებას საქართველოს ფარგლებს გარეთ

14. კითხვარის შევსების თარიღი (რიცხვი/თვე/წელი) _____

დანართი 2

კითხვარი

საზღვარგარეთ მოღვაწე ქართული ენის მასწავლებლისათვის

1. თქვენი სახელი და გვარი _____
2. თქვენი მასპინძელი ქვეყნის დასახელება _____
3. მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო ენ(ებ)ის დასახელება _____
4. თქვენი განათლება _____
(დასახელებთ უმაღლესი სასწავლებელი, რომელიც დაამთავრეთ)
5. თქვენი სპეციალობა (მიუთითეთ თქვენი სპეციალობა/სპეციალობები ან კვალიფიკაცია/კვალიფიკაციები) _____
6. თქვენი საკონტაქტო ინფორმაცია _____
(მიუთითეთ თქვენი ტელეფონი და ელფოსტა)
7. რამდენი წელია ასწავლით ქართულ ენას? _____
8. რამდენი წელია ასწავლით ქართულ ენას მასპინძელ ქვეყანაში? _____
9. სად ასწავლით ქართულ ენას? _____
(შეგიძლიათ ხაზი გაუსვათ რამდენიმე პასუხს. საჭიროების შემთხვევაში დაამატეთ სხვა პასუხი) დიასპორულ ორგანიზაციასთან არსებულ სკოლაში
 - ქართულენოვან მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან არსებულ საკვირაო სკოლაში
 - კათოლიკურ ეკლესიასთან არსებულ ქართულენოვან სკოლაში
 - მუსლიმანურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
 - სხვა რელიგიურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
 - კერძო სკოლაში
 - ოჯახში, როგორც კერძო მასწავლებელი
 - მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო სკოლაში (როგორც არჩევით ენას)
 - არსად!
10. საზღვარგარეთ მოღვაწე ქართული ენის მასწავლებლის შემოსავლის წყარო (მიუთითეთ თქვენი, როგორც ქართული ენის მასწავლებლის ხელფასის წყარო. საჭიროებისას, შეგიძლიათ შემოხაზოთ რამდენიმე პასუხი. საჭიროების შემთხვევაში, დაამატეთ სხვა პასუხი)
 - მოსწავლეების შენატანი
 - დიასპორული ორგანიზაციის დაფინანსება
 - სხვა (მიუთითეთ)
11. რამდენ ადამიანს ასწავლით ქართულ ენას ამჟამად? _____
12. ქართული ენის სწავლებისას რომელ სახელმძღვანელო(ებ)ს იყენებთ?
(ზუსტად მიუთითეთ თქვენ მიერ გამოყენებული ქართული ენის სახელმძღვანელო(ებ)ს შესახებ ინფორმაცია)

#	სახელმძღვანელოს დასახელება	სახელ.ავტორ(ებ)ი	გამოცემის წელი	გამომცემლობა

13. დასახელებთ თქვენ მიერ გამოყენებული სახელმძღვანელოს სულ მცირე 3 ღირსება (თუკი თქვენ იყენებთ ერთზე მეტ სახელმძღვანელოს, მიუთითეთ თითოეული მათგანის სულ მცირე 3 ღირსება).

14. დასახელებთ თქვენ მიერ გამოყენებული სახელმძღვანელოს სულ მცირე 3 ნაკლი (თუკი თქვენ იყენებთ ერთზე მეტ სახელმძღვანელოს, მიუთითეთ თითოეული მათგანის სულ მცირე 3 ნაკლი).

15. რა სახის დამხმარე მასალას იყენებთ ქართული ენის სწავლებისას? (შეგიძლიათ ხაზი გაუსვათ რამდენიმე პასუხს)

- ნაბეჭდი მასალები
- ელექტრონული მასალები
- ვიდეო მასალები
- კომპიუტერული თამაში
- ტელევიზია
- სხვა (მიუთითეთ) _____
- დამხმარე მასალებს არ ვიყენებთ

16. მიუთითეთ დონე, რომლიდანაც იწყებენ ქართული ენის სწავლას თქვენი მოსწავლეები (A1, A2, B1...) _____

17. მიუთითეთ დონე, რომლამდეც (A2, B1, B2, C1...) ასწავლით ქართულ ენას

18. სკოლის დასახელება და მისამართი (იურიდიული მისამართი, ელექტრონული ფოსტა და ტელეფონი), სადაც ასწავლით ქართულ ენას:

19. სკოლის იურიდიული სტატუსი _____

20. სკოლაში ქართული ენის მასწავლებელთა რაოდენობა _____

21. სკოლაში ქართული ენის შემსწავლელთა რაოდენობა _____

22. სკოლაში ქართული ენის შემსწავლელთა ასაკი _____

(მიუთითეთ საკვირაო სკოლის ყველა მსმენელის ასაკი)

23. სკოლაში ქართული ენის შემსწავლელთა ისტორიული დედაენა _____

(შერეული ქორწინების შემთხვევაში - ორივე მშობლის ენა)

სკოლაში ქართული ენის შემსწავლელთა ძირითადი სალაპარაკო ენა _____

24. ინფორმაცია სკოლის ფართის სტატუსის შესახებ

(ხაზი გაუსვით მხოლოდ ერთ პასუხს. თუკი ფართის საკუთრების ფორმის შემოთავაზებული ვარიანტებიდან არც ერთი ესადაგება თქვენი სკოლის პრაქტიკას შემოხაზეთ "სხვა" და მის გასწვრივ ხაზში ჩაწერეთ საკუთრების ფორმა)

- სკოლას აქვს საკუთარი ფართი მუდმივ სარგებლობაში
- სკოლას აქვს საკუთარი ფართი ხანგრძლივი ვადით სარგებლობაში
- სკოლას აქვს საკუთარი ფართი ხანმოკლე ვადით სარგებლობაში
- გაკვეთილებისთვის ფართს გვითმობს დიასპორული ორგანიზაცია
- გაკვეთილებისთვის ფართს ვჭირაობთ

-
- გაკვეთილებს ვატარებთ სახლში
 - სხვა (მიუთითეთ) _____
25. საკვირაო სკოლის ფართი _____ კვ. მ²
(მიუთითეთ სკოლის ის ფართი, რომელიც რეალურად გამოიყენება)
26. საკვირაო სკოლის სამუშაო პირობები
- ძალიან კარგი
 - კარგი
 - დამაკმაყოფილებელი
 - ცუდი
 - ძალიან ცუდი
27. კითხვარის შევსების თარიღი (რიცხვი/თვე/წელი) _____

დანართი 3

კითხვარი
საზღვარგარეთ ქართული ენის შემსწავლელისათვის

1. თქვენი სახელი და გვარი _____
2. თქვენი ასაკი _____
3. თქვენი მასპინძელი ქვეყნის დასახელება _____
4. მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო ენ(ებ)ის დასახელება _____
5. თქვენი განათლება _____
6. თქვენი საკონტაქტო ინფორმაცია (მიუთითეთ თქვენი ტელეფონი და ელფოსტა)
7. რამდენი წელია სწავლობთ ქართულ ენას? _____
8. რა დონეზე იცით ქართული ენა? (ხაზი გაუსვით ერთ-ერთ პასუხს)?
 - ძალიან კარგად
 - კარგად
 - დამაკმაყოფილებლად
 - არადამაკმაყოფილებლად
9. სად სწავლობთ ქართულ ენას? (შეგიძლიათ ხაზი გაუსვათ რამდენიმე პასუხს. საჭიროების შემთხვევაში დაამატეთ სხვა პასუხი)
 - დიასპორულ ორგანიზაციასთან არსებულ სკოლაში
 - ქართულენოვან მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან არსებულ საკვირაო სკოლაში
 - კათოლიკურ ეკლესიასთან არსებულ ქართულენოვან სკოლაში
 - მუსლიმანურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
 - სხვა რელიგიურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
 - კერძო სკოლაში
 - ოჯახში კერძო მასწავლებელთან
 - მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო სკოლაში (როგორც არჩევით ენას)
10. ქართული ენის სწავლისას რომელ სახელმძღვანელო(ებ)ს იყენებთ? (ზუსტად მიუთითეთ თქვენ მიერ გამოყენებული ქართული ენის სახელმძღვანელო(ები)ს შესახებ ინფორმაცია).

#	სახელმძღვანელოს დასახელება	სახელმძღვანელოს ავტორ(ებ)ი	გამოცემის წელი	გამომცემლობა

11. დაასახელეთ თქვენ მიერ გამოყენებული სახელმძღვანელოს სულ მცირე 3 ლირსება (თუკი თქვენ იყენებთ ერთზე მეტ სახელმძღვანელოს, მიუთითეთ თითოეული მათგანის სულ მცირე 3 ლირსება).

12. დაასახელეთ თქვენ მიერ გამოყენებული სახელმძღვანელოს სულ მცირე 3 ნაკლი (თუკი თქვენ იყენებთ ერთზე მეტ სახელმძღვანელოს, მიუთითეთ თითოეული მათგანის სულ მცირე 3 ნაკლი).

13. რა სახის დამხმარე მასალას იყენებთ ქართული ენის სწავლებისას? (შეგიძლიათ ხაზი გაუსვათ რამდენიმე პასუხს)

- ნაბეჭდი მასალები
- ელექტრონული მასალები
- ვიდეო მასალები
- კომპიუტერული თამაში
- ტელევიზია
- სხვა (მიუთითეთ) _____
- დამხმარე მასალებს არ ვიყენებთ

14. მიუთითეთ ღონე, რომლიდანაც დაიწყეთ სწავლა: A1, A2, B1... ანდა:

- არ ვიცოდი საერთოდ
- ვიცოდი არადამაკმაყოფილებლად
- ვიცოდი დამაკმაყოფილებლად

15. სკოლის დასახელება და მისამართი (იურიდიული მისამართი, ელექტრონული ფოსტა და ტელეფონი), სადაც სწავლობთ ქართულ ენას:

16. თქვენი ისტორიული დედაენა _____

(შერეული ქორწინების შემთხვევაში - ორივე მშობლის ენა)

17. თქვენი ძირითადი სალაპარაკო ენა _____

18. რა ენაზე საუბრობთ ოჯახში? _____

19. რა სიხშირით გიწევთ ქართული ენის გამოყენება?

(ხაზი გაუსვით მხოლოდ ერთ პასუხს)

- ძირითადად ქართულს ვიყენებ
- ყოველდღე
- კვირაში რამდენჯერმე
- იშვიათად

20. თქვენს ოჯახში, თქვენ გარდა კიდევ ვინ იცის ქართული?

21. სკოლის სამუშაო პირობები.

- ძალიან კარგი
- კარგი
- დამაკმაყოფილებელი
- ცუდი
- ძალიან ცუდი

22. კითხვარის შევსების თარიღი (რიცხვი/თვე/წელი) _____

დანართი 4:

კითხვარი
საზღვარგარეთ მცხოვრები ქართველისათვის

1. თქვენი სახელი და გვარი _____
2. თქვენი მასპინძელი ქვეყნის დასახელება _____
3. მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო ენ(ებ)ის დასახელება _____
4. თქვენი განათლება _____
 (დაასახელეთ უმაღლესი სასწავლებელი, რომელიც დაამთავრეთ)
5. თქვენი სპეციალობა _____
 (მიუთითეთ თქვენი სპეციალობა/სპეციალობები ან კვალიფიკაცია/კვალიფიკაციები)
6. თქვენი საკონტაქტო ინფორმაცია _____
 (მიუთითეთ თქვენი ტელეფონი და ელფოსტა)
7. გასურთ თუ არა, თქვენმა შვილმა (შვილიშვილმა, ახლობელმა) ისწავლოს ქართული ენა?
 (ხაზი გაისვით ერთ-ერთ პასუხს)
 - რა თქმა უნდა
 - არ ვიცი
 - არა
 - კარგი იქნებოდა, მაგრამ მასწავლებელი არ არის
 - კარგი იქნებოდა, მაგრამ ამის საშუალება არ მაქვს
8. სად გასურთ, რომ ასწავლოთ ქართული თქვენს შვილს (შვილიშვილს, ახლობელს)?
 (შეგიძლიათ ხაზი გაუსვათ ერთ-ერთ პასუხს. საჭიროების შემთხვევაში, დაამატეთ სხვა პასუხი)
 - საქართველოში
 - დიასპორულ ორგანიზაციასთან არსებულ სკოლაში
 - ქართულენოვან მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან არსებულ საკვირაო სკოლაში
 - კათოლიკურ ეკლესიასთან არსებულ ქართულენოვან სკოლაში
 - მუსლიმანურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
 - სხვა რელიგიურ სამლოცველოსთან არსებულ სკოლაში
 - კერძო სკოლაში
 - ოჯახში კერძო მასწავლებელთან
 - მასპინძელი ქვეყნის სახელმწიფო სკოლაში (როგორც არჩევით ენას)
 - არსად!
9. ფინანსურად რამდენად მძიმეა თქვენი შვილისათვის (ახლობლისათვის) ქართული ენის სწავლება?
 - არ არის მძიმე
 - პრობლემურია
 - სხვა (მიუთითეთ)
10. ქართული ენის სწავლებისას რომელ სახელმძღვანელო(ებ)ს იყენებს თქვენი შვილის (/ახლობლის) მასწავლებელი?

(ზუსტად მიუთითეთ ქართული ენის სახელმძღვანელო(ები)ს შესახებ ინფორმაცია)

#	სახელმძღვანელოს დასახელება	სახელმძღვანელოს ავტორ(ებ)ი	გამოცემის წელი	გამომცემლობა

11. დაასახელეთ სახელმძღვანელოს სულ მცირე 3 ღირსება.
12. დაასახელეთ სახელმძღვანელოს სულ მცირე 3 ნაკლი.
13. მიუთითეთ დონე, რომლიდანაც დაიწყო თქვენმა შვილმა (ახლობელმა) ქართული ენის სწავლა (A1, A2, B1...) _____
14. სკოლის დასახელება და მისამართი (იურიდიული მისამართი, ელექტრონული ფოსტა და ტელეფონი), სადაც ასწავლიან ქართულ ენას _____
15. სკოლის იურიდიული სტატუსი _____
16. სკოლაში ქართული ენის მასწავლებელთა რაოდენობა _____
17. სკოლაში ქართული ენის შემსწავლელთა რაოდენობა _____
18. სკოლაში ქართული ენის შემსწავლელთა ისტორიული დედაენა _____ (შერეული ქორწინების შემთხვევაში - ორივე მშობლის ენა)
19. სკოლაში ქართული ენის შემსწავლელთა ძირითადი სალაპარაკო ენა _____
20. სამუშაო პირობები
 - ძალიან კარგი
 - კარგი
 - დამაკმაყოფილებელი
 - ცუდი
 - ძალიან ცუდი
21. კითხვარის შევსების თარიღი (რიცხვი/თვე/წელი) _____

მაია ქუქჩიშვილი

ქართული საგანმანათლებლო სკოლები ათენში (XX ს-ის დასასრული და XXI ს-ის დასაწყისი)

საბერძნეთი გასულ საუკუნეში ევროპის ქვეყნებიდან ერთ-ერთი ადვილად მისაწვდომი იყო ქართული ემიგრაციისთვის. ემიგრაცია ქართველთათვის ზოგჯერ პოლიტიკური, უმთავრესად კი ეკონომიკური, პრობლემებით იყო გამოწვეული. დღესდღეობით, არაოფიციალური მონაცემებით, საბერძნეთის რესპუბლიკაში დაახლოებით 200 000 საქართველოს მოქალაქე ცხოვრობს. ძირითადად, ისინი შრომითი მიგრანტები არიან, რომელთა უმრავლესობა ქ. ათენში, ქ. თესალონიკში, ქ. ნავპლიოსა და კუნძულ კრეტაზე ცხოვრობს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოდან საბერძნეთში 100 000-მდე ეთნიკური ბერძენი გადავიდა საცხოვრებლად.

საბერძნეთში ჩვენი თანამემამულეების მიერ დაარსებული ქართული დიასპორული გაერთიანებები სხვადასხვა ფორმით ფუნქციონირებს. დიასპორული ორგანიზაციების მიზანია იქ მცხოვრები ქართველების შეკავშირება, მომავალ თაობაში ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება და ქართული კულტურის პოპულარიზაცია. ასევე, ქართველი ემიგრანტების ინტეგრაციის ხელშეწყობა ბერძნულ საზოგადოებაში.

ქ. ათენში გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან დღემდე ნაყოფიერად ფუნქციონირებს შუა საუკუნეების შემდეგ ქრონოლოგიურად პირველი ქართული კულტურულ-საგანმანათლებლო კერა **“ათენის ქართული ინსტიტუტი”**, რომელიც 1997 წელს თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ინიციატივით დაარსდა. ამით საბერძნეთის დედაქალაქში, რამდენიმეწლიანი მოსამზადებელი პერიოდის შემდეგ, საფუძველი ჩაეყარა ათენის ქართულ-ბერძნულ სამეცნიერო-კვლევით დაწესებულებას, რომლის დამაარსებელი გახლავთ ცნობილი ელინისტი, პროფესორი ავთანდილ მიქაბერიძე.

ათენის ქართული ინსტიტუტის ძალისხმევით, რომელიც, ფაქტობრივად, ერთადერთ ოფიციალურად რეგისტრირებულ, ქართულ სამეცნიერო და კულტურულ დაწესებულებას წარმოადგენს უცხოეთში და კერძოდ, ევროკავშირში, ხორციელდება ქართული მეცნიერებისა და კულტურის მიღწევათა პროპაგანდა საბერძნეთში, ისტორიულად ჩვენთვის ყველაზე ახლობელ ქვეყანასთან (კვიპროსთან ერთად, ევროკავშირის ერთადერთი მართლმადიდებელი სახელმწიფო), მისი მეშვეობით კი — სამეცნიერო და კულტურული კავშირები ევროპის სხვა სახელმწიფოებთან.

ბატონი ავთანდილ მიქაბერიძის ინიციატივით, 2005 წლიდან ჩამოყალიბდა კიდევ უფრო ფართო პროფილის მქონე მეორე კულტურულ-საგანმანათლებლო კერა — **ათენის განათლებისა და კულტურის ცენტრი “კავკასია”**, რომელიც აქტიურად ჩადგა ქართული დიასპორის სამსახურში და რომლის ფარგლებში ფუნქციონირება დაიწყო რამდენიმე სასწავლო-საგანმანათლებლო,

სპორტულ-კულტურულმა და სოციალური მიმართულების განყოფილებამ: ბერძნულ-ქართული თავისუფალი უნივერსიტეტი, ათენის ქართული ბიბლიოთეკა, ქართულენოვანი რადიო “ივერია“-ს რედაქცია, ათენის ჯანმრთელობის ცენტრი, საფეხბურთო კლუბი F.C. CAUCASUS, კომპიუტერული ტექნოლოგიების შესწავლა. ცენტრში ფუნქციონირებს არასამთავრობო ორგანიზაცია — ბერძნულ-ქართული ასოციაცია “დიოსკურია“ - “დიალოგისა და მშვიდობის აფხაზეთი“ და რამდენიმე სასწავლო-შემოქმედებითი სტუდია და კაბინეტი:

1. წმ. ნინოს სახელობის ქართული პოლიფონიური მუსიკის გუნდი თავისი სასწავლო სტუდიებით (ქართული ფოლკლორი, საეკლესიო, კლასიკური და საესტრადო მუსიკა; ფორტეპიანო, გიტარა, ფანდური, სალამური და სხვა ხალხური ინსტრუმენტები).

2. ქართული ხალხური სიმღერისა და ცეკვების ანსამბლი - “კავკასია“ თავისი სტუდიებით, მათ შორის, თანამედროვე ევროპული და ლათინო-ამერიკული ცეკვების სტუდია.

3. ათენის საკვირაო სკოლა, სადაც მიმდინარეობს მეცადინეოები ქართული ენის, ისტორიისა და კულტურის, წერა-კითხვის, ლიტერატურული მეტყველებისა და ზოგადი უნარ-ჩვევების.

4. უცხო ენების შემსწავლელი კურსები ბერძნულში, ინგლისურში, ფრანგულში, უკრაინულში, რუსულსა და არაბულში.

განათლებისა და კულტურის ცენტრი “კავკასია“ მუდმივად მასპინძლობს უფასო სამედიცინო დახმარებას საბერძნეთის ქართული დიასპორისთვის.

ასევე, ცენტრი მასპინძლობს რამდენიმე საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციას, როგორცაა “ვეფხისტყაოსნის“ მეგობართა საერთაშორისო ასოციაცია, ფონდი რუსთაველი; საერთაშორისო ორგანიზაცია “საბერძნეთის ემიგრანტთა ფორუმის“ ახალგაზრდული ცენტრი; “მსოფლიო ფილოსოფიური ფორუმის“ წარმომადგენლობა ათენში; “საქართველოს ოლიმპიელთა კლუბის“ წარმომადგენლობა ათენში.

ათენის განათლებისა და კულტურის ცენტრი “კავკასია“ მიჩნეულია საბერძნეთის უცხოელ დიასპორულ ორგანიზაციებს შორის სანიმუშო კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებად, სადაც სწავლობს 150-მდე მოსწავლე და დასაქმებულია 25-მდე ქართველი ემიგრანტი.

ათენის **ვახტანგ მეექვსის სახელობის ქართული საკვირაო სკოლა** 2004 წლის 26 მაისს დაარსდა, მაშინდელი ელჩის, ზვიად ჭუმბურიძის თაოსნობით. ეს გახლდათ ათენის ქართველთა სათვისტომოს ბაზაზე შექმნილი სკოლა.

სათვისტომოს საინიციატივო ჯგუფისა და ელჩის თანხმობით, სკოლის ხელმძღვანელად დაინიშნა ქალბატონი დარეჯან ღამბაშიძე. წინა სათვისტომოს დაშლის შემდეგ, ქალბატონმა დარეჯანმა დააფუძნა სათვისტომო “იბერია“, რომლის შემადგენლობაშიც შევიდა საკვირაო სკოლა და რეწვის შემსწავლელი სკოლა. 2004 წლიდან დღემდე 350-ზე მეტ ბავშვს ასწავლეს ქართულად წერა-კითხვა, შექმნეს კლას-კომპლექტები, პირველ წლებში სკოლაში 165 მოსწავლე ჩაეწერა. ეს სკოლა იყო გერმანიისა და ინგლისის შემდეგ მესამე ქართული საკვირაო სკოლა ქართულ ემიგრაციაში.

სწავლა დედაენის ერთადერთი წიგნით დაიწყო, აქსეროქსებდნენ და ისე ასწავლიდნენ ბავშვებს. ახალი გამოწვევებისათვის პედაგოგებმა დაიწყეს ყოველკვირეული ერთსაათიანი პრეზენტაციები - სწავლა-სწავლების შესახებ, რითაც კვალდაკვალ მიჰყვებოდნენ საქართველოს განათლების სამინისტროს მიერ შემუშავებულ პროგრამას. დიასპორის სამინისტროს დახმარებით, გაიარეს კონსულტაციები თბილისში, ასევე, პედაგოგებმა ტესტირების შემდეგ, მიიღეს სერთიფიკატი. როგორც სკოლის დირექტორი ბრძანებს, მოაწყვეს პედაგოგთა ფორუმი, სადაც საუბარი ჰქონდათ საქართველოდან მიგრირებულ სწავლაშეწყვეტილ უფროსკლასელებზე, რომლებმაც უსაბუთოების გამო, ვერ მოახერხეს მიმღებ ქვეყანაში სწავლის გაგრძელება. ეს ბავშვები რჩებოდნენ სკოლებსა და სხვადასხვა საფეხურის საგანმანათლებლო დაწესებულებების მიღმა. სკოლამ შეძლო კერძო “ჰუმანიტარულ კოლეჯთან” თანამშრომლობა, რეკომენდაცია გაუწია და გააფორმა ხელშეკრულება ასეთი მოზარდების იქ მოსახვედრად. ასევე, საქართველოდან ათენში სასწავლებლად რეკომენდაცია გასწია ქართველი ახალგაზრდებისათვის.

2013 წლის ნოემბერში გაიმართა ათენში დროებით მყოფი “პედაგოგების ფორუმი”, სადაც სკოლის დირექტორის ინიციატივით, შეთავაზებულ იქნა რეპეტიტორობა გაეწიათ ასაკის განუსხვავებლად იმ ქართველი ბავშვებისათვის, ვინც ათენში დაიბადა და საერთოდ არ იცოდა ქართული. საკვირაო სკოლის პედაგოგებმა 2013 წელს შექმნეს “მცირე მეცნიერული კვლევები”. სადაც, თითოეულ ბავშვზე დაკვირვებისას, მოიძებნა ენის ფლობის სხვადასხვა დონე და შეიმუშავეს სასწავლო სტრატეგია.

2009 წელს მოაწყვეს პირველი თბილისობა ათენში, საახალწლო ღონისძიებები, დედაენის დღისადმი მიძღვნილი ღონისძიებები; სხვადასხვა წლებში უმასპინძლეს ევროპის ქართული დიასპორების ფესტივალს. სკოლამ ბევრი საინტერესო საქველმოქმედო ღონისძიება ჩაატარა: მათ შორის, სახალხო დიპლომატიის თვალსაზრისით, ბერძნულ-რუსულ-ქართული ფორუმი 2014 წლის 29 დეკემბერს, “მობილ აირ ტურის” ბერძნული კომპანია და მაშინდელი ელჩის დავით ბაქრაძის მეუღლის, ანა მაცუკაშვილის მხარდაჭერით. ღონისძიებაზე საელჩომ საახალწლო საჩუქრები გადასცა ბავშვებს, შემოსული თანხა კი საბერძნეთის ობოლ ბავშვთა სახლის ფონდში გადაირიცხა. აგრეთვე, მცირეოდენი წვლილით, რომელიც სკოლამ შეაგროვა, მონაწილეობა მიიღეს მანათას მთაზე სამების ეკლესიის მშენებლობაში.

სკოლაში გამოსცეს გაზეთი “პატარა ემიგრანტები”, ასევე, დაიწერა წიგნი საკვირაო სკოლის იუბილესთან დაკავშირებით, პირველი გამოცემის შემდგენელი - სკოლის დირექტორი, დარეჯან ღამბაშიძე, რედაქტორი - ანა ყურშავიშვილი, გაზეთ “ელადას” რედაქცია.

შექმნეს პროექტები - “ემიგრანტთა კავშირი სამშობლოში”, “მსოფლიო ქართველ ემიგრანტთა გაერთიანება”, რომლის განხილვაც სამი დღის მანძილზე მიმდინარეობდა თბილისში, 2014 წლის 23 მაისიდან 26 მაისამდე, მათ შორის, იუსტიციის სახლში, რომელსაც ესწრებოდნენ დიასპორის სამინისტროს წამომადგენლები და 13 ორგანიზაცია. პროგრამა ითვალისწინებდა “დიასპორის სახლის” შექმნას საქართველოში, რომელიც მოიცავდა დიასპორასთან ეფექტურ ურთიერთობას და დიასპორული ორგანიზაციების გაძლიერებას, დიასპორული ლობის შექმნას მიმღებ ქვეყანაში.

სასწავლო პროცესის გარდა, სკოლაში საქართველოდან უამრავ სტუმარს მასპინძლობენ - მთავრობის წარმომადგენლებს, მეცნიერებს, მკვლევარებს, მწერლებს, ჟურნალისტებს... სკოლა თანამშრომლობს ქვეყნის კულტურის მოღვაწეებთან, პარლამენტარებთან, ადვოკატებთან. ქართული სიმღერის პოპულარიზაციის მიზნით, იწვევენ საქართველოდან ქართველ ცნობილ მომღერლებს.

სკოლას მიღებული აქვს უამრავი ჯილდო; ასევე, გაცემული აქვს სიგელები მეგობარ ორგანიზაციებზე. დიასპორის ყოფილმა მინისტრმა კონსტანტინე სურგულაძემ 2014 წელს ათი წლის იუბილარი სკოლა დააჯილდოვა საპატიო სიგელით, ხოლო ათენის პირეის მუნიციპალიტეტმა კულტურის ფესტივალზე მონაწილეობისათვის სკოლის ანსამბლი “ნერგები“, რომელიც 2007 წელს დაფუძნდა, სამგზის სიგელით დააჯილდოვა. თბილისის ჰუმანიტარულმა კოლეჯმა ოქროს მედალი გადასცა 2007 წელს.

2015 წელს შეიქმნა ათენის ქართული სახლი, რომლის შემადგენლობაში შედის ახლა სკოლა. სწავლობენ დიასპორისა და განათლების სამინისტროს მიერ მომზადებული სახელმძღვანელოებით; ასწავლიან, ასევე, იაკობ გოგებაშვილის “დედაენით“; ლებულობენ მონაწილეობას სხვადასხვა დიასპორულ პროგრამაში. სკოლის ინიციატივით ეწყობა ქართველ მხატვართა გამოფენები, როგორც ხელთნაკეთი ნიმუშების, ასევე სხვა.

დიასპორა ეხმარება სკოლას: ჩუქნიან წიგნებს, დროშებს, რვეულებს, მუსიკალურ საკრავებსაც კი, რაც სკოლას სჭირდება და რაც დიასპორას შეუძლია; სკოლა მუშაობს მშობლების შემოწირულობებითა და საწვევოებით, რომელიც იკრიბება ისევე ორგანიზაციის წევრებიდან, ანუ ისინი თვითდაფინანსებაზე არიან. სხვა შემოსავალი სკოლას არ აქვს.

სკოლა თანამშრომლობს “საბერძნეთის ქართველ ქალთა კავშირთან“. მათი წარმომადგენელი, მწერალთა კავშირის წევრი ზაირა კელოშვილი, ხშირად სტუმრობს სკოლას. სულ მალე იგეგმება ერთობლივი ღონისძიება საბავშვო ანთოლოგიაზე, რომელიც მწერალთა კავშირმა გამოსცა.

როგორც სკოლის დირექტორი, ქალბატონი დარეჯანი აღნიშნავს: “ჩვენ გვაქვს ისტორია, ცნობადობა, გამოცდილება. პედაგოგებს ყველას აქვთ სერთიფიკატი და ყველა პროფესიონალია. ასევე, სკოლის დამთავრებისას ბავშვი თუ საქართველოში ბრუნდება, ვაძლევთ ცნობას ან სერთიფიკატს, ვატანთ პირად საქმეს, სადაც ბავშვის მთელი წლების სასწავლო პროცესია აღნიშნული.

გვაქვს აღიარება აქაური მუნიციპალიტეტიდან, საეპისკოპოსოდან, განათლების სამინისტროდან, გამგეობიდან, ასევე საქართველოს დიასპორის სამინისტროდან. ჩვენგან წამოსული ბავშვი აუცილებლად გადადის მომდევნო კლასში. მოცემულ პროგრამას გავდივართ ბოლომდე. ბავშვები სწავლობენ მონდომებით და ხალისით“.

ამჟამად ხუთი მასწავლებელი უძღვება მეცადინეობებს. ესენი არიან: თამარ აფციაური (14 წელია ასწავლის), მერი ზუკაკიშვილი, ელენე მეტრეველი, ლიკა ჭანელიძე, მარეზი გოგოლაძე, არჩილ ჩახვაშვილი წელს კუნძულზე გადავიდა. 15 მოსწავლე აქტიურად დადის მეცადინეობებზე. მათ შორის ოთხი უკვე გაიზარდა, თუმცა 6 წლიდან დადინ ამ სკოლაში, ახლა არიან 15-16 წლის,

მაგრამ მაინც სწავლობენ ლიტერატურას, ისტორიას, გეოგრაფიასა და მეტყველებას.

სკოლას უკვე მეორე თაობის ემიგრანტი ბავშვები ჰყავს. სამი ბავშვი ერთი წლის ასაკიდან ამ სკოლაში არის, ახლა უკვე 14-15 წლისანი არიან და მაინც დადიან სკოლაში. ერთი ექსკლუზივი ბავშვი ჰყავთ, 18 წლის, სულ ამ სკოლაში გაიზარდა, მას არ ესმის და ვერ ლაპარაკობს, ყრუ-მუნჯია, მხოლოდ სკოლის დირექტორთან თუ ახერხებს კომუნიკაციას.

მოსწავლეთა ასაკი, ფაქტობრივად, შეუზღუდავია, 5 წლიდან და ზევით, შეიძლება 18 წლის იყოს და არ იცოდეს ენა, ნებისმიერი მოქალაქეს შეუძლია ამ სკოლაში ისწავლოს ქართული.

ათენის ქართულ-ბერძნული კულტურისა და განათლების ცენტრი “არმაზი“ საბერძნეთში, ქალაქ ათენში 2014 წელს დაარსდა. არმაზის დაარსების იდეა და სამომავლო საქმიანობა მოიაზრება სხვადასხვა მიმართულებით: საგანმანათლებლო, სამეცნიერო, კულტურული, სოციალური და სხვა, რაც გამოიხატება ორგანიზაციის ინიციატივების, იდეური მიმართულებების რეალიზებასა და თითოეული კუთხით პროდუქტიულ მუშაობაში. ორგანიზაციის მუშაობის ძირითად მიმართულებას წარმოადგენს ორი ქვეყნის, საქართველოსა და საბერძნეთს შორის მეგობრული ურთიერთობა, საბერძნეთში მცხოვრებ ქართველ მოქალაქეთა მიმართ დადებითი დამოკიდებულების შენარჩუნება, კულტურული კავშირები ქართული კულტურის პოპულარიზაციის და ქართველ ემიგრანტთა კულტურული საქმიანობის გაცნობის მიზნით. ამ მიზნით “არმაზი“ გაწევრიანებულია სხვადასხვა საერთაშორისო და ადგილობრივ საზოგადოებრივ ორგანიზაციაში. აქტიურად მონაწილეობს შემოთავაზებულ სხვადასხვა სახის ღონისძიებაში.

კულტურისა და განათლების ცენტრი “არმაზი“ მუშაობს შემდეგი მიმართულებით: ქართული ფოლკლორის სტუდია; ქართული ხალხური ცეკვისა და სიმღერის ანსამბლები; ვოკალი; მუსიკა; სასწავლო პროგრამები: ქართული ენა და ლიტერატურა; საქართველოს ისტორია; ბერძნული ენა; ინგლისური ენა; საბავშვო ცენტრი (2-6 წლამდე) სკოლამდელი აღზრდა.

“არმაზის“ სააქტო დარბაზი დაარსების დღიდან მასპინძლობს და, შესაბამისად, ეხმარება როგორც ქართველ, ასევე ბერძენ შემოქმედ საზოგადოებას. იმართება გამოფენები, პრეზენტაციები და ა.შ.

ქართულ ორგანიზაციებთან თანამშრომლობისა და მხარდაჭერის მიზნით, იმართება გაერთიანებული ღონისძიებები და ხორცილდება ღია პროექტები. “არმაზი“ წარმოადგენს დასაყრდენს იმ ორგანიზაციებისათვის, რომელთაც სამუშაო ბაზა არ გააჩნიათ.

“არმაზის“ ძირითად, შიდა საქმიანობას საწყის ეტაპად წარმოადგენს ქართული ემიგრაციის კულტურული განვითარების პროგრამა. ამ მიზნით შექმნილია სხვადასხვა საინიციატივო ჯგუფი. არმაზის ბაზაზე ჩამოყალიბდა ქართულენოვანი თეატრალური დასი, რომელიც წარმატებით მოღვაწეობს. შეიქმნა მხატვართა გაერთიანება, სადაც გაწევრიანებული არიან როგორც ქართველი, ასევე ბერძენი მხატვრები. სულ ახლახანს, 12 მარტს, არმაზის სააქტო დარბაზში გაიმართა ათენის ქართული ემიგრაციის წარმომადგენლების ხელთნაკეთი ნამუშევრებისა და ნახატების გამოფენა “ხელოვნება და ფანტაზია“.

ჩამოყალიბდა ლიტერატურისა და პოეზიის მოყვარულთა დასი, რომელიც აწვევანებს არა მხოლოდ მოყვარულებს, არამედ თავად ემიგრანტ პოეტთა და მწერალთა ნაწილს.

შექმნილია საქველმოქმედო საინიციატივო ჯგუფი, რომელიც, ძირითადად, დახმარებას უწევს ქართულ და, ხშირ შემთხვევაში, ბერძნულ მშობელთა მზრუნველობას მოკლებულ ბავშვთა სახლებს.

ემიგრანტი ბავშვების ინტეგრაციის მიზნით, მათთვის, რომლებიც ენის ბარიერის ან სხვა მიზეზის გამო, ვერ ძლევენ საბერძნეთის სასკოლო პროგრამებს, ბერძენი მეგობრების დახმარებით, შექმნილია დამხმარე პროგრამები ბერძნულ ენასა და მათემატიკაში.

ფუნქციონირებს საბავშვო ცენტრი სკოლამდელი აღზრდის პროგრამით. ახლახანს დაარსდა ნიკო გომელაურის სახელობის მოყვარულთა თეატრალური დასი რეჟისორის, ნიკოლოზ ტყავაძის ხელმძღვანელობით, რომელიც ითვალისწინებს ახალ სასწავლო პროგრამას: მხატვრულ კითხვას, სასცენო მეტყველებას, სამსახიობო ოსტატობას.

“არმაზის“ საქმიანობა დღითიდღე ფართოვდება და სასარგებლო ხდება ემიგრანტთა ყველა თაობისათვის.

ქართველები ათენში აქტიურად არიან ჩაბმულნი ქართულ-ბერძნულ კულტურულ და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

MAIA KUKCHISHVILI

GEORGIAN EDUCATIONAL SCHOOLS IN ATHENS (THE END OF THE 20TH CENTURY AND THE BEGINNING OF THE 21ST)

Georgian educational centres founded in Greece have historical roots. In our article we have just discussed the activities of some Georgian educational centres from the end of the 20th century and the beginning of the 21st. These centres are as follows: Georgian institute at Athens, CAUCASUS-Cultural Centre, Vakhtang VI Georgian Sunday-school, Georgian-Greek cultural and educational centre “Armazi”. All these schools are following different curriculums. Their aim is to connect Georgians, keep the national identity in the future generations, popularize Georgian culture among the Georgian population living in Greece and facilitate the integration of Georgian immigrants in Greek society.

Georgian educational organizations comprise Sunday-schools, Georgian library, the ensembles of Georgian music and dance, theatres and sections of different fields, children center with pre-school program, etc.

Our nationals in Athens actively participate in Greek cultural, public and political affairs.

ფეხი ჩელები

ანისის ქართული წარწერები

ანისი - შუა საუკუნეების დანგრეული ქალაქი. ამჟამად მდებარეობს თურქეთის პროვინცია ყარსში. ანისს უწოდებენ 1001 ეკლესიის ქალაქს. ანისის შენობები, სასახლეები და ციხესიმაგრეები გამოირჩეოდა მხატვრული და ტექნიკური ღირებულებებით. ქალაქში გაშენებული ეკლესიები დღემდე იპყრობენ მეცნიერთა და მკვლევართა ყურადღებას (ნ. მარი, ივ. ჯავახიშვილი, ვ. დონდუა, ი. დოლიძე, ა. შანიძე, მ. ბერძენიშვილი, ვ. სილოგავა, ა. ჯაფარიძე). “ანისიდან და მახლობელი ადგილებიდან, როდესაც ისინი შუასაუკუნეების საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში შემოდიოდნენ, რამდენიმე ათეული ძველი ქართული წარწერაა ცნობილი - ბევრი მათგანი დროთა განმავლობაში დაიკარგა და აღარ შემორჩა, ბევრი ამჟამადაც ადგილზეა დაცული (გ. სილოგავა, 2001, გვ. 18). ჩვენს ინტერესსაც, სწორედ, ანისის ქართული წარწერები წარმოადგენს. ამ მიზნით, 2013-2014 წლებში ვიმოგზაურე ანისში. ფეხდაფეხ მოვიარე აქ დაცული ქართული ეკლესიები, ფოტოზე აღვებეჭდე ანისის ქართული ღირსშესანიშნაობანი. ყველა ქართული წარწერა, ნაკაწრი. აღსანიშნავია, რომ აქ მოძიებული ყოველი მასალა მრავალმხრივ საინტერესოა. საყურადღებოა იგი როგორც ისტორიულ-ეთნოგრაფიული, ასევე ენობრივი თვალსაზიროთაც.

ანისის ნაქალაქარში ოთხი ქართული ეკლესიაა. აქედან მხოლოდ ორგან არის დაცული ქართული წარწერები. მეცხრამეტე საუკუნეში ანისის ერთ-ერთ ეკლესიას “ქართული ეკლესიის” სახელწოდებით ვხვდებით. ეს სახელდება ეკუთვნით ცნობილ მეცნიერებს, ნიკო მარსა და ივანე ორბელს. ვ. სილოგავას აზრით, “ეს სახელი იმიტომ შეერქვა, რომ წარწერებში და არც სხვა წყაროებში არ ჩანს, თუ ვის სახელზე იყო აგებული. ბაზილიკის ტიპის, საშუალო ზომის პატარა დარბაზული ეკლესია ამჟამად თითქმის მთლიანად დანგრეულია; ასე ყოფილა იგი XIX საუკუნეშიც, როდესაც პირველად გახდა ცნობილი სამეცნიერო წრეებისთვის“. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სახელდება მეცხრამეტე საუკუნისაა, ძველი კი გაცილებით ადრინდელია; ჩვენი აზრით, ეკლესია მეათე საუკუნისა უნდა იყოს. ამაზე მეტყველებს აქვე შემორჩენილი მეათე საუკუნის ბარელიეფებიც. **“ნარება“ და “შეხვედრა“.**

“ნარების“ სცენაზე წმიდა გაბრიელისა და მარიამის თავის გამოსახულებებს შორის ასომთავრული ასოებით წერია - **ⴌ[ⴚ]ⴗ[ⴒ]ⴓ[ⴒ] - ხ[ⴗ]ⴗ[ⴒ]ⴓ[ⴒ]**.

“შეხვედრის“ სცენაზე გამოსახულია წმიდა მარიამისა და ელისაბედის შეხვედრა, სადაც მარიამის ფრესკის ზემოთ ვკითხულობთ: **ⴒ[ⴗ]ⴗ[ⴒ]ⴓ[ⴒ] ⴒ[ⴗ]ⴗ[ⴒ]ⴓ[ⴒ] [ⴒ]ⴒ[ⴒ]ⴓ[ⴒ] - ⴒ[ⴗ]ⴗ[ⴒ]ⴓ[ⴒ] ⴒ[ⴗ]ⴗ[ⴒ]ⴓ[ⴒ] ⴒ[ⴗ]ⴗ[ⴒ]ⴓ[ⴒ]**. წარწერა, როგორც ჩანს, ასომთავრული ანბანითაა შესრულებული.

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ჯერ ვხვდებით “ნარების“ სცენას და მერე - “შეხვედრისას“; კომპოზიციები ისეა შესრულებული, როგორც “სახარებაში“ არის გადმოცემული.

ეკლესიის ნანგრევებში არქეოლოგების მიერ ნაპოვნია წარწერიანი ქვები. მათ შორის უძველესი არის 1218 წლით დათარიღებული წარწერა, რომელიც **“კათალიკოს ეტიფანეს წარწერით“** არის ცნობილი. ტექსტი ასეთია: **“იტყუის ჳჷმად საღმრთ[ოჲ]: “უსასყიდლოდ მიგიღ[ებ]იეს, უსასყიდლოდ მისცემდით“** ესე იგი არს, გეტ[უის] || ღმერთი უკვდავი: **“ჩემდა რაჲ მიგიცემიეს მადლისა მ[ის]თუის, რომელი ჩემგან მიიღით? თქუნცა ჳჷიდდით დიდსა || მადლსა ჩემგან უსყიდულსა. უკეთუ მე უსასყიდ[ლ]ოდ მომიცემიეს, არცა თქუნგან ჳჷრ - არს [ს]ყიდადლოც || რათა ერ[ის]ა მიმ[ართ]. აწ, სასონო ჩემო ან[ე]ლნო ზუცესნო, ნუ იქ[ნებ]ით დასაბრკოლებელ || [სიტ]ყუათა და ნუცა გარდ[აჳ]ტდებით მოციქულთ[ა] [მც]ნებას[ა] ცუდისა და [წა]რმავალი[სათუს]. ყოვლად უწეს || [ო] აღსარ[ებ]ად თქუნგანცა გუირგუინთა კურთხე[ვისათუი]სასისა დრამის...[ა] რსთქალ იედვას, პური აჳამოს. ეგრეთვე მკუდარისათუ[ის], რომელი ჳირს... უფრო შესჳირდების მისისა სულისაჲ. ეგდენივე ასის სატფილურისა მიეცეს და... პური აჳამოს და სხვაჲ წადებაჲ ძალისაებრად. ყოველივე მისაცემელი მღ[დე]ლთა უბრკოლ[ებელი] იყავნ თქუნდა მოსაცემელად. მკუ[ი]დარნო ამის ქალაქისანო ქართველნო, რ...ცა... [იგი] პირველად დიდად პატივ-ცემდით, მღდელთაგან გიჳმს ლოცვაჲ და წირვაჲ. ნუ გეწყინების მათ თუ[ი] სძა[ლი]საებრი მისაცემელი. უფროსად მხიარულებით მისცემდით, თუინიერ დაჳირებისა, რამეთუ **“მხი[არ]ულებით მისაცემელი უყ[უ]არს უფალსა“.** და თქუნ გიყუარდენ ვითარცა მამანი სულიერნი და მათ უყუარდით გ[ითარცა] შვილნი სულიერნი. ლოცვასა ნუცა თქუნ დააკლდებით და ნუცა თქუნ. ყოველსა ზედა უფროსად საღმრთოჲ [იგი] სიყუარული ერთმანეთისაჲ მოიგეთ და ამით მიეცით სასურვო საღმრთოთა მცნებათაჲ. ესე მე, ეტიფანეს კათალიკოსსა ჩემითა ჳელითა დამიწერია, ოდესანის[ს] ეკლესიანი ვაკურთხენ. ტფილური ასი დრამა იგი იყოს: დანგი ერთი გმიეცეს. და ჳროხის ტყავი, რომელ ერთობ წაგიღია აჳამდის, აწ საწირავადვე მისცემდით თუ[ი]თო შოლტს. და ჩუნსა ეკლესიოთა წესთა განრად შევიცვალებით? ვინცა ესე ჩემი გა[გებ]ული შეცვალოს, არ... ბრძანებაჲ ღმერთისაგან და მისთა წმიდათაგან, ქორონიკონსაჲჳჳჳ“.**

წარწერა მრავალმხრივ საინტერესოა, საგულისხმოა ტექსტის შინაარსი: საქართველოს კათალიკოსის ეტიფანეს განაჩენის ზემოთ წარმოდგენილი ტექსტი, რომელიც მოთავსებული ყოფილა ანისის ქართული მართლმადიდებლური ეკლესიის კედელზე, აღმოაჩინა ნ. მარმა 1910 წელს, ანისის არქეოლოგიური გათხრების დროს. განაჩენი გამოტანილია ანისის მართლმადიდებელ მოსახლეობასა და ანელ ზუცესთა შორის ატეხილი დავის გამო. წარწერა მოგვითხრობს, რომ დავა გამოიწვია ანისის სამღვდლოების მიერ ანელი მართლმადიდებელი ქართველი და სომეხი მრევლისათვის საეკლესიო მისაცემელთა (ჯვრისწერისას, ნათლობისას, წესისაგებისას) გადიდებამ.

უკმაყოფილო მრევლი პროტესტის ნიშნად ზოგჯერ წირვა-ლოცვასაც აღარ ესწრებოდა. გამწვავებული ურთიერთობის მოგვარება სცადა საქართველოს კათოლიკოსმა ეტიფანემ. იგი იძულებული გახდა, დაეგმო ხუცების საქციელი და შეემცირებინა საეკლესიო მისაცემელთა ოდენობა. ეტიფანეს განაჩენს ხელს აწერს ანისის სომეხი ეპისკოპოსი გრიგოლი და ქალაქის ამირა ვაჰრაში. ანისის ქართული წარწერა იმდროინდელი სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობის მნიშვნელოვანი წყაროა. წარწერა ცხადყოფს, რომ საქართველოს სახელმწიფოში შემავალი არაქართული ტერიტორიების მართლმადიდებლური ეკლესიები იერარქიულად ქართლის კათოლიკოსზე იყო დამოკიდებული. ანისის ქართულ ეკლესიებსა და წარწერებზე საინტერესო კვლევა ეკუთვნის მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძეს (ა. ჯაფარიძე, 2010, გვ. 434-436).

სამეცნიერო ლიტერატურაში არის მსჯელობა ე. წ. “სამადინის წარწერის” შესახებ, რომელიც 23-სტრიქონიანი ყოფილა; დათარიღებულია იგი 1288 წლით (ვ. სილოგავა, 2001, გვ. 20).

შეგნიშნავთ, რომ აღნიშნული წარწერები ჩვენ ადგილზე ვერ ვიპოვეთ, ისინი მხოლოდ პუბლიკაციებსა და საარქივო მასალებშია ცნობილი; მათი ამჟამინდელი ადგილსამყოფელი ჩვენთვის უცნობია.

ანისში არის კიდევ ერთი ქართულწარწერებიანი ეკლესია. ჩვენ მას “სურათოვანი ეკლესია” ვუწოდეთ. სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს ეკლესია სხვადასხვა სახელებით არის ცნობილი. მართალია, ეკლესიისთვის ფრესკა უცნო არ არის, მაგრამ აქ წარმოდგენილი სხვადასხვა ზომისა თუ ფორმის ფრესკები, მათი რაოდენობა ყოველგვარ მოლოდინს აჭარბებს. ვ. სილოგავას მიხედვით, ეკლესიის ერთ მხარეს იკითხება სიტყვა - **ჩაღუხი** - “ნათელი”, მიუხედავად დიდი მცდელობისა, ჩვენ ეს წარწერა ვერ ვიპოვეთ. ასევე ვერ ვპოულობთ, შემდეგ წარწერას, რომელიც სამეცნიერო კვლევებში ფიქსირდება:

ისი ძას ღღი ოფხისა ზე გჯაღუხნი ყუიხუნი წჳს ყინც -

“ესე არს ბჳე უფლისად და მართალნი შევლენენ ამის შინა“.

ღაგჯას ქულა ძას ისი - “თამარის ქებაჲ არის ესე“.

ბოფიქიქიქიქი სტფხიქიქი - “დედები წმიდაჲ საფლავთან“.

ეს წარწერები ჩვენთვის უცნობია. ჩვენ მათ ანისის აღნიშნულ ეკლესიებში ვერ მივაკვლიეთ. ეკლესიის კედლები ბევრგან ჩამოშლილია, ზოგი ადგილიც კირწასმულია. ამგვარად, ხელოვნური თუ ბუნებრივი ფაქტორის ზემოქმედებით, წარწერათა კვალი ბევრგან გამქრალია.

ეკლესიის დასავლეთ მხარეს არის ჩამოსხმული ქვის ფილა ჯვრის გამოსახულებით. ეს ქვა 990 წლით თარიღდება, ეკლესია კი 1215 წელს არის აშენებული. ვიზიარებთ ვ. სილოგავას მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც, “ადრე შესრულებული ქვის ფილა ჯვრის გამოსახულებით, ხელმეორედ გამოიყენეს გვიან ტაძრის მშენებლობის დროს...” ან კიდევ, შესაძლებელია, ქრისტიანული წესის თანახმად, ამ ქვა-ჯვარით აკურთხეს ეკლესიის ასაშენებელი ადგილი და ასე შემორჩა ეს უძველესი ქვა-ჯვარი ამ ადგილს. აქვე არის წარწერა:

ქუიხუნი ზე გჯაღუხნი ყუიქი ღღუქიქი, ხუნიქიქი გქიქი

ქიქიქი გქიქიქი - “ძღვეის და ძალის მომცემელი შეფჳ ბაგრატი, ლიბარით მწედ ტიგრან მეფისასი“.

ზემოთ წარმოდგენილი წარწერები არის ბარელიეფები. ასევე მრავალმხრივ საინტერესოა ეკლესიის შიგნით წარმოდგენილი წმინდანთა გამოსახულებანი, სხვადასხვა სცენები და შესაბამისად, წარმოდგენილი წარწერები. ესენია:

წარწერათა შორის საყურადღებოა შემდეგი:

ჰიყიხ.....თიჯისიხიჯის - “მიყვა.....დედისადვითისა“. ვ. სილოგავას მიხედვით, შესიტყვების პირველი ნაწილი ამოკითხულია, როგორც **“მიცვა...“**

ერთგან გამოსახულია ორი ადამიანი და აქვეა შემდეგი წარწერები:

ქ[ჰაზც]ა ლ[რიკა]ლ[ი] - “წ[მიდა]დ გ[იორ]გ[ი]“;

ქ[ჰაზც]ა თ[უხა]თ[ი] - “წ[მიდა]დ თ[ევედორ]ე“;

ქ[ინას]ქ[არ] ~[მეტყვე]ლი - “წ[ინას]წ[არ] ~[მეტყვე]ლი ესაია“;

ქ[ჰაზც]ა ს[აგ]ს[ი] - “წ[მიდა]დ ალუმბ[იოს]“.

საკმაოდ ბევრი ფიგურა და წარწერაა გამოსახული საკურთხეველზეც. ესენია:

1. **ქ[ჰაზც]ა ს[ი]ლ[ობ]ის[ტროს]** - “წ[მიდა]დ სილობისტროს“;

2. **ქ[ჰაზც]ა ა[თან]ას[იე]** - “წ[მიდა]დ ათანასიე“;

3. **ქ[ჰაზც]ა ა[ლექ]ს[ანდრიე]** - “წ[მიდა]დ ალექსანდრიე“;

4. **ქ[ჰაზც]ა პ[ატრიარქ]ი** - “წ[მიდა]დ პატრიარქი ალექსანდრიელი“;

5. **ქ[ჰაზც]ა ი[ოანე] ოქროპირი** - “წ[მიდა]დ იოანე ოქროპირი“;

6. **ქ[ჰაზც]ა ნიკოლოზ** - “წ[მიდა]დ ნიკოლოზ“;

7. **ქ[ჰაზც]ა გრიგოლ ფართეველი** - “წ[მიდა]დ გრიგოლ ფართეველი“;

8. **ქ[ჰაზც]ა არ[ოსტაქე]** - “წ[მიდა]დ არ[ოსტაქე]“.

ეკლესიის გუმბათის სიღრმეში არის დაუსრულებელი შესიტყვებები:

ქ[ჰაზც]ა - წ[მიდა]დ; ქ[ინას]ქ[არ]~[მეტყვე]ლი... “წ[ინას]წ[არ]~[მეტყვე]ლი...“, ან კიდევ, ასო-ნიშანთა მოხაზულობები, რომელთა ამოკითხვაც ვერ მოვახერხეთ. ამ მხრივ მუშაობის გაგრძელება და შემდგომი კვლევა მეტად საშუაო საქმეა.

საკურთხეველის ზემოთა ნაწილში არის წარწერები, სადაც წინასწარმეტყველთა სახელების ამოკითხვა შესაძლებელია. ესენია:

ისაკ - “ისაკ“, **ესრომ** - “ესრომ“, **არამ** - “არამ“, **საგონ** - “საგონ“, **ნასონ** - “ნასონ“, **აბრაამ** - “აბრაამ“.

ქ[ჰაზც]ა ი[ოანე] ოქროპირი - “წ[მიდა]დ ი[ოანე] ოქროპირი“;

ქ[ჰაზც]ა ლუკა - “წ[მიდა]დ ლუკა“.

არის ისეთი შემთხვევაც, როდესაც წინა მკვლევართა მიერ მითითებულ ფრესკას ვპოულობ, წარწერას კი - ვერა. ამ რიგისაა წარწერები:

ქ[ჰაზც]ა მთავარანგელოზი - “მიქაელ მთავარანგელოზი“;

ქ[ჰაზც]ა აპრონ - “წ[მიდა]დ აპრონ“;

ქ[ჰაზც]ა თეოქტოსტილიზიველი - “წ[მიდა]დ თეოქტოსტილიზიველი“;

ქ[ჰაზც]ა ზ[აქ]არია - “წ[მიდა]დ ზ[აქ]არია“;

ქ[ჰაზც]ა მამა - “წ[მიდა]დ მამა“;

ს[აგ]ს[ი], ს[ი]ლ[ობ]ის[ტროს], ს[ი]ლ[ობ]ის[ტროს], ს[ი]ლ[ობ]ის[ტროს] - “გიხაროდენ, ასულო სიონისაო და ად [...]ილს [...]მ [...]იხარებდე“;

ქ[ჰაზც]ა ხარ - “წ[მიდა]დ ხარ“;

FEVZI CHELEBI**GEORGIAN INSCRIPTIONS IN ANISI**

Ani- medieval city in ruins. Presently situated at Karsi, province in Turkey. Anise is called the city of 1001 churches. Buildings, palaces and fortifications of Ani were distinguished with fictional and technical values. Cathedrals built in the city still attract the attention of scientists and researchers (N. Marr, Iv. Javakhishvili, V. Dondua, I. Dolidze, A. Shanidze, M. Berdzenishvili, V. Silogava, A. Japaridze). The subject matter of our interests is the Georgian inscriptions of Ani. Our expedition in Ani served to this aim. I had a chance to walk around the churches preserved there and pictured all the Georgian sights existing in Ani, all the Georgian inscriptions, curves. We should emphasize that all the materials found there deserves diverse interest. It's interesting in terms of historical-ethnographic as well as linguistic views.

ემზარ ჭანტურიძე

**XVII–XIX საუკუნეების ქართველი მოღვაწეები
აღმოსავლეთის ქვეყნებში
(თურქეთი, ეგვიპტე, ირანი)**

მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე ქართველ ხალხს თავისი არსებობისათვის ბრძოლაში არაერთხელ შექმნია უმძიმესი პირობები. ხშირი შემოსევები ქვეყანას ეკონომიკურად აჩანაგებდა და პოლიტიკურად ასუსტებდა. აქედან გამომდინარე, თანდათანობით სუსტდებოდა ერთიანი საქართველოს სამეფო ხელისუფლება. პოლიტიკურად და ეკონომიკურად დაქვეითებულ ქვეყანაში გააქტიურება დაიწყო სეპარატისტულად განწყობილმა ფეოდალთა ზედა ფენამ. ეს პროცესი XV ს. დამთავრდა ერთიანი საქართველოს ფეოდალურ სამეფო-სამთავროებად დაშლით (ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოები, სამცხის, სამეგრელოს, გურიის, მოგვიანებით აფხაზეთის და სვანეთის სამთავროები). არსებული მდგომარეობა კიდევ უფრო დამძიმდა XVI-XVII სს., ხოლო XVIII ს. დასაწყისში ქართულ სამეფო-სამთავროებში თურქეთის, ირანის შემოსევებმა და ლეკთა თარეშმა აპოგეას მიაღწია. დანაწევრებულ პოლიტიკურ ერთეულებს დამოუკიდებლად აღარ შეეძლოთ გამკლავებოდნენ გარე თუ შიდა პრობლემებს. იზრდებოდა საქართველოდან გატაცებული და მონათა ბაზრებზე (თურქეთი, ირანი, სირია, ერაყი, ეგვიპტე) გაყიდულ ქართველთა რიცხვი.

მოთხოვნილება ქართველ ტყვეებზე აღნიშნულ ქვეყნებში ძალზე დიდი იყო. გოგონები სულთნების, შაჰების თუ სხვა დიდმოხელეთა ჰარამხანებში მიჰყავდათ. ბრძოლისუნარიანობით და მოქნილი ჭკუა-გონებით დაჯილდოებულ ბიჭებს სათანადო წვრთნის შემდეგ ანაწილებდნენ ზემოთ დასახლებული ქვეყნების ელიტარულ სამხედრო ნაწილებში. საქართველოდან გატაცებულთა და გაყიდულთა ზუსტი რიცხვი ცნობილი არაა. წყაროების მიხედვით (ვახუშტი ბატონიშვილი, ე. შარდენი, ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, არქანჯელო ლამბერტი, ქრისტოფერო კასტელი, პატრი იოსებ რომაელი, ევლია ჩელები...) XV-XVIII საუკუნეებში ჩვენი ქვეყნიდან სავარაუდოდ მილონ-ნახევარზე მეტი ქართველი იქნა გაყვანილი და გაყიდული ზემოთ აღნიშნული ქვეყნების მონათა ბაზრებზე.

წინამდებარე სტატიაში წარმოვადგენთ თურქეთში, ეგვიპტესა და ერაყში მოღვაწე, გამაჰმადიანებულ, წარმომავლობით ქართველი, მაღალი თანამდებობის იმ პირთა მცირე ნაწილის ბიოგრაფიულ მონაცემებს, რომლებმაც დიდი კვალი დატოვეს დასახლებულ ქვეყნების ცხოვრების ყველა სფეროში. ზოგიერთი დიდი რეფორმატორის სახელითაა ცნობილი აღნიშნული ქვეყნების ისტორიაში.

ოსმალეთის იმპერიაში საუკუნეების მანძილზე ასეულობით ქართველი მოღვაწეობდა პოლიტიკურ არენაზე. მათ სამთავრობო სტრუქტურებში მაღალი თანამდებობები ეკავათ და ამდენად დიდი გავლენა ჰქონდათ სხვადასხვა სახელისუფლებო სფეროში. პროფ. ო. გიგინეიშვილის განმარტებით, იმპერიის არსებობის მანძილზე 184 დიდი ვეზირიდან 14 იყო თურქი, 22 ალბანელი, 10 ქართველი, 10 ბოსნიელი, 6 აბაზა, 5 ჩერქეზი, 3 ბერძენი, 2 იტალიელი...(ო.

გიგინეიშვილი, 1982, გვ. 163-164). დადგენილია, რომ უცხოელ ავტორთა ერთი ნაწილი ქართული წარმომავლობის ზოგიერთ პირს მოიხსენიებს ჩერქეზად, თურქად, სომეხად ან რომელიმე სხვა ეროვნების წარმომადგენლად.

შუა და შემდგომი საუკუნეების მკვლევართა უმეტესი ნაწილი აბაზგებს მიიჩნევს ქართველურ ტომად (ანონიმი ავტორი V ს., მიხეილ ატალიატე, იოანე ცეცე, ეფრემი, მ. თამარაშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ს. ჯანაშია, ს. ყაუხჩიშვილი, ბ. სილაგაძე, გ. მელიქიშვილი, მ. სვანიძე, დ. ჯანელიძე). ნ. მარის, ნ. ლომოურის, მ. ინაძის, ნ. კეჭალმაძის, დ. ხახუტაიშვილის და ნ. ხოშტარიას მოსაზრებებს აბაზგების ქართველურ ტომად მიიჩნევის შესახებ ვიმოწმებ ს. ყაუხჩიშვილზე დაყრდნობით (იხ. ანონიმი ავტორი V საუკუნისა. 1965, გვ. 28). აღნიშნულიდან გამომდინარე, იმ 6 დიდ ვეზირს, რომელიც აბაზად მოიხსენიება, მივიჩნევთ ეთნიკურ ქართველად; მაშინ უკვე 16 გამაჰმადიანებული ქართველი ყოფილა დიდი ვეზირის თანამდებობის მქონე.

თურქეთში დაწინაურებული ქართული წარმომავლობის პირთა უმეტესი ნაწილი საქართველოდან ბავშვობის ასაკშია მოტაცებული და გაყიდული საზღვარგარეთის მონათა ბაზრებზე. მათგან წარმოვადგენთ მცირე ნაწილს.

გურჯი მეჰმედ-ფაშა (1536-1626 წწ.), ბავშვობის ასაკში საქართველოდან მოტაცებული და თურქეთში გაყიდული. თავდაპირველად ის, როგორც საჭურისი, სულთნის ჰარამხანაში მსახურობდა. მურად III-ის (1574-1595 წწ.) დროს ჰარამხანის საჭურისთა უფროსი გახდა, აჰმედ I-ის (1603-1617 წწ.) დროს სასახლის ალა გახდა. 1604 წელს ეგვიპტის ვალის (მმართველი) თანამდებობაზე დაინიშნა. მომდევნო წლებში ის ჯერ რუმელიაში, შემდეგ ბოსნიაში იყო ბეგლარბეგად. 1615 და 1622 წლებში დიდი ვეზირი იყო. 1625 წ. მეორე ვეზირის თანამდებობა ეკავა. 1626 წ. 90 წლის ასაკში გარდაიცვალა. მუსტაფა ნაიმას მიხედვით ის სიკვდილით დასაჯეს. ნაიმა მეჰმედ-ფაშას მოღვაწეობას დადებითად ახასიათებს: "გურჯი მეჰმედ ფაშა იყო საჭურისი, გონიერი, მტკიცე ნებისყოფის, ღირსეული ვეზირი" (მუსტაფა ნაიმა, 1979, გვ. 164).

აბაზა მეჰმედ ფაშა, წარმომავლობით ქართველი, აფხაზეთიდან გატაცებული ოსმალეთში მონად გაყიდეს, შეუცვალეს სახელი და გამაჰმადიანეს. შემდგომში თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით სწრაფად დაწინაურდა იმპერიის პოლიტიკურ სარბიელზე. 1608 წელს დაინიშნა კაფუდან ფაშას თანამდებობაზე. 1617 წ. დიდი ვეზირის - ხალილ ფაშას წარდგინებით ჯერ მარაშის, ხოლო 1620 წ. არზრუმის ვილაიეთის მმართველი (ბეგლარბეგი) გახდა. 1623 წელს, სულთან მურად IV-ის (1623-1640 წწ.) მმართველობის დროს, ის აუჯანყდა ოსმალეთის ცენტრალურ ხელისუფლებას. 1628 წელს აჯანყება ჩახშობილ იქნა. აბაზა ფაშას აპატიეს დანაშაული და გადაიყვანეს ჯერ ბოსნიის ბეგლარბეგად, შემდეგ ციხე-სიმაგრე ოჩაკოვის გამგებლად. 1634 წელს, სასახლის კარზე მოწყობილი ინტრიგების შედეგად, მურად IV-ის ბრძანებით, ის სიკვდილით დასაჯეს (მ. სვანიძე, 1990, გვ. 290).

მელექ აჰმედ-ფაშა (1585-1662 წწ.) წარმომავლობით ქართველი, დაბადებული სტამბოლში. მშობლები წარმომავლობით აფხაზეთიდან, აბაზას ტომიდან იყვნენ, ამიტომ პატარა აჰმედი აღსაზრდელად სამშობლოში გააგზავნეს. აჰმედი იყო დეიდაშვილი ცნობილი თურქი ისტორიკოსის — ევლია ჩელების (ევლია ჩელების მოგზაურობის წიგნი, 1973, გვ. 6, 61, 88). სულთან აჰმედ I-ის

(1603-1617 წწ.) დროს ის ჯერ სილაჰდარი გახდა, შემდგომ სხვადასხვა წლებში იყო ალექსო, ბაღდადისა და დიარბექირის ვილაიეთების გამგებელი. ცოლად შეირთო მურად IV-ის (1623-1640წწ.) ქალიშვილი კაია სულთანი. 1650 წ. სულთანმა მეჰმედ IV-მ (1648-1687 წწ.) ის დიდი ვეზირის თანამდებობაზე დანიშნა. ერთი წლის შემდეგ გადააყენეს. 1651-1662 წლებში განაგებდა ოჩაკოვის, სილისტრიის, ვანის, ბოსნიის, რუმელიის ვილაიეთებს. გარდაიცვალა 1662 წელს სტამბულში.

კაპუდან ფაშა ღაზი-ჰასანი (1714-1790 წწ.) დაბადებული ყოფილა აღმოს. საქართველოს მთიანეთში, ფშაგელში, რომელიც, დ. ჯანელიძის განმარტებით, ფშავი ან მოხვევთა რომელიმე სოფელი უნდა იყოს (დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, 1967, გვ. 104). ის ბავშვობის ასაკში საქართველოდან გაუტაციათ და თურქეთში მონად გაუყვდიათ. მალე მან თავი დააღწია მონობას. თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით სწრაფად იწყებს დაწინაურებას. თავდაპირველად რიგით იანიჩარად იწყებს სამსახურს. მალე ალჟირის მმართველის პირად გვარდიაში ჩაირიცხა, შემდეგში პროვინციის მმართველად დანიშნეს. რამდენიმე წლის შემდეგ გემის კაპიტნად გადაჰყავთ. 1780 წელს დააწინაურეს კაპუდან-ფაშას თანამდებობაზე. 1786 წ. სულთან აბდულჰამიდ I-ის (1774-89 წწ.) დავალებით მოაწყო სადამსჯელო ექსპედიცია ეგვიპტეში აჯანყებული ბეგების წინააღმდეგ, რომელიც წარმატებით ჩაატარა. სტამბულმა აღადგინა თავისი ბატონობა ეგვიპტეში. 1789 წელს ჰასან ფაშა სულთან სელიმ III-ის ბრძანებით დაინიშნა დიდი ვეზირის თანამდებობაზე. გარდაიცვალა 1790 წ. თანამედროვე ან შემდგომი ეპოქის ისტორიკოსები ჰასანს ახასიათებენ, როგორც შეუბრალებელ, მაგრამ ენერგიულ და ნიჭიერ სახელმწიფო მოღვაწეს (დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, 1967, გვ. 105).

იუსუფ-ფაშა კოჯა (1730-1800 წწ.), ეროვნული წარმომავლობით ქართველი. ბავშვობის ასაკში გატაცებული და თურქეთში მონად გაყიდული. შემდგომში თავი დააღწია მონის მდგომარეობას. თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით სწრაფად იწყო დაწინაურება. ქართული წარმომავლობის მქონე კაპუდან-ფაშა ღაზი-ჰასანის რეკომენდაციით, 1786 წ. სულთანმა აბდულ ჰამიდ I-მა (1774-1789 წწ.) ის დიდი ვეზირის თანამდებობაზე დანიშნა, საიდანაც 1789 წ. გადააყენეს. 1791-1792 წწ. კვლავ დიდი ვეზირია. მომდევნო წლებში ის ჯერ მედინის, შემდეგ ჯიდის ფაშა ხდება. კოჯა იუსუფ-ფაშა გარდაიცვალა 1800 წელს.

კაპუდან-ფაშა ქუჩუკ-ჰუსეინი (1757-1803 წწ.), საქართველოდან გატაცებული და თურქეთში მონად გაყიდული ქართველი (ყობერი, 1997, გვ. 240). წყაროთა ერთი ნაწილის თანახმად, სტამბულში გაამაჰმადიანეს, სახელი შეუცვალეს და უფლისწულ სელიმს საჩუქრად მიჰგვარეს. ჰუსეინი სასახლეში სელიმის ქართველი დედის მიჰრიშაჰის (1745-1805 წწ. მისი ქართული სახელი და გვარი უცნობია) მეთვალყურეობის ქვეშ იზრდებოდა. ჰუსეინი ნიჭისა და უნარის, ასევე მომავალ სულთანთან სიანლოვის წყალობით, სწრაფად წინაურდება. მწერალ რამაზ სურმანიძის მიხედვით, 1792 წელს ჰუსეინმა ცოლად შეირთო სულთან აბდულჰამიდ I-ის (1774-1789 წწ.) ქალიშვილი. სხვადასხვა წლებში ეკავა მაღალი თანამდებობები. სელიმ III-ის (1789-1807 წწ.) დროს 1792-1803 წწ. ის კაპუდან-ფაშას თანამდებობაზე იყო. 1800-01 წწ. იბრძოდა ფრანგების წინააღმდეგ ეგვიპტეში. გარდაიცვალა 1803 წელს.

ხუსრეველსოსრო მეჰმედ-ფაშა (1765-1855 წწ.), ბავშვობის ასაკში გატაცებული და თურქეთში მონად გაყიდული ქართველია. ის, როგორც მონა, სულთან აბდულჰამიდ I-ისთვის (1774-1809 წწ.) უჩუქებიათ. სულთნის სასახლეში მასთან ერთად იზრდებოდა წარმომავლობით ასევე ქართველი - ჰუსეინი, შემდგომში ცნობილი კაპუდან ფაშა. არსებულ წყაროებზე დაყრდნობით, ანალოგიური მოსაზრებისაა თურქი მეცნიერი მურად ქასაბი (მურად ქასაბი, 2012, გვ. 58-59).

ისტორიკოს ზაქარია ჭიჭინაძის მიხედვით, ხოსრო ფაშა წარმოშობით ქედის რაიონ სოფელ აქუციდან იყო და ერისთავის გვარს ატარებდა. მწერალ რამაზ სურმანიძის მიერ მოპოვებული მასალების მიხედვით (რ. სურმანიძე, 2012) ის რაჭის ერისთავების შთამომავალი ერისთავი-ჩხეიძეა. დ. ჭანელიძის მიხედვით, ხოსრო მეჰმედ-ფაშა წარმოშობით ქართველი ხოსროშვილია (დ. ჭანელიძე, 1967, გვ. 176).

თავისი ნიჭისა და ჰუსეინთან ახლო ურთიერთობის წყალობით სწრაფად იწყებს დაწინაურებას სხვადასხვა მაღალ თანამდებობაზე. თავდაპირველად ის კაპუდან ჰუსეინ-ფაშასთან მსახურობდა ჯერ ბეჭდის მტვირთველად, შემდეგ კი ქეთჰულად; 1801 წ. მან ჰუსეინ-ფაშასთან ერთად მონაწილეობა მიიღო ფრანგების წინააღმდეგ ეგვიპტის ლაშქრობაში; ომის დამთავრების შემდეგ იქვე დანიშნეს ალექსანდრიის ციხისთავად; 1802-1806 წლებში ის მონაცვლეობით განაგებდა ეგვიპტის, სალონიკის, დიარბექირის ვილაიეთებს; 1806-1811 წწ. იყო ტრაპიზონის, ბოსნიის, იზმითის ვილაიეთების მმართველი; 1811-1818, 1822-1826 წწ. კაპუდან ფაშას თანამდებობაზეა; 1818-1822 წწ. განაგებდა ჯერ ტრაპიზონის, შემდეგ არზრუმის, ყარსის და ევბეას ვილაიეთებს. 1824 წ. მან მონაწილეობა მიიღო საბერძნეთის განმათავისუფლებელი მოძრაობის ჩახშობაში. 1827-1837 წწ. იყო სერასკირი. ამ თანამდებობაზე ყოფნისას მოახდინა თურქეთის შეიარაღებული ძალების რეორგანიზაცია. 1839-1840 წწ. დიდი ვეზირი და ოსმალეთის იმპერიის ფაქტობრივი მმართველია. 1846 წ. ჯერ მეჯლისის წევრი გახდა, შემდეგ კვლავ სერასკირი. 1847 წ. გადააყენეს. ამის შემდეგ დიდ თანამდებობებზე აღარ დაუნიშნავთ. 1848 წ. პენსიაზე გავიდა. 1855 წ. 90 წლის ასაკში გარდაიცვალა. ორჯერ ქორწინების მიუხედავად მემკვიდრე არ დარჩენია.

თანამედროვე თუ შემდგომი პერიოდის მკვლევრები მის დამსახურებად მიიჩნევენ შეიარაღებული ძალების რეორგანიზაციას, ტაქსიმის სამხედრო სკოლის დაარსებას, შეიარაღებულ ძალებში დისციპლინის განმტკიცებას, სახელმწიფო აპარატში კორუფციის ნაწილობრივ აღმოფხვრას. ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე მას თურქეთში მონად გაყიდული ბევრი ქართველი გამოუსყიდია, განათლების მიღებასა და თანამდებობრივად დაწინაურებაშიც დახმარებია. მიუხედავად დიდი სახელისა, ის ბოლომდე დარჩა ოსმალეთის იმპერიის ერთგულ დიდ მოხელედ.

ათიათასობით გატაცებულ და მონად გაყიდულ ქართველთა ძირითადი მასა თურქეთს გარდა ხვდებოდა ასევე ირანის, ეგვიპტის, ერაყისა და სირიის მონათა ბაზრებზე. მაგრამ ყველაზე დიდი მოთხოვნა ქართველ ბიჭებზე იყო ეგვიპტესა და ერაყში. სელიმ I-ისა (1512-1520 წწ.) და სულეიმან I-ის (1520-1566 წწ.) 1516-1534 წწ. დაპყრობითი ომების შედეგად, ერაყი, სირია, პალესტინა, ეგვიპტე ოსმალეთის შემადგენლობაში შევიდა.

XVII ს. დასაწყისში ოსმალეთის ცენტრალური ხელისუფლების დასუსტებამ და სეპარატისტული მოძრაობის გააქტიურებამ XVIII საუკუნის დასაწყისისათვის ეგვიპტე ფაქტობრივად ნახევრად დამოუკიდებელ რეგიონად აქცია. სულთნის დანიშნული ფაშების საქმიანობა ძირითადად დამოკიდებული იყო ეგვიპტეში გაბატონებული მამლუქთა ზედა ფენის ნება-სურვილზე. მათი დასაყრდენი ძალა იყო მრავალრიცხოვან, გაწვრთნილ მამლუქთა შენაერთები, რომელთა შევსება ხდებოდა ძირითადად საქართველოდან გატაცებული და მონათა ბაზრებზე გაყიდული ბავშვებით.

მრავალათასიანი მამლუქთა კონტინგენტის, განსაკუთრებით მისი ზედაფენის ქართული წარმომავლობისა და ეგვიპტეში მათი წამყვანი როლის შესახებ თავის მოსაზრებებს გამოთქვამენ როგორც ქართველი, ასევე უცხოელი ავტორები: იოანე ბატონიშვილი (1991, გვ. 189), ო. მარკოვა (1966, გვ. 175), აბდურახმან-ალ-ჯაბარტი (1963, გვ. 580-582)... ავტორების: აჰმედ მაკრიზის, ლუიზინიანის, ვოლნის, კ. ნიბურის, ლ. პინოს, ფერიერ სოვბეფის, პ. მასონის, მარსელის, დე-ლა-პორტას და რუსეთის არქივებში დაცული ცნობები ავიღეთ ჯანელიძე, სილაგაძის “ქართველი მამლუქები ეგვიპტეში და ერაყში“, 1967, ბეი-მამიკონიანის ...ქართველი მამლუქები ეგვიპტის სუვერენიტეტისათვის ბრძოლაში“, 1957, მისივე “ქართველ მამლუქთა მბრძანებლობა ერაყში“, 1944, შრომებში გამოქვეყნებული მასალებიდან.

ეგვიპტეში მყოფ მრავალრიცხოვან ქართველ მამლუქთაგან წარმოვადგენთ XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ლეგენდარულ ქართველ მამლუქს ალი-ბეის (1728-1773 წწ.), რომელმაც დიდი კვალი დატოვა ოსმალეთის ბატონობისაგან ეგვიპტის განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში.

ალი-ბეი ალ-ქაბირი დაბადებულია საქართველოში 1728 წელს, ლუიზინიანის ინფორმაციით, ამაზიაში, დ. ჯანელიძის განმარტებით — ლაზეთში (დ. ჯანელიძე, სილაგაძე, 1967, გვ. 46). მეორე ვერსიით, საქართველოს სხვა კუთხეში “აბაზეაში“||აფხაზეთში. წყაროების მიხედვით, მას მოტაცებამდე იოსები რქმევია. მამამისი მართლმადიდებელი ეკლესიის მოძღვარი ყოფილა. ასეთივე მოსაზრებას გამოთქვამს კარსტენ ნიბური. 1741 წ. 13 წლის ასაკში მოტაცებული იოსები სტამბულში უყიდა ქურთ ვაჭარ აჰმედს. ქაიროში ჩაყვანილი იოსები, როგორც მონა, შეიძინა ეგვიპტეში ცნობილმა ქართველმა მამლუქმა იბრაჰიმ ქაჰიამ (1746-1754 წლებში შეიხ ელ-ბალადი და ეგვიპტის ფაქტობრივი მმართველი). იოსებს სახელად ალი დაარქვეს, მიაღებინეს მაჰმადიანობა. მას, ისევე როგორც ყველა მონად გაყიდულს, დააწყებინეს წვრთნა ცხენის ჭენებასა და ყოველგვარი იარაღის ხმარებაში, ასწავლეს წერა-კითხვა. თავიდან ის საჭურველმტვირთველი იყო თავისი პატრონის სასახლეში. შემდეგში, თავისი ნიჭისა და უნარის წყალობით, იბრაჰიმ ქაჰიას მფარველობის ქვეშ სრაფად იწყებს დაწინაურებას. 1750 წელს 22 წლის ალი ქაჰიების რაზმში ჩაირიცხა. რამდენიმე წლის შემდეგ ალის მისმა მფარველმა ბეგის ტიტული მიანიჭა. 1754 წელს დაღუპული იბრაჰიმ ქაჰიას სამართალმემკვიდრე ხდება რიდვან-ბეი, რომელმაც მამლუქთა ლიდერობა რამდენიმე თვით შეინარჩუნა. 1755 წელს რიდვან-ბეის წინააღმდეგ მამლუქთა შეიარაღებული აჯანყება ალი-ბეის გამარჯვებით დამთავრდა. 1763 წელს მან გზიდან ჩამოიცილა ეგვიპტის ფორმალური მმართველი აბდარ-რახმანი, შეიხ ელ-ბალადობა მიითვისა და ფაქტობრივად ეგვიპტის გამგებელი გახდა.

ალი-ბეიმ თავისი მმართველობის წლებში (1763-1773 წწ.) ეგვიპტეში ჩაატარა რეფორმები (საგადასახადო, საფინანსო, სამხედრო), შეამცირა კორუფცია, მოსპო ყაჩაღთა ბანდების თარეში, ხელს უწყობდა საგანმანათლებლო პოლიტიკის განხორციელებას. მის მიერ გატარებულმა რეფორმებმა ხელი შეუწყო ეგვიპტის ეკონომიკურ განვითარებასა და ექსპორტის ზრდას. საგადასახადო სისტემის მოწესრიგებამ და თანხების ეკონომიურად ხარჯვამ უზრუნველყო შემოსავლების ზრდა ბიუჯეტში. ამით ალი-ბეიმ საკმაოდ დიდი ფინანსური რეზერვები შექმნა (5 მილიონი პიასტრი). ყოველივე ეს ალი-ბეის საშუალებას აძლევდა გაეზარდა მასზე დაქვემდებარებული შეიარაღებული ძალების (მამლუქთა) რიცხვი. სადაც უმეტესობა ქართველი იყო. მამლუქთა გაწვრთნასა და შეიარაღებაზე თანხებს არ იშურებდა. ყოველივე ამით ალი-ბეიმ სამომავლოდ მოამზადა პირობები ეგვიპტის სრული დამოუკიდებლობის მოპოვებისათვის. ალი-ბეიმ დააწინაურა და მფარველობა გაუწია შემდგომში ცნობილ ქართველ მამლუქებს: ალი-ბეი ტანტავი, ისმაილ-ბეი, ჰალილ-ბეი, აბდურაჰმან-ბეი, ჰასან-ბეი ჯიდელი, მუსტაფა-ბეი, იუსუფ-ბეი, აკიფ-ბეი, მურად-ბეი, იბრაჰიმ-ბეი (მარტყოფელი შინჯიკაშვილი), ძმები: იბრაჰიმ და სოლეიმან-ბეი (ტარბაიძეები)...

1769 წ. ალი-ბეიმ ეგვიპტის დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოცხადებით ეგვიპტის ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა დე-იურედ აქცია. ეგვიპტის ფაშას ულტიმატუმი წაუყენეს — თურქულ გარნიზონთან ერთად ორი დღის ვადაში დაეტოვებინათ ქვეყანა. იმ მომენტისათვის გართულებულმა საშინაო და საგარეო მდგომარეობამ (რუსეთ-თურქეთის 1768-1774 წწ. ომები, პროვინციებში მიმდინარე აჯანყებები) სულთნის კარს არ მისცა მყისიერი რეაგირების საშუალება. ხელისუფლება მოქმედებისათვის შესაფერის დროს დაელოდა.

შეფასა რა არსებული მდგომარეობა, ალი-ბეიმ, დაიწყო აქტიური საომარი ოპერაციები. 1770-1771 წწ. ალი-ბეის ჯარებმა რამდენჯერმე დაამარცხეს დამასკოს ვილაიეთის გამგებლის ოსმან ფაშას (ეროვნებით ასევე ქართველი) სარდლობით მის წინააღმდეგ გაგზავნილი ჯარები. 1771 წლის 22 ოქტომბერს ალი-ბეის მამლუქებმა პალესტინელი ბედუინების ბელად ზაჰირ ალ-უმართან ერთად გადამწყვეტ ბრძოლაში დაამარცხეს ოსმან ფაშა და დაიკავეს სირიის დიდი ნაწილი. საიმპერიო ხელისუფლება იძულებული გახდა გადამწყვეტი ზომები მიეღო. უბირველეს ყოვლისა, მათ შეძლეს ალი-ბეისთან დაახლოებულ პირთა ერთი ნაწილის (სოლეიმან-ბეი, მურად-ბეი, იბრაჰიმ-ბეი, ისმაილ-ბეი...ეროვნებით ყველა ქართველი, აბუ-ზაჰაბი...) გადაბირება. ისინი, თავიანთ მომხრეებთან ერთად, წარმოჩინდნენ იმპერიის ხელში ალი-ბეის წინააღმდეგ მიმართულ ძირითად დამრტყმელ ძალად. მათ სათავეში ჩაუდგა მისივე სიძე (დის ქმარი) აბუ-ზაჰაბი. 1773 წლის 22 აპრილს სალიჰიესთან გადამწყვეტ ბრძოლაში, ლალატის შედეგად ალი-ბეი დამარცხდა. მძიმედ დაჭრილი, ტყვედ ჩავარდნილი ალი-ბეი აბუ-ზაჰაბს მიჰგვარა ასევე ქართველმა მურად-ბეიმ. სამი დღის შემდეგ სახელოვანი ქართველი მამლუქი ერთი ვერსიით ჭრილობის, მეორე ვერსიით — საწამლავის შედეგად გარდაიცვალა.

ალი-ბეის დაღუპვის შემდეგ იმპერიამ აღადგინა თავისი ძალაუფლება ეგვიპტეში. ქართველი მამლუქების კიდევ ერთი მცდელობა, ეგვიპტეში თავიანთი ძალაუფლების სრულად აღდგენისა, 1786 წელს მარცხით დამთავრდა. აღნიშნული

აჯანყების ჩახშობაში გადამწყვეტი როლი ითამაშეს იმპერიის დიდმოხელე, ეროვნებით ქართველებმა კაპუდან ფაშა ღაზი-ჰასანმა და დიდმა ვეზირმა იუსუფ ფაშამ, ხოლო 1801 წელს ეროვნებით ასევე ქართველმა დიდმა ვეზირმა იუსუფ ფაშა-ზიამ. ბრძოლები, შესუსტებული სახით, 1811 წლამდე გრძელდებოდა. იმავე წლის 1 მარტს, ეგვიპტის ფაქტობრივი გამგებლის, მაკედონელი მუჰამედ ალი-ფაშას მიერ მოწყობილი შეთქმულების შედეგად საბოლოოდ მოისპო მამლუქობა ეგვიპტეში.

კიდევ ერთი რეგიონი, სადაც საქართველოდან გატაცებულ ტყვეთა დიდი ნაკადი ხვდებოდა, ერაყი იყო. როგორც უკვე აღინიშნა, სულთნების სელიმ I-ისა და სულეიმან I-ის მიერ დაპყრობითი ომების შედეგად ერაყი, სირია, მესოპოტამია და ეგვიპტე შევიდა ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში. აღნიშნულ ქვეყნებში, მათ შორის ერაყში შეიქმნა ცალკეული საგამგებლო ოლქები - ვილაიეთები. მათ შორის ბალდადის ვილაიეთს, თავისი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო, განსაკუთრებული როლი ენიჭებოდა. XVII ს. დასაწყისში ოსმალეთში დაწყებული პოლიტიკურ-ეკონომიკური კრიზისი ასუსტებდა ცენტრალურ ხელისუფლებას, განაპირა მხარეების მმართველებს კი უღვიძებდა დამოუკიდებლობის მოპოვების სურვილს.

XVIII ს. დასაწყისში იმპერიის შემადგენლობაში მყოფმა ორმა რეგიონმა, ეგვიპტემ და ბალდადის საფაშომ ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა მოიპოვა. 1704 წელს სულთანმა აჰმედ III-მ (1703-1730 წწ.) ბალდადის ვილაიეთის მმართველად დანიშნა ჰასან-ფაშა, რომელმაც, ცენტრალური ხელისუფლების თანხმობით ან წაყრუებით, შეძლო მთელი ერაყისა და ქურთისტანის დამორჩილება. მისი ძალაუფლების დასაყრდენს ძირითადად წარმოადგენდა მამლუქთა სამხედრო რაზმები, რომლებიც თვით სულთნებმა დატოვეს ეგვიპტესა და ერაყში, როგორც პროვინციების მმართველი ფაშების დამხმარე ძალა. ჰასანის მომდევნო ფაშები თანდათანობით ზრდიდნენ მათზე დაქვემდებარებული ძალების, განსაკუთრებით მამლუქთა, რიცხვს. როგორც ეგვიპტეში, ასევე ერაყშიც მამლუქთა რიგების შევსებისას უპირატესობას ანიჭებდნენ ბრძოლისუნარიანობით, ნიჭით, უნარით გამორჩეულ, მონათა ბაზრებზე გასაყიდად გაყვანილ ქართველ ბავშვებს. ამიტომაც ეგვიპტის შემდეგ ქართველი ტყვეები ისე ძვირი არსად ღირდა, როგორც ერაყში.

ჰასან ფაშას (1704-1723 წწ.) და აჰმედ ფაშას (1723-1747 წწ.) მმართველობის შემდეგ ერაყის გამგებელმა ქართველმა ფაშებმა **სულეიმან აბუ ლაილაჰმა** (1749-1762 წწ.), **სულეიმან ბეიუქმა** (1782-1802 წწ.) გააგრძელეს წინამორბედი ფაშების საქმიანობა ერაყის შემდგომი განვითარებისათვის (ეკონომიკური, პოლიტიკური, საფინანსო, სამხედრო, კულტურულ-საგანმანათლებლო) მათ მიერ გატარებულმა ღონისძიებებმა მოამზადა ნიადაგი, ერაყის ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა დაუდ ფაშას 1829 წელს დეიურედ ექცია.

სულეიმან დიდის გარდაცვალების შემდეგ ერაყში ისევ ქაოსური სიტუაცია შეიქმნა. 1802-1816 წწ. ერაყის მმართველებიდან ვერავინ შეძლო თანამდებობის ხანგრძლივად შენარჩუნება. სულეიმანის ანდერძის თანახმად, 1802 წელს ერაყის გამგებელი გახდა მისი სიძე, უფროსი ქალიშვილის ქმარი, აფხაზეთიდან 11 წლის ასაკში გატაცებული და ბალდადში გაყიდული ქართველი, **ჰაფიზ ალი-ფაშა**. ის 1807 წელს დაიღუპა აჯანყებული ქურთების წინააღმდეგ ბრძოლაში. 1807-

1810 წწ. ერაყს მართავდა ასევე აფხაზეთიდან გატაცებული და ერაყში გაყიდული ქართველი, ჰაფიზ ალის დისშვილი **სულეიმან ფაშა ქუჩუქი**. 1810-1813 წლებში საფაშოს განაგებდა აბდალაჰ თუთუნჯი. 1813-1816 წლებში ბაღდადის ტახტის მფლობელი იყო სულეიმან დიდის შვილი **საიდ ფაშა**. მისი მმართველობა თავიდან წარმატებული იყო, რაშიც დიდი წვლილი მიუძღოდა მისსავე ქაჰიას (მოადგილეს), უმცროსი დის ქმარს — **დაუდს**. 1814 წლის ბოლოს ინტრიგების შედეგად სიძე-ცოლისძმას შორის დაწყებული კონფლიქტი 1817 წლის თებერვალში დამთავრდა **დაუდ ფაშას** გამარჯვებით. ის ერაყს განაგებდა 1817- 1831 წლებში.

დაუდ ფაშა (პირვანდელი სახელი დავითი) დაბადებულია ქვემო ქართლში 1774 წელს. ბეი-მამიკონიანის მიხედვით, 1767 წ. (გ. ბეი-მამიკონიანი 1944 გვ. 739). დავითის მშობლები გიორგი და მარიამ მანველაშვილები ლუარსაბ ორბელიანის ყმები იყვნენ. ლუარსაბ ორბელიანის მიერ გაცემული, თბილისის სამაზრო სასამართლოს მიერ 1820 წლის ნოემბერში დამოწმებული სიგელის თანახმად, ყმობიდან განთავისუფლებული დავითის დედა და ძმები თბილისში გადადიან საცხოვრებლად (მამა ამ დროისთვის გარდაცვლილი იყო). ამის შემდეგ მათ თავდაპირველი გვარი ბოჩოლაშვილი შეიცვალეს მანველაშვილის გვარით (დოკუმენტები: “გიორგი ბოჩოლაშვილის ყმობიდან განთავისუფლების სიგელი“, “გააზატების წიგნი ბოჩოლაანთ გიორგის შვილებისადმი“ და 1821 წელს დაუდ ფაშას მიერ გაგზავნილი წერილი დედისადმი იხ. ბ. სილაგაძე, თსუ შრომები 91, 1960, გვ. 358-366, ასევე დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, 1967, გვ. 344-351). ექვსი წლის ასაკში გატაცებული, ჯერ სტამბულში, შემდეგ ბაღდადში მონად გაყიდული დავითი მუსტაფა ბეგს საჩუქრად მიუერთმევია ერაყის მაშინდელი მმართველის სულეიმან ბეიუქისათვის (ქართველი მამლუქი). მას სახელგამოცვლილი დაუდი მფარველობის ქვეშ აუყვანია და მამლუქთა სასწავლებელში მიუბარებია. მან სამხედრო ვარჯიშობებსა და სწავლაში გამოჩენილი ნიჭისა და მონღოლების წყალობით მიიპყრო თავისი ბატონის ყურადღება. სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ დაუდი, თავისი მფარველის წყალობით, სწრაფად იწყებს დაწინაურებას. ის სულეიმან ფაშამ ჯერ მონობიდან გაანთავისუფლა, შემდეგ ბეჭდის მცველად დანიშნა; 1801 წელს კი საფაშოს დავთადარად დანიშნა და უმცროსი ქალიშვილი ცოლად შერთო.

სულთან მაჰმუდ III-ის (1808-1839 წწ.) თანხმობით, დაუდი 1817 წ. თებერვალში საიდ ფაშაზე გამარჯვების შემდეგ, ერაყის ერთპიროვნული მმართველი გახდა. ძალაუფლებისათვის წარმოებულმა ბრძოლებმა ქვეყანა ეკონომიკურად გააჩანაგა. შემცირდა შემოსავალი, შესუსტდა ქვეყნის სამხედრო პოტენციალი. ქვეყნის კრიზისიდან გამოსაყვანად დაუდ ფაშამ დაიწყო ადმინისტრაციული, საფინანსო, ეკონომიკური, სამხედრო რეფორმების გატარება. ქურთების აჯანყებების ჩახშობამ, მოთარეშე ბანდების ალაგმვამ ერაყის შემდგომი განვითარებისათვის სტაბილური გარემო შექმნა. ეს იწვევდა ეკონომიკურ აღმავლობას, შემოსავლების ზრდას. ფინანსების ეკომიურად და მიზნობრივად ხარჯვამ დაუდ ფაშას საშუალება მისცა შეექმნა დიდი ფინანსური რეზერვები. სამელიორაციო სისტემების განვითარებით ერაყში გაიზარდა სახნავ-სათესი მიწების ფართი, შესაბამისად — მოსავლიანობა. ყოველივე ეს ხელშემწყობ პირობებს ქმნიდა ადგილობრივი მრეწველობის განვითარებისათვის. ახალ საფეიქრო საწარმოებში გაზარდეს სხვადასხვა სახის ქსოვილების, მათ შორის აბრეშუმის, წარმოება. აღნიშნული ღარგების შემდგომი განვითარებისათვის დაუდმა ეკონომიკაში პროტექციონისტური

პოლიტიკის გატარება დაიწყო: გაზარდა საბაჟო გადასახადები იმპორტულ საქონელზე. ამით ადგილობრივი ნაწარმი მოთხოვნადი გახდა.

ფინანსური შემოსავლები დაუდ ფაშას საშუალებას აძლევდა, გაეზარდა სხვადასხვა პროექტის დაფინანსება. მათ შორის განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა სამხედრო სფეროს. 1824-28 წწ. გატარებული რეფორმების შედეგად დაუდ ფაშას სრულ მზადყოფნაში ყავდა უკვე ევროპულ ყაიდაზე გაწვრთნილი და კარგად შეიარაღებული 30 ათასიანი რეგულარული არმია. თანამედროვეთა ინფორმაციით, საჭიროების შემთხვევაში, დაუდს დამატებით შეეძლო 60-70 ათასი მეომრის გამოყვანა. გარდა ამისა, მან გაზარდა პირადი გვარდიის რიცხვი 3000 მეომრამდე, რომელიც ქართველი მამულუქებით იყო დაკომპლექტებული. ძლიერ, შეიარაღებულ ძალებზე დაყრდნობით, ერაყის ფაქტობრივმა მპყრობელმა 1828 წელს დაიწყო მოქმედება თურქეთის შემადგენლობიდან ერაყის სრულად გამოყვანისთვის.

თავისი მიზნების განხორციელებისათვის დაუდ ფაშამ შეარჩია მისთვის ხელსაყრელი დრო. 1828-29 წწ. რუსეთმა ბალკანეთსა და კავკასიაში გაანადგურა თურქეთის შეიარაღებული ძალების ძირითადი ნაწილი, ხოლო შავ ზღვაში — საზღვაო ფლოტი. სულთნის მაჰმუდ II-ის მოთხოვნას, კავკასიის ფრონტზე რუსეთის შეტევის შესაჩერებლად ჯარების გაგზავნისა და გადაუხდელი თანხის მიცემის შესახებ, დაუდ ფაშამ უარი უპასუხა. ეს ამბოხების გამოცხადებას ნიშნავდა. ხელისუფლებამ ურჩი ვასალის წინააღმდეგ აქტიური მოქმედება დაიწყო. 1830 წ. ბოლოს სადამსჯელო ექსპედიციის ხელმძღვანელად დაინიშნა ალექსანდრე ფაშა, წარმომავლობით ქართველი მუშაემედ ალი რიზა. მას დაუქვემდებარეს არზრუმ-დიარბაქირ-ალექსანდრეპოლის საფაშოების გაერთიანებული სამხედრო ძალები. აღნიშნული კონფლიქტი დაუდ ფაშასა და საიმპერიო ხელისუფლებას შორის დამთავრდა ამ უკანასკნელის გამარჯვებით. ერაყი კვლავ თურქეთის შემადგენლობაში დარჩა I მსოფლიო ომის დამთავრებამდე.

დამარცხებული დაუდ ფაშა, მიუხედავად ჩადენილი ქმედებებისა, სიკვდილით არ დაუსჯიათ. მას მხოლოდ ერაყის მართვის უფლება ჩამოართვეს. 1834 წელს ის ბოსნიის ვილაეთის მმართველია, 1838-1839 წლებში ინიშნება იმპერიის სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარედ. 1839-1841 წწ. იყო ანკარის ვილაეთის გამგებელი. 1841 წ. სახელმწიფო სამსახურიდან გადადგა. 1846 წ. (ზოგიერთი მონაცემებით, 1842 წ.) სულთანმა აბდ ალ-მაჯიდმა (1839-1861 წწ.) დაუდი დანიშნა მედინაში მუშაემედ წინასწარმეტყველის მავზოლეუმის ზედამხედველად. 70 წელს გადაცილებული, ის იქაც აქტიურ სამეურნეო საქმიანობას ეწეოდა. 1851 წელს დაუდ ფაშა 77 წლის ასაკში გარდაიცვალა. დარჩალულია იქვე მედინაში, ხალიფა ოსმანის (644-656 წწ.) საფლავის ახლოს.

მის თანამედროვე თუ შემდგომი დროის მკვლევართა შეფასებით, დაუდი (დავითი) აღიარებულია როგორც გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე, რომელმაც დიდი სახელი დატოვა ერაყის ისტორიაში.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ანონიმი ავტორი V საუკუნისა** - გეორგიკა, ტ. II, თბ., 1965.
- არქ. ლამბერტი, 1938** - არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა, თბ., 1938.
- ო. გიგინეიშვილი, 1982** - ო. გიგინეიშვილი, ნარკვევები ოსმალეთის ისტორიიდან, თბ., 1982.
- გ. ბეი-მამიკონიანი, 1944** - გ. ბეი-მამიკონიანი, ქართველ მამულუკთა მბრძანებლობა ერაყში, მეცნ. აკადემიის მოამბე, 1944, ტ. V, №7.
- გ. ბეი-მამიკონიანი, 1957** - გ. ბეი-მამიკონიანი, ქართველი მამულუკები ეგვიპტის სუვერენიტეტის აღდგენისათვის ბრძოლაში, "მნათობი", 1957, №9.
- დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, 1964** - დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე მილანელი, წერილები საქართველოზე, XVII ს., თბ., 1964.
- ლუკა, 1970** - ლუკა, გეორგიკა, ტ. VIII, თბ., 1970.
- ველია ჩელები, 1973** - ველია ჩელების მოგზაურობის წიგნი, ნაკ. I, თბ., 1971; ნაკ. II, თბ., 1973.
- ეფრემი, 1967** - ეფრემის ქრონიკა, გეორგიკა, ტ. VII, თბ., 1967.
- ვახუშტი ბატონიშვილი, 1973** - ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973.
- მ. თამარაშვილი, 1995** - მ. თამარაშვილი, ქართული ეკლესია დასაბამიდან დღემდე, თბ., 1995.
- იოანე ბატონიშვილი, 1991** - იოანე ბატონიშვილი, ხუმარსწავლა-კალმასობა, ტ. II, თბ., 1991.
- იოანე ცეცე, 1967** - იოანე ცეცე, გეორგიკა, ტ. VII, თბ., 1967.
- გ. მელიქიშვილი, 1965** - გ. მელიქიშვილი, საქართველოს კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის, თბ., 1965.
- გ. მელიქიშვილი, 1973** - გ. მელიქიშვილი, ფეოდალური საქართველოს პოლიტიკური გაერთიანება და საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა განვითარების ზოგიერთი საკითხები, თბ., 1973.
- მიხეილ ატალიატე, 1966** - მიხეილ ატალიატე, გეორგიკა, ტ. VI, თბ., 1966.
- მურად ქასაბი, 2012** - მურად ქასაბი, ხუსრევ მეჰმედ ფაშა, თბ., 2012.
- მუსტაფა ნაიმა, 1979** - მუსტაფა ნაიმა, ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, თბ., 1979.
- იოსებ რომაელი, 1902** - იოსებ რომაელის ცნობები, მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, თიფლისი, 1902.
- ჟან შარდენი, 1975** - ჟან შარდენის მოგზაურობა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში, თბ., 1975.
- ჟობერი ამედე, 1997** - ჟობერი ამედე, მოგზაურობა სომხეთსა და სპარსეთში 1805-1806 წლებში, თბ., 1997.
- მ. სვანიძე, 1982** - მ. სვანიძე, საქართველო-ოსმალეთის ისტორიის ნარკვევები, თბ., 1982.
- ბ. სილაგაძე, 1960** - ბ. სილაგაძე, ერაყ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიიდან (XIX ს. 20-ანი წლები), თსუ შრომები, ტ. 91, თბ., 1960.
- რ. სურმანიძე, 2012** - რ. სურმანიძე, დიდი ვეზირი ხოსრო ერისთავი-ჩხვიძე, 2012.

- დონ ქრისტოფერო კასტელი, 1973** - დონ ქრისტოფერო კასტელი, ცნობები და ალბომი საქართველოს შესახებ, თბ., 1973.
- ს. ყაუხჩიშვილი, 1963** - ს. ყაუხჩიშვილი, ბიზანტიური ლიტერატურის ისტორია, ტ. III, თბ., 1963.
- ივ. ჯავახიშვილი, 1960** - ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ., 1960.
- ს. ჯანაშია, 1935** - ს. ჯანაშია, ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში, ტფ., 1935.
- ს. ჯანაშია, 1952** - ს. ჯანაშია, აფხაზთა სამეფოს ისტორიიდან, შრომები, თბ., ტ. II, თბ., 1952.
- დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, 1967** - დ. ჯანელიძე, ბ. სილაგაძე, ქართველი მამულუქები ეგვიპტესა და ერაყში, თბ., 1967.
- დ. აბდურაჰმან ჯაბარტი, 1963** - Д. Абдурахман Джабарти, Египет под властью Мухаммада Али. М. 1963.
- ო. მარკოვა, 1966** - О. Маркова, Россия закавказье и международная отношения. М. 1966.

EMZAR TCHANTURIDZE

GEORGIAN PUBLIC PEOPLE OF XVII-XIX IN EASTERN COUNTRIES (TURKEY, EGYPT, IRAQ)

The subject matter of the article is short biographical data of Georgian Public men holding important posts in Turkey, Iraq and Egypt. They left important tacks in the history of the mentioned countries. Some of them is known as a big reformator. Large part of Georgians sold in slave markets in XVI-XVIII centuries promptly promoted to political platform of the mentioned countries due to their talent. Large part of them left their traces in Turkey, Egypt and Iraq.

Georgian Mehmed Pasha statesman if Turkey (1536-1626), Kapudan Pasha Gazis khani (1714-1790), Khosro/Kusrev Pasha (1765-1855). In Egypt Ali-Bey/ Al Kabiri (1728-1773), Murad-bei (from Tbilisi), Ibrahim-bei from Martyofi (Sinjikashvili)...From Iraq: Suleiman abu lailahi (1749-1762), Suleiman Great/Beiuq Suleiman (1780-1802), Daud-Pasha (1817-1831). Some of them: Ali-bei, Suleiman the Great and Daud-Pasha have the names of big reformators in the history of mentioned countries.

კომპიუტერული უზრუნველყოფა - ქმთევან ბაქრაძე

გარეკანის დიზაინი - ბელა ღაჭავაძე

ფორმატი - A 4

პირობითი ნაბეჭდი თაბახი -
ტირაჟი -

"წელიწადეული" დაიბეჭდა ????????